This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

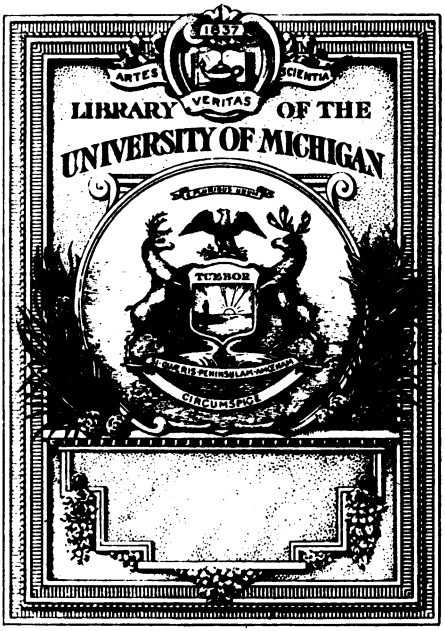
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

SVENSKA AKADEMIENS HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

SEXTONDE DELEN.

1901—1902.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1902

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1901:

Tal af Akademiens direktör, herr Melin ..... sid. 3.
Inträdestal af herr A. T. Gellerstedt ..... » 11.
Svar af herr Melin ..... » 76.
Redogörelse för sammankomsten ..... » 79.
Minne af skriftställarinnan Fredrika Bremer, författadt af C. R. Nyblom ..... » 83.

Handlingar rörande Svenska Akademiens sammankomst den 20 juni 1902:

Inledningsord af Akademiens direktör, herr Billing » 303.
Inträdestal af friherre C. N. D. Bildt ..... » 305.
Svar af herr Billing ..... » 388.
Inträdestal af herr M. G. Retzius ..... » 395.
Svar af herr Billing ..... » 480.

Akademiens täflingsämnen för 1902 ..... » 486.

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 DECEMBER 1901.

Fredagen den 20 december 1901, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken H. K. H. Kronprinsen och H. K. H. Hertigen af Skåne täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr MELIN *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

Då Svenska Akademien denna gång går att fira sin sedvanliga högtidsdag, stanna våra tankar allra först med bjudande nödvändighet inför de stora förluster, Akademien senast lidit. Under loppet af icke fullt en månads tid hafva under den gångna sommaren bortryckts icke mindre än tre af dem, som för ett år sedan sutto vid detta bord. Slag i slag kommo sorgebuden. De varnande tecken, som bereda på hvad som komma skall, den ofta långvariga sjukdomstid, den kropps-

liga och andliga afmattning, som plägar föregå slutet och som gör, att döden kan hälsas som en mild befriare, allt detta saknades här. Vi hade ännu väntat så mycket af de trenne stormän, som så plötsligt gått hädan, och endast minnet af det myckna, de hunnit uträtta, kan i någon mån försona oss med den tanken, att de icke mera skola verka ibland oss.

På främmande jord, fjärran från det land, som i honom länge sett en af sina yppersta söner, bortkallades Hans Forssell från ett lif af rastlös verksamhet. Tidigt gjorde sig hans dugande förmåga gällande. Redan vid trettiotvå års ålder utsågs han till medlem af konungens råd, och när han, endast femtiosju år gammal, slutade sin bana, hade han på olika områden i det allmännas tjänst utfört ett arbete, som det endast varit få förunnadt att under en lång lifstid medhinna. Hvad han för denna Akademi varit kan icke nog framhållas. Under en lång följd af år har han såsom Akademiens ombudsman på ett framsynt sätt vårdat dess ekonomi, och äfven i frågor, som närmast ligga vårt samfund om hjärtat, har han med sitt för allt mänskligt vakna intresse utöfvat ett icke obetydligt inflytande. Särskildt har han gärna framhållit vikten af att vid bedömandet af litterära verk ej enbart fästa sig vid formellt

estetiska förtjänster, utan framför allt vid idéinnehållets rikedom och betydelse, vid dess renhet och ädelhet. Hans egen klassiskt skolade, klara stil var också i hög grad ägnad att låta innehållet fullt framstå i sin sanning utan retorisk utsmyckning och förskönande omklädnad. Såsom minnestecknare var därför Forssell synnerligen lycklig och har i denna egenskap inom Akademien uppträdt med de utmärkta biografierna af Erik Benzelius d. y. och Gustaf af Wetterstedt.

Forssells stoft var ännu icke vigdt åt förgängelsen, förrän redan ett nytt dödsbud kom. Adolf Nordenskiöld, denne nutida viking, som nordan om bjarmernas kuster på förut obefarna vägar sökt sig fram till soluppgångens land, hade, äfven han, plötsligt bortryckts från ett lif, som blifvit mera frejdadt än någon annan nu lefvande svensk mans. Det är naturligt, att hans insats i denna Akademis verksamhet icke kunnat vara af så stor betydelse, men han ägnade våra förhandlingar ett verkligt intresse, och hans plats stod vid sammankomsterna sällan tom. Det varmhjärtade, vänsälla väsende, som utmärkte denne värdige son af det för oss förlorade broderlandet bortom Östervåg, gör förlusten af honom djupt kännbar för Akademien, i hvars häfder hans namn skall ihågkommas med

berömmelse vid sidan af namnen Berzelius, Agardh och Fries.

Icke fullt så oväntadt kom, kunde man säga, underrättelsen, att Gunnar Wennerberg lagt sitt åldriga hufvud till ro. Han hade redan för länge sedan öfverskridit det vanliga måttet för ett människolif, men den, som såg hans ända till det sista obrutna, högresta kämpagestalt, hvilken tycktes kunna uthärda ännu mången vinterstorm, skulle knappast kunnat ana, att slutet var så nära förestående. Ingen har så som Wennerberg i ord och toner varit ungdomens skald, och de i hjärtan och sinnen unge af alla åldrar hafva lönat och skola löna honom med en aldrig sviktande kärlek. Det blef landssorg i Sverige vid hans död, men själf har han med sin lefnads gärning nogsamt sörjt för att hans minne ej med klagan firas, såsom »dens, som går och snart skall glömmas». Ovanligt rikt utrustad, med en begåfning på de mest skilda områden, hvilken väl kunnat räcka till för många, kan han synas alltför mycket hafva splittrat sin verksamhet på olikartade uppgifter. Men det gick dock en röd tråd genom allt hans görande och låtande, allt sammansmälte hos honom till en harmonisk helgjutenhet. Var det något, som hos den mångfrestande mannen framstod enande och hela personligheten behär-

skande, så var det en lidelsefull kärlek till det land, som han nämnde »moder för oss alla», och denna fosterlandskärlekens heliga eld var han ock den förste att spåra och uppskatta hos andra. För jämnt trettio år sedan yttrade Wennerberg från denna plats om en då kort förut hädangången »vitterhetens Nestor» några ord, som nu med allt skäl må lämpas på honom själf. »Mer än åttio vintrars köld», hette det, »hade ej förmått afkyla hjärteblodet, ej deras ofta tunga drifvor böja ned hjässan på den åldrige barden, då döden bröd honom lägga det kära strängaspelet ifrån sig och afsluta sin egen bragdrika kämpasaga.» Och ytterligare: »Det är en märkelig syn att se, hur en allt öfverväldigande kärlek till fosterjorden och dess folk ända från barndomen bestämde, sammanhöll och stämplade hela hans lifs verksamhet.»

Utom Akademiens egen krets har under året ett dödsfall inträffat, som i hela vårt land väckt den djupaste medkänsla. Under de härligaste pingstdagar, då den svenska jorden klädt sig i sin fagraste vårskrud, kom budet, att en af hennes mest hängifna vänner, Artur Hazelius, lämnat det jordiska. Svenska Akademien deltog i den allmänna sorgen vid hans bår, och detta så mycket mera, som hon för länge sedan skulle velat in-

kalla den varme nitälskaren för svenskt språk och svensk kultur bland sina ledamöter, om hon hos honom, upptagen som han var af ett uteslutande lifsmål, kunnat påräkna något verksammare deltagande i hennes arbeten och förhandlingar. Det är redan bekantgjordt, att Akademien haft för afsikt att på denna dag tilldela Hazelius sin stora prismedalj i guld. Det blef oss icke förunnadt att utföra denna tanke. Artur Hazelius kan nu ej mottaga någon jordisk utmärkelse mer, men hans namn och minnet af hvad han verkat för ett älskadt fosterlands väl skola troget bevaras i Akademiens hågkomst.

Det snart tilländalupna året har för Akademien i ett viktigt fall varit ett bemärkelseår. Den 10 i denna månad, på den femte årsdagen af Alfred Nobels död, utdelades de första Nobelprisen, hvarvid Svenska Akademien tillerkände priset i litteratur åt den ädle franske skalden Sully Prudhomme. Akademien har härmed inträdt i ett nytt, betydelsefullt skede af sin verksamhet. Uppgiften att bland hela världens skriftställare för hvarje år utse den, som »producerat det utmärktaste i idealisk riktning», skulle i sanning vara öfvervåldigande, om icke Akademien kunnat göra sig räkning på medverkan af de litteraturens målsmän, hvilka i likhet med hennes egna leda-

möter härvid hafva rätt att väcka förslag. Sådana hafva också redan denna första gång talrikt ankommit från såväl inländskt som utländskt håll, om det också måste beklagas, att från ett par mycket stora språkområden med rikt utvecklad litteratur hvarje meddelande saknats. Det är att hoppas, att de årligen inträffande prisutdelningarna, ju mer de komma till allmän kännedom, måtte till allt närmare samförstånd och allt kraftigare samarbete förena vetenskapens och litteraturens män i alla länder och därigenom i sin mån bidraga till den folkens förbrödring, som stiftaren af dessa storartade pris framför allt synes hafva afsett att främja.

I ledigheten efter framlidne kanslirådet m. m. Fredrik Sander har Akademien, med sin höge beskyddares nådiga samtycke, den 14 februari innevarande år till ledamot valt och kallat öfverintendenten m. m. Albert Theodor Gellerstedt, hvilken nu kommer att taga sitt inträde.

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 20 DECEMBER 1901

AF

ALBERT THEODOR GELLERSTEDT

ÖFVERINTENDENT

Mine Herrar!

Högtidsstämningens genius tillsträdjer knappast någon att mycket orda i egen sak. Särskildt mig kommer denna hans stränghet väl till pass: mina uttrycksmedel liksom ock mina vägar och syften voro ju i allt väsentligt andra än edra. Jag är icke rustad att tolka vare sig min glädje eller mitt bekymmer med afseende på mitt inkallande i eder frejdade krets.

Mottagen, Mine Herrar, allenast min vördnadsfulla inträdeshälsning! Den är i lika mån sprungen ur hjärtat, som det ödmjuka tack jag hembär Svenska Akademien, icke blott för den stora hedern i dag, utan ock för de tecken på aktning hon i längesen flydda år ägnat min försträngade lyra.

Jag går nu att söka uppfylla min förstlingsplikt: den att ur det slags runslinga, som en

ovan hand ristat åt minnet af skalden-forskaren kanslirådet Nils Fredrik Sander, uppläsa de brottstycken den alltjämt hastande stunden kan komma att medgifva.

* * *

Fredrik Sander — den ende manlige och den siste bäraren af det af honom själf antagna tillnamnet — var en originell man.

Redan det, att han var en allmogetelning, och därtill ett nerikesbarn, förlänade åt hans personlighet ett visst något af ursprunglighet, lynneskärkhet och självkänsla, som man icke möter alla dagar.

Kommer så till, att han, som mycket tidigt trädde utanför det enkla barndomshemmets hägnad, aldrig sedan på de höjder han åtrådde, hann upp till och anpassade sig för, kom att bygga något annat bo än den ensamme mannens, så är det självfallet, att han skulle komma att te sig mer än vanligt fristående.

Det tör synas, som skulle återgifvandet af en sådan persons drag och själsuttryck icke kräfva större konst än den, som stod mig till buds. I själfva verket var dock icke uppgiften fullt så enkel: Sander var nämligen tillika en mycket

sammansatt natur, och inför mer än en af dess olika skiftningar har jag kommit till korta.

Jag var ingen rannsakare, blott en gammal tecknare, och jag nödgades låta mig nöja med allenast ett profilutkast.

*

Längst norrut i Sanna by, inom Vintrosa socken af Örebro län, stodo en gång i tiden de anspråkslösa åbyggnaderna till 1/6 mantal posthemman, bland dessa också Sanders fädernetjäll.

Plog och harf, ja skördemaskin gå numera gång efter annan fram öfver den tomten, och en oinvigd anar ej, att där förr stått ett hem, funnits någon annan brännpunkt för fröjder och oro, än den ur gräset uppskrämda lärkans bräckliga näste.

Platsen, belägen närmast i väster om och vid pass fem fjärdingsväg ifrån den i vårt lands historia så märkliga länshufvudstaden vid Svartån, äger själf alls ingen fägring: på den gropiga grusåsens sluttning hafva träden föga trefnad och blomstren stå där tunnsådda. Men utsikten därifrån, åt solnedgångshållet till, är betagande genom öppenhet och en rikedom af ljus. Milsvida

utbreda sig där nedomkring de af urgammalt odlade markerna. En öfvergifven gruföfverbyggnad ligger ledbruten ej långt från förgrunden, och ur mellanplanet uppstiga de mjuka konturerna af den för mer än en skald ödesdigra herrgården Loviseholms * lummiga löfträdsdungar nere vid den krökande ån. Öfver dem framskiner på sin kulle den hvita, konstlösa socken-kyrkan. De vidtfamnande, blånande Kilsbergen inrama ståtligt denna nordiska »Campagna», denna äkta nerikestafla.

Det kan blåsa envisa, ja bistra vindar där borta, men där tonar ock, hvart år några veckor, ett sällsynt rikt jubel af vårarnas tidigaste budbärarinnor.

I denna kärnsvenska, med tydlig egenart utrustade nejd var det som andra barnet och sonen till hemmansägaren och kyrkovärden Lars Nilsson och hans hustru Katarina Larsdotter, den pilt, som vardt döpt till Nils Fredrik, först skymtade dagens ljus. Det skedde den 26 september 1828.

Det var ej, såsom man af det nu antydda skulle vilja föreställa sig, ett så alldeles tyst och stilla hem han kom till: före honom gnydde och

---

* Först »Angelikas», sedan »Selmas» barndomshem.

glammade där nämligen icke färre än sju barn, länkar i en af fem, säger *fem*, kullar sammansatt syskonkedja.

I sanning, det tecknade sig då icke till något enslingslif!

Det är på denna säregna familjgestaltning Sander hänsyftar, då han i en af sina dikter säger:

> Fordom hemmet många syskon hade;
> Alla växte vi i hyddan glade,
> Fågelungar like i ett bo;

och då han i en annan dikt utbrister:

> Ja, syskonkullar vi voro fem,
> Som växte i menlös ro.
> Och jorden är rymlig för alla dem,
> Fast några i grafven bo.

Dessa hans antydningar förtjäna så mycket hellre en kort närmare belysning, som det förhållande de afse, utan tvifvel väsentligt bidrog till grundläggandet af vissa mycket ädla sidor af Sanders karaktär: hans djupt rotade trohetssinne, hans lefvande släktkärlek. Historien är i hufvudsak följande: Sanders fader och moder hade i den tidiga ungdomen hyst kärlek till hvarandra, men deras förhoppningar om förening kunde icke då förverkligas; den ene som den andra trädde omsider i äktenskap: först han med en änka, som medförde barn till boet, kort därefter hon med en

änkeman, hvilken icke heller var barnlös. Men därmed var Lars' och Katarinas kärlekssaga icke annat än fördröjd i sin utveckling — afslutad var hon ingalunda.

Efter åtskilliga års äktenskap, hvar på sitt håll, stodo de fria — som änkling och änka — båda välsignade med egna barn och styfbarn — ja också med förökade ägodelar. Deras ungdomsdröm kunde nu gå i uppfyllelse: de blefvo ett äkta par, och det långt innan de hunnit blifva några åldringar. När Nils Fredrik tre år senare föddes, var hans fader ännu icke 36 år, modern 37 år gammal.

Ännu tvenne »plantor», Sanders med särskild ömhet omfattade helsystrar, ökade snart knappheten hos utrymmet i stugan, där det dock, af många tecken att döma, städse måtte hafva varit hvad man kallar godt »hjärterum».

Att i detta barnrika bondehus den timliga välmågan icke kunde vara ymnig faller af sig själft, men hon fanns där dock, och synes hafva varit af det dryga och välsignelserika slaget.

> När skatten gått till kronan ut,
> Var likväl mycket öfver;
> Och rikast är väl den till slut,
> Som har hvad han behöfver —

så falla sig Sanders egna ord.

Hans fader, hvars porträttbild visar en slående likhet mellan den gamle dannemannen och sonen som den åldrige ämbetsmannen, var utrustad med ett klart hufvud och mycken fasthet i sinnelaget: »det är och var min faders sätt, att ej för stormen vika» är ett bland många goda besked, som Sander gifver om denne idoge odlare, om hvilken det tillika förtäljes, att han var hela traktens förnämste fiolspelare.

Lars Nilssons till sonen skrifna bref vittna både i yttre och inre hänseende om mycken reda; gudsfruktan är i dem ett klart framträdande drag. Öfverskrifterna lyda merendels: »Högt älskade, käre gosse N. F. Sander i Uppsala!» eller »Min käraste N. F. Sander i Stockholm!». Afslutningarna förtona ofta i uttryck af följande ädla beskaffenhet: »Gud skyddar oss dagligen, antingen vi äro ute eller inne, i lif och död», eller »Jag är och förblifver, så länge Gud det medgifver, din hulde fader.»

Om sin moder säger Sander:

Hon lärde mig så mången bön,
Som hjärtat troget gömmer.
Och jag är viss, att hennes lön
Ej heller himlen glömmer.

Hennes åldrige make säger på hennes döda mull: »Vi sakna nu ett stöd och en god råd-

gifvare, som tystnat för alltid.» Ett litet bref från den nioåriga systern Lovisa, af 1840, har följande postskriptum: »Här skickar mor dig en riksdaler riksgälds, du skall tro, att hon har dig allt i minne.»

En sammanträngd helbild af sitt barndomshem har Sander gifvit i följande strof:

Mitt hem, mitt lugna faderstjäll
Af gammal tro och heder,
Där lågan ifrån spiselns häll
Belyste enkla seder!
Med barnasinne hörde jag
På sagan och på sången
Och mången bragd ifrån en dag
För längese'n förgången.

I en yttre närmare och närmaste infattning af nu antydda enkla, men gedigna beskaffenhet var det som hans oskuldsår allt intill det tolfte, utan afbrott, förrunno.

Just om detta lefnadsskede var han, åtminstone under den ganska långa följd af år jag åtnjöt hans bekantskap, ytterst litet meddelsam, och det fastän jag ingalunda undanhöll honom för dylika »bekännelser» lämpade anknytningspunkter ur min egen barndomshistoria.

Under samspråk med Sander gafs det, från hans sida, alltid så fullt upp med andra, mera »brännande» spörsmål att dryfta. Men i en och

annan liten lustig enskildhet kunde han icke motstå frestelsen att, under ett godt leende, glänta på de tidigaste minnenas dörr, och det gällde då merendels ingenting mer och ingenting mindre än — hemgårdens fyra makalösa gamla suraplar. Dessa hade af barnskaran omhuldats icke allenast med den lifligaste förkärlek, utan också med hvar sitt nog så drastiska öknamn, ett hvart sinnrikt uttryckande de mest otroliga grader af hårdhet och kärfhet hos deras talrika frukter. Man fick det intrycket, att just de mest stenliknande och sura sorterna framstodo kärast för den gamle berättarens minne. »När frosten hade fått bita i dem några gånger, voro de alldeles förträffliga», menade han.

Redan mycket tidigt hade det förmärkts att »Sannas Nils Fredrik» icke var som barn äro mest: han var — för att låna ett uttryck från hans hemtrakt — »obegripligt kvick te läsa» och besatt därjämte icke allenast lust och lätthet att afteckna och färglägga allt hvad likt och olikt han i förebildsväg kunde komma öfver, utan också stor händighet och noggrannhet vid slöjdandet af leksaker och hvarjehanda småredskap.

Tillkommer så uppgiften om att han ändå långt ifrån var någon kammarsittare, utan tvärtom snart nog tog ledningen äfven vid friluft-

lekarna, vid kräftfångandet i Svartån, vid staffanssången i granngårdarna o. s. v., så kan man lätt inse, att far och mor skulle tidigt nog stå undrande och spörjande öfver hvad det månde varda af det barnet.

Sedan en vandrande skolmästare — Vidmark — under något fåtal år, uti efter omständigheterna upprepade fjortondagsterminer och emot ersättning medelst kost och husrum samt en skilling per dag och barn, bibringat Nils Fredrik och hans jämnåringar den första bekantskapen med »kunskapens träd», gick fader Lars Nilsson en vacker dag till församlingens dåvarande kyrkoherde, Rolén, och begärde dennes råd. Skulle man skicka gossen till Örebro skola? — Rådet vardt ett bestämdt tillstyrkande, och vid höstterminens början år 1839, alltså då lille »*Larsson*» var nära 11 år gammal, sattes han, den pigge mångfrestaren, ned på skolbänken; därvid — sannolikt på rektor Gumælii tillrådan — antagande det ur hemmets benämning, Sanna, osökt framljudande tillnamn, hvilket han ganska snart skulle komma att göra berömligt kändt.

Från unge Sanders vistelse vid det Karolinska läroverket, till vårterminens slut 1844, har jag icke funnit något märkligt att anteckna. Säkerligen gick allt sin goda, gilla gång. Han

bodde, liksom andra till stad invandrade skolgossar det pläga, hos ett gammalt fruntimmer, som nödtorftigen tillredde hans från hemmet inskickade kost.

En meddelare, en några år yngre skolkamrat till Sander, mindes från den tiden intet annat om denne, än att han var allmänt omtalad för sin uthållighet på snöfästningarna och berömd för sina hemmagjorda pilbössor, hvilka stodo högt i pris och voro prydligare, höllo längre och sköto högre upp på slottsmurarna än alla andras. Att han ändå alls icke var boken otrogen, därom är det så mycket, som bär vittnesbörd.

Kommer så gymnasiitiden i Strängnäs, under hvars feriemånader han innehade anställning som informator dels hos komminister Schöllin i födelseförsamlingen, dels hos brukspatron Hinnerson på Garphyttan * i grannsocknen Tysslinge, och möjligen på ännu något annat ställe. I grekiska, historia och naturkunnighet hade Sander de högsta betyg, som vid gymnasiet utdelades, och han uppbar åtskilliga stipendier. För sin talang på trumpet hugnades han med ett »musikpremium» på tre riksdaler sexton skillingar banko.

---

* Hvarest ett stort antal dikter i »Den fallande stjärnan» skola vara tillkomna.

Genom en ungdomsdikt,* kallad »En bortgången vän», erfar man, att han med en sannolikt något äldre Strängnäs-kamrat knutit ett starkt vänskapsband, som dock döden tidigt afslet. Att denne skaldeyngling, hvars hemort, men icke namn, angifves, varit en verklig själsfrände till den Sander vi lärt känna, skymtar fram, bland annat, ur följande strofer i nyssnämnda dikt:

Mörkö var ditt hem; din andes amma
Hjältesagan från de forna dar.
Ofta såg jag dina blickar flamma,
När bland kämparna din tanke var.

Tack för sången, som du lät mig höra
Om kung Hjorvard och hans unga brud.
Än i kvällen klinga i mitt öra
Dessa toners aldrig glömda ljud.

Vid en under något bland dessa år af lärjungarna anordnad åminnelsefest öfver Wallin, Franzén och Tegnér skall Sander hafva hållit ett minnestal, »som väckte allmän uppmärksamhet genom sin vårdade och för en person vid hans ålder formfulländade stil».

En annan meddelare mäler, att han »skötte sina studier med mycket allvar och att han an-

* I första boken af »Den fallande stjärnan».

sågs vara en af de mest framstående gymnasisterna».

1848 lämnar han sitt allt dittills med håfvor från hemmet välförsedda »djäknekvarter» för att aflägga studentexamen i Upsala.

Att han medfört ett vänt minne af den sällsynt täcka mälarstaden och den mångbesjungna Lögarens lummiga holmar och blänkande vikar, därom vittna flera än den ofvan nämnda dikten, och vi skola längre fram erfara hurusom tanken på att en gång just i Strängnäs uppslå ett framtidstjäll icke för Sander varit främmande.

Höstterminen 1849 och nästföljande års bägge terminer tjänstgör han som »duplikant» vid läroverket i Örebro och innehar under samma tid informatorsplats i dåvarande kyrkoherden, sedermera biskopen, Theodor Annerstedts hus.

I början af året 1852 tillträdde han en ny lärareanställning, då hos den bekante historikern öfverste Bernhard von Schinkel, boende i Stockholm, och fick påföljande höst tillsammans med dennes halfvuxne son anträda en våren 1853 afslutad utländsk resa, en färd under hvilken åtskilliga konstorter, bland andra äfven Rom, besöktes, och som säkerligen kom att utöfva ett visst inflytande på Sanders framtida verksamhet.

Under det utvecklingsskede, som ligger emellan sommaren 1842 och våren af det nyssnämnda året 1853, är det som i Sanders hjärta utspelas första akten af den platoniskt rena, icke så litet vemodiga kärlekssaga, hvilken skulle blifva för vida kretsar till sina vackra utlinjer bekant genom den första och största af hans diktsamlingar — »Den fallande stjärnan — Sånger till Selma» — och som tvifvelsutan hade mycken inverkan både på utvecklingen af hans personlighet och på hans val af lefnadsbana: ty den sagans andra kapitel — en pärla af resignation och minnesgodhet — varade till sångarens sena död; och ehuruväl han redan i Örebro skola slog in just på läsvägen, så är det knappast troligt, att han hade fullföljt sträfvandet att blifva en lärd man, därest hans lika djupt glödande som högt flammande ungdomskärlek mött någon verklig eller åtminstone tillräcklig motsvarighet hos dess föremål. Säkerligen hade han då beträdt en stig, som leder genare till ett eget hem än forskarens eller ämbetsmannens.

Ett sådant antagande rättfärdigas af innehållet i den bland Selma-sångerna, som benämnes »Hvilken väg?». Den däruti förekommande dialogen emellan fader och son är full af framkastade och afböjda framtidsplaner, och slutar med följande tre betecknande strofer:

Du bleknar, gosse, och rodnar igen,
Hvad bär du på hjärtat, säg?
Ditt val är fritt; jag är oviss än,
Hvad tänker du gå för väg?

Min väg den kröker där nere vid å
Och går till ett fridfullt hem.
Min sällhet väntar jag därifrån,
Nog vet jag väl ock af hvem.

Men dig vill jag svara, min gamle far,
Den önskan jag hyser nu:
Att blifva en rask och duktig karl
Och odalbonde som du!

Detta samtal torde hafva ägt rum omkring 1850, en tidpunkt då ännu förhoppningar voro långt ifrån uteslutna. I den stora Selma-cykelns tredje bok, som består af idel skildringar från Sanders nämnda första resa till och i främmande land, förekommer emellertid en elegisk dikt, kallad »Afsked», hvilken innehåller följande klagan:

Åren gingo, hvad mer? hvar vår har gifvit den hulda
Skönare blommor; åt mig taggar och vissnade blad.

Utsikten att snart vinna »ett fridfullt hem» hade alltså under de tre år, som förlupit, icke så litet fördunklats; under vistelsen i Italien

vardt den helt och hållet — och för alltid — bortskymd genom jobsposten, att den kvinna, som mer än de flesta kunde uppbära epitetet »den tillbedda», lofvat sin tro åt en annan — den kvinna, om hvilken Sander så träffande yttrat: »du äger nyckeln till mitt lif och mina framtidsöden!»

Detta budskap var, af många tecken att döma, en hård pröfning för den unge svärmaren, ett åskslag — visserligen icke från en klar himmel — men dock ett åskslag; och hämtade han sig än från förlamningen, så splittrades dock ohjälpligt det skira tjäll han åt sig uppbyggt af förhoppningar om egen huslig lycka.

Vid återkomsten till barndomshemmet, våren 1853, kväder han:

Haf tack mitt hem, att du som förr din famn emot mig sträcker
Och med en fridens segerkrans min hjässa nu betäcker.
Min färd är slut: se här min staf! Nu vill jag sluta fred
Med en förgången lycklig tid och lägga harpan ned!

Man kan säga: »Pingst, hänryckningens dag», var nu gången; dryga slit- och släpmånader taga vid.

Han återvänder till studierna i Upsala och ägnar sig åt klassiska språk, historia, estetik och fornnordisk litteratur. »Under studenttiden pe-

kade hans sinne, håg och studiekurs hän på mannen sådan han sedan utvecklade sig.» Han skall hafva varit »en synnerligt god, välvillig, angenäm och föredömlig kamrat, glad med de glade, men aldrig till öfvermått».

Höstterminen 1855 och påföljande vårtermin var han Södermanlands och Nerikes nations förste kurator, och under den senare terminen äfven studentkårens ordförande. Såsom författare af talrika poetiska bidrag till nationens bekanta skämttidning »Göken» var han högt värderad: skämtet gick oftast hand i hand med allvaret.

Sander aflägger filosofie kandidatexamen i maj 1855, tillbringar ännu ett år vid universitetet i akt och mening att bereda sig för en docentur i estetik, men uppgifver denna plan och ingår, hösten 1856, som extra ordinarie tjänsteman i Kongl. Ecklesiastikdepartementet. Samma år antages han till notarie i prästeståndets kansli och tjänstgör i sådan egenskap under de fyra sista ståndsriksdagarna.

Stockholm verkar icke ännu på Sander med någon afgörande dragningskraft. Ett i januari 1857 dagtecknadt bref till fadern, skrifvet närmast med anledning af moderns någon tid förut timade frånfälle, innehåller bland annat följande: »Herren vete huru snart jag kan komma hem.

Min plats» (sannolikt den vid riksdagen) »får jag ej öfvergifva. Jag håller på att bereda mig till disputationen för magisterpromotionen i juni. Denna sysselsättning upptager mina eftermiddagar och kvällar. Och jag trifs helst inne med mina tankar och betraktelser. Jag vill nödvändigt blifva promoverad magister, emedan jag ännu ej kan veta huruvida jag icke i en framtid söker ett lektorat i Strängnäs.»

Sanders akademiska afhandling kom att bära titeln: »Om Carl XII:s krigare under fångenskapen i Ryssland efter slaget vid Pultava till freden i Nystad.» Sin magisterkrans fick han — fastän bunden af händer, hvilka han aldrig förr än just då tryckt — och 1857 års promotion, med dess förberedelser och afslutning, är på ett mycket innehållsrikt och målande sätt af honom skildrad i det ädelt hållna poemet »Lagerfesten», hvilket afslutas sålunda:

> Då var ej natten härskarinna mer,
> Ty fästets stjärnor började att blekna,
> Och morgonrodnaden med rosenfinger
> Bebådade en ny, en härlig dag.

Från den morgonstunden och allt intill dödsaftonen är Sander i regeln stockholmsbo — resorna bilda de enstaka undantagen.

Han inträdde i ett så godt som på dagen 43 år långt lefnadsskede, bräddfylldt af ett mångsidigt och rastlöst arbete; och den en gång närda tanken på ett stillsamt lärarelif i det idylliska Strängnäs stod säkerligen snart nog för honom lika främmande som det långt tidigare frånträdda uppsåtet att återgå till plogen. Lockade honom redan de flerfaldiga i hufvudstaden sig jämförelsevis lätt yppande verksamhetsfälten och förvärfskällorna, så bidrog säkerligen också tanken på Stockholms rika konstskatter till befästande af beslutet att pröfva på den föga bemedlade storstadsbons ansträngande lif. För visso var det icke förströelserna, som drogo honom hit: åt det hållet låg ingen gång och på intet vis den mannens diktan och traktan.

Det torde kunna anses lämpligt att här göra ett kort sammandrag öfver de olika anställningar, särskilda uppdrag och förtroendeposter, hvilka för Sander medförde förpliktelse eller tillbud till verksamhet.

Redan har det blifvit nämndt, att han, jämte den tillfälliga tjänstgöringen vid riksdagen, vunnit anställning i Ecklesiastikdepartementet — hans blifvande stamhåll på tjänstemannabanan; han befordrades där 1866 till kopist och 1870 till protokollssekreterare — en befattnings-

benämning, som 1878 utbyttes mot kanslisekreterare —; 1882 utnämndes Sander till kansliråd och byråchef, från hvilket ämbete han vid inträdd pensionsålder, alltså 1893, afgick.

Vid slutet af år 1863 hade han erhållit det letterstedtska stipendiet, hvilket den gången utdelades genom Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien, och gjorde han med anledning häraf en utrikes studieresa på sjutton månader, hvarunder äfven Grekland besöktes. Något år efter återkomsten, 1866, antogs han till e. o. amanuens vid det då färdigbyggda, men icke till sitt innehåll ordnade Nationalmuseum; blir där tre år senare amanuens; förestår under större delen af året 1873 intendentsbefattningen därsammastädes; erhåller 1875 uppdrag att vara ledamot af museinämnden — hvilken han i fem år hade tillhört såsom suppleant — och afgick icke från det värfvet förrän 1898. Ett erbjudande att efterträda den år 1880 aflidne professorn Johan Boklund, i egenskap af museets intendent, lär han hafva afböjt, sannolikt med anledning af ekonomiska betänkligheter. Sander anlitades också vid flerfaldiga andra och tillfälliga arbeten: så var han, bland annat, sekreterare i den uti Linköping under biskop Brings ordförandeskap sammanträdande katekeskommittéen

och senare ledamot af allmänna löneregleringskommittéen.

1884 väljes han till hedersledamot af Akademien för de fria konsterna, hvars vice præses han, efter upprepade treårsval, är från juni 1885 till i november 1897, då han afgår före sitt mandats utgång.

Till en af de Aderton i Svenska Akademien valdes Sander 1889, i ledigheten efter Vilhelm Erik Svedelius.

Här må ock inordnas anteckning därom, att han gör ytterligare trenne utomlandsfärder i studiiändamål: en, 1869, till Tyskland, Belgien och Holland; en annan, 1870, till S:t Petersburg och Moskva samt slutligen, 1875, ännu ett Greklandsbesök.

Gifver redan denna enkla inrutning af hans verksamhetsfält, sådant det tedde sig från och med det trettionde året, intrycket både af mångsidighet och duglighet hos dess odlare, så stegras detta intryck väsentligt, när man tillika erfar, att han under denna tid ändå aldrig helt och hållet undanhängt sin lyra och att han, ännu med sviktande krafter, ihärdigt fördjupade sig uti sökande i längst flydda tiders gåtfulla gömslen.

Sander, om någon, fick tiden att räcka till.

Minnestecknaren känner sig tveksam, då det gäller att bestämma den inbördes ordning, i hvilken de olika sidorna af Sanders lifsgärning böra underkastas ett, tyvärr, alltför flyktigt skärskådande — men må, så vidt möjligt, den tidsföljd de först framträda och göra sig gällande uti, vara härvid afgörande.

Alltså främst skalden!

Sander var tydligen från första stund utrustad med konstnärsgry. Sådant kan mana åt ganska skilda håll. Han, mer än mången, kunde hafva stått tveksam om hvart det skulle bära hän.

En tillfällighet, en särskild omständighet, skulle här, liksom så ofta, fälla utslaget.

Den plötsliga uppenbarelsen vid hans gossestig af ett vackert, älskligt, då blott tioårigt barn, som kom att dröja kvar inom hans synhåll, tills det blomstrat upp till en intagande kvinna, bragte tidigt de känsligaste strängarna i hans väsen att vibrera: han älskade. Och i aggande ovisshet!

Den så närbelägna lärdomsskolan skulle, också tidigt, göra honom skicklig att förläna de skiftande älskogstankarna ädel och varaktig form: han kunde knappast undgå att först af allt varda skald — skald af just det kynne, som gjorde

honom först bemärkt och som egentligen aldrig helt utplånades.

Intet af Sanders första eller mycket tidiga diktförsök har kommit under antecknarens ögon; men af åtskilliga märken att döma voro de nog både många och långa: ingen blir med ens färdig diktare. Det äldsta, ännu stapplande, bär ej tidigare årtal än 1849.

Sällan har det gamla uttrycket: »däraf hjärtat är fullt, därom talar ock munnen» blifvit fullständigare besannadt än genom Fredrik Sanders offentliga förstlingsoffer på den lyriska sångens altare: diktsamlingen »Den fallande stjärnan, Sånger till Selma.» * Så sker icke blott genom dikternas stora antal, deras ymniga ordström — det synnerligen prydliga manuskriptet har öfver 600 sidor — utan ock genom deras så ofta sig röjande djupa allvar och innerlighet.

Han hade som motto användt Goethes bekanta verser:

Was ich irrte, was ich strebte,
Was ich litt und was ich lebte,
Sind nur Blumen hier im Strauss.

---

* »Selma» var ett diktadt namn. Det egendomliga förhållandet inträffade emellertid, att den trotjänarinna, som i något tjugotal år och allt intill Sanders begrafning troget stod honom bi, hade samma, i dagligt bruk använda dopnamn som den aldrig förgätna ungdomsflamman.

Men för den uppmärksamme läsaren af denna diktsamling ringer det i öronen af ett annat, mera rakt på sak gående »ingångsspråk»: Allt lägger för din fot jag ner!

Till sitt hjärtas drottning frambär Sander allt: sånger om kärlek, om lif och död, om krig och fred; naturmålningar, reseskildringar, skaldebref till vänner, epigram öfver likt och olikt; och formen växlar i en stor mångfald af olika skiftningar.

Där är liksom något af en uppteckning ur en aflidens bo: smått och stort, smycken och småting, bräckliga föremål och beståndande.

I yttre måtto förråder detta arbete ingen benägenhet hos dess upphofsman att bryta eller beträda nya banor: det på den tiden gängse skaldetungomålet talas på ett synnerligen vårdadt sätt.

Innebörden är den urgamla, ständigt sig förnyande sagan om unga känslors tvekamp med den hårdhändta verkligheten — med den icke ovanliga påföljden, att åtminstone *ett* hjärta krossas därvid; den vibrerar af vek känsla och mycken ädelhet; bitterheten får där nästan intet rum.

Sander öfverlämnade om hösten 1853 denna sin hjärtebikt * till Svenska Akademiens bedö-

* I tvenne, till ett par ungdomsvänner ställda epistlar i obunden form skildrade Sander sin kärlekshistorias upprinnelse

mande: han behöfde helt visst en afledare för det svårmod, som just då tyngde på honom; grannsockenbon Bernhard Elis Malmströms glänsande framgång tretton år tidigare kunde ju dessutom rimligtvis hafva hägrat för den bedröfvade unge mannens fantasi.

Den dittills fullständigt okände kärlekssångaren — om hvilken en af granskarne uttalade den gissningen, att det kunde vara en kvinna! — väckte den uppmärksamhet han otvifvelaktigt förtjänade, och å detta rum, för i dag 48 år sedan, tilldelade Akademien honom, den tjugufemårige studenten, sitt stora pris för trettiotre utvalda sånger — bland dem den lilla pärla, som benämnes »Till Selma. Med ett häfte noter.»

Akademiens dåvarande ständige sekreterare, friherre Bernhard von Beskow, vid tillfället fungerande som direktör, yttrade till prisvinnaren: »När Petrarca diktade sina sånger till Laura, anade han ej, att den melodiska klagan, som han i Vaucluse's undangömda dalar ensamt förtrodde åt sin lyra, skulle föra hans namn till eftervärlden. Samma känsla ammar ännu skalder och väcker hvarje samljudande hjärtas deltagande.

---

och förlopp på ett sätt, som i afseende på åskådlighet och lidelse vida öfvergår hvad de motsvarande dikterna skänka.

En tårpil, speglande sig i diktens källa, ett månsken öfver hoppets förlorade paradis — dessa enkla bilder, uttryckta af en inre, oemotståndlig rörelse, upphöra ej att fängsla och tjusa, äfven då de tecknats utan hänsikt till världens bifall.

Sådan har bekantskapen varit med eder sång. I den obemärkta skuggan har den utbildats till ett icke vanligt konstnärsskap, innan de första ljuden nått något främmande öra.»

Vidare uttalar han den förhoppningen, att den första lagern ej må beteckna hvilan vid det hunna målet, men blifva en underpant för fortsatta segrar på vitterhetens bana.

I den grannsynte mannens uttalade omdöme kunna vi hjärtligen instämma; men den förhoppning, åt hvilken han därefter gifver uttryck, gick blott endels i uppfyllelse.

Sander hade visserligen icke, så som han tänkt det, sjungit slut med Selma-sångerna, men de senare framträdande egna frukterna af hans obestridliga talang fyllde icke alltid förväntningarnas mått.

»Den fallande stjärnan» fick bokform först 1858. I en liten poetisk kalender, »Qvartetten», af år 1855, uppträder han med sexton dikter, bland hvilka åtta uttagits ur den då ännu otryckta Selma-cykeln. Sanders »qvartettkamrater» buro de

sedermera så kända namnen C. G. Strandberg, C. R. Nyblom och Robert von Kræmer. Det lilla stycke, som har till öfverskrift »G. L. Silfverstolpe», och som föreställes återgifva denne märklige, i blomman af sin ålder döende skalds afskedstankar, är så betecknande både för Sanders rätta tonart och för det bästa, som flutit ur hans penna, att det må till särskild prydnad för dessa anteckningar anföras:

Bort vill jag fara,
Bort öfver land och sjö:
Dit, där de klara
Stjärnor sitt skimmer strö.
Evigt de glänsa där,
Fader, jag redo är
Sänka mitt hufvud,
Slumra och dö.

Pröfva de vingar,
Herren dig gaf, min själ!
Sången förklingar,
Vännerna säg farväl!
Tack för de glada dar!
Fjärran från er jag far:
Döden mig vinkar,
Bröder, farväl!

Kallna, o kallna,
Hjärta, som bönen bad!
Mellan de fallna,
Vissnade, gula blad

Bäddas den lugna graf,
Men öfver jord och haf
Svingar min ande,
Jublande glad.

Dessa veka, ädelt klingande tonfall bragtes också att återljuda i Hedvig Eleonoræ tempel i Sanders jordfästningsstund, och en vänlig hand hade låtit inskrifva samma strofer på kistan.

En annan mindre diktsamling, benämd »Karlavagnen», utsände han år 1856, och innehåller äfven den ett antal sånger ur den ännu alltjämt outgifna samlingen »Den fallande stjärnan». Sitt namn skyller boken den större afdelning däruti, som heter »Elfva sånger ur poemet Carl den tolfte och Carolinerna». I en vid slutet tillagd *Erinran* säger författaren, bland annat: »Härmedelst utsändas några få Caroliner att företaga ett ströftåg och recognoscera». Och vidare, på tal om kung Carl den unge hjältes förunderliga lefnadssaga: »En Iliad af bragder! En Odyssé kan ock knyta sig därmed tillsamman». Så vidt det är mig bekant, fullföljde Sander aldrig sin stora plan; det stannade vid »ströftåget». Rubrikerna »Zar Peter», »Aurora Königsmark», »Gyntherberg», »Slaget vid Pultava» m. fl. angifva nogsamt det med mycken omsorg utarbetade innehållets art.

Hans lyra är nu en rätt lång tid tyst.

Först 1870 visar sig ett nytt band dikter.

Det är, jämte annat, Bilder från Grekland, det forna och närvarande, han bjuder; och det är omisskänligt, att just det ämnet värmt författaren. Därom vittnar kanske främst den vackra sången »Themistokles» (vid hans klippgraf på hafsstranden).

I dikten »På vägen» heter det:

I Tiryns och Argos vi gästat i går;
I dag från Mykene en runa du får.

I morgon öfver Nemeas dal,
Förbi Kleone i bergluft sval;

Och förr än solen i hafvet gått ner,
Det gamla Korinth, vill Gud, jag ser.

Här följer oss sagan från häll till häll,
Från arla morgon till särla kväll.

Vi plocka de rosor, som spirat ur
En gången, men oförgänglig kultur.

Och taflor af skönhet hvar morgon ny
Upprullas för ögat, när skuggorna fly.

Detta Grekland, om hvilket han på ett annat blad säger:

Seklers träldom har förvildat
Detta land; och turken — märk! —
Krossade hvad Skopas bildat,
Brände kalk af Fidias' verk;

synes hafva haft en förunderlig makt med Sander: om han någonsin släppte ur sikte sin ungdoms-

dröm bort vid Svartåns skuggiga små holmar, så var det helt visst under de dagar han trampade det soliga Hellas' mark, om hvilken han, liksom om ännu annat, kunde haft anledning att med den lille Konstantinos i en kretensisk folkdikt utbrista:

Hon har förtrollat stjärnorna
Och hela himmelen,
Har snärjt mig med sin förtrollning,
Men löser den aldrig.

Redan året därpå visar sig »Fogel på grön qvist. En sommar på Drottningholm» — ett anonymt litet mosaikartadt berättelseutkast, i hvilket Sanders inströdda lyrik ju icke skänker oss något egentligen nytt, men där sådana stycken som »Lyft din ande, lyft den!», »Lätta strömoln» och »Ur det förflutnas historia» kunna räknas till det bästa han diktat.

I det lilla häftet varsnas för öfrigt ganska mycket af ett hos författaren alltsedan studenttiden just icke ofta framträdande drag af skämtsamhet.

Det har blifvit sagdt och äfven motsagdt, att detta arbete skulle haft tvenne upphofsmän, men af Sanders egna, i en annan publikation fällda uttryck om detsamma framgår emellertid alls ingenting, som tyder på något medarbetarskap;

däremot framhåller han, att i just den boken skulle finnas antydningar om att då förestod utflykten hän mot myternas område. Det märkligaste, som däruti säges, synes mig vara de i ett af de många diktade brefven förekommande orden: »Hvarje människas sinne är tillgängligt för lifvets sanna skönhet, och i hvarje hjärta göms en förborgad lyra. Men det är endast få gifvet att kunna anslå den. När skalden vidrör strängarna, vibrera de kanhända i en annans bröst.»

Sanders poetiska genius njuter säkerligen aldrig rikare fröjdestunder än då skalden — efter sin andra greklandsfärd — slår in på tolkningen af nygrekiska folkdikter.

Den 1876 framträdande publikationen »Ros och Törne» innehåller icke färre än 138 sådana dikter i en återgifning, som knappast kan vara annat än lycklig, med all dess exotiska doft, dess osökta form.

Ett sådant äkta poem som »Emirens dotter» må anföras:

Emirens unga dotter, unga, sköna dotter,
Gick ned till hafvets öde strand att tvätta linne,
Och nordanvinden lekfullt sände sina fläktar
Och blottar plötsligt flickans fot, den hvita foten,
Att hennes fötter, hennes vackra vrist blef synlig;
Då glänste hela hafvet, glänste alla skeppen,
Galererna, som kommo, glänste öfver vågen.

Utur afdelningen »Klagosånger öfver döde» må också anföras det lilla stycket n:r 21, benämndt »Sjömansgossen»:

Soldaten jorda på ett berg och ryttaren på fältet,
Men denne yngling läggen ned uti en graf på stranden,
Att han må lyss till hafvets sorl, förnimma vindens susning
Och höra när kamraterna uppstämma: »lyftom ankar!»

Alla de många, som icke äro det nygrekiska språket mäktiga, må vara Sander tacksamma, att han på vår vitterhets mark ledt in denna källklara, utomordentligt friska diktåder.

Detsamma kan också sägas om det året därpå utkommande urvalet af nygrekiska folkdikter från Kreta, benämndt »Ariadnes krans».

Det är helt naturligt, att särskildt vår skald skulle både med stor förkärlek och med god framgång gripa sig an med öfverflyttningen af en så beskaffad dikt som denna:

Trädet.

Låt mig sitta här och klaga
I min sång och i min saga!
Ack, ett träd uti min gård
Var mitt hopp, min lefnads lycka;
Solen kom att själf det smycka,
Under mina händers vård.
Måndag plantan, nyfödd vorden,
Sattes omsorgsfullt i jorden;
Tisdag grenar små hon bar,
Som jag lätt med skäran skar;

Onsdag syntes knoppar redan,
Torsdag blom och frukter sedan.
Fredags kväll — ej mer jag log,
Ty en ovän kom att skörda,
Kom och tog den ljufva börda,
Som en tjuf mitt träd han tog,
Och han gaf åt mig i stället
Sorg i hjärtat, sorg i tjället.

Och jag älskar föreställa mig, att han föga mindre fördjupade sig i ett sådant stycke som

Den öfversnögade örnen.

Högt på öde berget, ensam på en klippa,
Satt den gamle örnen, öfversnögad vorden;
Satt där mörk i hågen,
Bad, att solen månde stiga opp ur vågen:
»Kom, o sol, att lysa, kom, o sol, att värma,
Tina opp den snö, som föll på mina vingar,
Och från mina klor den rimfrost vintern bringar!»

I icke ringare mån framkallar den i »Ros och Törne» förekommande visa, som heter »Obotligt», ett vemodigt genljud ur tolkarens egen lefnadssaga.

Ännu en frukt af Sanders lågande intresse för nygrekiska förhållanden är öfversättningen af Sången om Grekland, hvilken, som bekant, utgör den egentliga kärnan i Lord Byrons berömda dikt »Childe Harolds pilgrimsfärd». Detta arbete lade han grunden till under sin andra greklandsfärd, hvilken delvis företogs längs samma stigar, på hvilka Lord Byron några och sextio år tidigare

färdats. Vår resenär säger: »Vid middagsrasterna, då jag hvilade någon stund i svalkande skugga, plägade jag ögna i den vackra dikten, och en efter annan strof tog sig form i svensk dräkt, tecknad med blyerts. Jag minnes lifligt de lyckliga stunder, då jag kunde betrakta originaltextens skönheter och söka tolka och öfverflytta dem med ögat fäst på illustrationerna af den skildrade och besjungna naturen själf.»

Sanders stora gärning som uttolkare, bearbetare, är det 1893 i tvenne olika editioner utgifna skaldeverket »Edda Sämund den vises». I ett varmhjärtadt kväde ägnar han konungen denna betydande frukt af sin arbetsifver, sina kunskaper och sin poetiska ingifvelse. Han yttrar i denna tillägnan bland annat:

Oden, gamle guden, sade:
Frukten ej för kamp och möda,
Gån till striden segerglade,
Jag är huld mot vapendöda!
Kort är lifvet, äran varar,
Gör med lust och mod ditt val;
Den, som lifvet icke sparar,
Lefva skall i Valhalls sal;

och längre fram:

Jag har sökt vid forntids grifter
Tyda runor som förvånat,
Forskat i de gamla skrifter
Och ej märkt, att håret grånat.

Konung, jag har tolkat länge
Runesång och harposlag,
Vågar detta vildrosklänge
Lägga ned för dig i dag.

Detta verk, man bör rätteligen säga praktverk, på hvilket han nedlade ett oerhördt arbete och betydande kostnader, och som han utrustade med en rikedom af bilder, utförda af inemot ett trettiotal nordiska konstnärer ur skilda läger, har dessbättre inbragt honom ett varmt erkännande för äkta skaldesyn på saken.

Sander diktade och tolkade ännu mångt och mycket, om hvilket här icke gifves tillfälle att tala.

Den stridslynthet, som med åren började hos honom förmärkas, fick, om man undantager ett par sonetter, knappast något tillträde till hans sång. Städse förnimmer man ur densamma fläkten af en för det stilla och allvarliga, det ädla och upphöjda lågande ande. Han kan vara än omständlig, än något tvärhuggen; men oftast håller han måttan; och ans om prydlighet i formen lämnar han aldrig ur sikte; med bilder är han dock i påfallande grad sparsam. De beskrifvande och de begrundande dikterna bilda det stora flertalet. Han är hvarken en egentlig miniatyr- eller stämningsmålare; det sångbara elementet träder oss mången gång vackert till mötes. Som

ett prof härpå må ur det poem, som benämnes »Sången», den första strofen här återklinga:

Klinga min silfverstrång!
Lyssna du dal och äng!
Sången är himmelens lån:
Faller som eld på apostlarna fordom
Där ofvanifrån.

En religiös underton gör sig med stor tydlighet gällande. Så heter det på ett af de talrika ställena:

Dag skall förgå, sol skall gå ned:
Själ i min barm, vingar dig red!
Klädd dig i liljans glänsande skrud,
Älska och bed,
Sjung som en fågel: helig är Gud!

och ett annat brottstycke lyder:

I den Endes boning,
Där är allt försoning:
Där skall stormen bli
Löst i harmoni.

Som ung torde Sander i likhet med mången hafva skådat sig omkring, om icke efter omedelbara förebilder, så dock efter värdiga föremål för studium; att han med beundran skulle se upp till de tre eller fyra stora sångare, hvilka just under de åren tystnat, är lika naturligt som det kan tagas för gifvet. Bland dem, som hade trädt i deras fotspår, torde ingen hafva i högre grad

vunnit hans sympati än Silfverstolpe och Malmström. Till den förre riktar han, 1851, ett af värme genomfläktadt skaldebref, som afslutas med följande strof:

Till dig en hälsning jag af hjärtat sänder,
Du skall den ej försmå.
Jag fick ej tacksam trycka dina händer,
Men lärde dig förstå.
Tack för din sång! Jag väntar på den nästa
Och vill hos dig i diktens lustgård gästa.

Det har blifvit sagdt och upprepadt, att Sander i den Svenska Lyrikens pannsmycke insatt mången ren och vacker äkta pärla, och den meningen skall svårligen kunna jäfvas.

En gång, mycket tidigt, undföll honom det uttrycket: »Aldrig var sången blott lek.» Det var i själfva verket en grundtanke; den höll han städse fast vid.

Detta om Fredrik Sanders aldrig mäktigt, men högstämdt och harmoniskt ljudande lyra!

Att just hon var den talisman, som för bortåt ett halft sekel sedan beredde dess ägare tillträde till dåvarande hertigens af Östergötland intresse och umgänge, torde vara allmänt bekant.

Ifrån den försommarsdag år 1855, då den vittre fursten inbjöd den nyblifne filosofie kandidaten till sig på det å Värtan ankrade chefs-

fartyget »Valkyrian», och intill dess budet om den gamle skaldens och runläsarens död nådde konungen under dennes resa i England, var Sander ett värdigt och tacksamt föremål för sin höge gynnares rika välvilja och orubbade hågkomst.

Om Sander som resenär är intet annat än det bästa att mäla: han var i sådan egenskap vakenheten och rörligheten personifierade.

Som tjugufyraårig student anträdde han sin första långfärd, som fyratiosjuårig tjänsteman den femte och sista. Verkade redan det första tillfället att beskåda åtskilligt af kontinentens konstskatter väckande och sporrande på Sanders, som vi sett, medfödda sinne för olika slag af skön konst, så vardt den andra färden, den som företogs med offentligt understöd och som hade den längsta både tids- och rumsutsträckningen, för den blifvande konstkännaren af grundläggande betydelse.

Från den första utflykten, under hvilken Sander var mentor och ciceron för en ung gosse, är mig intet annat i enskildheter bekant, än hvad som framskymtar ur elegierna i tredje boken af Den fallande stjärnan. Öfverskrifterna Rhendalen, Provence, På Medelhafvet, Epistel från Rom och andra beteckna ungefärligen hur kosan

ställdes. Den resa han gjorde som letterstedtsk stipendiat och som varade från maj månad 1864 till medio af september året därpå, bar däremot mera omedelbart frukt: i första hand genom en vidlyftig, likväl aldrig publicerad, reseberättelse om 92 tätt skrifna ark, och sedermera genom den duglighet, hvilken han mycket snart skulle komma att lägga i dagen såsom museitjänsteman.

Af den nämnda berättelsen framgår, att Sander besökte och kortare eller längre tid uppehöll sig i Danmark, Tyskland, Ungern, Turkiet, Grekland, Sicilien, Italien, Spanien, Frankrike och Belgien — han hade kunnat tillägga en tre veckors vistelse i London. I bortåt ett sextiotal städer gör han sina iakttagelser; hufvudstationerna äro Aten (11 veckor) och Rom (3 månader). 1865 års midsommarsdagar tillbringar han tillsammans med Carl Snoilsky i Granada och Alhambra, sedan han några veckor tidigare i Florens öfvervarit den stora 600-årsfesten öfver Dante.

Den af Vitterhetsakademien Sander meddelade instruktionen innehåller, bland annat, följande bestämmelse: »Konsthistoriens studium borde äfven utsträckas till fornkunskapen, företrädesvis med afseende på arkitektur, plastik och målning, i hvilka ämnen grundlig kännedom ej kan in-

hämtas ensamt genom bokliga studier utan måste förvärfvas genom föremålens åskådande i främmande länder, i synnerhet i söderns rika samlingar, där man äger tillfälle att följa de olika konstarternas utvecklingsgång från deras upprinnelse intill nyare tider.»

Därtill fogas åtskilliga råd angående stipendiatens aktgifvande på skönlitteraturen, särskildt den dramatiska, äfvensom ett påpekande af de religiösa, politiska och sociala förhållandenas, de olika folklynnenas och nationalegendomligheternas betydelse såsom föremål för resenärens uppmärksamhet.

Den redan nämnda reseberättelsen gifver vid handen, att Sander sökte samvetsgrant fullgöra hvad honom före afresan blifvit ålagdt och tillrådt.

Han kommer i beröring med icke få berömda personer, han är outtröttlig i antecknande af hvad han finner vara föredömligt eller på annat sätt märkligt; lejonparten af hans intresse taga dock målningsgallerierna samt Greklands och Siciliens fornlämningar. Sparsamhet och enkla vanor voro hans förträffliga följeslagare.

Allt framgent skattande åt sin förkärlek för reseiakttagelser, företager han på tidpunkter, som redan blifvit angifna, förnyade studiefärder, så-

som till Tyskland, Belgien och Holland samt till de båda ryska hufvudstäderna, och slutligen ännu en Greklandsfärd.

Kring denna hans sista långresa knyter sig påtagligen mången rot till de meningar, han i afseende på sambandet emellan klassisk och nordisk myt och kultur skulle komma att uttala och förfäkta. Han säger i Childe Harolds-häftets erinringar: »— — om det egentliga föremålet för mina studier iakttog jag tystnad. Jag tänkte åtskilligt öfver kimmerier, kimbrer och kelter i förhållande till våra fornsagors vaner; öfver pelasgerna (de gamle, nämligen före hellenerna) såsom en mytisk-historisk namnbildning med motsvarighet i våra dagars fornjoter (de gamle, nämligen före gotarne). Först i Albanien lärde jag mig fatta betydelsen af Sifs gullhår. Ty Sif, Tors hustru, är den husliga härdens gudinna. Hon är en personifikation för jorden, som är hela mänskligheten härd. All jordens växtlighet är hennes *naturliga hår*, men den brinnande eldens flamma på härden är hennes *gullhår*. I Albaniens osäkra land är den husliga härden med dess värmande låga, som inbjuder alla till vederkvickelse och hvila samt inbördes endräkt och frid, snart sagdt det enda, som aktas fridlyst och heligt.»

Dessa uttryck kunna anses vara mycket betecknande för Sander, sådan han fram emot sitt lifs afton uppenbarar sig såsom hänförd och fantasiledd fornforskare — en art af hans verksamhet, på hvilken här längre fram minnestecknaren kan kasta allenast en flyktig blick.

Det har känts mycket frestande att åtminstone styckevis försöka följa den nordiske resenären på hans vandringar, helst i Grekland, om hvilka han här och där fäller uttryck af den mest omisskännliga förtjusning. Det är påtagligt, att de enkla, gammaldags sederna och bruken där borta, de ansträngningar och oberäkneligheter, som med sådana ströftåg äro förenade, skulle slå särskildt an på Sander, hvilken ju med stor fröjd nött sina barnskor under liknande okonstlade förhållanden ute i den fria naturen.

Men måttet på ramen för denna teckning tillåter inga sådana detaljskildringar.

Här måste i stället beredas rum för en blick på Sander såsom konstkännare och konstsamlingsordnare, i hvilken egenskap han skördat mycket erkännande.

Förstlingen af denna hans verksamhet är broschyren »Sveriges Nationalmuseum, dess byggnadsstil, dess arkitektur och samlingar m. m.» Det allenast 59 oktavsidor starka häftet förmår

dock lämna en redig och klar öfversikt på hela förloppet vid denna märkliga institutions tillkomst, ifrån den tidpunkt, 1840 års riksdag, när tvenne riksdagsmän inom två olika stånd, med skilda utgångspunkter och på olika sätt väckte själfva frågan, och allt intill dess det nuvarande välbekanta palatset, utställningssommaren 1866, stod färdigt och delvis taget i anspråk för sitt stora och värdiga ändamål.

Den historien är icke så litet invecklad, den är också lärorik; men knappast föredömlig i annat hänseende än det, att slutet, på det stora hela taget, vardt godt.

Sanders lilla skrift är, på samma gång som en trogen händelseuppteckning, också ett stycke svensk byggnadskonsthistoria för sitt tidsskede, väl värdt att stifta bekantskap med. Det märkliga förhållandet, att ännu i denna dag, 54 år efter grundläggningen, ett par högst ansenliga innerväggsytor kännbart sakna sitt konstnärliga fullbordande, visar, bland annat, huru stor räckvidd det har det gamla talesättet: »Rom byggdes icke på en dag.»

Sander säger år 1866: »En dekoration, och denna af monumental karaktär, torde länge komma att saknas, nämligen de för vestibulen afsedda freskomålningarna.» Och vidare: »Någon betänke-

i Nationalmusei tafvelsamlings intrasslade massa, där så mycken skönhet är att finna.»

Blygsamt tillägger han: »Detta arbete är blott att anse såsom en ringa början på *ett* område. Må andra händer upptaga och fullfölja det vidare!»

Inom ramen för hans skriftställarverksamhet på de sköna konsternas område intager den enligt uppdrag af Svenska Akademien utarbetade lefnadsteckningen öfver Carl Fredrik von Breda ett mycket framstående rum. Sander skildrade denne älskvärde, ytterst produktive och märklige porträttmålares lefnad och verksamhet med stor omsorg och kärlek.

Med ospard möda insamlade han, när och fjärran ifrån, materialierna till den fullständighetens gräns mycket nära stående förteckningen öfver nämnde konstnärs talrika arbeten: den upptager icke färre än 429 porträtt, hvartill kommer ett antal utkast till sådana samt elevarbeten, handteckningar m. m. Den betydande brefsamling, som uppstått under korrespondensen om alla dessa kringspridda Breda-bilder, öfverlämnade Sander till Nationalmuseum, dit han också skänkte ett litet urval af sina bästa målningar.

I detta sammanhang synes det mig rätt och billigt vara, att Sander får själf uttala hvad han

har på hjärtat, då det gäller konstfrågor. »Konstförgudning», säger han, »är otillbörlig och medför en öfveransträngning, som ofta förslappar berättigade utvecklingskrafter. Men jag tror, att den verkligt sanna konsten, som förädlar den sinnliga naturen och uppfostrar den till skönhet, hälsa och styrka, att såsom ett godt, oskyldigt barn glädja sig åt mänsklig tillvaro, bör af ett folk ansas och tillgodoses jämt upp lika långt som dess harmoniska utveckling kräfver. Hon vill icke fals eller flärd, intet jäktande efter skrytsamma skapelser. Hon är ett behof af en skönhet, som skänker behag och tillfredsställelse lika mycket under det att den framalstras som då den är alstrad och färdig. — — —

Jag tror också, att inom konsten idén lika litet kan umbära verkligheten, som verkligheten kan umbära idén. Utgår hon ifrån idén, måste hon förstå att ikläda sig en lifskraftig verklighets naturliga och enkla dräkt. Utgår hon däremot omedelbart från verkligheten, måste hon höja sig till ideal gestaltning. Ty ingen blomma knyter sin rot i luften, utan fäster den i jorden och hämtar genom henne näring därur, men genom sin kalk vederkvickelse af himmelens dagg.»

Akademien för de fria konsterna försummade icke att med sig förena förkunnaren af så kärn-

sunda åsikter, och den institutionen skall helt visst i tacksam hågkomst bevara minnet af den nitiske och verksamme hedersledamoten, dess vice præses, Sander.

I en rätt brydsam tid, 1880-talets senare hälft, då af en tillstötande ganska allvarlig anledning goda råd voro dyra, ställde han sin rådighet och sin erfarenhet med stor ifver till akademiens förfogande. Vid utarbetning af förslag till en del mer eller mindre föråldrade författningars omgestaltning, flerfaldiga andra och smärre uppdrag att förtiga, voro hans snabba arbetssätt och praktiska blick städse skarpt anlitade och högt värderade.

Under samarbete med Sander i sådana ting fick man alltid den föreställningen, att han var »klippt och skuren» just till ämbetsman, och att han var det helt och hållet, och svårligen någonting annat. Sådan var hans förmåga att upptända sig för, sätta sig in uti det eller det, hvad det vara månde, som förhållandena bragte under hans ögon och tankar.

Att en så beskaffad natur skulle med hänförelse omfatta just det, som den af innersta håg åt sig utvalt till verksamhetsföremål, är självfallet.

Också var tolkandet af runinskrifter, tydandet af gåtfulla bilder och annat sökande på fornspråkets mark och i myternas rymder hans kanske största passion.

Att just en sådan leder icke blott till mången stor fröjd, utan också till missräkningarnas bitterheter, det fick Sander, liksom hvarje bärare af en lidelse, erfara. Men med den starka utrustning af tillitsfullhet och ljuslynt fantasi, som fallit på hans lott, torde han alltid haft en lifligare förnimmelse af rosorna än af taggarna. Så tedde det sig.

Här må i tidsordningsföljd varda uppräknade de mera omfattande publikationer på fornkunskapsområdet, hvilka Sander åstadkom mellan åren 1882 och 1892.

1:o Eddastudier. Brages samtal om skaldskapets uppkomst m. m. 2:o Hvem var Sigurd Fafnersbane? Ett bidrag till frågans besvarande, hemtadt från runinskrifterna å Rökstenen i Östergötland. 3:o Nordisk Mythologi. Gullveigs eller Hjalmters och Ölvers saga i öfversättning från isländskan. 4:o Guldhornen från Gallehus i Slesvig, Nordens yppersta fornfynd, upptäckta och åter förlorade. En mythhistorisk och arkeologisk undersökning. 5:o Harbartssången jämte grundtexten till Völuspá. Mythologiska undersökningar.

6:o Rigveda und Edda. Eine vergleichende Untersuchung der alten arischen und der germanischen oder nordischen Mythen. 7:o Edda Sämund den vises. Skaldeverk af fornnordiska myt- och hjältesånger om de götiska eller germaniska folkens gamla gudatro, sagominnen och vandringar. Öfversättning från isländskan. 8:o Marmorlejonet från Piræus med nordiska runinskrifter. En undersökning och förklaring. 9:o Runinskrifter ånyo granskade.

Redan denna nakna förteckning visar hän på ett väldigt arbete, och, om man tager i betraktande, huru det ekonomiska utbytet vid det slags författarskap gemenligen ställer sig, talar den äfven klart och omisskännligt om en långt ifrån vanlig offervillighet för en idé.

Om sin Eddatolkning, för hvilken Sander torde hafva uppburit om icke allt, så dock det mesta af det erkännande han förväntade sig, säger han: »Om min öfversättning, hvarmed jag varit sysselsatt i nära tjugu år, skall jag föga tala. Jag har alltid efter noggrann pröfning sökt bevara grundtexterna och öfversatt sångerna i deras egna versslag, utan allt formskärande tvång. För mig har det varit en oafvislig lag att icke låta formen göra inkräktningar på innehållets bekostnad. Själfva mytföreställningarna hafva

kräft samma uppmärksamhet som de poetiska skönheterna. Oberörd af dagens äflan, små strider och växlande tycken, har jag begrundat de gamla myterna i fornböcker och i tysta stunder, i skogens ensamhet och vid hafvets stränder.» Och han tillägger: »Detta skaldeverk är en codex för hela den germaniska stammen: stor är i sanning dess skådeplats, ty den omfattar Europas alla länder.» — Detta sista uttalande synes mig hänvisa på just den röda tråd, som genomgår allt hvad Sander spunnit och tvinnat af fornnordiskt material. Det är den nordiska mytens, historiens och kulturens innerliga sammanhang med tidigare odlade fjärrbelägna länders, åt hvilket han med den för honom egna ihärdigheten söker vinna allt större och allmännare erkännande.

I företalet till sina »Eddastudier» säger han: »Utan att inhäktas af de fibulor, som heta tvekan och tvekans förbehåll, har jag öppet och otvetydigt uttalat hvad jag finner sant vara» — och betonar han än någon gång — med anslutning till ett uttalande af Rydberg — att hans arbete är ingenting annat än ett spjut, som han slungat ut mot de fientliga lederna i krigarens lofliga afsikt att såra och döda, så är det upprepade gånger han uttryckligen säger, att han

framställer sina meningar »till sakkunniges bepröfvande».

Om han därvid rönte många flera tecken på bristande erkännande, ja ock på bestämdt motstånd, än han kunnat föreställa sig, så är det mänskligt och förklarligt, att han tog hårdt vid sig, åtminstone intill dess hans sangviniskt anlagda väsenhälft hunnit för honom framtrolla perspektivet af erkännande — *en gång i framtiden.*

Modet fällde han aldrig. I förordet till ett af sina arbeten säger han: »När jag nu i trots af anatemerna sänder ut ett nytt häfte — — torde den tänkande delen af allmänheten icke missbilliga, att jag fortfarande begagnar mig af den fria forskningens och det fria ordets rätt.»

Och denna onekligen sunda och sansade tankegång besjälade honom helt visst, hvarje gång han drog ut på sökande längs myt- och sagovärldens väl alltid för en och hvar icke så litet villsamma stigar.

Det är icke utan sitt vemod för minnesteckknaren att, på grund af bristande insikter på detta område, nödgas så allenast på ytan, som här skett, vidröra just de spörsmål, åt hvilkas framkastande och besvarande han så ofta sett sin gamle, oftast lidande vän ägna sig med en hänförelse utan like.

Fredrik Sanders skugga skulle, helt visst med fog, kunna upprepa för mig en förmaning ur Egil Skallagrimssons saga:

Ej man runor riste,
Reder man dem icke,
Mången vådligt villad
Vardt af dunkla stafvar.

Härpå skulle jag allenast kunna svara: Jag har gjort så godt jag förmått. Ingen människa når någonsin längre.

Bland Nationalmusei samling af stora, dyrbara gipser, i den s. k. nedre kupolsalen, på plinten till det väldiga, ej mindre än drygt tio fot höga, af åverkan, vittring och runristningar ärriga »Piræuslejonet» kan den intresserade gå att läsa följande inskrift: »Gåfva af Kanslirådet N. F. Sander 1895». I sanning en lika ståtlig som i flera hänseenden betecknande minnesvård öfver mannen!

Att denne Sander skulle vara en vän af Nordiska museet ligger i öppen dag: också testamenterade han dit, förutom en vacker samling handteckningar, de flesta af de »minnen» — medaljer och andra klenoder —, hvilka varit honom särskildt dyrbara.

Sanders inval i Svenska Akademien var den sista stora händelsen under hans långa vandring; själf skattade han den helt visst som den största.

Han var då en till åren kommen man, och han säger också i sitt inträdestal: »Min skuld till eder är redan gammal. Af alla dem, som sutto kring detta bord, när jag såsom en oerfaren yngling första gången inträdde i denna sal, är numera ingen i lifvet öfrig.»

När han i Akademiens namn hälsades af den år 1889 som direktör fungerande sekreteraren, mötte honom, om än icke gensagor, så dock tvifvelsmål beträffande hållfastheten hos hans fantasifulla tolkningar af nordisk myt och saga, och utmynnar en väsentlig del af talets innehåll i följande verser:

Vi studsat . . . Gustafs samfund äger kvar
Ett skeptiskt drag ännu sen Kellgrens dar,
Och ej du må i festens stund förtycka,
Att, då vi här din hand till välkomst trycka,
Det mindre är för mången dristig syn
Från sagovärlden, sedd på aftonskyn,
Än för din egen sång, som blyg och öm,
Än återspeglar hjärtats morgondröm,
Och i sin stilla, vårligt enkla fägring
Oss gällt för mer än mången mytisk hägring.

Sander fick sålunda med ens ett frimodigt uttaladt rent besked, af hvilket hans trefnad inom detta samfund dock icke led det ringaste afbräck. Städse stod han gladt redebogen att vara där verksam och nyttig. 1891 var han

Akademiens direktör; 1896 hade han utarbetat den redan nämnda Breda-biografien, och under flera år sparde han hvarken på tid eller nit och samvetsgrannhet, när det gällde den mödosamma granskningen af Akademiens täflingsskrifter.

De djuptänkta och sympatiska ord, med hvilka direktören på senaste högtidsdagen beledsagade budet om ledamoten Sanders under året timade bortgång, bära det bästa vittnesbörd om att den gamle siaren och skalden här varit högt skattad och afhållen.

Om Sander såsom tjänsteman i konungens kansli, hvarest han verkade i trettiosju år, har jag hört flerfaldiga yttranden af såväl högste som närmare förmän samt af kamrater, alla gående ut på att betyga hans nit och skicklighet. En bland de först nämnda betecknade honom som »själfva outtröttligheten: när riksdagspropositionstiden stundade, arbetade han både natt och dag, om så tarfvades, och det städse med gladt mod».

På honom skulle kunna tillämpas de ord, med hvilka Rydqvist i sitt inträdestal här för femtiotvå år sedan karakteriserade Berzelii arbetsamhet: »Han gick göromålen snarare i förväg, än han eftersatte dem.»

Till slut må varda antecknadt, att han författat ett icke obetydligt antal tidningsuppsatser, däribland först resebref, sedermera också uttalanden i konst- och fornforskningsfrågor o. dyl.

Arbetsgladjen, som hade stämt möte med den lille Nils Fredrik där borta i den nu försvunna Sanna-stugan, ledsagade honom troget i alla skiften.

Här må de sluta, de enkla meddelanden, som skolat föreställa en redogörelse för min företrädares med lif och lust, till fosterlandets heder och gagn, utgjorda lefnadsdagsverke. Mig återstår nu blott — sedan jag likväl först fått ägna en deltagande blick åt själfva hans personlighet — att, som god vännesed är, ledsaga honom till den *stora* hvilan.

Främst då ett blidt ögonkast på Sanders yttre människa! Han var en mörklagd, magerlagd, föga starkt byggd man af medellängd. I likhet med sina båda systrar skall han i unga dagar ha varit utrustad med ett lika markeradt som fagert utseende. Som åldring hade han ett, som det heter, »mycket *intressant* hufvud». Ansiktstypen var icke det svenska allmogefolkets vanliga; snarare kan man gifva den meddelaren rätt, hvilken från sin första skoltid erinrade sig duplikanten Sander som en särdeles höfvisk ung

man med ett ovanligt, nästan utländskt tycke. * Profilen var skarpt, men ädelt skuren. Den synnerligen vakna blicken ur de djupt liggande, rätt stora mörkgråa ögonen var kanske icke fri från en glimt af oro.

Georg von Rosens, i konstakademiens porträttsamling befintliga halfprofilbild af den några och sextioårige Sander bringar förträffligt fram både den yttre och den själsliga karaktären. Där är något, som kommer en att tänka på en stor spanande flyttfågel — en fången falk.

Flärdlöst, men vårdsamt klädd, rörde han sig i hälsostunder med en viss hurtighet, och icke sällan beledsagade han sitt tämligen hastiga och högljudda, alltjämt starkt dialektfärgade tal med någon liflig, menande, bestyrkande eller afvärjande åtbörd.

I sitt uppträdande iakttog han en måttfull artighet. I debatten var han lika uppmärksam som slagfärdig, och var eller ställde sig ofta svåröfvertygad. Någon tålig hörare var han icke.

Det var mycket af hvad man kallar »ord och afsked» med honom. I många stycken myc-

* Vetskapen om såväl finsk som vallonsk invandring till Nerike tillåter det mer än en gång gjorda antagandet, att Sander verkligen hade främmande påbrå.

ket förnöjsam, lät han i ett och annat framskymta nästan ett barns självförnöjdhet.

Om frånvarande personer yttrade han sig städse hofsamt, vare sig det gällde pris eller klander. Hade han att dragas med en viss hetsighet i lynnet, så bekämpade han den manligen. Gunnar Wennerberg yttrade om Sander någon vecka före sin död: »Aldrig undföll den mannen ett lågt eller hädiskt uttryck.» Svenska Akademiens Nestor hade rätt.

Sitt fosterländska sinnelag lade Sander oförtydbart i dagen, icke blott i hvad han skrifvit, utan ock i tal och svar, i handel och vandel; särskildt för sin starka hembygdskärlek rosas han med *en* mun, icke minst af släktingar, för hvilka han städse hade en både öppen och fast hand.

De tankar han hyste i religiösa ting, antydde han ju mången gång i sin diktning, under samtal däremot, så vidt jag erfor, aldrig.

Han var, som man förr kallade det, en kolerisk natur, men sangvinikern var heller aldrig långt borta.

En »fantasimänniska» var han, men också både en ordningsman och en arbetsmyra, ja äfven en mycket klok hushållare. I grund och botten var han humorist, men hvem som helst kom icke så lätt underfund därmed.

Någon »hakring» af vänner omgaf åtminstone icke den åldrige Sander, men många värderade honom högt, och dem han hade fäst sig vid höll han fast med mycken styrka.

Ett oblidt öde ville att *ingen* skulle komma att stå honom *mycket* nära: aldrig var det någon, som fick helt tillgodogöra sig den hjärteömhet, om hvars rikedom så mycket från hans ungdoms dagar bär vittnesbörd.

En ung ädelsinnad dam, hvilkens små blomstrande söner den gamle sjuklingen mycket beundrade, sammanfattade nyligen med stor lifligh et hans eftermäle i utropet: »Han hade en själ af eld!»

Sanders hälsa hade väl aldrig varit rätt stark; hans oömhet och glömska af att ägna kroppshyddan de under sådant förhållande så nödvändiga omsorgerna voro däremot de största möjliga; häftiga utbrott af otålighet voro så godt som gifna, om man med någon ihärdighet anbefallde en oskyldig huskur eller blott ett helt vanligt mått af aktsamhet.

Man kan säga att med ingången af 1880-talet nalkades honom en de hvarandra aflösande olika plågornas och krämpornas pröfvotid; men Sander var icke den, som beklagade sig i första taget, och när klagovisorna någon enstaka gång

bröto sig fram, voro de aldrig vare sig påträngande eller långa.

Det är att lägga märke till och betona, att det är under detta skede, räknadt till 1893, han slutför och utgifver alla sina till ett tiotal uppgående större publikationer med nordiska ämnen.

På försommaren 1884 var han nästan fullständigt ödelagd af svåra lidanden. Några bref och smådikter, ställda till hans syster och nedskrifna i Marstrand, dit han det året begifvit sig för att hämta krafter, men där han i stället strax nedlades på sjukbädden, gifva tydligt vid handen, att han den gången hade en stark förnimmelse af att döden stod för dörren. I sexton år ännu skulle han komma att brottas med förgängelsens makter.

Ett ovärderligt stöd i denna sin »kamp för tillvaron» ägde Sander i det föryngrande och lugnande inflytande, som de ifrån 1880-talets midt, med endast ett afbrott upprepade sommarvistelserna å Ekudden i Vaxholm på honom utöfvade. Delande där hem och bord först med sin bäste vän och landsman, den bekante fysikern professorn Erik Edlund, och, efter dennes död, med yngre själsfränder eller med syster och systerdotter,* hade han i det fridfulla sommartjällets ägarinna, änkefru professorskan Stenberg,

* Fru Carolina Tengvall, född Hægerstrand.

och hennes vuxna barn städse ett lyckoklöfverblad af goda, vaksamma skyddsandar i en välgörande närhet. En gång under detta tidsskede, sommaren 1889, hade han gjort ännu en ansats till färd bort utom fosterlandets gränser — sannolikt, och för tredje gången, hän mot det honom alltjämt lika betagande Grekland — men sträckfågelsvingarna voro icke mera som förr, och krämpornas tunga kedja, som fått allt flera länkar, fjättrade honom allt fastare. Resan vardt inställd.

En dag, tio år senare, i september 1899 — samma kvartår, under hvilket han med svidande hjärta och stum underkastelse sett både sin enda kvarlefvande syster och förstlingssångernas »Selma» gå bort — stapplade den brutne sommargästen för sista gången ut ur den honom så kär vordna lilla trädgården vid sjön för att återvända till sitt moltysta, med taflor, böcker och »minnen» prydda mångåriga hem, i huset n:r 34 vid Nybrogatan.

Han kunde icke mycket förflytta sig sedan. Hans näst sista utfärd gällde öppnandet af Carl-Johans-utställningen; den därpå följande länkades ett stycke längre bort: till »Lindhagens kulle», icke — såsom han en gång tänkt sig det — till Vintrosa kyrkogårdslund.

Framemot vårsidan hade ett ryggmärgslidande mest fullbordat sitt tysta undermineringsarbete. Sanders förr så vida intressekrets krympte alltmera tillhopa. Det sista, som stundtals lifvade upp honom, var något kort samtal om almanackans nya namnlista. Där hade ju flutit in så många *nordiska* namn!

Efter hand vardt han liksom halft frånvarande; något litet utbrott af glädje öfver en väns besök kunde blott långsamt trefva sig fram; en några dagar före hans död honom öfverbringad hälsning från den gamla skolstaden borta vid Hjälmaren gick honom så godt som spårlöst förbi. Att sommaren det året aldrig tycktes vilja komma, bekymrade honom icke mera.

Grundade han nu öfver evighetsspörsmålens lönrunor, så gjorde han det för visso med den oändliga tillit, som allt dittills och i så många andra stycken hållit honom uppe.

Sent om aftonen af konstakademiens högtidsdag, den 30 maj 1900, bytte vid hans läger lidandets ängel plats med dödens.

Systerdottern och en trotjänarinna tillslöto hans ögon.

Mycken lisa och ro hade han till godo.

* * *

Han begrofs den femte juni.

I jungfrulig momark, bland ett nätverk af fururötter var enslingsgrafven redd, och smyckad vardt den med lager och många blomster, bland hvilka också funnos den minnesgode konungslige vännens.

Ner ur de lent susande barrkronorna ljödo gång på gång våra snabba försommarstunders vekaste, vemodsfullaste toner: den oansenliga löfsångarens pilgrims- och kärlekskväde — denna förunderliga sammangjutning af stilla kvidan och gryende jubel.

Det var en den blidaste begrafningshymn, en hyllning mer åt minnet af »Selmas» och mytsagornas hänförde skald.

Den skall upprepas alla vårar.

SVAR

på herr GELLERSTEDTS inträdestal

af

Akademiens direktör herr MELIN.

Ren tvenne vårars fågelsång förklingat
omkring den graf, där nu han hvilar ut,
den gamle siaren med Balders-sinnet
och med den mystiskt djupa svärmarblicken.
Nu sveper vinterstormen kall däröfver,
och ingen sylvia mer från lummig gren
åt slumraren melodisk hälsning bringar,
ty äfven hon har fått, som skalden, vingar.

Och dock, när nu den plats du tager in,
som varit hans, den blide Selma-sångarns,
mig tycks dig följer sus af lätta vingslag,

det ljuder som en kör af fjärran röster,
en återklang af lundens fågelkvitter,
som tonat oss emot så mången gång
uti din ärliga, din svenska sång.

Den sången är oss kär. Från hult och hagar,
från sjö och strand och från de vida slätter,
från örtesäng, från åkerns sommarsusning
den för ett fång af friska dofter med.
Den ställer väna bilder för oss fram
ifrån naturens lif i skog och mark.
Den manar oss med ord af ädel visdom,
kärnfulla som de gamles tänkespråk . . .
Och innan rätt vi veta ordet af,
står Sverige, fosterlandet, för vårt öga
med gyllne tegar och med trefna tjäll.
Vi vandra fram emellan furor höga
och lyss till trastens flöjt i sommarkväll.
Och rundt omkring vår stig hvad blommor många!
Linnean sprider där sin fina ånga,
där andas ut den bleka nattviol
sin själ i längtan efter sjunken sol.
Och är oss leden tung, vi svalka finna
i skogens famn, där klara källsprång rinna,
där löftesfullt vid horisontens bryn
de blåa höjder peka upp mot skyn.

Ja, sådan är din sång. Ett nordiskt tycke
den har, med bleka, nästan kärfva drag.
Den älskar enkelhet, och rimmets smycke
den bär förutan prål med blygt behag.
Den söker ej att våra sinnen dåra
med yppigt ordsvall, brusande rytmik,
men öfverallt vi konstnärshanden spåra.
Väl mången sång var mera skön och rik,
men ingen mera sann, ur hjärtat gången —
och därför, därför älska vi den sången.

Och sångarn själf! — Försynt och utan flärd,
du vet ej af, hur högt din visa skattas.
Jag velat bringa dig en enkel gärd:
ett tack för hvad du gjort, — men orden fattas.
Dock hvarför flera ord? Din egen dikt,
lik finkens drill, hör just ej till de långa.
Hvad hjärtat känner djupt och innerligt,
det låter ej i frasens band sig fånga.
Ett enda varmt välkommen vare nog,
välkommen i en krets, där plats du tog
med dessa »gamla visor», ständigt unga!
Var hälsad, fåglarnas och blomstrens vän,
och länge, länge dröje det, förrän
sångfågeln i ditt bröst hör upp att sjunga

Sedan därefter H. K. H. Kronprinsen och H. K. H. Hertigen af Skåne aflägsnat sig, undertecknade herr Gellerstedt Akademiens stadgar och fördes af sekreteraren till den stol han vid Akademiens offentliga sammankomster äger att intaga (N:r 7), hvilken förut innehafts af F. A. VON FERSEN, A. G. SILVERSTOLPE, A. C:SON AF KULLBERG, C. A. HAGBERG, W. E. SVEDELIUS och N. F. SANDER.

Därefter yttrade direktören:

Till innevarande års täflan hafva inlämnats 40 skrifter. Akademien har icke kunnat belöna någon af dessa, men har fäst uppmärksamhet vid N:r 37 *En dröm i prästgården*, en dikt, som utmärker sig genom en varm och allvarligt religiös känsla samt ädel enkelhet i skrifsättet; vid N:r 25 *Tio dikter af Veronica*, en skrift, som innehåller en del vackra och innerliga, delvis melodiösa sånger; vid N:r 26 *O, finske broder*, i hvilken täflingsskrift känslan omisskänligen är äkta, om än anmärkningar här och hvar skulle kunna göras mot den konstnärliga behandlingen; samt N:r 32 *Ur Kung Eriks saga* med afseende å ämnets klara behandling och en i allmänhet ganska god versbildning.

En annan skrift, N:r 6, *Visor, drillar och veklang af vildmarkens olärde son*, har visserligen ej, såsom de ofvannämnda, kunnat utmärkas med egentligt hedersomnämnande, men den

har, trots uppenbara brister i språket samt besynnerligheter i formgifning och tankegång, synts Akademien anmärkningsvärd genom stundom frambrytande toner af natur och drag af äkta stämning, hvilka utvisa poetiska anlag, som blott behöfde en rikare bildnings förutsättningar för att kunna utvecklas till något godt och värdefullt.

Det af Akademiens hädangångne skyddsherre, konung Carl XIV Johan, stiftade och af hans efterträdare allt fortfarande anvisade kungliga priset har Akademien detta år tillerkänt professorn vid Upsala universitet, doktor Adolf Gotthard Noreen, såsom en gärd af erkännande åt hans förtjänster på den nordiska, särskildt svenska, språkforskningens område.

Den minnespenning, som Akademien till innevarande års högtid låtit prägla, har till föremål författarinnan Fredrika Bremer, från hvilkens födelse nu hundra år förflutit. Åtsidan bär hennes bild och namn. På frånsidan synes en vestal vårda flamman på ett altare. Omskriften: *Mores domesticos, dignitatem mulieris celebravit*, betecknar henne såsom skildrarinna af svenska hemseder och renhjärtad tolk för kvinnans värdighet och rättigheter. I afskärningen läses: *Laudes antiqui orbis et novi assecuta ob. MDCCCLXV*

(frejdad i gamla och nya världen, afled hon 1865).

Minnesteckningen, författad af herr NYBLOM, blef därefter i sammandrag af honom uppläst, hvarefter direktören förklarade sammankomsten afslutad.

MINNE

AF

FREDRIKA BREMER

Svenska Akademien har beslutat att i år slå sin medalj öfver och ägna sin minnesteckning åt skriftställarinnan Fredrika Bremer. Det är, i sanning, icke ofta som en berömd kvinna varit föremål för denna uppmärksamhet, ty det har hittills inträffat endast en gång. Det var nämligen för åttiotre år sedan, år 1818, då medalj slogs och minnesteckning på denna dag föredrogs öfver Anna Maria Lenngren (som aflidit föregående år den 8 mars) således kort efter hennes död. Den som då befäste hennes minne i Svenska Akademiens häfder, var ingen mindre än Frans Michael Franzén, hvilken såsom inledning till sin sympatiska minnesruna yttrade följande ord:

»Såsom en stiftelse för språkets och därigenom äfven för tänkesättets skönare bildning, skulle denna Akademi frukta att förfela sitt ändamål, om hon saknade bifall af det kön, hvartill i alla språk, icke blott Skönheten och Behagen, utan ock Visheten och Dygderna höra.

Alltid vid sina högtider omgifven af dess blomstrande krets, smickrar hon sig i dag med hopp om en särskild uppmärksamhet af sina talrika åhörarinnor.»

Den, som nu har uppdrag att föra Akademiens talan, då det gäller att hugfästa Fredrika Bremers minne, har icke samma förmån som minnestalaren 1818, att kunna vädja till sina åhörare med ord som dessa, hvilka han tillägger:

»Troligen finnes här icke något öra, som fru Lenngrens sång ej hunnit, något sinne, som den icke väckt och förtjust, något hjärta, som ej gömmer däraf ett rörande eller skämtsamt och lärorikt ord.»

Hon var ju då nyligen död, under det att Fredrika Bremer nu hvilat snart trettiosex år i grafven. Och då fru Lenngren var en af de få kvarlefvande från ett stort litteraturskede, det Gustavianska, var Fredrika Bremer en af de första, om icke, strängt taget, rent af den första i sin väg inom en art af vitterhet, som under nyss förflutna sekel genomgått en mäktig utveckling icke blott i den stora litteraturvärlden, utan äfven i vårt aflägset liggande land. Men det är just detta, som ger henne betydelse, att hon var en banbryterska, och att hennes namn

vardt ett standar för mycket viktiga intressen, hvilka, så länge de varsamt och naturenligt, såsom hon menade, utvecklades och befordrades, måste gillas af hvarje tänkande människa. Den verksamhet, som litterärt och socialt lagt grunden till utvecklingen af dessa idéer, är väl värd att ihågkommas och hållas i ära. Därför har också i det nya seklets början, då hundra år förflutit efter Fredrika Bremers födelse, likasom vid hennes frånfälle för ett tredjedels sekel sedan, på flere ställen i vårt land åminnelsefester firats. Härtill lägges nu äfven till sist Svenska Akademiens hyllning, hvilken hon väl förtjänat, likasom sin enda kvinnliga föregångerska.

Ett personligt band, som genast knyter dessa båda märkliga kvinnors minne närmare tillsammans, är bägges vänförhållande till Frans Michael Franzén. Likasom han var en trogen gäst i fru Lenngrens hem, så blef han också genom landsmanskapet, såsom finländare, nära förbunden med det Bremerska hemmet, och han var äfven den förste, som, då hemligheten af Fredrikas författareskap för honom yppades, med sitt vänliga och uppriktiga bifall uppmuntrade henne såsom »hans sångmös yngsta syster», för att här begagna ett uttryck om henne af von Brinkman. Ett bättre stöd kunde hon aldrig ha fått. Det

var hösten 1830, som Franzén fick veta, hvem »Författarinnan till Teckningar ur hvardagslifvet» var, och redan i början af 1831 erhöll Fredrika Bremer sin första uppmuntran af Svenska Akademien, nämligen »den mindre skådepenningen».

Nu kunde någon fråga: Äro då dessa två kvinnor de förnämsta i dygd och berömdhet i hela vårt land? Hafva vi ej haft kvinnor utom dem, som genom snille eller storverk af någon art kunnat vara värdiga samma heder som de? Jo, utan tvifvel möter man i vår historia sådana kvinnor som till och med varit jämbördiga med våra stormän, om också ej i krigets värf. Utan att fästa oss vid den sagolika Blenda, som annars verkligen skulle kunna räknas till denna sist nämnda kategori, äga vi under medeltiden en sådan stor personlighet i den heliga Birgitta, berömd icke blott för sina syner och uppenbarelser, utan äfven för sin ifver att förbättra världen och sin oförskräckthet att säga den osminkade sanningen åt denna världens store — något, hvari Fredrika Bremer, skulle man kunna säga, i viss mån följde henne, nämligen om man minnes hennes frimodiga samtal i februari 1858 med påfven Pius IX. — Vid medeltidens slut, då med 1500-talet vår nydaningsperiod börjar, reser sig Kristina Gyllenstiernas ungdomliga gestalt som

en hjältinna i manligt mod och beslutsamhet. Under vår stormaktstid känna vi särskildt ett par svenska kvinnor, hufvudet högre än alla andra, nämligen drottning Kristina, som dock med all sin begåfning förblir i hög grad osympatisk genom sin manhaftiga okvinnlighet, — och den föga kända, men beundransvärda härskarinnan på Tyresö slott i Sörmlands skärgård, Marie Sophie Oxenstierna, född De la Gardie, Ebba Brahes dotter, hvilken i praktisk duglighet och äfventyrlig tilltagsenhet som en hel karl »stod för rusthållet», som man plägar säga, och ej hade sin like i framsynthet, när det gällde manufaktur och bankväsen, handel och sjöfart. Äfven sjuttonhundratalet hade sina hjältinnor, men det var mera på det ömma området, känslans och hjärtats stridsfält: vi minnas i det hänseendet främst fru Nordenflycht.

Men den mest betydande var hon, som från det Gustavianska tidehvarfvet lefde kvar, med sin idylliska motsats mot den franska pompen och med sin satir, som blef en upplösning af vårt klassiska ideal — jag menar fru Lenngren. Och adertonhundratalets nya syn både på lifvet och dess uttryck i litteraturen fick sin första moderna prosarepresentant i henne som vi i dag vilja hedra — jag menar Fredrika Bremer. Frågar man nu

slutligen, hvarför dessa två blifvit de utvalda att såsom tillhörande det täcka könet taga hvar sitt rum i ledet bland de ett hundra elfva stormän, som hittills fått plats i Svenska Akademiens minnessamling, så är det helt enkelt därför, att man alls icke sökt dem, utan det har ganska naturligt fallit af sig själft vid de båda tidpunkterna, emedan de varit typiska för hvar sin tidsålder och emedan deras verksamhet tagit vårt folks uppmärksamhet i anspråk.

Det är för öfrigt för förståendet af Fredrika Bremers karaktär och betydelse ganska nyttigt att jämföra de båda kvinnorna med hvarandra. Vid första påseendet tyckas de vara fullkomliga motsatser — och det är nog äfven så. Men just därför är det också intressant att finna jämförelsepunkter, till och med likheter dem emellan.

Fru Lenngrens hela bildning var fotad på klassisk grund, och icke blott franskt-klassisk, utan verkligt klassisk, ty hon var invigd i det latinska språkets hemligheter, och hon hade till och med i sin ungdom öfversatt från Ovidius en af hans så kallade Heroider, ett bref från Æneas till drottning Dido, hvilket väckt samtidens beundran. Fredrika Bremer åter var en dotter af det klassiska idealets nedbrytare, nyromantiken, den nya skolan, som börjat sin kamp mot »aka-

demismen» år 1803, året innan Fredrika vid tre års ålder flyttade med sina föräldrar från Åbotrakten i Finland till Stockholm och snart fick det genom henne berömda Årsta, söder om hufvudstaden i Österhanninge socken, till hem.

Fru Lenngren skref vers, endast vers, men som en verklig konstnärinna i sitt fack, som omfattade all klassicitets båda upplösningsformer, idyllen, med dess halft konventionella sätt att återvända till naturen, och satiren, med dess förståndiga lust att gissla en utlefvad lifsåskådnings löjliga former. Fredrika Bremer skref visserligen i sin ungdom vers i den ton, som romantiken anslagit, till exempel den allbekanta visan:

Fall, lätta snöflock fall
Och bädda grafven kall!

Men detta var blott undantagsvis och mera som en formöfning än på fullt allvar och af oemotståndligt behof. Prosan var hennes naturliga framställningsform, och den diktart, hon ägnade sig åt, var romanen, hvilken under hennes ungdom börjat bli den mest omtyckta formen för återspeglingen af lifvet. Här må dock så gärna först som sist utsägas, att något verkligt konstnärsblod rann icke i hennes ådror, ty det var snart sagdt från början mera eller mindre

ett visst personligt syfte, som blef den styrande makten i hennes skildringar. Äfven hon älskade att ibland skildra idylliska tillstånd, men hon älskade också att såsom motsats till dem måla våldsamma tragiska brytningar, hvilka egentligen icke öfverensstämde med hennes natur, utan söktes utifrån efter de modelldikter, som författades af de moderna romantikerna, och som efterbildades för att genom kontrastverkan ställa tendensen i så mycket bjärtare ljus.

Men likasom fru Lenngren hade sin lust i satiren, det vill säga i att se sin samtid i ett visst skarpt komiskt ljus, så hade äfven Fredrika Bremer sin egen komiska ådra, en lust att ibland skämta; men det skämt, som för all romantik är det naturliga, är humorns, och i hennes framställning blandar sig också stundom det sympatiska leende åt den mänskliga förvändheten, som utgör den egentliga innebörden i hvad vi kalla humor, och som icke ligger i framställningsformen blott, utan är en sinnesbeskaffenhet, en uppfattning af lifvet och människorna, som tyder på ett varmt hjärta och ett kärleksfullt sinnelag, hvilka man vanligen icke återfinner hos en satiriker.

Denna, om också i viss mån olikartade böjelse för det komiska leder oss öfver till den

egenskap, i hvilken de båda författarinnorna först mötas, då det blir fråga om det rent litterära. De förhålla sig på ett besläktadt sätt till den omgifvande världen, som de afbilda, eller — för att säga det med ett enda ord — de äro båda realister, verklighetsskildrare, som teckna lifvet karakteristiskt och i detalj. Men för att ej missuppfattas, se här några ord till förklaring!

De båda århundraden, som föregingo 1800-talet, äro bekanta såsom den efterklassiska eller fransk-klassiska smakens blomstringstid. Den har äfven af fanatiska motståndare i Tyskland fått namn af psevdoklassicitetens eller den falska klassicitetens tid. Jag föredrager att säga den abstrakta klassiska smakens gyllene ålder — gyllene, ty dit hör Ludvig XIV:s tid och hos oss den Gustavianska tiden. Hvad nyromantiken i Tyskland och hos oss främst vände sig emot, var just dess abstrakta former och gestalter, i det de åberopade lifvets mångfald och konkreta väsen, som i synnerhet efter Shakespeares exempel vore att föredraga framför de ensidiga och konventionella bilderna från denna klassiska värld.

Vi hade i vårt land några föregångare till dessa nyromantiska upprorsmän. Den egentliga stridshanen var Thorild, naturentusiasten och teoretikern. Men ingen konstteori kan verka lif,

om hon ej stödes af skapande konstnärer och lefvande skalder. Vi hade några sådana, som slogo igenom och det så, att de till och med erkändes af sina egna samtida, oaktadt realismen. Den ene af dem var Bellman, som segrade genom att förbinda sin verklighetsskildring med humor och musik. Den andra var fru Lenngren. Likasom Bellman i sina visor tecknar det lägre folket med dess råare naturell, försonad af humor och toner, så tecknar hon med godmodig, men träffande satir medelklassen med dess i hennes ögon löjliga inskränkthet. Det var detta, att hon återgaf sina typer efter naturen, som gjorde, att hon på sitt vis sprängde det gamla idealets gränsmur och förde dikten ut i verkligheten.

På samma sätt förhöll sig Fredrika Bremer, då hon år 1828 framträdde för publiken, till de romantiska riddarepoeterna och deras fantasiväsen. Hon ställde sig genast på verklighetens botten, tecknade människorna sådana som de voro eller syntes henne vara, och hon tillkännagaf det också genast, då hon kallade sina böcker »teckningar ur hvardagslifvet». Denna benämning bibehöll hon ända ifrån de första häftena, genom de kända romanerna »Familjen H.», »Presidentens döttrar», »Nina», »Grannarne» och »Hemmet» med flera. Ja, äfven för »Hertha», sin första egentliga stridsskrift,

behåller hon till en del namnet, i det hon kallar denna sin mest revolutionära bok »teckning ur verkligheten». Det är detta, att teckna verkligheten, sådan den tedde sig för hennes öga, skild lika mycket från fantasidrömmarna hos månskenspoeterna som från den prosaiska förståndigheten hos de ensidigt typiska figurerna från den egentliga klassicitetens tid, som är gemensamt för de bägge storheterna inom vår kvinnliga litterära värld, hvilka här blifvit framställda såsom jämbördiga med en del af våra manliga storheter, och det visar sig, att de icke ha så få sträfvanden gemensamma.

Men det är ännu ett viktigt drag, som måste påvisas och som, ehuru föga påaktadt, förtjänar att vid en litterär jämförelse framhållas. Jag nämnde »Hertha» och dess syfte. Det torde vara kändt, hvad detta var. Det var samtidens och den närmaste eftertidens fasa, »kvinnoemancipationen», som där första gången af Fredrika Bremer nämndes, och hvars fana då höjdes, hånad och fruktad på en gång, ehuru själfva saken då var lika enkel och berättigad, som den är i våra dagar, nämligen sådan som den representeras af det aktade förbund, som bär författarinnans namn, »Fredrika-Bremer-förbundet». Det var alldeles som om man aldrig hört något liknande förut. Och

dock hade Fredrika Bremer haft föregångerskor ej blott i England, Frankrike och Amerika, utan äfven här i sitt eget land — och hvem? Ingen annan än fru Anna Maria Lenngren själf — nämligen i hennes yngre dagar.

Vi äga tvenne litterära intyg därom: *först* hennes år 1775 utgifna satir »Thékonseljen», hvari den tjuguåriga författarinnan framlägger sin åsikt om kvinnans betydelse och satiriskt behandlar dem, som finna det orimligt, att hon sysselsätter sig med lärda och vittra idrotter och icke helt och hållet går upp i att »steka, koka och skvallra»; — *sedan* hennes företal år 1776 till en öfversättning af kompositören Grétrys opera »Lucile», som, tryckt, tillägnades hertiginnan af Södermanland. Hon yttrar däri följande, som jag citerar efter Karl Warburg:

»Jag bör med skäl vänta mig de obilligaste omdömen af dem, som bestrida fruntimmer all rätt att deltaga i vittra öfningar och därför kanske tycka, att jag genom detta företagande öfverskridit den gräns, man egenvilligt satt för mitt köns snille, hvilket de förmodligen tro vara af en händelse och utan ändamål tillkommet. Men jag hoppas tillika, att i en Gustaf den tredjes upplysta tidehvarf skall denna fördom ej mindre än många andra, som fjättra våra begrepp, lyck-

ligen få sin bane och äfven fruntimren vinna mera utrymme för själens förmögenheter, än man hittills velat unna dem.»

Emellertid tillhörde denna morskhet att yttra sig i kvinnofrågan endast fru Lenngrens yngre dagar, hennes flicktid, ty efter sitt giftermål 1780 blef hon synnerligen försiktig i detta hänseende, ja, så försiktig, att hon icke ens signerade sina dikter i Stockholmsposten. Hennes opposition gällde också endast kvinnans rätt att sysselsätta sig med vitterlek, och härutinnan hade hon ju själf haft tvenne föregångerskor i vårt land af kvinnor, som ägnat sig åt författareskap, nämligen Sophia Elisabeth Brenner och Hedvig Charlotta Nordenflycht.

När Fredrika Bremer först framträdde 1828 var hon redan en äldre flicka, icke precis »på öfverblifna kartan», men en, som efter sorgliga erfarenheter under de egentliga ungdomsåren beslutat att lefva ogift och i stället arbeta på sin egen utveckling, dock ingalunda själfviskt och med stoiskt världsförakt, utan i det ädla syftet att ställa alla sina krafter till mänsklighetens tjänst. Och det medel, som hon främst kunde och ville härtill använda, var hennes penna. Alla de idéer om människor och deras förhållanden till hvarandra i och utom hemmet, allt hvad hon i

den vägen iakttagit under samlifvet med de sina och dem, hon i hvardagslifvet träffade, fyllde hennes entusiastiska själ. Hennes människoälskande hjärta längtade efter ett uttryck, och den form, som låg närmast för hennes anlag, var berättelseformen, hvarur småningom framgick den borgerliga romanen, som vid samma tid kommit till hög utveckling i Europas stora kulturländer, främst i England, och hvars första grundläggare här i vårt land hon blef.

Med dessa sina teckningar, utgifna från slutet af 1820-talet till midten af 1840-talet, hade hon hufvudsakligen ett litterärt intresse och ådagalade en talang, som i synnerhet visar sig liflig och fruktbärande i detaljmålningar, i enskilda figurer och situationer, särskildt om i dem visar sig någonting karakteristiskt, ur lifvet observeradt, till och med löjligt, hvilket hon med sin anborna hjärtegodhet framställer i humorns försonande halfdager. Ett egendomligt drag hos humoristen, att icke spara sitt eget jag, återfinnes då hos henne, ty hon har icke sällan helt eller delvis tecknat sig själf såsom en sådan förkommen varelse, åt hvilken vi väl kunna skratta, men icke annorlunda än med ett medlidsamt smålöje. Detta är nu den ljusa sidan i hennes litterära alstring.

Dess motsats, icke den mörka sidan, men väl den svaga, är bristen på verklig komposition, på förmåga af naturenlig utveckling och sammanhållning, öfverdriften och overkligheten i de ideala gestalterna, till exempel Angelika i »Presidentens döttrar», den högpatetiska ultraromantiska tragiken i sådana inlägg som till exempel Brunos historia i »Grannarne», inlägg som afbryta hvardagslifvet icke på ett konstnärligt sätt, utan rent fantastiskt. Med hela sin formning visa de tydligt, att sådana overklighetsbilder icke äro utbrott af författarinnans innersta håg, utan obekväma lån från den romantik, i hvilken hon blifvit uppfostrad, och som hon likasom omedvetet följde, emedan den låg i luften, men som tydligt visar sig vara främmande för den verklighetsteckning, hvari Fredrika Bremer funnit det naturligaste och bästa uttrycket för sina idéer.

Det var emellertid med dessa, af olika inlägg sammanväfda teckningar, som Fredrika Bremer förvärfvade sig sitt stora rykte ej blott inom Sverige, utan i en stor del af den civiliserade världen, förnämligast Danmark och Tyskland, England och Nordamerika. Hvad bevisar nu detta? Att oafsedt brister i komposition, delvis äfven i karaktärsteckning, oafsedt ensidig romantik och svulstig tragik, dessa teckningar som hufvudbe-

ståndsdel ägde att bjuda på så mycken sann och sund mänsklighet, en så lefvande blick för lifvets goda likasom för dess löjliga sidor, så mycket hjärta och varm kärlek för alla lidande och förbisedda varelser — med ett ord så mycken människokärlek och en sådan hänförelse i att gifva den luft i vältaliga och fint formade tankar, att allt detta kan sägas tyda på en egen art af snille, nämligen det, som man ibland kallat »hjärtats snille».

Till de nu nämnda ingredienserna i hennes alstring och hennes stil kom ännu ett inlägg — tendensen. Jag har redan nämnt ett ord om den i annat sammanhang och med afsikt, ty egentligen var den med redan från början, emedan författarinnans utgångspunkt var den starkt och personligt kända smäleken att anses som ett slags underordnad varelse, då hon var kvinna, och i all synnerhet, då hon icke ägde skönhetens eller guldets försonande glans öfver sin tillvaro. Det var för att samla erfarenhet om bättre och lyckligare kvinnoöden, som Fredrika Bremer 1849—51 företog sin grundliga resa till Nordamerikas Förenta stater. Efter att ha genomrest hela Unionen åt alla håll och till och med gjort en utflykt till Cuba, gaf hon uttryck åt sin nya erfarenhet i sin bok om »Hemmen i Nya världen», där hon säger

sig ha funnit mycket godt, men också mycket, som stötte henne. Den utkom 1853—54. Det var på grund af den vunna erfarenheten, som hon skref den nämnda boken »Hertha». Den utkom 1856. Här var det, hon på en gång gaf luft åt sitt missnöje med det bestående i afseende på kvinnans ställning, och hon gjorde det enligt samtidens omdöme på ett så våldsamt sätt, att hon mot sig väckte en storm af ovilja och en kritik, som i hänsynslöshet gick fullt upp emot anfallet. Herman Bjurstens uppträdande i »Svenska Tidningen» är icke glömdt af dem, som då voro med.

Emellertid var därigenom ett uppslag gifvet, som ej blef utan frukt, ty det är från den tiden man kan räkna den småningom genom lagbud stadgade förändring i kvinnans ställning, som nu är ett obestridligt faktum. Huru mycket man än må beklaga den öfverdrift, som efter främmande mönster fått insteg äfven hos oss, kan det dock icke vara annat än glädjande, att det allmänna framskridandet i kvinnans rätt till grundlig bildning och till användande af denna bildning i passande värf inom samhället i det hela hos oss utvecklat sig ganska stilla, utan häftiga strider och delvis äfven snabbare än hos åtskilliga andra folk.

Genom denna sin inverkan på det sociala lifvet skiljer sig Fredrika Bremer väsentligen från sina föregångerskor. För öfrigt må här tilläggas, ehuru det för ögonblicket ej vidare utföres, att det finnes en art af pennans produktion, hvari hon är mästare, nämligen brefstilen, både den direkta, personliga, intima, och den som form för framställningen i en berättelse antagna brefstilen, såsom förhållandet är i »Grannarne» och i de vidlyftiga skildringarna från Nya och Gamla världen under de årslånga resorna. Här är Fredrika Bremer fullständigt »på eget hemman», och hennes brefskatt är måhända det oförgängligaste af hela hennes litterära kvarlåtenskap.

Men när jag nämner hennes bref, framträder af sig själf minnet af den man, för hvilken hon intimast utgöt sitt hjärtas och sin andes djupaste bekymmer, dem som rörde hennes religiösa känsla och öfvertygelse, — jag menar skolrektorn i Kristianstad, sedermera kyrkoherden i Lunds stift, Per Johan Böklin. Han blef just en vän af den art, som Fredrika Bremer behöfde. Hon var nämligen en sökande ande, som icke nöjde sig med att mottaga religionens bud, svaren på människoandens högsta frågor om Gud och odödlighet, om frihet och ansvar, om samvete, synd och försoning såsom döda utanläxor. Hon ville själf pröfva

och finna sanningen, i det hon försökte att genomvandra den väg, som mänskligheten före henne vandrat ur tviflets natt genom sökandets dunkel till trons och vetandets ljus — »ex tenebris, per umbras, ad lucem». För henne måste tro och vetande vara ett. Den trofaste vännen och läraren, bevandrad som han var i den moderna filosofiens nya läror och därjämte varmt öfvertygad om kristendomens sanning och betydelse för all mänsklig utveckling, satte i hennes hand både den gamla och nya filosofiens skrifter, både Plato och Schelling, och vidgade därmed hennes syn på lifvet. Han svarade ärligt på alla de kinkiga frågor, som af lärjungen framställdes och inverkade i det hela högst välgörande på hennes andliga utveckling. Hon för sin del hade med sin lifliga fantasi och sin aldrig minskade entusiasm nästan alltför lätt att taga hvarje nytt uppslag såsom den eviga, orubbliga sanningen själf. Men hon såg också den ena efter den andra af dessa ljusglimtar försvagas eller slockna, medan hennes tillit till evangeliets kärna, som hon alltmera hängifvet, om ock självständigt, tillägnade sig, tillväxte och alltmera blef ledstjärnan för hennes uppfattning af lifvet, världen och människorna. Det var också denna, man kunde kalla den, upplysta barnatro, som förlänade henne det för en

kvinna ovanliga mod i både andligt och timligt hänseende, som hon utvecklade i alla lifvets förhållanden, men allra främst under de långa färderna i den fjärran västern och östern, i obekanta land, bland halfvilda folkstammar, i öknar och bergstrakter, på land och på haf. Hon var dock mellan femtio och sextio år, då hon företog sin färd genom Europa till Österlandet, dit hon ställde kosan af en oemotståndlig religiös drift, för att besöka de heliga orterna i det land, där kristendomens ljus först uppgått. »Ex oriente lux!» uppgick där i sin sanning för henne. I detta hänseende, att ha besökt Jerusalem och Palestina, står hon också bland berömda kvinnor i senare tider hos oss ensam; hon har endast haft en föregångerska, och det är — den heliga Birgitta.

För att afsluta jämförelsen med fru Lenngren må ännu några likhetspunkter anföras. Först den, att de båda stodo i vänskapligt förhållande till flera af sin samtids förnämsta skriftställare, särskildt inom Svenska Akademien. Liksom fru Lenngren stod nära Kellgren och Leopold, Rosenstein och Gyllenborg samt under sina sista dagar, som ofvan nämndes, äfven med Franzén, så blef också Fredrika Bremer alltmera förtrogen med sin tids vittra män, först med Franzén och v. Brinkman, sedan med Geijer och Tegnér, Fahlcrantz

och Atterbom samt utom Akademien med Adolf Fredrik Lindblad, tonsättaren, och med den berömde rättslärde professor Bergfalk, som var hennes ungdomsvän, och med hvilken hon sammanträffade i Amerika.

En likhet kan man äfven se i det sätt, hvarpå de båda författarinnorna ihågkommits af Svenska Akademien under sin lifstid. Fru Lenngren, som afböjde den år 1797 henne tillämnade stora guldmedaljen, hyllades i stället på högtidsdagen samma år — då den unge Franzén mottog stora priset för sin »Sång öfver Creutz» — med en dikt, »Ode till fru Lenngren», af den gamle grefve Gyllenborg, en öfverraskning, heter det, både för allmänheten och den blygsamma författarinnan. Långt efter sin död, vid Akademiens hundraårsfest 1886, besjöngs hon af grefve Carl Snoilsky i en dikt, »En afton hos fru Lenngren». — Till Fredrika Bremer, hvilken, såsom här nämnts, 1831 såsom uppmuntran fick mottaga »den mindre skådepenningen», öfverlämnades år 1844, då Geijer var direktör, Akademiens stora guldmedalj, såsom erkännande af en förtjänst, hvilken enligt stiftarens ord befrämjat den svenska vitterhetens namnkunnighet i främmande länder.

Men det är ännu icke nog: ett återstår. Redan år 1795 i februari skref Leopold till Rosen-

stein denna fråga: »Uteslutas fruntimmer af våra författningar? Annars vore fru Lenngren en både stor ackvisition och ett rättvist ämne för Akademiens uppmärksamhet.» Uttrycket »ackvisition» kan här icke gärna betyda något annat än förvärfvande af henne till ledamot. Något mera än en flyktig tanke blef det dock ej den gången. Men 1841 vardt det till en viss grad allvar med Fredrika Bremer. Därmed förhöll det sig på följande sätt. I ledigheten efter den mot slutet af 1841 aflidne öfverhofpredikanten och pastor primarius Carl Petter Hagberg föreslog Tegnér i första rummet Johan Ludvig Runeberg och i andra rummet Fredrika Bremer till hans efterträdare i Svenska Akademien, och Atterbom yttrar sig i ett bref till honom af den 7 november 1841 om detta förslag på följande sätt:

»Hvad Fredrika Bremer angår, är det säkert, att hon skulle undanbedja sig utmärkelsen, om den för öfrigt är passande. Hon må dock, om än i osynlig måtto, vara vårt samfunds ledamot likasom fru Lenngren fordom.»

Atterbom citerar här ett uttryck, som Franzén använde om fru Lenngren, då han kallade henne Akademiens »osynliga ledamot».

Några ord ur Fredrika Bremers tacksägelsebref till Akademien, då hon 1844 erhöll stora

guldmedaljen, må afsluta denna inledning till den egentliga minnesteckningen.

»Det kunde synas mindre värdigt och mindre passande», yttrar hon, »att för eder tala om — min första kärlek. Dock torde det ursäktas för föremålets och sammanhangets skull. Ty min första kärlek var mitt *fädernesland*, mitt lifs starkaste längtan var att på något sätt kunna tjäna det. Huru dyrbart måste då för mig vara edert vedermäle, som säger mig: Din kärlek var icke fåfäng, din längtan icke utan all frukt!»

* * *

Då jag efter denna »ouverture», som får tjäna såsom ett slags bakgrund för framställningen, skrider till Fredrika Bremers lefnadshistoria och därmed äfven till teckningen af hennes andliga porträtt, framträda genast för tanken en del svårigheter, af hvilka den första och största är ämnets ofantliga rikedom. Under sin sextiofyraåriga lefnad, eller rättare under den senare delen däraf, hann hon genom sin stora flit och ihärdighet skrifva en ansenlig mängd af större och smärre volymer, omfattande i hufvudsak hennes många romaner och hennes nio delar reseminnen, af hvilka flera, i synnerhet de äldre romanerna, numera äro utgångna och svårtillgängliga. Men därtill

kommer också en stor del tillfälliga uppsatser, mindre berättelser och reseskildringar samt poem, och slutligen hennes bref till mer än sjuttio olika adressater, dels i enskildt, dels i offentligt förvar, till någon del äfven i tryck utgifna. För den, som för öfrigt har åtskilligt att sköta om, har det visat sig ogörligt att genomgå allt detta material.

Den andra icke mindre stora och generande svårigheten är den, att verkligen så mycket och så godt redan är skrifvet om denna minnestecknings föremål, genomforskadt och anordnadt af beundrare och beundrarinnor, hvilkas tal vuxit med åren, likasom ock de gynnsamma och upphöjande omdömena om hennes lif och verksamhet. Men detta gör, att för en talare vid sekelminnets upplifvande icke mycket återstår att fylla ut eller ordna af fakta, årtal och händelser, utan nödgas han att följa föregångarnes spår i detta hänseende. Det fullständigaste och bästa arbetet, som helt enkelt icke kan förbigås, utan måste användas såsom ledare på vägen mellan 1801 och 1865, är den biografiska studie öfver Fredrika Bremer, som författats af numera aflidna fru S. Adlersparre, född Lejonhufvud, samt afslutats och utgifvits af filosofie kandidaten fröken Sigrid Lejonhufvud. För deras ovärderliga hjälp vid minnestecknings grundläggande och utförande under

kinkiga tidsomständigheter anser jag min skyldighet vara att redan nu vid nedskrifvandet uttala min lifliga erkänsla.

För den första tidens händelser ligger till grund den korta lefnadsteckning, som af Fredrika Bremers syster Charlotta Quiding, född Bremer, författats och utgifvits tillsammans med Fredrikas egna själfbiografiska anteckningar, samt en del bref och poem (1868).

Hvad som under sådana förhållanden blir minnestecknarens sak, det är synpunkterna och det däraf beroende omdömet i det hela och i hvarje särskildt fall om den berömda författarinnans åsikter och verksamhet, hvarvid naturligtvis de redan i inledningen antydda synpunkter och omdömen komma att ytterligare preciseras och göras gällande.

På grund af här ofvan angifna förhållanden och däraf härflytande syn på ämnet och dess lämpligaste behandling, har jag ansett mig, efter en biografisk afdelning enligt de påpekade källorna, böra öfvergå till hennes romaner, först de mera rent litterära, därefter de sociala och tendentiösa, därnäst behandla hennes stora reseskildringar och sist säga några ord om hennes brefstil, jämte andra mera intima utgjutelser, hvartill jag räknar hennes poem och hennes teckningar,

ehuruväl dessa formyttringar i ord och bild egentligen endast ha en dilettantisk betydelse. Men de äro för hennes väsen karakteristiska.

1.

Fredrika Bremer var, som vi redan veta, till börden finska, men född under svensk spira den 10 augusti 1801 på Tuorla gård i närheten af Åbo. Såsom af namnet framgår, var släkten ursprungligen tysk, och den hade redan under Gustaf II Adolfs regering inkommit till Sverige. Därifrån hade Fredrikas farfader öfverflyttat till Finland, hvarest han genom bruksanläggningar och handel förvärfvat stor förmögenhet. Han synes i alla hänseenden ha varit en god och människoälskande man, och förmodligen är det honom, som Fredrika i andligt hänseende släktats på, mera än på sin fader och moder, såsom den biografiska studiens författarinna anmärker.

Fredrikas fader, en son i den gamles andra gifte, Carl Fredrik Bremer (född 1770), som fått en god uppfostran, gjort en längre utländsk resa i sällskap med den ett par år yngre Frans Michael Franzén samt studerat i Göttingen och i Hamburg (handelslära), ägnade sig efter sin faders

död 1785 åt dennes sysselsättningar och gifte sig 1799 med Brigitta Charlotta Hollström (född 1777). Fredrika var deras andra barn. Utom henne hade tre hennes syskon blifvit födda på Tuorla gård, och den äldsta var Charlotta, sedermera fru Quiding, som skrifvit den ofvan nämnda skildringen af deras ungdom.

Men brukspatron Bremer, som förutsåg det öde, hvilket snart skulle träffa Finland, hade beslutat att flytta öfver till Sverige, och då han hade lyckats få en af sina egendomar såld, satte han detta sitt beslut i verkställighet och begaf sig med sin familj, hustru och fyra små barn och en sjuklig svärmoder till Stockholm år 1804. I början bodde han i hufvudstaden, men redan 1805 köpte han Årsta gods i Österhanninge socken, tre mil söder om Stockholm. Där, i det gamla förfallna slottet, hvars öfvervåning var obeboelig, fick Fredrika sitt hufvudsakliga barndomshem.

Detta hem skulle nu kunnat bli ett lyckligt, om blott föräldrarne varit af annan art och förstått sig på barnen, framför allt Fredrika. Men de tillgängliga källorna tala om helt andra förhållanden. Fru Bremer var »en vacker och ståtlig dam», heter det, »väl ägnad att bli värdinna i ett rikt hus. Däremot saknade hon förutsättningar för att kunna dela sin makes djupare intressen och

var alltför eftergifven för att kunna motverka den tendens till despotism, hvartill Jakob Bremers (den äldres) energi småningom hos hans tidigt faderlöse son urartade.» Fru Bremer var mycket road af sällskapslif och romanläsning, hvilket i Stockholm lämnade föga tid öfrig för barnen. De blefvo så främmande för föräldrarne, att de sprungo och gömde sig inne hos sin finska sköterska, gamla Lena, så fort de hörde sin fars och mors röster eller steg. »Nådig fruns besök i barnkammaren hade det ovanligas högtidlighet.» Om fadern heter det: »Han hade ett slutet sinnelag, var af ett sträft och våldsamt lynne, därtill ytterst pedantisk samt till natur och vanor en fullkomlig despot . . . Den mildaste sidan af hans karaktär yttrade sig i omvårdnaden af hans underlydande samt i den djupa, ehuru bistra och och slutna sorg, han ägnade sitt fosterlands öde.»

Efter öfverflyttningen till moderlandet ökades familjen med ännu trenne barn, så att det var en talrik barnskara, midt i hvilken Fredrika uppfostrades. I denna omgifning kom hon att tidigt intaga en undantagsställning, beroende på hennes naturs absoluta motsats mot den omgifning, i hvilken hon skulle inpassas. Konventionella seder och tyranni, exercisreglemente för barnkammaren och omöjlighet att få ge sina känslor ett

naturligt utflöde bragte henne till förtviflan och gjorde henne i föräldrarnes ögon till en misslyckad varelse.

Det kan vara af intresse att här meddela några profstycken af denna uppfostran i början af 1800-talet, i synnerhet som därigenom Fredrika Bremers karaktärsanlag redan i barndomen visa några af sina egendomligheter. Det är hennes systers, Charlottes, framställning, som här meddelas i referat.

Vid den tid, då Fredrika växte upp, var icke förhållandet mellan föräldrar och barn detsamma som i senare tider. Stränga föräldrar höra nu till undantagen; den tiden voro de i allmänhet stränga, och barnen hade för dem mera rädsla än kärlek och förtroende. Fredrikas föräldrar, som jämte barnen under vintern alltid vistades i Stockholm, voro i början mycket upptagna af societetslifvet, och barnen sågo dem sällan utom vid bestämda tider på dagen.

Klockan 8 på morgonen skulle de vara klädda och komma in för att hälsa god morgon och först på modern, som då satt i ett mindre förmak vid sitt kaffebord och betraktade dem noga under deras vandring från dörren fram till henne. Den, som hade gått mindre vackert, måste då gå tillbaka till dörren och göra om promenaden fram

till modern samt därpå niga och kyssa hennes hand. Hade då nigningen gått olyckligt, så måste den göras om. Stackars Fredrika kunde aldrig gå, stå, sitta eller niga modern till lags, och hon hade på grund däraf många svåra och ledsamma stunder.

Därnäst skulle de in och hälsa på fadern, hvarvid de fingo vara åsyna vittnen till hårfrisörens löjliga tillvägagående, under det han ordnade faderns stångpiska och pudrade hans hufvud, en ceremoni som roade dem obegripligt, hvarpå de nego för fadern och gingo att intaga sin frukost, innan de öfvertogos af sin bästa vän, guvernanten, af dem kallad Bonne Amie, för att läsa och arbeta från kl. 9—1.

Med anledning af frukosten kommer berättarinnan öfver till en viktig sak, nämligen framställningen af fru Bremers tre orygglige grundsatser för sina flickors uppfostran. De skulle först och främst uppväxa i okunnighet om allt ondt i världen; de skulle för det andra inhämta så mycket kunskaper som möjligt; och de skulle för det tredje äta så litet som möjligt. Den första af dessa moderns grundsatser berodde på hennes öfvertygelse, att obekantskapen med det onda skulle befordra ett oskuldsfullt sinnelag hos barnen och vänja dem vid en atmosfär af renhet, som kunde

inverka välgörande på hela deras utveckling. Följden blef, att de nog voro tacksamma för hennes vackra tanke, men då de kommo ut i världen, funno de sig smärtsamt bedragna i alla sina föreställningar och sågo den ena illusionen försvinna efter den andra. För att vinna det åsyftade ändamålet förbjöds det dem att vistas i salongen, då det var främmande hos föräldrarne, af fruktan att de skulle få höra något, som de icke borde höra. Det var dem också strängt förbjudet att tala med tjänstefolket utom med »gamla Lena», som dock ej fick berätta något för dem.

Hvad den andra grundsatsen beträffar, behöfde de ingen uppmuntran att lära och läsa, ty det var deras, i synnerhet Fredrikas, största nöje. De lärde sig inom ett par år att läsa och tala franska. Särskildt användes teaterstycken af Madame de Genlis, i hvilka de fingo långa utanläxor, och i scener, där blott två personer uppträdde, deklamerade de båda systrarna emot hvarandra. I synnerhet utmärkte sig Fredrika genom sin förmåga att lära sig hela akter utantill.

Den tredje af fru Bremers grundsatser, att hennes flickor skulle äta så litet som möjligt, hade hon omfattat på grund af den föreställningen, att om barn få äta mycket, bli de dumma, hvarjämte hon hade fasa för »starka, långa och tjocka

fruntimmer». Af mycken romanläsning hade förmodligen den fantasien uppstått hos henne, att hennes döttrar borde bli fina och luftiga som vissa romanhjältinnor. »Nog lyckades det, att de blefvo små till växten och icke för starka, men med den föreskrifna dieten kunde det icke blifva annorlunda», suckar systern. Se här spisordningen! Om morgonen kl. 8 fingo de en liten tallrik kall mjölk — »och jag har aldrig sett så små tallrikar», tillägges det — därtill ett icke stort stycke knäckebröd. Voro de små stackarna aldrig så hungriga, vågade de dock ej begära något att äta. Ett par gånger hade gamla Lena på deras bön gifvit dem ett stycke bröd, men när detta kom fram till frun, fick Lena så mycket bannor, att hon aktade sig att göra om saken. Kl. 2 serverades middagen, och det var för barnen en lycklig stund, ty då hade de lof att äta sig mätta. Af de 4 till 5 rätter, som enligt den tidens bruk alla på en gång sattes fram på bordet, hade de tillstånd att äta af tre. Efter middagen samlades alla i förmaket för att dricka kaffe, men därvid voro barnen endast åskådare, och kl. 4 försvunno de med Bonne Amie in i hennes rum, hvarest läsningen åter började. Fadern, som var obeskrifligt noga med att allt skedde på klockslaget, tog under tiden beständigt upp sin klocka, och

förr än den visade fullt 4, fick ingen gå ur rummet. Kl. 6 knackade betjänten på Bonne Amie's dörr och tillsade, att te var serveradt, hvarvid hon med barnen tågade in i förmaket. Föräldrarne, guvernanten och ibland några främmande, som kommit på besök, drucko teet, barnen sågo på, fingo någon gång en skorpa och tillåtos gå in och leka i barnkammaren, ty det var slut med arbetet för dagen. Kl. 9 sutto desamma äldre vid ett i salen dukadt bord med två, tre varma maträtter, men barnen hade redan kl. 8 fått ett litet glas kall mjölk och ett stycke knäckebröd. När det var förtärdt, gingo de in i förmaket, nego, kysste mors och fars hand och begåfvo sig in i Bonne Amie's rum, där de hade sina bäddar på en hörnsoffa. Gamla Lena var här till mötes och höll alltid långa föreläsningar för Fredrika, som hellre ville springa omkring i rummet än gå och lägga sig. När hon fått rusta en stund, blef hon likväl snart trött. Men värre var det för Lena om morgnarna. Då fick gumman beständigt springa att taga fatt den ystra lilla flickan, som lopp ifrån henne många gånger, under det hon skulle tvättas och kammas. Ibland blef Lena ond, och då kom hon fram med sitt vanliga: »Jo, den där, hon blir god, när hon blir stor; ty hvad som

är säkert, det är, att ju längre människan lefver, ju sämre blir hon.»

Hela familjen flyttade till midsommaren 1806 ut till Årsta, och barnen voro glada att få göra en resa så pass lång som hela tre mil. I åtta dagar sysselsatte de sig med att packa ned och packa upp igen sina småsaker. Men ändtligen kom resdagen, och i tre vagnar färdades familjen ut till landet. Oaktadt det stora slottslika huset icke gjorde något förmånligt intryck på dem, funno de sig likväl godt där i den nya omgifningen, framför allt därför, att de hade så mycket större frihet än förr. Här fingo de springa och leka ute, medan de aldrig fått gå ut i Stockholm. Det blef en lycklig tid med fåglar och blommor och bär, men *så* lyckliga som kommunisterns barn skulle de nog aldrig bli. En dag voro de på besök hos hans fru. På den lilla gården framför det rödmålade huset låg en stor sandhög, och i den lågo fyra barn, som med träslefvar gräfde och gjorde gångar och rabatter. Fredrika och hennes systrar voro så lyckliga att få deltaga i deras arbete den eftermiddagen, men aldrig någon gång mera.

Då hösten kom, inflyttade familjen till staden, och där framlefdes nu under flera år den ena vintern efter den andra under mycken läsning, »litet

ätning och sällan tillstånd att gå ut». Härtill kom ännu en svårighet. Modern ansåg det var hälsosamt, att flickorna skulle vara tunt klädda, med bara armar och bar hals. Systern erkänner, att de frösо mycket. Troligen var det kallt i rummen, som voro stora, och den tiden brukades inga innanfönster. »Jag minnes», säger hon, »många dagar, då man icke kunde se ut genom fönstren, emedan rutorna voro öfverdragna af is.»

I den liflgt skrifna berättelsen får man, som det synes, en klar föreställning om Fredrika Bremers första barndomsår och om de egendomliga, gammaldags, men för de äldre i det nu lefvande släktet utan tvifvel ganska väl bekanta, eller åtminstone icke alldeles främmande formerna för barnauppfostran. Exemplen i detta hänseende kunde ju stanna här. Men då teckningen för öfrigt innehåller goda biografiska uppgifter och äfven fortfarande många karaktärsdrag hos föremålet för vår minnesteckning, tillåter jag mig att i sammandrag fortsätta detta referat.

Såsom exempel på huru ifriga föräldrarne voro med barnens undervisning, må anföras, att då Fredrika var sju och hennes syster åtta år, fingo de lärare i musik och teckning, under det Bonne Amie med framgång fortsatte sin undervisning. Men hon fick äfven annat att taga ihop

med än läsningen, ty Fredrika började mellan sju och tio års ålder att visa »besynnerliga anlag och fallenheter». Hon kastade allt, hvad hon kom öfver, i kakelugnen, näsdukar, halsdukar och dylikt. Hon bekände genast hvad hon gjort, men hon kunde icke gifva annat skäl för sitt beteende, än att hon gladde sig åt att se lågorna flamma. Också tillägnade hon sig knifvar och saxar och gick för sig själf för att i hemlighet klippa sönder gardiner, möbler eller sin egen klädning. Det märkligaste var, att hon icke visade någon rädsla eller ånger, när hon upptäcktes: hon stod bara och såg på saken utan vidare. Hon var i sådant hänseende raka motsatsen mot sina systrar. Likaså i afseende på att sköta och vara mån om de oundgängliga dockorna.

Däremot började hon äfven vid samma tid att — skrifva vers. De första skrefvos på franska och voro tillägnade månen. Sedan kommo verser på svenska; men alla sådana försök fingo snart vidkännas det ödet att, såsom hon själf kallade det, »förstöras som kontraband». Ett och annat har dock bevarats af de efterlefvande, och en sådan utgjutelse behandlar, kuriöst nog, förhållandet mellan man och hustru, däri mannen anbefalles sparsamhet och uppmanas att ej begära allt af hustrun, spara på sin lön, ej spela vira och att läsa, men

ej dåliga romaner, utan god lektyr. Hon var ej mycket gammal, då hon hade dessa snusförnuftiga funderingar, som tyda på hennes framtida favoritidéer. Jag nämner detta blott för kuriositetens skull. Sådana barnsliga formöfningar betyda föga, då ej något särskildt anlag kraftigt framträder. Fredrika Bremers versskrifning var och förblef äfven längre fram i tiden egentligen intet annat än en dilettantisk stilöfning.

Hvad systern säger om Fredrikas utseende i barnaåren, är värdt ett omnämnande. Man sade om henne, att hon »icke var ett behagligt barn». Men hon var alltid mycket god, färdig att ge bort hvad hon själf fått, alldeles som hon säger själf om sin afbild, den unga Petrea i »Hemmet». Längre fram i tiden fann systern hennes ögon vackra, tänkande, med ett uttryck af godhet och liflighet. Men hufvudet var för stort för den lilla kroppen, och näsan upptog stor plats i hennes ansikte. Denna näsa utgjorde Fredrikas förtviflan. Systern anser, att den visst aldrig blifvit så stor, om icke Fredrika varit missnöjd med hennes form och beslutat att gifva henne en annan. Men alla hennes försök i den riktningen slogo så ut, att näsan svullnade, blef större och var ofta röd. Hennes panna var i barnaåren låg; hon hade många gånger hört modern anmärka

detta, och för att behaga henne tog hon sig för att klippa bort håret invid roten ett godt stycke ofvanom hårfästet. Effekten häraf behagade modern, men då de små håren snart började växa upp igen som en borst, fanns ej annan råd än att rycka upp dem med en tång. Nåväl, det hjälpte, och på så sätt lyckades det Fredrika att förskaffa sig en bra och hög panna, som klädde henne mycket väl. Hvem skulle kunnat föreställa sig, att den allvarliga författarinnans höga tänkarepanna var en konstprodukt af ett litet dotterligt koketteri under flickåren!

Mera intresseväckande äro meddelandena om hennes andliga utveckling. Hon var vetgirig öfver all beskrifning. Allt ville hon ha reda på, var orolig och gjorde oupphörliga frågor, så att man kallade de dagar, då hon särskildt var upplagd därför, hennes frågedagar. Med detta sätt att förhöra alla tröttade hon till sist ut sin omgifning. För öfrigt var hon å ena sidan öfverdrifvet yster och yr, medan hon å andra sidan kunde smälta i tårar, särskildt när hon fått bannor, och sådana fick hon ofta, framför allt på landet. Under promenaderna tappade hon vanligen allt hvad hon hade, ref sönder kläderna och kom för sent till måltiderna. Detta, jämte det att hon ibland svarade näbbigt, retade alltid upp

hennes far, så att han blef häftig mot henne. Men äfven modern var stundom öfverdrifvet sträng. Det hade dock en motsatt verkan på barnet: hon älskade alltid med passion sin moder, som hon också beundrade för hennes elegans och hållning; faderns häftighet väckte däremot hennes förbittring.

Året 1808 var för fadern en sorgens tid med sina underrättelser om det olyckliga kriget. Midt under detta erhöll han en stor penningesumma från Finland, utgörande köpeskillingen för en landtegendom därstädes, som han lyckats försälja. För dessa penningar köpte han af grefve Gustaf Mauritz Armfelt det berömda godset Nynäs i Ösmo socken, dit familjen för en tid flyttade, till stor glädje för barnen, som voro hänryckta öfver ställets skönhet, dess fågelsång och friska, balsamiska luft. Det var deras förtjusning att om söndagsmorgnarna — andra dagar fingo de ej gå ut före klockan 1! — gå ned i parken eller sitta på den gamla förstugutrappan åt gården och se kyrkfolket samlas till gudstjänsten. Men till den fingo de ej följa med, ty modern ansåg dem ej kunna förstå predikan. De hittade dock på råd: på en grässoffa i en syrénhäck bakom kapellet slogo de sig ned och åhörde därifrån gudstjänsten, osedda af alla.

Emellertid flyttade de åter till Årsta på hösten, emedan Nynäs var fuktigt. Under tiden hade Årsta blifvit repareradt. Men därifrån gick vägen snart till Stockholm igen, där vintern på vanligt vis tillbragtes, och studierna återtogos. Under denna tid mellan nio och tolf år lärde Fredrika och systern engelska och tyska språken samt studerade historia och geografi, hvarvid de hvarje vår undergingo examen af faderns ungdomsvän, dåvarande kyrkoherden i Klara församling Frans Michael Franzén. Särskildt hade Bonne Amie en förträfflig metod att lära dem geografi. På den framför barnen liggande kartan »skänkte» hon dem hvar sitt land, t. ex. Frankrike och England; därigenom blefvo de små högst angelägna att lära sig känna till alla landskap, floder, vikar och städer i samt gränserna till sina respektive länder, och arbetet blef ett verkligt nöje för dem. Systern måste dock sanningsenligt anmärka, att Fredrika alltid redogjorde bättre för sitt lands produkter än för dess gränser — dem mindes hon aldrig.

Däremot hade Fredrika motvilja för handarbete. Hon vände upp och ned eller afvigt allt hvad hon skulle sy, tappade maskor, när hon skulle lära sig sticka, och ville aldrig taga upp dem igen. Men Bonne Amie var skicklig i att

utföra papparbeten, och för att förskaffa barnen ett nöje lärde hon dem om höstaftnarna, sedan de inflyttat till staden, att göra sådana. För att därjämte moraliskt uppfostra sina lärjungar föreslog hon, att de skulle sälja de små papparbetena för att skaffa kläder åt fattiga barn till jul. Detta gladde dem, och lärarinnan vann sin afsikt att grundlägga hos dem känslan att vilja hjälpa nödlidande och begäret att genom eget arbete skaffa medel därtill. De förvånade sig öfver arbetenas strykande afsättning, hvilka man sade blifvit lämnade till försäljning. Det dröjde länge, innan de kommo under fund med, att modern och Bonne Amie köpt det mesta.

Till undervisningen hörde också, att de erhöllo lektioner i dans. Märkligt är, att vid den tiden Fredrika var yttterligt svag. Hon kunde knappt stå utan att falla, då hon, stående bakom en stol, skulle niga i de fem olika positionerna, och hennes fötter voro så mjuka, att hennes lärarinna, då hon, efter tidens och konstens sedvänja, skulle böja dem, trodde, att de blefvo sönderbrutna. Emellertid lärde de sig en mängd danser utom de vanliga, och i dessa senare fingo de också lära sig utföra en mängd vackra steg och hopp — något som ännu fanns kvar i 1800-talets förra hälft, men som man numera ej be-

kymrar sig om. Det var en dansös vid kungl. teatern, som två gånger i veckan kom hem och gaf lektionerna, åtföljd af en gubbe med violin för taktens skull.

År 1813 hade Nynäs åter sålts, och sommaren tillbragtes på det nyreparerade Årsta, hvars öfre präktiga och bekväma våning blef färdig 1814. Det var en orolig tid ute i Europa. Posten kom två gånger i veckan, såsom de äldre minnas ännu från början af 1850-talet att förhållandet var på landsbygden. Tidningarna lästes högt af familjefadern efter kvällsvarden. De voro fulla af underrättelser från krigsteatern. De flesta Europas nationer hade rest sig och tågade mot den förr oöfvervinnelige Napoleon, som repat sig efter sitt olyckliga återtåg från Ryssland. Äfven en del af Sveriges här hade 1813 under anförande af den nyvalde tronföljaren gått öfver till Tyskland. Därmed vaknade hos Fredrika helt nya känslor och tankar. Hon sörjde öfver, att hon icke blifvit mansperson och kunde tåga ut med sina landsmän för att strida mot folkförtryckaren. Hon ville kämpa för sitt fosterland. Det skulle icke fattas henne mod, det kände hon, bara hon väl kom ut till Tyskland, — hon kunde ju förkläda sig och bli page hos kronprinsen! Under dessa fantasier tog hon en dag schalen på armen och gick

utåt landsvägen, i hopp att något skulle inträffa; men hon hann ej längre än till »röda grinden», ett litet stycke från Årsta. Där vände hon om och gick tillbaka, sorgsen öfver att ingenting kunna uträtta. En annan gång kom hon ända till en fjärdingsväg från hemmet i hopp att möta någon, som hon kunde få åka med till Stockholm. Men hon mötte ingen. Länge sysselsattes hon af dessa krigiska tankar, men de afdunstade till sist så småningom. Det var det första riktiga utbrottet af hennes romantiska sinne.

Hennes förra lust att bränna upp och klippa sönder hade nu förvandlats till en lust att utföra små spratt och skälmstycken, allt utslag af hennes lifliga fantasi. För att på annat vis sysselsätta denna, hade Bonne Amie lofvat systrarna, att då den äldre fyllt femton år, skulle de efter lektionerna om aftnarna få läsa högt för henne någon god roman. Fredrika, ehuru ett år yngre, fick nämligen privilegium att vara med, hvilket gjorde henne öfverlycklig. De fingo läsa en timme, men icke mera, och däraf hvardera en halftimme. Det kan vara tvifvel underkastadt, huruvida detta företag var så nyttigt. Säkert är, att det födde en viss längtan hos båda, mest hos Fredrika, att komma ifrån den klosterlika enslighet på Årsta, en längtan att bli romanhjältin-

nor med beundrare och äfventyr, särskildt enleveringar, helst med repstegar, såsom i Miss Frances Burneys berömda romaner, »Evelina», »Camilla» och andra. Fredrika trodde för sin del fullt och fast, att det skulle ske någon söndag på väg till kyrkan. Hon satt med spänd uppmärksamhet och såg åt alla håll, om icke några ryttare skulle komma fram ur skogen och ropa: halt! åt kusken. När den ena söndagen gick efter den andra utan något äfventyr, kändes det som en missräkning för Fredrika.

Denna fantasifeber hade förgått af sig själf. Men ett litet oskyldigt emancipationsförsök skulle få ett både löjligt och ömkligt slut. Den följande vintern hade de som vanligt länge suttit instängda i Stockholm. Intet under att de längtade efter motion i fria luften. Huru skulle det gå till att vinna något så oerhördt? De kommo sist till det resultatet att öppet framställa saken till sin moder. Hon svarade, att det ej passade, att unga flickor gingo ut ensamma på gatorna. Om de behöfde motion, så kunde de ställa sig bakom stolar, hålla i ryggstödet och hoppa! Naturligtvis blefvo de nedstämda; men de beslöto dock att samma afton efter »god natt» börja med hoppningen. Systern gjorde 200 hopp den kvällen, men Fredrika kom ej till 100, innan hon trött-

nade. Systern fortfor och ansåg sig må väl af motionen, men Fredrika kunde endast sällan förmås att fortsätta. Säkert är, tyckte de, att det ej skulle falla någon romanförfattare in att låta sina hjältinnor hoppa bakom stolar för att taga motion. — Kan man för resten tänka sig något mera barockt än detta sätt att uppfostra unga människor?

Åren 1816 och 1817 bereddes båda systrarna efter hvarandra till sin första nattvardsgång. Med anledning däraf kom Fredrika i tillfälle att utgifva en bok, hvilket var första gången något trycktes af henne. Systrarna hade som barn läst en bok, »Gumal och Lina», skrifven af Lossius, diakonus i Erfurt, i syfte att gifva barn de första begreppen om religionen. Första delen var redan öfversatt, men öfversättaren dog kort därefter, så att de senare två delarna ej blifvit återgifna på svenska. Då beslöto systrarna att öfversätta dem, och verket utfördes, medan de läste för prästen. Fredrika åtog sig andra delen, systern den tredje. Efter två års arbete var öfversättningen färdig och frambars på julafton till familjefadern. Han blef däröfver så rörd, heter det, att han omfamnade dem och grät. Men tänk, han kysste dem icke. Året därefter lät han trycka boken på sin bekostnad.

Efter konfirmation och nattvardsgång kom ordningen till mera hvardagliga öfningar: det gällde för flickorna att genomgå en riktig kurs i hushållssysslor. De skulle lära sig att laga mat. De hade hvar sin vecka, då de under hushållerskans tillsyn skulle lämna ut åt kokerskan, hvad som var behöfligt, och se efter, att ingenting fattades på bordet. Längre fram i tiden togs en kokfru från staden att lära dem laga mera utsökta rätter, så att man hade kalasmat alla dagar, till glädje för fadern, som älskade ett godt bord. Äfven Fredrika fann det roligt att laga goda rätter. Två somrar var »den snälla kokfrun» ute på Årsta under ett par månader. Att detta var nyttigt lider intet tvifvel, och detta erkännes äfven tacksamt af den berättande systern, som prisar föräldrarnes kloka anordning att låta döttrarna i grund lära »hvad till styrandet af ett hus och hushåll hörer». Emellertid skulle den stackars Fredrika knappt hafva någon glädje däraf för sin egen framtid.

För öfrigt var hon ej heller så särdeles road af det, som just nu öppnades för dem båda, nämligen »den stora världen», med baler, supéer och visiter. Då hon ej fick dansa som andra, på grund af yttre förmåner mera lyckligt lottade, unga damer, blef hon snart trött på dessa nöjen. Där-

emot intresserades och roades hon af de goda dramatiska föreställningar, som de nu fingo bevista. De hade ej varit på teatern före fyllda sexton år. Den reellaste förmånen af att bli »stor» och få lång klädning bestod eget nog däri, att de numera fingo äta sig mätta tre gånger om dagen!

Det är ännu icke slut med underrättelser om huru denna uppfostran alltmera fulländades. Det beslöts, att flickorna skulle studera kompositionslära och generalbas samt äfven sjunga. För det sistnämnda ansågs italienskan nödvändig, men dess studium var redan längesedan undangjordt; de hade lärt sig italienska för en italienare, signor Cartoni, som under många år bott i Stockholm. Generalbasen genomgicks för en utmärkt musiker, professor Struwe. Och nu skulle det komponeras! Fredrika skref en teaterpjäs i en akt, »Poeten»; till den satte systern musiken. Den uppfördes på faderns födelsedag, den 2 april 1818, inför ett inbjudet sällskap.

Fadern, säges det, var road af musik, och båda systrarna, som voro »snälla pianospelerskor», skulle alla dagar spela för honom några af hans favoritstycken. På grund af den stora apparaten för undervisningen kunde man nu förmodat, att här skulle af ungdomen något verkligt godt pres-

teras, någon god klavermusik af Clementi eller af Mozart, kanske till och med af Beethoven, som just vid den tiden passerat höjdpunkten af sin storhet och väl torde äfven här varit känd genom några af sina pianosonater. Nej, favoritstyckena voro sådana som uvertyren till »Kalifen i Bagdad», »La bataille de Fleurus» och »La bataille de Prague», med kanonskott, trumslag och trumpetstötar. Den bestämmande personlighetens totala brist på verkligt musikaliskt intresse är härmed på det allra klaraste ådagalagd. För att utföra sådan musik behöfs ej någon generalbas.

Men det är en annan sak, som den äldre systern i sammanhang med detta framställer. De skulle spela ej blott för fadern utan äfven för främmande, för hvilka han önskade få briljera med sina döttrars talanger; de skulle då äfven framvisa sina ritningar och dylikt smått. Detta verkade icke godt, särskildt icke på Fredrika, hvars medfödda begär efter ryktbarhet och ära alltmera stegrades, till den grad att hon ofta kände sig djupt olycklig öfver att ej kunna finna någon utväg till att utmärka sig. Hon hade för öfrigt en medfödd självständighetskänsla och en lust till oberoende, som alltmera framlyste, när hon blef äldre. Detta gick icke väl ihop med

faderns sträfva lynne, och det blef för henne orsaken till många svåra stunder.

Dessa uppvisningar ägde alltid rum i staden, ty på Årsta hade de intet umgänge. Det måtte för resten hafva varit ett olidligt lif för den efter något nytt och stort längtande unga flickan, denna enformiga samvaro under de kulna höstdagarna på Årsta, då ingenting hände, som afbröt hvardagstråket, om icke någon gång att oxarna fingo koller. Detta framgår af den skildring, som gifves af systern, huru en sådan höstkväll förflutit. Jag skall ej ingå på detaljerna, men det kan hafva ett visst intresse att höra hvad man hufvudsakligen sysselsatte sig med.

Man drack te klockan 6, det vill säga icke barnen, ty de fingo ännu bara se på. Flickorna och modern sysselsatte sig med något arbete, medan herr Bremer läste högt till kl. 9. Som han endast var road af allvarlig lektyr, valde han helst historiska arbeten, hvilka för de unga flickorna voro något svårfattliga, då de voro skrifna på tyska och engelska. Under stor kamp med gäspning och sömn arbetade man sig igenom så respektabla verk som »Trettioåriga krigets historia» af Schiller, Gibbons historia om »Romerska kejsardömets fall» och Robertsons »Amerikas historia», de två sistnämnda på engelska. Efter en

sådan afton satte sig Fredrika ofta att gråta, då hon kommit in i flickornas rum.

Man kunde här fatta den misstanken, att det unga flickhjärtat blifvit träffadt af någon kärleksorg. Därom förekommer ingenting bland systerns meddelanden. Men i sina »Själfbiografiska anteckningar» yttrar Fredrika några ord, som kunna få sin plats här. Det var naturligtvis vid den tiden, då hon hade kommit ut i världen. Hon skämtar med sin näsa, som skymde hennes utsikt till nöje och kurtisörer, hvilka den höll på afstånd. Hon erkänner om sig själf, att hon var kokett och att hon blef det alltmera, då hon märkte, att hon stod bättre hos föräldrarna i samma mån, som hon i något eller någonstädes gjorde lycka hos andra. För öfrigt skaffade hennes liflighet henne en och annan artighetssägare och åtföljare på allmänna ställen. Detta var en tröst både för modern och henne. En ung man, dock förlofvad, kom en dag på visit, skön, full af kraft och lif. Hon såg honom två timmar och blef — förtjust. Under fjorton dagar kände hon pilen sticka i hjärtat; sedan föll den bort. En annan ung herre, ej skön men rik, såg henne i två timmar på en visit — och han blef kär. Han sökte få inträde i hemmet, men dörren tillspärrades af fadern, som aldrig tålde någon friarefysionomi i huset. Hon

var då sjutton år och hade beslutat att icke gifta sig.

Så fortgick år efter år på evigt samma sätt. Det enda, som lifvade upp de unga, var de små uppmärksamheter de visade sina föräldrar vid deras födelsedagar. Fredrika skref längesedan både vers och prosa, och när hon till de nämnda högtidsdagarna författade någon liten scen, som utfördes af alla barnen, verkade detta betydligt förbättrande af förhållandet mellan Fredrika och hennes fader. Ja, han skref själf ut rollerna, när det var moderns dag, som skulle firas.

Med 1820 kom en liten förändring, då en brunnskur ordinerades åt Fredrika och hon med moder och en syster fick resa bort och komma ifrån den tryckande tyngden i hemmet. Ännu mera 1821, då en beramad utrikes resa beslöts och utfördes. Resan anträddes i augusti detta år i två fyrsitsiga täckvagnar med fyra hästar för hvardera. Från Ystad gick resan med »postjakten» till Stralsund, vidare öfver Pommerns slätter och Lüneburgerheden, ibland med sex hästar för hvardera vagnen och två ridande postiljoner. »Då vi så kommo tågandes in i städerna», skref Fredrika i ett litet dagbokshäfte, som citeras af fru S. L—d, »och postiljonerna blåste på sina

horn, då öppnades fönster och dörrar, och gamla och unga hufvud tittade fram därur.»

Redan i Frankfurt hade Fredrika känt sig illamående. I Darmstadt sjuknade hon allvarsamt. Stadens skickligaste läkare, storhertigens lifmedikus, tillkallades. Han förklarade sjukdomen vara gallfeber, ej farlig men långvarig. I tre veckor måste man dröja i den vackra staden. Den gamle hedersmannen läkaren besökte sin patient hvar dag, och när hon blef bättre, skickade han henne dagligen sitt ekipage. Tiden gick emellertid rätt angenämt för de friska, tack vare teater och goda böcker. Det påkostande var att se Fredrika under några dagar mycket sjuk och att hon hvarken fick eller kunde njuta af allt det goda, hvaraf de andra njöto. Det enda verkligt ledsamma under resan var faderns dåliga lynne. Värst var det, medan de knogade fram på Nordtysklands dåliga landsvägar. I Darmstadt var det bättre. Men något, som räckte hela vägen, var misshumöret vid afresan, om någon därvid icke infann sig på utsatt klockslag. Det blef då så illa, som om en verklig olycka inträffat, säger själfva den öfverseende och favoriserade syster Charlotte.

Resan fortsattes, då Fredrika återfått krafter. Första dagsresan var helt kort. Innan de hunnit fram till sitt mål, passerades storhertigens lust-

slott Auerbach. Där syntes plötsligt en ryttare, ridande i sträck efter deras vagnar. Det var den gode gamle läkaren, som lofvat att ännu en gång träffa dem. Han hade slitit sig lös från taffeln och kom nu för att följa dem till destinationsorten, såg där till, att de blifvit väl härbärgerade och tog därpå afsked med tårar i ögonen.

Resan fortgick genom Baden till Basel samt genom Schweiz till Genève, där de uppehöllo sig någon tid och gjorde utflykter till Lausanne och Vevey, och sedan fadern satt äldste sonen i pension hos en professor i Genève, foro de öfver Jurabergen till Dijon och slutligen till Paris, där de stannade öfver vintern i ett hotell vid Rue Richelieu. Där fingo flickorna naturligtvis genast »både goda och dyra» lärare i pianospelning, teckning, målning och sång. På de stora teatrarna gingo de minst en eller två gånger i veckan och fingo se och höra de bästa artister, som då uppträdde i Paris. Ingen förtjuste Fredrika och systern så som mlle Mars, och ingens stora rykte förvånade dem så som Talmas: de funno honom i tragiska roller osann och öfverdrifven. Efter att ha besett alla slags muséer återvände de till Stockholm och voro snart därefter ute på det gamla Årsta, sommaren 1822.

Hvilket intryck gjorde nu i det hela denna långa resa på Fredrika? Något oblandadt godt intryck kunde den icke göra, som man lätt förstår, då hon oupphörligt måste åka i samma vagn som fadern och vara vittne till hans lynnes utbrott öfver vägar, hästar och formän. Hon önskade mången gång, att resan varit ogjord och att hon fått stanna hemma i Sverige ... Frihet! — Se där, hvad hon längtade efter. Men ej blott detta utan också arbete, verksamhet, ett mål! Hennes självständiga sinnesart arbetade sig fram till fullt, klart medvetande under oupphörlig nötning och motstånd mot det faderliga förtrycket... Och så de eviga lektionerna! Skulle det då aldrig taga slut med att läsa läxor? Hvarför aldrig få röra sig fritt, hvarken i den timliga världen eller i den andliga? ... Dock är det att märka, att den naturskönhet, hon sett, gjort på henne ett starkt och lefvande intryck och att ett och annat, som hon frivilligt underkastade sig af undervisning, vann ej blott hennes bifall utan väckte hennes förtjusning: utom ett ifrigt författande af både vers och prosa, var det äfven den instruktion, hon fick i måleri. Hon lärde sig nämligen miniatyrporträttkonst för professor Way. Till och med hennes fader fann behag i hennes små porträtt, hvilka, såsom man sade, utmärkte sig

för likhet, men idealiserad, det vill säga alltid något litet förskönad. Allt detta, som vi helt kort skulle kunna kalla »vidgade vyer», var en omedelbar följd af resan. Vi skola strax se, huru hon ville omsätta sina drömmar i praxis.

Efter hemkomsten gingo åren i vanlig enformighet, blott med ombyte af bostad i Stockholm och många växlingar om somrarna i afseende på personalen å Årsta, beroende af faderns sjukdom. En dag i september 1824 blef han nämligen efter ett oförsiktigt kallbad på landet allvarsamt sjuk. Modern och Fredrika följde honom genast till staden för att vårda honom, och de öfriga syskonen följde efter någon tid. Därmed började en period af sjuklighet och svåra plågor för fadern, hvilka hvarje vinter återkommo men af honom buros med ett beundransvärdt tålamod. Märkvärdigt nog, blef den sjuke älskvärdheten själf, nästan glad och nöjd med allt. Till midsommar vardt han bättre, och man flyttade igen till Årsta.

Men med den nya hösten hade gikten igen stigit i lynnet, och alla bäfvade för vintern, i synnerhet Fredrika. Det var slut med hennes tålamod; hon kunde ej stå ut med ännu en vinter sådan som den föregående. Nu hade hon beslutat att skrifva ett bref till föräldrarna och uppriktigt säga dem sanningen samt bedja dem ej

misstycka, att hon ämnade gå in vid Serafimerlasarettet som sjuksköterska. Hon led af att hon icke kunde vara till något gagn utan lefde ett onyttigt lif till glädje för ingen. Systern bad henne ej förhasta sig: föräldrarna skulle aldrig gå in på hennes förslag, men säkerligen anse henne för en otacksam dotter. De hade ingen aning om, säger systern, huru tungt hemmet kändes för barnen, och då de gifvit dem en god uppfostran och för detta ändamål ej sparat några utgifter, hade de unga intet annat att göra än gifva sig till tåls. Fredrika lät öfvertala sig och uppsköt att skrifva brefvet, hvilket sedan aldrig blef utfördt.

Alltsedan vistelsen i Paris, då Fredrika sent och tida hade sett de bekanta »soeurs de charité» vandra omkring för att sköta fattiga sjuklingar, hade hon önskat sig en sådan ställning i lifvet. Men något liknande fanns ej i Stockholm, och hemmet var så afstängdt, att hon ej ens fick gå ut, när hon önskade. Det var därför hon ej såg någon annan utväg till en eftersträfvad verksamhet än att begifva sig till lasarettet. Emellertid fortfor hon att uppgöra planer, dels i den nu angifna riktningen, dels i väntan på att någonting skulle inträffa, som kunde ge henne tillfälle att på något sätt bli namnkunnig. Dock hade denna

heta lust efter ryktbarhet och ära börjat att något lägga sig och dök fram endast då och då. Hon nedskref ibland ganska resignerade sentenser om sitt själstillstånd, och jag skulle kunna nämna flera citat af sådana, men jag nöjer mig med ett, som innehåller likasom ett varsel för framtiden.

»Huru kan det komma till», skrifver Fredrika en gång, »att nästan alla gamla bli med åren alltmer och mer egoister? Jag vill på det högsta akta mig för denna usla, låga känsla. Jag vill bli ogift för att ej uteslutande fästa mitt hjärta vid dem, som jag skulle kunna kalla de mina, men för Guds, den eviga kärlekens skull älska alla mina medmänniskor, hjälpa och trösta alla, så långt jag förmår, hvilket jag så mycket lättare bör kunna, då inga husliga omsorger trycka sinnet. Det måste bli ett skönt och lyckligt lif!»

Men innan hon kom fram till detta sköna och lyckliga lif, skulle hon genomgå ännu en rad af smärtsamma år från 1825 till den dag, då hon 1828 uppträdde som författarinna, därefter tiden till faderns död 1829 och sist till den självbekännelse, som hon affattade 1831, då hon vid 30 års ålder som fri kvinna kastade en blick tillbaka på sitt dittills förflutna lif. Men för dessa svåra öfvergångsår lämnar jag helst ordet åt henne själf, i det jag refererar en del af den sistnämn-

da skriften, hvari alla dessa förhållanden beröras.

»År efter år, utbrister hon, sänkte sig allt tyngre och mörkare moln öfver min själ. Alla illusioner föllo småningom bort. Med en oändligt liflig själ kände jag mig stängd från all verksamhet. Hade då någon barmhärtig hand för mig utpekat vägen till framtida nyttighet genom förståndsodling och en för detta ändamål beräknad indelning af min tid, då hade ej så många år rullat mig förbi lika nollor och jag hade bättre burit hvardagslifvets bitterhet och plåga. Men min själ låg liksom i linda. Jag läste romaner i mängd, jag läste predikningar i mängd, jag spelade på mitt piano, sysselsatte mig, men allt mera kraftlöst; jag väntade på händelsernas vink för att träda i verksamhet, ingenting inträffade. Broderande på en evig, grå halsremsa, domnade jag af alltmer i mina lifligare krafter, min håg att lefva. Lågan i min själ flämtade ångestfull och ville blott *ett* — för alltid slockna.

Mina systrar ledo med mig. Under de gemensamma sorgerna vid vår utrikes resa hade vi först innerligt slutit oss till hvarandra; under de gemensamma plågorna af vårt husliga lif förenades vi ännu innerligare, och i smärta och tårar knöts det band, som intet kan göra innerligare,

som intet kan upplösa, och som nu är mitt lifs förnämsta glädjekälla.

År efter år gick förbi, allt förblef sig likt; fysiska plågor, väckta af de inre, grepo mig; ett utslag betäckte mitt ansikte, mina ögon gulnade; jag hade så till själ som till kropp en nästan beständig känsla af det djupaste obehag, en frost, en känsla af att mögla. Jag fick ett slags afsky för människors blickar. Fruntimmers lott i allmänhet och min egen i synnerhet syntes mig ryslig. Jag kände mig född med starka vingar men kände äfven, att de voro stäckta. Jag såg mig väcka obehag hos andra, och jag kände, att det ej kunde vara annorlunda, ty jag var missbelåten med både min yttre och min inre varelse. En viss inre storhet väcktes dock hos mig under detta lidande: min blick trängde djupt ned i det mänskliga lidandets nattliga mysterier, jag förstod allt hvad lidande heter, och i mitt eget och alla olyckligas namn upphof jag smärtfulla, knotande rop till stjärnorna.

Nu behöfde jag religionens tröst. Jag bad med en vild otålighet därom. Min plåga förblef densamma. Förbittrad vände jag mitt öga från himmelen och frågade, med blicken fäst på det mänskliga eländets natt, ett rysligt: hvarför? Intet svar från himmel eller jord: min tro och mitt

hopp blefvo skakade i sina innnersta grundvalar. Allt vacklade, jag tviflade, förtviflade, och nu förstod jag afgrunden. Jag led så djupt men tillika så stilla, att jag därigenom kände mig få ett slags öfvertag öfver andra människor; ty jag blef därunder äfven så god, att jag skulle velat lida ännu mera för att spara det minsta kräk en plåga . . . Om jag under denna tid skulle funnit lätt hvilken stor gärning som helst, hade den ock kostat mitt lif, så måste jag å andra sidan bekänna, att jag aldrig betraktat brott och last med så liten afsky som då, och Honom ensam, som styr allt, tillräknar jag mina gärningars oskuld.

En enda sak förskaffade mig under denna långa plågotid någon lindring, och det var min målning. För att få medel till att lindra plågor, som det sårade mitt hjärta att höra omtalas, började jag söka förtjäna penningar med min pensel. Jag målade små porträtt af kronprinsessan Josefina, som jag hade sett på teatern, målade äfven Karl Johans, sålde dem i tysthet, och inom ett år förtjänade jag nära tvåhundra riksdaler. Dessas användande skänkte mig lindring för några ögonblick.

Min yngsta syster, som i Paris genomgått en ortopedisk behandling, återkom till hemmet 1826.

Hon kände knappt igen mig, — så hade jag på två år blifvit förändrad. Det blef beslutadt, att hon, jag och en tredje syster skulle stanna på landet under vintern med en gammal fransk fru till förkläde, och att där den sjukliga systerns skötande skulle fortsättas. I sällskap med dessa goda, milda, täliga och renhjärtade varelser fick jag nu i mitt lif yttre frid; svåra kroppsliga plågor och min själs kaotiska tillstånd hindrade mig dock att njuta den. Men småningom uppstod hos mig ett oändligt begär efter förädling och försoning med mitt bättre jag. Till klarhet och sanning kunde jag dock aldrig hoppas komma förrän genom döden, den efterlängtade gryningen till ett bättre lif. Så syntes den mig i mina bättre ögonblick.

Omkring mig på landet funnos sjuka och fattiga både nära och fjärran. Jag blef deras läkare, vårdare och hjälpare, så långt min förmåga sträckte sig. Jag njöt af att utsätta mig för köld, storm och urväder, ja, äfven hunger, ty den föda jag tog med mig på mina vandringar, gaf jag bort. Kämpande med naturens stränghet, kände jag med njutning min varelses moraliska kraft. Alla bekvämligheter, med hvilka jag kunde gagna någon, beröfvade jag mig. De mest motbjudande medicinska sysslor underkastade jag mig

med glädje. Jag var, med ett ord, i två års tid fullkomligt en katolsk svärmerska, men blef därunder en bättre, renare människa än jag varit. Jag läste flitigt bibeln, låg ofta på mina knän, ja, steg upp om natten för att bedja om ljus och frid.

Jag hade verkligen känslor af outsäglig ljufhet; men min känslas våg steg och sjönk. Jag hade intet stadigt lugn. En varm känsla af gudsfruktan hade intagit min själ. Mina tvifvel voro ej lösta, men jag hade hopp och tro, hade en oändlig kärlek för alla, som ledo, för alla olyckliga. Att utöfva denna kärlek oafbrutet under hela mitt lif blef min enda önskan . . . Med beslutet i min själ att på detta sätt ägna mitt lif åt Gud, for jag en söndag, en kulen vinterdag, ensam till kyrkan för att genom Herrans nattvard liksom viga mig till ett nytt lif. Jag minnes med en vemodigt ljuf känsla, huru jag satt ensam i min bänk i den ännu folktomma kyrkan och frös. På en gång sken solen fram och kastade öfver mig sina lifvande strålar. De fortforo under hela gudstjänsten att sakta värma mig, och jag kände det under ljufva tårar som en välsignelse från höjden. Jag frambar för altarets fot offret af mitt hela lif, men kände mig under den heliga handlingen och efter den mindre varm i

känslan, än jag hade önskat. Likväl blef nu allt bättre, än det hade varit. Jag tyckte mig hafva afslutat min räkning med världen; ingen håg till dess lif och njutningar låg mera inom mig . . .

Genom den myckna och ansträngande rörelsen i fria luften stärktes min kropp, mitt blod flöt lättare, jag mådde bättre. En dag i slutet af mars gick jag vid solens nedgång öfver snötäckta fält; en hugsvalad varelses glädjetår hade med sin balsam fallit på mitt hjärta. Jag hade gått häftigt för att undvika att komma hem i skymningen och stannade en stund att hämta andan och suga in den milda, klara luften. Jag stod stilla med blicken vänd mot purpurhimmelen vid solnedgångssidan. Då kom därifrån mot mig, svepande fram öfver snöslätten, en fläkt full af ljuflig våraning. Jag drack med själ och kropp dess lifvande anda. Jag samlade min upprörda känsla till mera lugn, såg mig omkring och vände tanken åter till mig själf med denna fråga: skulle jag nu vilja dö? För första gången under många år kände jag mig kunna besvara denna fråga med nej. Nu vaknade inom mig ett hopp om uppståndelse till sällhet äfven på jorden, hvilket ej bedragits utan blifvit skönt uppfylldt . . .

Den sista vintern jag var ensam på landet skref jag första delen af »Teckningar ur hvar-

dagslifvet». Det gjorde mig nöje; men jag kände, under det jag sökte frambringa något i författarväg, huru kaotisk hela min tankevärld var, och jag hade ingen aning om, att inom mig kunde ligga anlag till en författare. Förnämsta driffjädern till att låta trycka min lilla bok var hoppet att få litet penningar att hjälpa behöfvande på landet. Då min bror från Upsala skref mig till, att bokförläggaren Palmblad ville för den betala 100 riksdaler, hoppade systrarna och jag högt af glädje.

Vintern 1828 tillbragtes i staden. Jag hade beslutat att ej vara med någonstädes, och jag fick, ehuru med svårighet, tillåtelse att lefva stilla. När jag med min förbättrade hy och min lugnade själ kom till staden, fann jag såsom besökande i föräldrahuset en aflägsen släkting med vapen i sitt pitschaft, majorstitel och gård på landet. Hederligt hjärta! Jag hörde vänligt på hans lapska fransyska, spelade för honom »Välkommen, o måne, min åldrige vän!» och fick af honom tillbud af hand och hjärta, vapen och gården på landet. Familjen och jag harmonierade här fullkomligt i att gifva ett vänligt afslag . . .

Sommaren 1829 skref jag uppmuntrad af ett och annat loford om min lilla bok, andra delen af mina »Teckningar ur hvardagslifvet». De bitt-

ra känslor, jag hade erfarit, uttryckte jag till en del i ett par af styckena, »Den ensamma» och »Tröstarinnan». Det slags humor, som finnes i »Familjen H.», var mig till kort förut alldeles främmande och blef för mig en oförmodad upptäckt. I ett litet stycke, skrifvet vintern förut, »Julen i Sverige», yppade den sig först. Mot våren lät jag tillbjuda en förläggare i Stockholm manuskriptet till den andra delen af »Teckningarna», men han ville ej mottaga det. Nu föllo mina tankar om min författarförmåga alldeles. Jag lät dock hembjuda det till min förre förläggare, Palmblad, som genast åtog sig att trycka det under sommarens lopp.

Under vintern 1829 hade min faders långa och sista sjukdom börjats. Vi vårdade och vakade öfver honom. Det var godt att få deltaga häri och beundra honom under hans med heroiskt tålamod burna lidande. Han tycktes blifva bättre, och vi flyttade ut honom till ett landtställe i stadens grannskap. Där njöt han några dagars sommarfröjd, insjuknade åter och afsomnade stilla, omgifven af hustru och döttrar. Det var godt att se honom hvila efter ett oroligt lif, godt att på hans kalla hand få gråta försoningens tårar.

I oktober utkom andra delen af min bok; i november firades min äldsta systers bröllop, och

kort därefter flyttade återstoden af familjen igen till Stockholm, där jag genomlefde en vinter, som för mig på många sätt blef märkvärdig och rik. Jag fick mycket beröm och utmärkelse för min bok. Svenska Akademien förärade mig ett vackert bref och en guldmedalj. Jag hade nu hvad jag under min ungdom så ifrigt önskade, utmärkelse, och nu kände jag dock föga glädje däröfver. Men vid denna tid lärde jag känna en ung engelska, miss Frances Lewin, som visade mig, att ju mera kunskaper jag kunde förvärfva, till ju mera klarhet och redighet jag kunde bringa mina tankar, desto större medel skulle jag få till att verka för människors nytta och till att själf blifva lycklig. Hon gjorde mig bekant med Benthams läror, och vid samma tid fick jag tillfälle att samtala med flera utmärkta och snillrika personer. En ny värld gick upp för mig. Sällheten af denna nya uppståndelse inom mig var obeskriflig. Mina gamla planer, vid hvilka jag hittills hållit fast, förföllo; jag såg snart den väg, jag borde vandra. Nu skulle jag, nu kunde jag stiga till allt högre ljus och sanning, och hvart enda steg skulle bära med sig frukt för mina likar. Min själ jublade.

Vid denna tid kommo tvenne bref, ett till min mor, ett till mig, från en ung man, som tillbjöd

mig sitt hjärta och sin hand. Han yttrade sig med så varm innerlighet och med sådan öppenhet i både godt och ondt om sig själf, att jag däraf djupt rördes. Jag hade för honom ingen motvilja, men jag ville ej gifta mig. Genom mitt honom gifna nej ansåg jag mig för alltid hafva satt en bom mellan mig och giftermål. Jag hade ingen fruktan för att icke uppfyllandet af plikterna som maka, mor och husfru skulle bli mitt förnämsta mål, om jag trädde i äktenskap; men det låg för mig klart, att min författarkallelse skulle alldeles vårdslösas. Ty jag vét och känner, att dessa två bestämmelser icke kunna förenas utan att man misslyckas i båda, och genom att ägna mig helt och hållet åt den senare tror jag mig blifva så nyttig, som min kraft tillåter. Min tredje del af »Teckningarna», som jag skrifvit under 1831 års vinter, kom ut om våren, och den lycka den gjorde, tillika med flera aktningsvärda personers råd, bestämde mig att med allvar ägna mig åt författarlifvet och söka utbilda mina anlag.

Jag är nu trettio år och sträfvar med ordning och allvar fram mot ett bestämdt mål. Min yttre ställning är lycklig, inom mig är på en gång lif och lugn. Om Gud behagar, skall det lyckas mig att blifva en aktad och nyttig författare. För

mina systrars skull mera än för min egen, önskar jag att vinna heder och ära.» —

Så hade hennes barndom och ungdom förflutit, så hade hon kämpat sig fram till klarhet och frihet, och så uppfattade hon sin uppgift och sin kallelse, när hon stod vid den viktigaste vändpunkten i sitt lif. De följande trettiofyra åren omfatta hennes lifsgärning.

II.

Som man ser, är det ett ganska drygt inledningskapitel, som författaren ansett sig böra låna från de ofvan omtalade källorna, dels den äldre systerns upptecknings, dels Fredrika Bremers egna självbekännelser, då hon nått ungefär halfva vägen af sin lefnads bana. Men det kunde icke bli annorlunda. Att stycka och ytterligare sammandraga hade varit att förstöra bilden, och bilden var nödvändig för att få en riktig utgångspunkt och synvinkel för betraktande af hennes nu börjande författarverksamhet och egentliga lif. I denna tafla af hennes uppfostran, med hennes kamp, hennes lidanden och ansträngningar för att anpassa sig till fordringarna, utan att dock alldeles förlora sig själf, ligger innesluten förkla-

ringen af hennes kommande lif med dess sträfvanden, dess både segrar och nederlag.

Det är ju med människan som med växten: hon bär möjligheten till sina anlag och sin personliga utveckling inom sig, och de vänta blott på gynnsamma förhållanden för att blomstra och bli fruktbärande. Men likasom fröet behöfver sin särskilda matjord för att slå rot och bli hvad det är ämnadt till, så behöfver också barnet hemmets matjord för en lycklig och sund fortkomst. Det är dock på bägge hållen det vanligaste, att ett eller annat hinder lägger sig i vägen för den normala tillväxten, och det ser ut, som om både växten och barnet vore på väg att kväfvas eller kufvas under stridiga makters inflytelse. Då inträffar det likväl såsom genom ett under, och detta icke sällan, utan ganska ofta, att dessa stridiga makter, i stället för att tillintetgöra och verka till ondo, tvärtom tvingas genom det godas egen makt att medföra goda verkningar och varda till välsignelse. Fredrika Bremers barndoms- och ungdomshistoria har ett sådant förlopp, som liknar den späda, misslyckade björktelningens första maktlösa kamp att ur den tvingande bergsklyftan höja sin bladkrona upp mot ljuset, en kamp, som till sist krönes med framgång och slutar med att en, kanske ej fullt formskön, men en karaktärfull

och kraftig, tvärsäker och självhulpen, kanske något knotig björkstam sträcker mäktiga, egendomligt bildade grenar mot skyn. Så synes det ock ha gått henne, som vi här sysselsätta oss med, och Gud vet, om hon utan dessa motspjärn, om hvilka den meddelade ungdomskrönikan talar, hade blifvit den, hon sedan blef. Just därför är denna ungdomskrönika i sammanhang och i detalj nödvändig att lära känna, och därför har den blifvit på sätt, som här skett, meddelad.

För öfrigt hafva dessa anteckningar om barnauppfostran för hundra år sedan en viss kulturhistorisk betydelse, och de äga sin rätta plats i detta sammanhang, då de exemplifiera ett allmänt förhållande genom tillämpning på en framstående kvinna, som haft stort inflytande på utvecklingen af kvinnans relativa självständighet under det sist förflutna århundradet.

Vända vi tanken för några ögonblick tillbaka till Fredrika Bremers utbildningstid, för att i några drag sammanfatta beskaffenheten af denna uppfostran, så bemärka vi först, att den visserligen på ett berömvärdt sätt gynnade den teoretiska utvecklingen genom den nästan öfvervåldigande undervisningen i fyra språk, hvilka åtminstone till en del både talades och skrefvos, och nekas kan ej, att Fredrika i framtiden hade nytta

af denna språkkunskap på sina många och långa resor. Men dels drefs den nog rätt ytligt, såsom man kan märka af vissa uttryck och ordvändningar i skrifterna, och målet blef till en början endast det tarfliga att briljera i societeten; dels blefvo också dessa språkstudier, som för öfrigt mest ledde till romanläsning, ganska ensidiga, då de icke uppvägdes af sådana studier, som gåfvo mera näring åt själ och hjärta, hvilket icke kunde vara fallet med de tunga historiska verken på tyska och engelska, som fadern föreläste, ty de verkade nedtyngande på och voro hårdsmälta för barnasinnet. Där står det alltför djupsinniga i en olöst motsats till den öfriga ytligheten, och en sådan skarp motsättning kunde icke annat än förvirra en orolig och efter sund och njutbar kunskap trängtande ung själ.

Därtill kom uppodlandet af småtalangerna, musik och sång, teckning och målning, som ännu mera offrade åt världslighet och konvenans. Någon sådan musikalisk eller verkligt konstnärlig fallenhet torde ej ha funnits hos dè unga damerna, att den fordrade särskild kultur. Det är nog sant, att uppöfning af både öga och öra är i hög grad nyttig för hvarje människa, som vill vara en bildad människa i ordets hela omfattning. Men träningen för att blifva en sådan torde böra

tillgå på annat sätt, än här var fallet, med verkliga teckningsstudier efter naturen och en odling af det musikaliska sinnet efter de bästa mönster.

Däremot lämnades föga uppmärksamhet åt det praktiska sinnets utveckling, ty de små hushållsförsöken och de kulinariska studierna under »den snälla kokfrun» äro mera ägnade att väcka löje än erkännande, och det praktiska för en ung kvinna består väl icke blott i att laga mat och sköta skafferiet. Äfven den fysiska vården om den stackars kroppshyddan stod på en högst beklaglig och låg ståndpunkt. Det skär en formligen i hjärtat att bevittna det oförstånd, som här rådde. Märkvärdigt är, att Fredrika Bremer i framtiden kunde så tappert uthärda strapatser. Jag tänker härvid särskildt på henne, när hon landsteg i Jaffa för att begifva sig till Jerusalem och för första gången i lifvet skulle stiga till häst och i flera dagars tid ridande färdas fram till sitt länge drömda mål, Jerusalem. Det kan man nästan kalla manhaftigt gjordt. Och det gick väl, trots hennes uppfostran.

Men det som var det svåraste och orimligaste i denna uppfostran, det var den förnäma afskildhet från den öfriga världen, hvari barnen höllos, ja, till och med inom familjen från föräldrarna, samt att dessa helst öfverlämnade barnen

i främmande människors vård och läto dem på allvar underkastas ett ceremoniel, som ej kunde vara mera pedantiskt i själfva Kina. Allt detta borde nu följdriktigt ha skapat stela vidunder till människor, själlösa, automatiska dockor. Men se, det oaktadt växte den fula Fredrika fram ur sin puppa som en ganska originell och lefvande människa.

Hon hade likasom den späda björktelningen i bergsskrefvan öfvervunnit hindren eller snarare anpassat sig själf efter dem och användt dem som en eggelse till en själfständig och personlig utveckling af sin natur, med grenarna mot ljuset och rötterna säkert fotade i den fosterländska jorden. Hon hade blifvit en personlighet. Och hvilka voro nu insatserna i denna personlighet? Den starkaste känslan hos henne i dessa år hade varit, såsom vi redan sett, opposition mot det andliga och kroppsliga tvånget, trängtan efter oberoende och själfständighet, jämte en obegränsad handlingslust, som framträdde med finsk envishet och ihärdighet. Denna känsla innebar därjämte förakt för all den tomma flärd och konvenans, som varit tvångets starkaste boja på den i sitt inre motsträfviga individualiteten. Denna ville i stället utveckla sig till sund och fri mänsklighet, och den innersta drifkraften i denna jä-

sande kamp var en oändlig kärlek till allt mänskligt, som kulminerade i den öfversvinnliga medkänslan för allt lidande och elände i världen. Det var hennes »stora hjärta», som nu började bli den härskande makten i hennes inre värld.

Härtill kom en fantasi, som, utan att vara i eminent mening skapande, gick i spetsen för alla själens rörelser med lockande drömmar och väldiga planer samt emellanåt förde henne vilse i romantikens labyrinter, så att hon midt i »hvardagslifvet» plötsligen inkastade ett uppsåt, en sträfvan, en drömbild, som icke hade något med verklighetens värld att göra, men som blef mera oskadlig, då den senare flyttades såsom en kontrast mot hvardagligheten in i romandiktningen.

Att Fredrika Bremer för öfrigt, hvad tankekraften angår, hade många goda och vackra tankar och till en ganska hög grad älskade teoretiska funderingar och undersökningar, det skall icke nekas. Men någon verklig tankeskärpa ägde hon egentligen icke, ty hon gick lätt öfver från ett sätt att se till ett annat, från något, hon trodde på, till något nytt, som grep hennes fantasi, och det var just fantasien, som icke sällan öfverflyglade tankeklarheten och fastheten i åsikter.

Det är denna relativa svaghet, som vi nu skola återfinna i afseende på byggnaden af hen-

nes diktverk, hos hvilka man vanligen finner bristen ligga i kompositionen, medan detaljskildringen däremot är lefvande och träffande. Det är till denna undersökning, jag nu öfvergår. Därvid är det helt naturligt, att den historiska uppkomsten och ordningen följes, likasom äfven på förut anförda skäl hufvudsakliga vikten lägges vid de större verken utan att dock åsidosätta de smärre, när de äga någon särskild betydelse.

* * *

Det var 1828 på Årsta, som Fredrika Bremer, upplifvad af sällskapet med sin yngsta syster, skref ihop första delen af »Teckningar ur hvardagslifvet». Genom sin broder, som vistades i Upsala, fick hon den, såsom vi sett, antagen till tryckning af Palmblad, fosforisten och sedermera professorn, och till julen nämnda år utkom den anonymt. Det är ett rätt rörande återseende, då jag nu har framför mig den 73 år gamla lilla boken, som jag gjorde första bekantskapen med år 1850. Det är en liten, ganska hyggligt tryckt bok, men på dåligt papper, omfattande 179 sidor och innehållande fyra smärre stycken, ty berättelser kunna de knappt kallas. Den inledes af ett företal, en liten »billet till publiken», hvari

till dess öfverseende mildhet på det varmaste rekommenderas såväl den »lilla boken», som dess »lilla författarinna». Och därpå följer första stycket »Axel och Anna eller Correspondence emellan tvenne våningar. Liten roman i billetter». Idéen är lustig nog, men den drages något för mycket ut på längden, ty ett sådant infall som detta tål knappast vid att tröttköras. Dessutom är »romanen» i sin utveckling rätt orimlig, men den slutar, gudskelof, lyckligt, och den bästa pointen i stycket är sista biljetten från »Janne» till hans syster Ulla: Janne var en smålandspojke, som löpt mellan våningarna med de små biljetterna och ibland fått stryk, men dock mest pengar, hvaraf han nu lagt ihop trettio riksdaler, och med dem ämnar han »springa» ned till Småland för att köpa en stuga åt mor. Brefvet slutar så: »Jag har ingen förtjänst här mera. Herrskapet har gift sig med hvarandra.» — Men huru denna rätt skälmska historia kunnat få vid sin sida en så sentimental bit som den nästa, »Tvillingarna», är hardt när oförklarligt. Dock — liknande affall från en sund ton förekomma äfven här och där i de följande, större och bättre böckerna. Märkvärdigt nog fann Rydqvist i »Heimdall» stilen i detta stycke jämnare än i det förra och ansåg det i det hela mera utfördt och harmoniskt.

Det är helt enkelt numera alldeles onjutbart. — Det tredje stycket är verkligen en liten novell, »Förhoppningar»; den liknar mera det första stycket, är litet orimlig, men också icke utan en smula humor i hjältens drömmar, då han så oförmodadt fått utsikt till pastorat och fästmö. — Det fjärde kallas »Bref öfver Stockholms soupéer», dateradt Stockholm den 19 nov. 1828, en satir på huru det den tiden gick till vid en sådan där tillställning, då man först ihop sina bekanta att trängas, äta och dricka, ganska lifligt skildrad, men icke just så mättad med attiskt salt, som man skulle väntat. Ja, sådan var debuten.

Vi känna af Fredrika Bremers egen berättelse, att hon, uppmuntrad af denna första dels framgång, beslöt utgifva en ny del. Äfven den skrefs på Årsta och utkom på hösten 1830. Den innehöll tvenne mycket dystra stycken, »Den ensamma» och »Tröstarinnan», hvilka ha föga af novellart i sig utan snarast kunde kallas ett par utförda självbekännelser, utbrott af den förtvifladestämning, som under den kritiska öfvergångstiden fyllde den blifvande författarinnan och dref henne att gifva ett uttryck åt sin öfversvallande subjektiva upprördhet. Hon yttrar sig själf så: »Jag var då mycket olycklig, och ehuru själf otröstlig försökte jag trösta. 'Den ensamma' och 'Tröstarin-

nan' äro uttryck af mina bittraste och ljufvaste stunder under flera års förlopp. Tårar ha vattnat bladen.»

Den ensammas dagbok är delvis Fredrika Bremers egen dagbok, säger författarinnan till hennes lefnadsteckning, och hon tillägger: »Stycket är märkligt därigenom, att det ådagalägger, att Fredrika Bremer redan omedvetet gjort till sin uppgift — som hon sedan många gånger söker lösa: att väcka intresse för den äldre ogifta kvinnans lott och häfda hennes mänskliga betydelse.»

Det andra stycket, »Tröstarinnan», är i det hela besläktadt med det föregående, och äfven därom har författarinnan själf sagt ett ord. Hon yttrar: »I dess första del äro nedlagda några toner af de missljud, som genomströmmade min själ; den senare delen, den tröstande, skref jag några år senare, då jag väl ej fått en klarare blick i detta lifvet, men däremot ett innerligt och fast hopp, att en dag dess gåta skall bli löst.»

Dessutom förekommer i samma häfte en del utgjutelser på prosa och vers — eller »oprosa», som hon en gång kallar dem — under rubriken »Miniatyrer». Men mellan de båda dystra självbespeglingarna är insatt det alster af hennes penna, som i dessa äldre samlingar har största betydelsen för hennes framtid, nämligen förra delen

af hennes första egentliga roman, »Familjen H.». Fortsättning och slut kom 1831 såsom tredje del af »Teckningarna». Därmed börjar Fredrika Bremer sin berömmelses tid.

I denna berömmelse ingår ett moment, som nog också de främsta bland hennes samtida, Franzén, v. Brinkman, Geijer, Tegnér och Atterbom, insågo, men som helt naturligt först för eftervärlden blifvit fullt klart, emedan man först senare kunnat säkert uppfatta henne i hennes sammanhang med utvecklingen eller, såsom man brukar säga, fått perspektiv på hennes verksamhet och betydelse. Hvad jag här menar är det förhållandet, att hon bryter en ny väg och öppnar nya rymder i vårt land för den moderna episka diktningen, romanen.

Denna diktning på prosa infördes som bekant här hos oss genom Jakob Henrik Mörk, Sveriges förste romanförfattare, som dog 1763. Sin förnämsta betydelse hade han dock i formellt hänseende, hvad språk och äfven stil beträffar. Kanske vann han också en del af sitt beröm på grund däraf, att han i sin första roman behandlade ett fornnordiskt ämne. Något sammanhang med samtidens lif hade hans diktning icke, så framt man ej dit vill räkna de förtäckta anspelningar på samtida händelser och personer, som

man velat finna i hans »Adalrik och Göthilda». Nog af, diktarten var därmed hos oss införd.

Någon efterföljare fick han ej förr än ett stycke fram på 1800-talet i Fredrik Cederborgh, som 1809 och 1810 utgaf sina tokroliga prosadikter, »Uno von Trasenberg» och »Ottar Tralling», med hvilka han införde den komiska romanen i vår vitterhet. Han kan därjämte sägas vara den förste, som ställde romanen på verklighetens mark, men någon allmännare betydelse fingo väl icke dessa hans försök. Emellertid var han icke nyromantiker. Men äfven inom dessas krets fick, som naturligt var, romanen bearbetning, ehuru denna romantiska romandiktning lika litet som Cederborghs kan sägas till en början ha haft någon epokgörande verkan. Så var däremot förhållandet med Wilhelm Fredrik Palmblads försök. De noveller han skref och införde i »Poetisk kalender» äro rent romantiska äfventyrsberättelser, framställda med god och liflig stil, men ha föga med det verkliga lifvet gemensamt. De skrefvos omkring 1820, och de äro nog de första noveller, som här i landet framkommit. Ännu mera romantisk var Claes Livijn, som efter flera delvis ofullbordade romaner sist 1824 utgaf sin berömda »Spader dam», som är fylld af en sällsam men eljest tämligen formlös poesi. Den bildar en länk

i den svenska nyromantikens kedja, som pekar fram mot Almqvist och anses före honom vara samma riktnings märkligaste prosadikt. Men med samtidslifvet och dess gestaltning stå dock dessa bisarra dårhusdrömmar i föga beröring. Äfven Carl Fredrik Dahlgren, Livijns samtida, hör till den nya skolan, hvars mest begåfvade humorist han kallas. Ehuru förnämligast lyriker, har han äfven skrifvit romaner och noveller, hvilkas förtjänst utom humorn är ett älskvärdt lynne jämte lefvande natursinne. Det var den lustiga uppsluppenheten, som hos honom var det öfvervägande elementet, och det är ej utan, att han i det hänseendet är besläktad med Cederborgh. I alla händelser äro hans episka försök af mindre betydenhet än hans visor och hans lätta improvisationer i Bellmans manér. Hans verksamhet, som började i »Poetisk kalender» 1812, sträckte sig sedan från 1830-talet samtidigt med Fredrika Bremers, och hans död inträffade 1844, då hon stod på sin höjdpunkt som romanförfattarinna. Till »göterna» hörde däremot den författare, Gustaf Wilhelm Gumælius (död 1877), som 1828 utgaf första delen af »Thord Bonde» och därmed blef vår förste författare af historiska romaner.

Det är ett rätt egendomligt förhållande, att nästan hvar och en af de nu nämnda författarne

varit den förste i sitt slag inom vår litteratur, likasom jag äfven redan tagit mig den friheten framhålla, att Fredrika Bremer, som för denna framställning skulle bli den sista i kedjan, också i sin art är en banbryterska, nämligen såsom den verklighetstrogna tecknarinnan af familje- och hvardagslifvet i sin tids Sverige.

Men det återstår i kedjan ännu en, innan vi återgå till henne, nämligen den ryktbaraste, snillrikaste och mest fantasibegåfvade af alla, Sveriges nyromantiker par préférence, Carl Jonas Ludvig Almqvist, som ju skrifvit romaner och noveller af alla slag, blott icke »hvardagsteckningar». Han får här så mycket mindre förbigås, som han uppträdde alldeles samtidigt med Fredrika Bremer. Han hade visserligen utgifvit »Parjoumouf» redan 1817 och »Amorina» 1821, ehuru den indrogs, samt »Guldfogel i Paradis» och »Rosaura» i »Opoetisk kalender» 1822; men hans egentliga poetiska verksamhet infaller först i början af 1830-talet med »Törnrosens bok», således ungefär samtidigt med Fredrika Bremer. Under 1830- och 1840-talen är det verkligen, om man tänker efter, Törnrosskalden och Fredrika Bremer, som äro de ifrigaste författarne på romanens och novellens område, och det är äfven dessa två, som jämsides eller, kanske rättare sagdt, parallellt med hvarandra såsom

ett par linier, »utan att råkas», täfla om och stiga i den svenska allmänhetens gunst, samt sluta med att bli de mest namnkunniga.

Och dock voro de inom andens värld, snart sagdt, antipoder. Hos den ena var hjärtegodheten, människokärleken, värmen hufvudegenskapen; hos den andre framträder ingen sådan känsla, snarare köld och ironi, öfver hufvud ingen medkänsla, därför heller ingen godmodig humor. Hos Fredrika Bremer stod det etiska alltid högst, men en mera afgjordt estetisk natur, som satte sig öfver det etiska, än Almqvist var, ha vi aldrig haft hos oss. Också var han, som sagdt, höjdpunkten af nyromantiken i vårt land, medan hos henne det romantiska, såsom också förut anmärkts, var likasom en tillfälligt anlagd kostym, emedan det skulle så vara. Därför kunde *hon* förfalla litet till sentimentalitet, under det *han* knappt visar något sådant, utom måhända i en och annan af hans »Songes», till hvilka han komponerat musik. *Hon* är för öfrigt bäst i de enkla, verkligt familjära hvardagsteckningarna, medan *han* är egendomligast i de äfventyrliga och bisarra, helst exotiska historierna. Man kunde också säga, att hon emellanåt är en förträfflig karaktärstecknare, helst när något komiskt drag skiljer en figur ifrån sin omgifning, under det personligheten alltid har

mindre betydelse för romantikern, annat än som bärare af det sällsamma patos, som älskades af skolan. Slutligen är Fredrika Bremer, buren af sitt etiska patos, nästan med nödvändighet från början kedjad vid tendensen, hvilket ej är eller kan vara fallet med den mästare, som karakteriseras af det mångciterade ordet:

Så jag målar,
Ty så roar mig att måla.

Blott en gång torde Almqvist ha offrat åt tendensen, nämligen i sin beryktade novell »Det går an», som ju väckte en storm af ovilja i hela landet, — likasom för öfrigt på sin tid Fredrika Bremers revolutionära »Hertha» också gjorde det. Detta är den enda punkt, som erbjuder något slags likhet dem emellan — jo, ännu en sak, nämligen teckningen af idylliskt lif, hos Fredrika Bremer flerstädes, särskildt i »Grannarne», hos Almqvist i hans utmärkta folklifsskildringar, såsom »Grimstahamns nybygge», »Kapellet», med flera.

Efter denna nödvändiga historiska utflykt för att redan nu insätta Fredrika Bremer på hennes plats i förhållande till både föregångare och samtida, öfvergår jag till hennes första roman i verklig mening, »Familjen H.». Det finnes många, som anse denna författarinnans förstling vara att räkna bland hennes bästa. Och jag vore nästan fär-

dig att instämma. Åtminstone är det säkert, att flera af hennes bästa egenskaper gifva sig här till känna, utom det att hela framställningen kännetecknas af en friskhet och omedelbarhet, som icke vittnar om någon möda i kompositionen. Den är med ett ord naturlig och naiv i det hela och i de stora dragen, något som dock icke utesluter, att här och där punkter finnas, som man antingen skulle velat ha borta eller annorlunda behandlade. Men det är oskulden, som här räddar den unga debutanten inom en ny eller egentligen icke förr hos oss uppröjd rymd.

Det är något af ungdomlighet, man ville nästan säga af ungrenässans i berättelsen, en nyfödelse i karaktärerna och en ny stil i framställningsformen. Det var kanhända en lycka, att förra hälften gafs ut först, ty det var den, som stadfäste publikens ynnest, och det beröm, som kom den till del, eggade författarinnan att göra sitt bästa äfven i den senare afdelningen, och när boken var färdig, hade vår vitterhets första familjeroman sett dagen.

En bättre representant i viss mening för sin egen person kunde författarinnan aldrig ha valt än »husrådinnan» Beata Hvardagslag, i hvars mun hon äfven lagt berättelsen om denna familj, och i hvars sällskap läsaren införes i samma familj en

kulen och bister vinterafton. Hemtrefnaden i den angenäma kretsen uppväger till fullo all köld och otrefnad där ute, där tullvakten, skjutskarlen och hästkraken för den resande representera den lidande delen af skapelsen. Där inne i mild värme och godt ljus får författarinnan eller hennes ställföreträderska Beata tillfälle att för oss presentera familjens medlemmar. Man kommer med ett ord »in medias res»; man lär känna den allvarliga, kärleksfulla husfadern, öfversten, den plikttrogna, öfverseende, stillsamma husmodern, öfverstinnan; och barnen — Emilia, som gör sig så många skrupler beträffande sitt giftermål, som just tillredes; Julia, den gladlynta flickan, som är en verklig kvinna, med all sin yrhet, och som gifvit bort sitt hjärta i en hastig vändning, men är praktisk nog att »slå upp» och sist ändå hamnar i hymens bojor; den kroppsligt vanlottade Helena, som i ersättning fått en skön själ och är faderns favorit; och sist den tjuguårige kornett Carl, som tror, att han aldrig kan bli kär, men tvärtom blir det värre än någon. Sist presenterar berättarinnan sig själf och inviger oss där i en erfarenhet, som vi skola finna bekräftad flera gånger i dessa Fredrika Bremers böcker, nämligen att hon själf i ett och annat stått modell till några af sina figurer. Här är Beata ungefär den-

samma som berättarinnan: därför låter hon denna om sig yttra hvad Fredrika omtalat om sig själf i de första raderna af sina självbiografiska anteckningar, nämligen att det första ord hon i denna världen framstammade var ordet »måne», och att hon vid åtta års ålder skref sin första vers till månen, dock i självbiografien på franska, »à la lune».

Den enda i den *glada* kretsen, hvars teckning synes karikerad, är de båda smågossarnas — äfven kallade »paltarna» — stackars informator, magister Nup, »utmärkt för sin beskedlighet, beläsenhet, tystlåtenhet, närsynthet, sin uppnäsa och sina distraktioner». Alltid skall det vara dessa »parias» bland människors barn — dock jämte deras medsystrar guvernanterna — som utsättas för åtlöje och drift i romaner och komedier, och det har nästan aldrig tecknats något undantag från den fastslagna schablonen, som dock, det kan intygas, redan för femtio år sedan ej var allmän. Nu hafva dessa karikatyrer försvunnit, sedan själfva denna species är så godt som utdöd inom genus humanum. Det kunde till och med hända, att vi här i magister Nup stå inför stamfadern till dessa sällan lustiga, alltid öfverdrifna vrångbilder.

Men det finnes en annan punkt, som är mera betänklig, den verkligt mörka punkten i den ljusa

taflan: jag menar den olyckliga kvinna, som vanligen benämnes »den blinda», öfverstens släkting Elisabeth, som går omkring med en olycklig kärlek och ett skuldbelastadt samvete och till sist får ro i döden. Man kan icke säga, att teckningen af henne är lyckad här i denna omgifning — därtill är hon för våldsam och romantiskt bisarr, så att man ej kan känna någon verklig sympati för henne. Härtill bidrager ej litet den omständigheten, att det är sin farbror, öfversten, hon ägnar sina heta känslors glöd. Hennes öde är sorgligt, särskildt därför, att hon i sin lidelses öfvermått velat med gift afdagataga föremålet för sin ömhet, men det är icke tragiskt i egentlig mening: det är för abstrakt och konstladt, icke konkret, verkligt, upplefvadt, och därför griper hon icke själf vårt medlidande, utan är mest till för att hennes farbror och framför allt hans fru skola få tillfälle att ådagalägga sin öfvermänskliga ädelhet.

Men detta är icke den enda romantiska insatsen i berättelsen. Sedan »den blinda» aflidit, inträffar ett lika otroligt, men mera nöjsamt äfventyr, hvari en förnäm, men utfattig italiensk familj spelar hufvudrollen. Dottern i huset, en öfverjordisk skönhet, älskas af den gode kornetten Carl, som älskas af henne tillbaka. Men då

han ej kan betala hennes styffaders, en usel svensk barons, spelskulder, kan det icke bli något af med de tvenne ungas förening och så vidare. Dock — allt detta krångel löses till sist, och de »få hvarandra» öfver hela laget — de nämligen, som böra få hvarandra, och allt ändas lyckligt, alldeles efter det estetiska budet, att en episk dikt bör hafva ett godt slut.

Men det bästa slutet var, att »Familjen H.» behagade hela den läsande allmänheten här i landet på den tiden, och att romanen ännu fortfar att värma och gripa läsare med de ställen i den, som äro genuina uttryck för författarinnans syn på sin egen tids lif. Allt som är verkligt hvardagslif eller familjelif, skildradt i naiv, glad och okonstlad ton, är sant för alla tider. Allt sådant som stöter oss ifrån sig, emedan vi ej tro därpå, emedan det är högtrafvande och svulstigt, är det där mörka, som hon anser nödvändigt, men som hon ej mäktar behärska och bringa till harmoni med det väsentliga i kompositionen. Det förra är verklighet, sanning, realism i estetisk mening; det senare är falsk idealism, som för våra blickar utan minsta möda yppar sin tomhet. Med det förra är Fredrika Bremer verklig realist i ordets goda bemärkelse; med det senare är hon ett slags romantiker, men icke en sådan, som af

inre, oemotståndlig drift följer sin skapande fantasi, utan gör det därför, att romanen anses böra vara romantisk. Idealist till lifsåskådningen är och förblir hon alltid, huru realistisk hon än visar sig i sin bästa diktning. Så är det enkla förhållandet i all god litteratur.

Innan jag lämnar detta i det hela lyckade, för Fredrika Bremer så typiska förstlingsarbete, kan jag icke motstå lusten att något påminna om huru det mottogs af de närmaste och familjens vänner samt af kritiken och allmänheten. Lefnadsteckningen af fru S. L—d och systerns tryckta bref från Fredrika lämna tillfälle till en axplockning. Såsom en inledning meddelas några rader, i hvilka Fredrika Bremer afgifver likasom ett program för sin blifvande författareverksamhet. De lyda så: »Taflan af verkligheten bör likna en klar bäck, som under sitt lopp rent och troget återgifver de föremål, som spegla sig i dess bölja ... Allt hvad målaren eller författaren bör tillåta sin fantasi, är att spela rollen af solstråle, som utan att förändra något föremåls egendomlighet dock ger alla färger en lifligare glans, låter vågens dagpunkt tindra mera diamantlikt och upplyser med renande klarhet själfva bäckens sandbotten.» Det är både vackert och sant sagdt,

och det bekräftar hvad nyss yttrats om författarinnans förhållande till realism och idealism.

Som bekant, utgaf hon, att börja med, sina skrifter anonymt. Det bifall, som särskildt andra häftet af »Teckningar» med förra hälften af »Familjen H.» väckte, föranledde Fredrika Bremer att omtala hemligheten för sin mor. Det var på hösten 1830. Då kort därefter Franzén, som ännu var kyrkoherde i Klara, kom ut till Årsta och på tal om den lilla boken yttrade den lifligaste önskan att kunna genomskåda slöjan af dess anonymitet, kommo Fredrika och hennes mor öfverens om att äfven inviga familjens gamle vän i hemligheten. Därmed hade den debuterande författarinnan vunnit ett mäktigt stöd. Franzén uppmuntrade henne för öfrigt på allt vis och skänkte henne till ett minne ett af sina arbeten med en tillägnan på vers. Emellertid var hon ännu där ute på landet ganska lugn, att sluta af följande utdrag ur ett bref till systern. »Jag hör nu», säger hon, »från flera håll mycket tillfredsställande, mycket smickrande om 'Teckningarna'; men det gör på mig föga intryck — och huru högt är det ej till stjärnorna! — Och för den, som sträfvar uppåt, hvad äro dessa blomsterdofter, som vinden hämtar och vinden förströr? Jag känner emellertid nu lust att skrifva.» — Men då

om icke Aftonbladet utbasunat den i staden, innan Franzén därom underrättade mamma.» Det var Franzén, som upplyste Akademien om författarinnans namn.

Den betydelsefullaste kritik, som »Familjen H.» fick, var af Johan Erik Rydqvist i »Heimdall» sommaren 1831. Recensenten hade i första häftet af »Teckningar ur hvardagslifvet» hufvudsakligen mött småsnätta saker, som icke vittnade om någon större begåfning. Redan i andra häftet spårar han verkliga framsteg, men först i den genomförda romanen »Familjen H.» fick han ögonen öppna för den unga författarinnans egenart och afgaf en sympatisk dom i uttryck sådana som dessa: »Det goda lynnet går hand i hand med den varma känslan. Det, som förr var tryckande ängsligt, är nu djupt tragiskt — (ja, för den tidens uppfattning, men knappt numera, såsom jag sökt visa). De spridda strålarna äro samlade i en brännpunkt — men lif och känsla är i allt, och poesiens ljufvaste dofter förmäla sig med hvardagsvärldens grofvaste saker. — Språk och framställning äro lika beundransvärda. — Idéen och formen tyckas tvillingfödda. Där är i det hela något så godt och älskvärdt, så oskyldigt, rent och själfullt, så nytt och friskt. Man har icke hjärta att kritisera.»

Lägger man härtill »Medborgarens» omdöme om karaktärsteckningen, så kan det ej begäras mera. Han säger i slutet af föregående år följande: »Man inkommer i denna familj i en krets af personer, hvilka blifvit utrustade hvar och en med en karaktär, som är väl hållen och så fint nyanserad, som den endast framstår för en lefvande och snillrik uppfattningsförmåga. De mest träffande drag ur lifvet och människohjärtat äro framställda med ledighet och lätthet. Den skämtande ton, hvari hela berättelsen går, är så elegant och så hjärtlig, att den hänför.»

Detta är icke ringa berömm — tvärtom, nästan nog mycket blommor, hvaråt man nu kanske drager smått på smilbandet. Men uttrycken ha sitt intresse såsom vittnesbörd om samtidens belåtenhet: man hade icke hört något sådant förr. Detta är bästa beviset för författarinnans originalitet och rättmätigheten af hennes anspråk på att hafva skapat något nytt, som grep människorna. Men från *ett* håll gjordes ganska allmänt en invändning mot henne, och det, eget nog, från kvinnligt håll. Familjemödrarna älskade icke »den blinda» och hennes karaktär, under det den öfriga publiken just längtade efter slutet för att få se henne spela en roll i berättelsen. Det ansågs icke vara passande att läsa sådana historier. Där-

för fick en stor del af Sveriges unga döttrar läsa »Familjen H.» endast i stympadt skick — bland dem äfven hon, som på äldre dagar tecknat Fredrika Bremers lif och från hvars arbete jag hämtat ofvanstående.

Nu var Fredrika Bremer genom sin debut blifven en berömd person, ej blott i Stockholm, utan öfver hela Sverige. Hon var ock fast besluten att på den vunna grunden bygga vidare och ägna sitt lif åt vitterheten med de krafter hon fått.

* * *

Fredrika Bremer hade vunnit sitt mål — uppfyllelsen af sin flickdröm, att göra sig ett namn, att vinna berömm och bli erkänd, icke af fåfänga och ärelystnad, utan för att få bekräftelse på, att hon dugde till något och att hon nu kunde använda sin dugande förmåga till arbete för medmänniskors bästa. Hvari detta arbete skulle bestå, hade hon ännu ej klart för sig, blott det, att hon ville hjälpa de svaga, de lidande och behöfvande. Men det var icke så preciseradt, att föremålet skulle företrädesvis bli kvinnan och hennes höjande i kunskaper och duglighet, likasom ock i användningen af sina medfödda anlag och krafter

för arbete, vid männens sida och oberoende af dem, på sitt särskilda sätt till släktets förkofring. Men huru som helst — *ett* kände hon klart, nämligen behofvet att förkofra sig själf i teoretiskt och praktiskt hänseende för det värf, hon närmast föresatte sig, nämligen att utveckla sin förmåga som skriftställarinna, att öfva sig i begagnande af det vapen, hvarmed hon ville eröfra sin samtid och reformera den — sin penna. Det måste också erkännas, att detta var en i hög grad loflig afsikt, likasom äfven att den var nödvändig.

För att åstadkomma detta och i lugn få arbeta på sin andliga utveckling, måste hon först af allt fly från hufvudstaden, som hotade att kollra bort hennes hufvud med beröm och med smicker. Hon ville uppsöka någon vrå i vårt land, där hon kunde alldeles vara sig själf, ostörd af människor och världslif. Hvad som alldeles fattades henne i hemmet, var — huru underligt det låter — ett eget rum! Hon lämnade Stockholm och begaf sig till sin gifta syster Charlotte i Kristianstad, där hon fick åtnjuta denna efterlängtade förmån. Hon skref därifrån hösten 1831 till sin mor ett rörande bref, som uttryckte hennes framtidsplaner och hennes blygsamma önskningar i detta hänseende. Hon yttrar:

»Såsom ersättning för den långa tiden af lidande och tvungen overksamhet har en annan kommit, som ger mig medel till verksamhet och därigenom äfven till lifsglädje. Vi vilja, vi önska — systrarna och jag — ej annat än göra litet godt under vår vandring här nere, verka efter våra bästa krafter för andras väl och själfva lefva i stillhet och frid; och kanske har vår glädjelösa ungdomstid, om den fråntagit oss någon liflighet och lefnadsnjutning, varit i så måtto god, att den bibringat oss denna riktning till det goda och lugna, förenad med begäret till verksamhet. I detta ögonblick är min lefnadsplan denna: att af mitt timliga goda bestå så litet som möjligt på mig själf, för att så mycket som möjligt kunna njuta min lefnadsglädje, att genom alla för mig tillgängliga och tjänliga medel utbilda mig till att med heder fylla en författares kall. Aldrig har jag känt mig så skapad därtill som nu, aldrig så känt min intellektuella varelse likasom tillväxa, få kraft, stadga, klarhet, aldrig så som nu känt önskan att lefva och lära, aldrig så det glada hoppet att blifva (för att tala med Pauli ord) »ett käril till ära» .... Ja, hvad jag oftast känner, hvad jag oftast har behof att säga åt mina älskade hemma är: att jag är lycklig .... Den klarnande tanken inom mig, som lofvar mig sjä-

lens harmoni för framtiden, bidrager mycket därtill, och sedan mitt lilla ensamma rum. Ack, om jag skulle nästa vinter bli hemma, tror mamma, att jag kunde få mig någon liten vindskammare i Bruhnska huset? Det är för mig viktigare, än någon kan tro, att ha ett litet stilla bo, och kunna vara alldeles ensam. I våningen hemma låter det sig ej göra, men på vinden vore det så skönt, om bara det är möjligt.»

Men det var dock icke nog med utsikten till en personlig tillflykt undan störande inflytelser; det behöfdes ock för henne en ledande personlighet, som kunde med den oförvitliga karaktärens, den öfverlägsna intelligensens och den respektingifvande kunskapens och bildningens myndighet hjälpa hennes sökande ande att finna svar på sina otaliga och otåliga frågor om allt det högsta i lifvet och genom ädelhet i sinnelaget och ädelhet i framställningsformen föra henne ur dunkel till ljus och klarhet, »per umbras ad lucem». Och äfven en sådan ledare eller lärare fann hon i Kristianstad. Det var just en person efter hennes sinne, och därför blef äfven hans inflytande på henne oberäkneligt. Jag har redan i inledningen nämnt hans namn: det var Per Johan Böklin, som, då han sammanträffade med henne, var magister och adjunkt vid den skola i nämnda stad,

där han senare blef rektor. Han var född 1796, således fem år äldre än Fredrika Bremer. Son till en bonde, Jon Andersson i Ousby och hans hustru, Ingegärd Hemmingsdotter, hade han utgått från ett fattigt hem med många syskon, men utmärkt sig för vetgirighet och sedan genom flit och ihärdighet kämpat sig igenom skolan och universitetet, där han blef student 1818 och promoverad till filosofie magister 1820. Han blef först en genombildad klassiker och hade sedan haft tillfälle att ägna sig åt studiet af filosofien, särskildt den moderna, jämte det att han idkade teologiska studier och blef präst. Det var framför allt Hegels filosofi, som hänförde honom genom sin systematiska byggnad och sin ideala riktning, och han var fullt öfvertygad om sanningen af dess öfverensstämmelse med den kristna religionens grundläror, bland hvilka treenighetsläran af Hegel ansågs innehålla kärnan af all filosofisk spekulation.

Med denne man, som var blygheten och älskvärdheten själf, gjorde den unga författarinnan personlig bekantskap, och efter en stunds samtal yttrade hon helt frankt: »Man har sagt mig, hvad jag också tror, att ni skulle kunna bli hvad jag i afseende på andlig hjälp känner mig behöfva. Vill ni, när det faller sig lägligt, bevilja mig ett

och annat samtal om det, som ni och jag anse vara mig nyttigast?» Hans svar blef: »Hade jag därtill någon förmåga, kunde den visserligen icke bättre användas. Jag vill emellertid våga försöket och därtill göra mig ledig och beredd två eller tre gånger i veckan, om jag får utsätta timmen.» Och därmed begynte det egendomliga studielif, som fördes dels vid personliga sammanträffanden under ett par somrar i Kristianstad, dels då Fredrika Bremer var i Stockholm eller på Årsta genom brefväxling till sommaren 1835, då ett litet afbrott inträffade i deras vänskapsbetygelser, som dock snart återknötos och med bref och besök varade till hennes sista år.

Och hvad var det nu, som afhandlades vid dessa samtal och i denna brefväxling? Ja, att göra reda därför kan här inom ett relativt inskränkt utrymme ej komma i fråga — det skulle fylla en bok ensamt för sig, utom det att författaren ej har tillgång till mera än en del af brefväxlingen, och af samtalen ej kunnat erfara mera än det, som efter Böklins uppskrift kunnat meddelas af författarinnan till den biografiska studien. Således lämnas här blott en summarisk öfversikt, så godt en sådan låter sig göra efter tillgängligt material. Det blir helt naturligt mest exempel.

Vid deras första samtal fann Böklin, att Fredrika Bremer »redan var kommen i någon beröring med tidens religiösa och filosofiska tänkande, men däraf endast hade förnummit intrycken af dess störande motsägelser.» Hon hade nyligen slutat läsningen af Friedrich von Schlegels föreläsningar i Dresden 1830 öfver »Die Philosophie des Lebens». Hon ansåg sig däri hafva funnit en god vägledning, ehuru hon efteråt erkänner, att hon »ej fullt förstod hans språk», emedan hon »ej var van vid rent filosofiska skrifter». Det var också en egendomlig ledare fram till rätt och sanning, denne romantiker, om hvilken litteraturhistorikern Kurz säger: »Er stellt zuerst eine gewisse geniale Liederlichkeit als den reinsten Erguss echter Menschlichkeit dar.» Böklin antydde också godmodigt, att Fredrika troligen ej hos Schlegel skulle funnit det, som hon väntade och behöfde.

Till en början fick hon framställa de frågor, som lågo henne om hjärtat. Att den kristna läran om Guds försyn och dess förhållande till det onda i världen skulle förekomma, var troligt. Böklin fann henne vara särdeles skarpsynt för lifvets nattsida. Hennes betänkligheter blefvo många; den ena frågan störtade fram öfver den andra och lämnade intet rådrum för upplysning eller utred-

ning af en enda. Så öfvergick samtalet till en tämligen ofruktbar konversation, men visade också behofvet af en stadgad metod för dessa samtal. Metoden fastställdes så, att man vid sammankomsterna skulle ha öfningar i logik och skriftligt framställa och besvara frågor. Men det var ingen vanlig logik han ville införa sin lärjunge i. »Logiken gör icke tänkaren», sade han, »utan tänkaren gör sig sin logik.» Och så föreslog han, att Plato skulle bli ledaren af deras logiska dialog. Han skulle lära dem att redigt urskilja för att redigt inse och sammanhålla de verkliga momenten i förekommande frågors innehåll. »Ty detta», utbrister han, »är den platonska logiken eller, som konst betraktad, dialektiken, som är och väl alltid skall förblifva lika oumbärlig för den blifvande konstnären som för vetenskapen och statskonsten». Men de skulle också hos Plato se, »huru flera härliga sanningar, som sedermera uppgått för det kristliga medvetandet, redan i hans skola voro i gryende, bebådande den stora mänsklighetens förvandling, som trenne århundraden därefter skulle inträffa». Dessa citat torde tillräckligt väl visa halten af de lärdomar, som vid dessa seancer meddelades åt den kvinnliga adepten. Så började de med ifver studera Plato. De genomgingo i öfversättning sex af hans dia-

loger. Lärjungen jublade och fann sig särskildt mäktigt tilltalad af idéen om preexistensen och kunskapens förklarande såsom erinring från en föregående lifsform.

Så började denna egendomliga undervisning, som lände båda parterna till stor heder. För att belysa arten af de frågor, som af lärjungen framställdes, tillåter jag mig att citera några af dessa, som af Böklin själf meddelats såsom prof. Hon frågade: »Var det *nödvändigt*, att Gud skulle taga mandom för att åter till sig höja den sjunkna mänskligheten? Hvarför var det nödvändigt? Kan ej Kristus, ansedd såsom blott en ädlare Sokrates, en af Gud mera omedelbart upplyst människa, vara *nog* och hans lära tillräcklig för människoslägtets högsta förädling? Är det i anseende till läran om uppståndelsen, som det i synnerhet är för oss viktigt att tro på hans gudomlighet, emedan denna eljest skulle försvinna som trosartikel? Om vi vilja se Gud i Kristus, blir ej det högsta väsendets höghet nedsatt? Mänskliga affekter behärska stundom gudamänniskan på ett sätt, som jag tycker, att vi ogilla hos oss själfva, t. ex. då säljarne våldsamt utdrifvas ur templet, då han svarar sin mor på bröllopsfesten . . . De flesta af Kristi läror äro de ej redan förut af visa män utsagda?»

Likaledes såsom prof, denna gång på hennes invändningar under den första tiden, då det mest gällde frågor om Gud och vårt förhållande till honom, anför jag ur ett hennes bref enligt de biografiska anteckningarna följande, med hänsyftning på ett föregående bref: »Det var ej i känslan af en ren oskuld, som jag yttrade min tro att ej ha förtörnat Gud. Jag vet alltför väl, att om ock mitt lif i det yttre varit oskyldigt, så är det ej min förtjänst. Men tanken på en Gud, förtörnad på den varelse, han tillät att födas bristfull och svag, är vidrig för min rättskänsla och för mitt begrepp om Gud. Jag hör ej rätt tåligt talas om förlåtelse, om nåd, där jag omöjligt kan tycka mig ha felat; och det har jag ju ej, så länge jag ej kommit till fullt medvetande af godt och ondt. Ni har kanske aldrig rätt djupt lidit, lidit ända till förtviflan och i egen känsla af smärta förstått alla kreaturs. Jag har gjort det. I min själ har jag under flera års tid burit aningen om helvetet, och den bittra känsla, som då uppsteg i mig emot världens skapare, har ännu, då så mycket vaknat till hopp och förtröstan inom mig, kvarlämnat ett moln, som hindrar mig att med kärlek se upp till den, hvars kärlek ej hindrar så mycket mörker, så mycket rysligt lidande. Jag tyckte skaparen stod

i skuld hos sitt släkte och hos hvar och en människa särskildt, därför att han tillåtit den att födas och att lida; ty jag kände klart, att om jag blifvit frågad, om jag ville bli till, och haft en aning om de känslor, som skulle plåga mig, — jag skulle svarat nej. Ack, jag bad ju om *tillintetgörelse* af det lif, jag hade, såsom ett barmhärtighetsverk — jag bad att få bli intet — blott att få upphöra att känna.»

Böklin anmärkte med afseende härpå i sina äldre dagar: »När sådana betänkligheter föreläggas — synbarligen icke af lust att tvifla, utan af glödande ångest om tro och visshet och påkalla direkta svar, medan begreppen om Gud och skapelsen, om naturen, om lifvet och dess lidanden, om död och uppståndelse, om himmel och helvete, salighet och osalighet, godt och ondt, gudomlighet och mänsklighet ännu endast äro dunkla föreställningar . . . då måste det anlitade biträdet stanna i förlägenhet och misströstan om sin uppgift. Ty att hänvisa till skriftens och kyrkans lära, där just dessa auktoriteter ställdes i fråga, ansågs mindre lämpligt, ehuru rådet och anvisningen att rätteligen bruka dem ingalunda åsidosattes, ej heller i sinom tid förfelades. — Lyckligtvis hade detta jäsande kaos af bittra erfarenheter, mörka föreställningar, upproriska känslor

och demonisk skepsis redan börjat reda sig, när detta bref skrefs; icke som en sjuklig grubblare, utan med frisk, energisk tankekraft och de gladaste förhoppningar omfattade och tillägnade hon sig redan de upprymdare begrepp och sanningar, som för henne utvecklades.»

Då lärjungen snart fann den antagna formen, att hon skulle framställa frågor, ej vara så lätt, som hon först tänkt sig, bad hon, att läraren måtte åtaga sig detta, hvarpå hon skulle försöka att besvara dem. Men då äfven detta blef svårt, ville hon gärna få ett samtal, innan hon nedskref sina tankar. Denna växling i metoden och vacklandet mellan frågande och svarande hos lärjungen hänvisar på den ojämnhet i förhållandet till de omhandlade djupsinniga spörsmålen hos de båda parterna, som måste göra uppgiftens lyckliga lösning vansklig. Det rättaste hade naturligtvis varit, att läraren föreläste och lärjungen sedan frågade om de dunkla punkterna i framställningen, särskildt då i detta fall med en sådan lärjunge allra minst kunde komma i fråga ett dogmatiskt »jurare in verba magistri». Af sig själf ändrade äfven läraren sin metod, i det han började göra sammanhängande framställningar. Så talade han först med anledning af Plato om själavandringen; sedan om försoningsläran, hvarvid han själf med-

gifver, huru viktigt det vore för lärjungen att få hans tankar om kristendomen skriftligt affattade; vidare om »nådvalet» och dess förhållande till den mänskliga friheten, om lifvet efter detta, om den jordiska kärleken, huruvida den kunde vara en sinnebild för ett himmelskt kärlekslif, om frihet och nödvändighet, om odödlighetstron, om det ondas väsende, lidandet och synden, samt huru tillvarons mörka gåta får sin förklaring i Kristus. Och därmed stod hon färdig att för sin lärare försäkra: »Jag vill nu blott ett, jag vill blifva kristen». Sålunda hade hon, såsom hon på äldre dagar uttryckte sig, genom filosofien kommit till kristendomen. Detta är i korthet den inre utvecklingsgången hos henne under loppet af år 1832, så att Böklin i början af december månad kunde skrifva till henne: »O, du är lycklig, Fredrika, du har gjort ett härligt val. En mäktig ande skall gifva dig hvad jag icke förmår; men jag vill glädja mig öfver gåfvan såväl som du och troget följa dig på vägen. Den, som är en god kristen, är mycket annat; ditt lif och din talang skola utan tvifvel utveckla mången härlig frukt i det milda ljuset.»

De ämnen, han sedan behandlade, voro Guds väsen och treenighetsläran, men det nu anförda må vara tillräckligt att gifva en föreställning om

det andliga umgänget mellan dessa bägge människor. Blott ett ord till sist från henne! »Det rika lif, så sublimt, så fullt af ljufhet, som försoningsläran låtit uppgå för mig såväl i andens som i naturens rike, det är nu mitt lifs lif — utan det vore världen och jag själf döda för mig.»

III.

Under hela denna sanningssökandets jäsningstid hvilade Fredrika Bremers författareverksamhet. Men då hon kommit hem igen till Stockholm och Årsta, började lusten att dikta åter vakna hos henne. Det var »Presidentens döttrar», som nu småningom tog form i hennes fantasi. Till början af 1833 var den färdig, ty då började tryckningen, och denna var fullbordad i maj 1834.

Om det i afseende på någon människa gällt: »däraf hjärtat är fullt, därom talar munnen», så var det förvisso Fredrika Bremer. Att skrifva var i alla skiften hos henne ett behof, och framför allt sökte hon genom skrifvandet gifva ordning och klarhet åt allt hvad hon tänkt och grubblat öfver. Och blef detta icke alltid så klart i uttrycket och fast i öfvertygelsens utform-

ning, så gjorde det dock alltid verkan, såsom förhållandet brukar vara, då det skrifna utgår från en impulsiv natur. Just detta var hon i hög grad. Hon dref vanligen sig själf till att yttra sig om sådant, som hon för sin egen person kämpat sig till. Ty — hvad hon själf vunnit, det ville hon icke för sig behålla, utan helst meddela det åt hela världen, eller åtminstone åt sina medsystrar i lifvet, hvilkas ställning hon beklagade och önskade att förbättra.

Vi skola också se, huru hon i sin nya bok fäster särskild uppmärksamhet vid dessa, henne om hjärtat liggande spörsmål och till exempel ägnar ett helt kapital åt frågan om fruntimmers uppfostran. För öfrigt var det alldeles naturligt, att boken skulle smaka mycket af det andliga jäsningsarbete, som hon under de sista två åren genomgått. Detta har gifvit den nya boken dess särskilda betydelse i biografiskt hänseende. I sammanhang därmed har af Fredrika Bremers kvinnliga biograf yttrats, att »Presidentens döttrar» vore i litterärt hänseende svagare än förstlingen, »Familjen H.». Svagare är den nog icke som helhet; men den har vissa svagare partier, öfverdrifter i karaktärsteckningen och vissa vidlyftiga utvikningar; men lika fullt är den mera mogen, mera fördjupad och utvidgad i vyer och fullt medvetna

åsikter, om den också med allt detta är mindre naiv och omedelbar. Det må ursäktas, att jag älskar den på ett särskildt sätt, emedan den var den första bok af författarinnan, som föll i min hand för femtiotvå år sedan, och jag vill ej förtiga, att Fredrika Bremer med denna bok i viss mån lärde den unge studenten att tänka någon smula öfver lifvet. Måhända gör detta förhållande den gamle mannen partisk.

Man möter i denna berättelse igen en fin, förnäm familj, bestående af en del olika element, såsom i den förra teckningen, men delvis ock besläktade med de figurer, vi från den känna. Liksom öfversten i »Familjen H.» står här presidenten såsom den ledande viljan midt i den nya familjen, bilden af en förnäm herre, ädel men äfven något fåfäng, i grund och botten god, icke öfvermåttan klyftig, snarare rätt bornerad i sin konservatism. Han är änkling — men ehuru bortryckt från make och barn, härskar »salig presidentskan» eller »salig Fredrique», såsom hon äfven kallas, ännu ur grafven envåldigt genom sina visa principer öfver barn och man. Den förnämsta personligheten bland barnen är den fula Edla, i hvars öde författarinnan tecknat en sida af sitt eget. Hon var styfbarnet i familjen, och utvecklingen af hennes karaktär och hennes slutliga för-

soning med fadern utgör en af de bästa sidorna i boken. Men författarinnan har däremot inlagt sin böjelse för humor och sina reformatoriska åsikter hos en personlighet, som i familjen står som en motvikt mot presidenten, nämligen den präktiga, frispråkiga Mamsell Rönnqvist, i hvars mun och penna författarinnan därjämte lagt hela berättelsen, likasom förra gången var fallet med Beata Husgafvel. Dessa tre personer äro förträffligt tecknade; här har verkligheten, iakttagelsen och den fulla kännedomen ledt författarinnans penna och åstadkommit lefvande gestalter. Så är mindre förhållandet med större delen af de öfriga. Dock är Edlas syster, Adelaide, ännu ett älskvärdt väsen, släkt med Julia H. i den förra teckningen, om också ett litet grand excentrisk och sentimental i utvecklingen af sin kärlek. Men detta är kanske ej så mycket hennes fel: det beror mest på hennes tillbedjare, grefve Alarik, om hvilken det med skäl blifvit sagdt, att han har en viss bismak af romanhjälte i den högre stilen. Längst aflägsnad från det vanliga lifvets verklighet är den i början af boken uppträdande, men snart försvinnande Angelika. I hennes figur har författarinnans plötsligt framträdande romantiska lust tagit sig ett uttryck, som icke blott motsvarar, utan öfverträffar den italienska Hermina i

»Familjen H.». Hon är, som det heter, ett »konstnärsämne», ett »geni enligt alla romantikens regler», den hänryckta tolken för Fredrikas egna konstnärsdrömmar. I våra dagar kan man icke nog förvåna sig öfver, huru författarinnan själf och hennes samtid kunde uthärda en sådan gestalt. För oss är hon onjutbar. Hon reser till Rom redan på 56:e sidan.

Angelika är en bifigur; en sådan är ock hennes diametrala motsats fröken Greta, »en högst originell och intressant person», såsom det heter i boken. Hon hatar allt hvad romantik heter, men älskar det oaktadt i stillhet den öfvermänskliga konstnärinnan och räddar henne en gång genom sin själsnärvaro från att stångas ihjäl af en tjur. Hon hör till bokens bättre figurer och är tydligen studerad direkt efter naturen. Sist komma ett par af presidentens små döttrar, som fått smeknamnet »Pullorna», likasom de båda gossarne i »Familjen H.» kallades »Paltarne».

Ett par episoder böra särskildt påpekas. Den ena är den, som återfinnes under rubriken »I sjukrummet». Inom familjen hade det spända förhållandet mellan presidenten och Edla, fader och dotter, blifvit allt svårare och ledde slutligen till en kris, som för Edla medförde feber och nedlade henne på sjukbädden. Mamsell Rönnqvist,

som en afton satt sig ned vid den sjukas säng för att vakta öfver henne, fick då af Edla uppmaning att läsa för henne något, »som kunde göra henne god». Den vaktande, som ju i själfva verket ingen annan är än författarinnan själf, hämtar då ett manuskript, som hon säger sig ha fått af grefve Alarik. Det innehåller en sjuk ung mans betraktelser kort före hans, af honom själf väntade, bortgång, som han motser med kristlig resignation. »Manuskriptet hade sin egen historia», såsom författarinnan af den biografiska studien meddelar. Planen till boken hade uppgjorts redan i Kristianstad, och Böklin kände till den. Men det fanns en episod, som Fredrika Bremer skrifvit färdig före det öfriga, och som hon särskildt för innehållets skull skickade till sin mentor för att genomses. Hon lämnar då denna upplysning: »Begäret att göra andra, särdeles olärda och tviflande personer af mitt eget kön, bekanta med en världsåskådning, som gifvit mig själf ro och den renaste glädje, har föranledt denna episod. I själfva boken läses den för ett ungt, mycket olyckligt fruntimmer, som genom den blir upplyst och förd till lugn och glädje.» Den återgaf författarinnans egen själsstrid från de sista åren under namnet »Bertas bekännelser». Berta skulle vara en sjuksköterska — observera Fredrika Bre-

mera förkärlek för detta kall! — som är anställd för att vaka öfver Edla. Episoden är därför att betrakta såsom ett utslag dels af hennes »vanliga lust att med pennan tukta och reda sina tankar», såsom Böklin yttrar, dels ock af begäret, som vi se af de nyss anförda orden, att »göra sina medsystrar delaktiga af det ljus, som uppgått så härligt i hennes egen själ, och att sålunda för dem underlätta den kamp genom tvifvel till tro, hvari hon själf varit nära att gå under, och som — det var hennes fasta öfvertygelse — kunde föras till seger endast genom försoningen mellan tro och vetande», såsom hennes kvinnliga biograf menar.

Efter lång väntan mottog hon från Böklin en »mild förkastelsedom». Han ville för sin del ha innehållet inarbetadt i något samtal, om det öfver hufvud skulle bli tal om sådana frågor. Hon billigade hans dom och fann det bäst att framlägga sina religiösa idéer i en annan, enklare form »utan all pretention af ett genomfördt system». Därpå gjorde hon tvenne omarbetningar, den sista enklast för att, efter sin väns råd, »så mycket som möjligt är gömma filosofen». I denna sista bearbetning med uteslutande af sjuksköterskan ingick episoden i boken, där den nu återfinnes. Det kan icke vara tu tal om befogenheten af Böklins anmärkning. Han ville för resten allra helst ha

sett allt detta borttaget ur dikten och i stället utgifvet i en särskild afhandling om hennes religiösa öfvertygelse, hvarpå hon dock mycket förståndigt svarade: »Jag har ännu ingen stadgad världsåsikt, jag har blott uppfattat en annans *ännu*.» Sin trosbekännelse i denna form aflade hon längre fram, år 1842, i »Morgonväkter», då hon första gången utsatte på en tryckt skrift sitt namn.

Den andra episoden, som är mera inarbetad i berättelsen, är det kapitel, som har till öfverskrift »Om fruntimrens uppfostran», hvarom redan nämnts ett ord. Äfven den är ett utslag af hennes funderingar under de flydda åren, och delvis af studiet under Böklin. Den har fått den lyckliga formen af ett samtal mellan presidenten och mamsell Rönnqvist beträffande de grundsatser, enligt hvilka »pullorna» skulle uppfostras. Presidenten har uppfyllts af ovilja, då han kommit under fund med, att Edla på mamsell Rönnqvists anbefallning sysselsätter sig med att studera — Plato. Som vi se, går här författarinnans egen erfarenhet igen, och man kan lifligt föreställa sig, huru Böklin, kanske något generad, dragit på munnen, när han fått den upplysningen. Men för öfrigt har han helt säkert likaväl som vi efterlefvande känt mycken tillfredsställelse vid genomgåendet af detta kapitel, ty det är både sant

och kvickt, satiriskt i sak och humoristiskt i form, och det slutar, sedan presidenten blifvit synbart öfvertygad genom mamsell Rönnqvists försvar för Edlas studier, med hans bifall till att Edla må få ha sin frihet, men på det villkor, att guvernanten icke af »pullorna» finge göra några lärda fruntimmer — något som hon ansåg sig kunna lofva, ty de små, tillägger hon för sig själf, voro »vidunderligt tröga, huru mycket kvicksilfver de för öfrigt hade i kroppen». Man bör medgifva, att då tendensen framträder på ett sådant sätt, inarbetad i berättelsen, så att »formen tillintetgör stoffet», såsom Schiller lärde, är dess anbringande fullt berättigadt.

Det mottagande, boken fick af allmänheten, var i hög grad vänligt, enligt samtida vittnesbörd, om också kritiken hade anmärkningar att göra, grundade på den filosofiska ton, som ibland i den förekom, samt på de »förtrögande element», som lågo i de här och hvar, som vi sett, förekommande episoderna. Den strängaste recensionen väntade hon från Böklin, men den kom ej förrän efter hennes död i hans på gamla dagar nedskrifna anteckningar, och den var ej sträng. Han berömmer boken därför, att den visserligen innehåller en variation af det »romantiska kärleksbråket», men därutöfver också låter oss märka inflytelse af

ett andligare element, af författarinnans verkliga genius, hvarmed han menar hennes »s. k. tendens». Han tillägger: »Hufvudmotivet är dock den romantiska kärleken med dess lösning, hvarför teckningen fått närmaste likhet med romanen.» Därför har, menar han, kritiken varit hyggligare mot den, och den har till och med blifvit erkänd för ett verkligt konstverk (af Anders Flodman i Svensk Litteraturtidskrift, 1866). Själf kallade Fredrika Bremer sin bok: »Nya Teckningar ur Hvardagslifvet.»

Det kunde ju tyckas, att efter denna nya framgång och efter förvärfvandet af en fast punkt i sin inre värld, från hvilken hon kunde betrakta lifvet och människorna, Fredrika Bremer skulle ha vunnit den ro och jämvikt, som brukar följa med åren. Men så var icke förhållandet. Hon hade ännu, så att säga, utmarker i denna inre värld där hon rörde sig som på gungfly, och ovissheten gjorde henne otålig, till och med nyckfull. Den, som härvid var hennes tillflykt, var den trogne ciceronen inom den andliga rymden; men äfven han fick känning af detta »varium et mutabile semper femina», hvarom Virgilius talar. Det blef fortfarande ingen lätt sak för honom att nöjaktigt besvara alla de kinkiga frågor, som hon framkastade. Nu var det för det mesta lidandet

i världen, ej blott människans, utan äfven djurens, och dess förhållande till den gudomliga kärleken och rättvisan, som sysselsatte och upprörde henne. I sin önskan att alltid kunna vara närmare sitt orakel än genom bref med en långsam postgång, låter hon ibland undfalla sig ord och häntydningar, som såra honom, och detta blir för honom så mycket bittrare, som den känsla, han har för sin väninna, förklarligt nog, blir allt ömmare och närmar sig det erotiska stadiet. Svårast var det att finna henne verkligt ringakta den ställning såsom skollärare, som han älskade högst i lifvet: hon ville, att han skulle »skjuta den åt sidan» och med sin begåfning som tänkare och sin skriftställarförmåga söka en verksamhetssfär af betydelsefullare och mera bemärkt art. Hon, som märkt hans känslas stegring och funnit, att hon gått för långt, ångrade sig och bad ödmjukt om öfverseende, så att det goda förhållandet återställdes, och man öfvergick, åtminstone för tillfället, till mera objektiva underhandlingar, såsom om Tieck och Jean Paul — som Böklin alltid tyckt att Fredrika Bremer i viss mån liknade — samt om Goethe, som han anbefallde åt henne, under det hon bortstöttes af skaldens hedendom.

Emellertid låg det en viss mörk stämning rufvande öfver deras tankeutbyte; och därtill kom

nu det hemska budet, att koleran nalkades och i augusti utbröt i Stockholm, hvarefter alla deras tankar och omsorger gingo ut på sträfvandet att hvar på sitt håll hjälpa och trösta efter förmåga. Fredrika deltog personligen i sjukvården och utdelade råd och läkemedel; Böklin, som fått ett nytt och vackert skolhus färdigt i Kristianstad, hade tänkt sig kunna inviga det på hösten, men han fick i stället öfverlämna det att tjänstgöra som kolerasjukhus, med lärosalarna fyllda af »sjuksängar och dödens apparater». Intet under att det är tunga dödstankar, som aflösa grubblet öfver lidandet i hennes själ.

I en sådan stämning började hon skrifva sin nya bok, »Nina». Den bär också tydliga märken af att ha tillkommit under en tryckt och kritisk andlig atmosfär. De personer, vi där möta, äro till en del desamma som i »Presidentens döttrar», hvaraf »Nina» är en fortsättning. Att på detta sätt upptaga i en ny bok delvis samma personer, som läsaren lärt känna i en föregående, är icke så vanligt, men har inträffat inom litteraturens historia, dock, så vidt vi veta, efter Fredrika Bremers »Nina». Så har Thackeray ur sin »Arthur Pendennis» låtit denna hufvudperson jämte sin moder uppträda igen i »Newcomes», och Sienkiewicz har i våra dagar gjort på samma sätt i sin

stora episka trilogi ur det polska folkets historia. Men då är det, såsom mig synes, af vikt att fasthålla den förut gifna karaktären och utveckla den i enlighet med sitt en gång gifna väsen. Men så har icke Fredrika Bremer gått till väga i »Nina»: flera af de oss bekanta personerna hafva förändrats, ja, rent af försämrats till sin naturell. Så har presidenten själf blifvit narraktigt pratsjuk, hans dotter Edla fanatisk och »konstnärinnan» Angelikas kvinnliga mecenat en ytlig, mondän dam, under det fröken Greta verkligen är sig lik, rättfram och humoristisk. (Den stackars Angelika har dött en förtidig död.) Af nya personer är Klara en god och älskvärd varelse, men de båda älskarne till Nina äro föga lyckade, grefve Ludvig genom sin abstrakta köld och hårdhet, medan den ideale »norrlandsprästen», Edvard Hervey, är en rent orimlig skapelse af romantisk fantasi, lika abstrakt i sin oändliga fullkomlighet, som den förre är det åt motsatt håll. Ett undantag bildar hjältinnan själf, Nina. Hon är den ena af de små »pullorna», som voro tvillingar. Hennes lilla syster har till hennes förtviflan dött, och hon själf varit döden nära, men räddats genom Edlas omsorg och sedan af henne uppfostrats till en ädel och god ung kvinna. Men uppfostran var sträng, och denna stränghet kulminerade däri, att Edla

tvang den blida, viljelösa flickan att lofva den kalle grefve Ludvig sin hand, medan hennes hjärta och hela väsen drogs till den oemotståndlige Hervey, hvars bekantskap hon gjorde i Norrland, där hon vistades på en egendom, som tillhörde hennes fader. Nina är för öfrigt den enda af personerna i boken, som man kan hysa någon verklig medkänsla för. Hon är som ett exotiskt blomster, med svårighet kalladt till lif och utveckling under den första vårknoppningen, men sedan gladjande sin omgifning för några korta ögonblick med sitt spröda lifs kroppsliga och andliga fägring, och så skördad före blomstringstidens utgång, ett offer för den ohjälpliga svaghet, som från början låg lik ett öde i hennes varelses daning.

Den värderade kritikern, Anders Flodman, hvars namn redan en gång blifvit här nämndt, och som vid tiden för sin kritiks publicerande 1866 var författarens lärjunge vid Upsala universitet, har ansett att, utom brister i planläggning, i karaktärsteckning och i skapandet af situationer, som ofta äro allt annat än naturliga, har boken om Nina ett hufvudfel, nämligen frånvaron af poetisk rättvisa, i det att Nina och Hervey, bägge oskyldiga och älskande, uppoffras och göras till martyrer. »Hvarje konstverk», säger han, »är ett helt, som inom sig utgör en bild af det eviga

världsförloppet: här har man således rätt att fordra en absolut rättvisa, ty det gifves ingen högre dom att vädja till. Där denna rättvisa brister, där den dygdige liksom den skyldige ej får njuta sina gärningars skörd, där är konstverket förfeladt och efterlämnar ett otillfredsställande intryck af en förvänd världsordning.» Härvid kan med skäl anmärkas, att kritiken är väl sträng, då här fordras en absolut poetisk rättvisa i berättelsens breda, lugnt fortskridande form, som ännu mindre kan fordras i dessa »Teckningar ur hvardagslifvet», hvilka med flit undvika benämningen »roman», för att behålla sin frihet i förhållande till gamla regler. I dramat och främst i tragedien med dess koncentrerade, strama form, som bör omfatta mänsklig frihet och personligt ansvar, oberoende af ett öde af hvad art som helst, är den stränga poetiska rättvisans skipande en nödvändighet. I en dikt af det slag som »Nina» tillhör, äro lifvets nyckfulla växlingar mera berättigade att upptagas.

Något senare än denna kritik vardt synlig, skref Böklin sina anteckningar om Fredrika Bremer, och han ser i mitt tycke riktigare på diktens förtjänster och fel. I »Nina» framstår författarinnans spekulativa lust tydligare och bestämdare än i den förra boken; men därvid visar

sig också, att hon ej gjort sig full reda för sin konst och därmed förenade svårigheter och faror. »Hon kommer», säger han, »i sin spekulativa solvagn än katedern, än predikstolen, än romanen för nära» . . . Den samtida kritiken på midten af 1830-talet hade klandrat Ninas karaktär. »Hon agades som ett förfuskadt ideal», säger Böklin därom, »men hon är icke något ideal, var icke heller så menad, men icke desto mindre en särdeles skönt utpräglad individualitet; hon är helt enkelt ett tragiskt offer för stridiga kärleksförbindelser, som .... endast skenbart här kunde förlikas. Och detta sker synbarligen i den afsikten, att tröstarinnans roll, som här är den egentliga hufvudrollen, skulle sluta spelet med hänvisningen till en högre värld.»

Fredrikas vän hade alltid varit bekymrad öfver hennes böjelse att tillskrifva lidandet en öfverdrifven betydelse för lifvets utveckling. I »Nina» hade hon nu nästan ensamt framhållit lifvets mörka sidor af anledning, som låg i tidsomständigheterna och i hennes nyväckta grubbel, men sist äfven i känslan af, att en kris i hennes förhållande till sin vän Böklin var förestående. Hvad det första momentet angår, eller hennes grubbel, hade hon å ena sidan velat framställa kristendomens mörka sida såsom en lidandets religion, i

boken representerad af Edla och hennes strånghet och fanatism, och å den andra äfven kristendomens glada sida, såsom glädjens religion, företrädd af Hervey; men af dessa båda är det Edlas åsikt, som segrar. Dock — likasom hon i det hela erkände felen i »Nina», ångrade hon särskildt detta sista. »Edlas, den filosofiska kvinnans utveckling till blindhet och hårdhet är ett fel, som jag hvarken bör, vill eller skall förlåta mig», är slutet på hennes dom öfver sig själf. Hvad den andra anledningen till misstämning beträffar, måste vi härom tillägga några ord.

Den löstes under sommaren 1835 lyckligt och stilla utan brytning. Fredrika Bremer synes ej ha kunnat förmå sig att offra sitt oberoende, då hennes hjärta ej kunnat komma högre än till vänskapliga känslor för sin lärare. *Han* misströstade dock ännu icke, utan beslöt att begifva sig den långa vägen till Stockholm för att tala vid henne själf. Men han kom ej längre än till Jönköping. Där vände han om igen, och för att med ens göra slag i saken, förlofvade han sig på sensommaren 1835 med en ung prästdotter, som var guvernant på en egendom i närheten af Kristianstad. Hon var en glad och älskvärd person, och Fredrika och hon blefvo i framtiden goda vänner, likasom äfven förhållandet mellan de gam-

la vännerna förblef lika så hjärtligt som förr. Ja, så går det till här i världen! Hjärtat står i brand, man uppgår i kärleken till *en*, och man får en korg; ibland förtviflar man, men rätt ofta får krisen en utgång som i en komedi — den slutar lyckligt. Det går, som när man haft en tafla i en vacker ram; man förlorar taflan: för den vackra ramens skull skaffar man sig i hast en ny tafla och lefver därpå högeligen belåten. Ingen är så villig att gå blindvis i hymens garn som en misslyckad friare.

Fredrika Bremer för sin del mottager samtidigt en inbjudning till Norge från en där bosatt väninna, som var född svenska, och tillbringar där ett par fridfulla år. Frukten af denna vistelse i en vacker natur, med ostörd arbetsensamhet och vänligt umgänge på hvilostunderna, blef hennes bästa bok, »Grannarne».

Vid början af 1836 träffas Fredrika Bremer där borta i ensamheten af den vittra kritiken öfver »Nina» hemma i Sverige. Den kritik, vi hittills haft att göra med, har varit eftervärldens i grunden vänliga dom, som framkom efter hennes död. Af helt annan art är den samtidiga, som ställdes till den lefvande författarinnan — den var skarp och i någon del äfven träffande. Intet under: »Nina» är hennes minst lyckade verk hittills.

Men denna kritik gjorde henne dock alls icke ondt, utan tvärtom eggade den henne att söka fullkomna sina arbeten och hade afgjordt inflytande på den nya boken. Dock icke kritiken ensam, utan med de förklarande och försonande tillägg, som härrörde hufvudsakligast från Böklin. Den skarpaste kritiken var den, som i januari 1836 förekom i »Dagligt Allehanda». Den grep henne starkt; men den gick för långt, då den fränkände boken all förtjänst, utom i stilistiskt hänseende. Det är också här den mörka lifsåskådningen, som angripes. Den kallas sjuklighet, och författarinnans subjektivism är icke af något högre, poetiskt slag, utan den är en helt yttre, prosaisk i skildringen af lifvets vedermödor. Hon vill såsom högsta mål för människan uppställa den frivilliga afsägelsen af all njutning och all glädje i lifvet för att dväljas bland det krassa eländet och söka afhjälpa detta. Vi kunna förstå att detta var att såra författarinnan i hennes ömmaste punkt. Naturligt var, att hon sökte hjälp och tröst hos Böklin, och hvad hon sökte, fick hon i ett bref, som är af sällsynt ädelhet, särskildt framträdande i ljuset från förra årets tilldragelser; och då det klart belyser både den tröstsökande och tröstaren, må några utdrag därur efter biografien anföras.

Först dock några rader ur Fredrikas skrifvelse: »Jag vänder mig med denna fråga till dig och ber dig med upprördt hjärta upplysa mig. På dig vill jag tro. Säg mig, är det från mänsklighetens djupaste lidanden, som konsten skall vända sig bort? Skall dess läkande hand fly just de smärtsammaste såren? Skall konstnären fly, där Kristus stannar? . . . . Visa mig, att jag får vara kristen som konstnär, eller kastar jag bort penna och konstnärsrykte och går, föraktad af alla, att sköta såren på ett hospital.» Han svarar: »Det var för några år sedan en tvistefråga i estetiken, huruvida fysiskt lidande, t. ex. Frälsarens törnekröning och korsfästelse, kunde bli föremål för konsten. Frågan kom något sent, emedan konsten själf längesedan afgjort den och från Orphevs till Dante och Byron vågat sig med lyran ner i själfva helvetet. Jag visste icke, att den apatiska teorien hade några bekännare kvar, och det är knappt troligt, att recensenten själf på fullt allvar hyllar den, åtminstone får han i det fallet svårt att reda sig ur en påtaglig motsägelse i sin egen recension; å ena sidan vill han *saken* med *namnet*, å andra sidan ett hvardagslif (jordelif) utan lidande, utan nöd och död — ett sådant vore i egentlig mening ett kalla en abstraktion, en godtycklig dikt; konsten är den jor-

diska verklighetens förklaring, icke ett gyckelspel med grundlösa fantasier. Men recensenten måste jag likväl ursäkta. Innan jag lärde känna din sympati för världens lidande, såg äfven jag i den ingenting annat än en hypokondrisk sinnesstämning och dundrade väl äfven mången gång öfver de mörka gestalter, som uppstego i din själ. Men denna sinnesstämning visade sig snart i ett annat ljus; det var en lidande kraft, med säkert fäste i din oföränderliga tro på en allt försonande, allt förklarande makt, en vidgad lifskänsla, som ömmande och läkande ville försänka sig i det minsta sår — och huru jag sedermera behandlat denna sinnesstämning minnes du väl; jag har vördat henne som en helgedom, om jag också någon gång af missförstånd ogillat någon af dess yttringar.»

Det vore frestande att äfven tillägga något af hvad han i detta sammanhang skrifver om Fredrika Bremers skriftställareförmåga i allmänhet, men det får vara nog att endast ur hennes tacksägelsesvar anföra några ord: »På hvad du säger om 'Nina' i synnerhet och om min talang i allmänhet vill jag svara dig med *'Grannarne'*.

Redan 1835 på hösten hade Fredrika Bremer börjat arbeta på »Grannarne», och det var med en särskild lust hon tog fatt däri. Hon hade lärt sig så mycket af anmärkningarna mot »Nina».

Först och främst hade hon lärt sig, att det ej är värdt att i teckningar som dessa, de där till och med försmådde namnet roman, lägga an på föreläsningar i lefnadsfilosofi eller förfäkta religiösa åsikter. »Filosofien», skref hon till Böklin, »må vara verkets osynliga genius.» Hade hon i »Nina» tangerat än katedern, än predikstolen, så ville hon nu hålla sig hufvudsakligen till »lifvets mångartade och originella figurer», och en af de originellaste hade hon i sin ärade värdinna på Tomb i Norge, änkefru Sommerhjelm, född Lewenhaupt, som stått modell till fröken Greta, och som nu blef författarinnans rättframma, humoristiskt kritiska hjälpreda.

Dessa föresatser utmynnade först i karaktärsteckningen på det sätt, att icke blott ensidigt abstrakta vare sig änglamänniskor eller deras motsatser blefvo mera sällsynta, utan äfven hennes ur lifvet hämtade figurer blefvo lefvande människor, men icke längre typer, såsom förhållandet var i de närmast föregående böckerna. Här inträffar i det hela en öfvergång till naturlig och »sund realism», eller just till det, som utgjorde den egentliga ådran i Fredrika Bremers poetiska begåfning.

Det fanns i hennes föregående litterära verksamhet tre sidoinflytanden, som bjudit till att förkväfva hennes naturliga syn på lifvet eller åt-

minstone att intaga en mer eller mindre berättigad plats i hennes alstring ej blott vid sidan af, utan öfver hennes friska lifsbilder. Det var först romantiken, som hon hade svårast att hålla sig fri från, emedan den, såsom redan är sagdt, låg i luften och hörde med till diktarten, vare sig man kallade den roman eller icke. Vi skola också få se, huru hon ej heller här kunde hålla sig fri från detta, som i sin minst tilltalande form kallas det romaneska. Det var vidare de filosofiska och religiösa funderingarna, en frukt af det andliga samlifvet med hennes vän, rektorn i Kristianstad. Men missbruket i detta hänseende lade hon bort efter den nyssberörda Nina-fejden och ej minst tack vare Böklins lyckliga ingripande. Den tredje makten var tendensen, som visserligen ännu blott här och där sticker fram, men som dock till sist blef härskande och, om icke fullt kväfde fantasikraften, dock förde henne öfver från diktandet *om* lifvet till fullt ingripande *i* lifvets verklighet, dit hennes håg stod, och där hennes impulsiva ande efterlämnat de varaktigaste spår. Af detta sist nämnda inflytande märkes minst i »Grannarne», som därför i detta hänseende kan sägas stå högst i litterärt-poetiskt hänseende.

Men det finnes ännu en sak, som ländt »Grannarne» till berömmelse. Det är formen. Dessa

teckningar äro nämligen utförda i brefform, och det var just den framställningsform, hvari Fredrika Bremer excellerade och alltid skall anses som en af våra bästa skriftställare — denna obundna form, som tillåter personligheten framträda fri och ogenerad, som kan blanda patos och humor, djupsinnighet och joller, allvar och lek, mognad vishet och barnslig enfald med hvarandra. Och hon har skött den väl, ty hon har obundet följt alla sina ingifvelser.

Af dessa inflytelser var den romantiska den, som minst öfverensstämde med Fredrika Bremers anlag, hvarför den hos henne verkar osann och icke lefvande. Den består mest däri, att hon framförer en figur, som »står svart» i motsats till de ljusa och goda hufvudfigurerna, en skapelse af samma »kontrastens poesi», som hyllades i poesi och teori af Victor Hugo, af hvars diktning dock vår författarinna knappt rönt något intryck. Hans »Cromwell» med sitt företal, däri teorien framställdes, utkom 1827 och var väl knappt här uppmärksammad af samtiden. Men med hennes sinne besläktadt var det filosoferande grubblet och likaså böjelsen för tendensen, som också till sist vardt segrare. Klarast för hennes själsläggning lämpade sig den funna formen, i afseende hvarpå hon också hade haft föregångare — i England Richard-

son, en af familjeromanens grundläggare, som vid midten af 1700-talet skref sina digra romaner i brefform, — i Frankrike Madame de Staël, som skref sin första roman »Delphine» 1802 i samma form. I vårt land användes den ungefär samtidigt af Almqvist i hans berömda novell »Araminta May». Glömmas må icke heller, att, såsom vi ofvan sett, författarinnans första försök, »Axel och Anna, liten roman i biljetter», var skrifven i brefform.

Som man ser, var det mycket, som sammanträffade för att af »Grannarne» göra ett arbete, förtjänt, åtminstone då det framträdde, af det namn, Palmblad gaf boken, nämligen »Sveriges bästa roman». Berättelsen inledes och föres till sitt slut af det nygifta paret, doktor Lars Anders Werner, vanligen kallad »Björn», och hans brefskrifvande fru, Franciska. Bägge äro för öfrigt tecknade på ett förträffligt sätt, lefvande, sanna och naturliga, bägge förlänade med en ganska hälsosam portion humor. Särskildt är den lilla frun genom sina egna bref så ypperligt skildrad, att »Jane Eyres» berömda författarinna, Charlotte Brontë, påstås ha fruktat, att man skulle misstänka henne för att ha af Franciska lånat Janes drag. Men bokens mäktigaste karaktär är Björns styfmor, den på sitt vis ståtliga, kraftfulla, af

visa ordspråk flödande fru generalskan, vanligen af alla kallad »Ma chère mère», en skapelse som nog är genuint svensk, så mycket mera som Fredrika Bremer erkänt sig hafva haft en förebild i lefvande lifvet, och som för sin lyckade formning har att tacka uppehållet i Norge och samlifvet med den af allsköns lustiga drag mättade värdinnan på Tomb, Fredrika Bremers norska hem. Det har med rätta blifvit anmärkt, att det ligger ett visst storslaget nordiskt drag öfver denna märkvärdiga gumma, som ej är rädd att gå ned i stallet och läxa upp drängen, när han är stursk mot sin befallningsman, och som utan tvekan från hemmet förvisar sin älskade enfödde son, Bruno, då han genom ett brott satt fläck på sitt fädernenamn.

Det är denne Bruno, med sin fantastiska älskarinna Hagar, som representerar det romantiska, mera eller mindre overkliga elementet i boken. Men författarinnans goda hjärta kunde icke neka sig själf uppfyllandet af den kärleksplikten och det därmed förenade nöjet att till sist rehabilitera sonen genom att skänka honom moderns förlåtelse och välsignelse samt hans försoning med sin ungdomskärleks föremål, den ädla och fina, nästan himmelska Serena, hvars enda brist är den, att — hon haltar. Öfverallt möta vi för öfrigt lef-

vande bilder ur lifvet med verkliga människor, såsom fröken Hellevi Husgafvel, lagman Hök och andra såsom deltagare däri, och många gripande scener, hvaribland en af de främsta är den, då »Ma chère mère» efter de uppskakande scenerna vid den slutliga försoningen med Bruno upptäcker, att hon blifvit blind. Hon står där i sin hjälplöshet större och mäktigare än någonsin förut.

Boken blef färdig 1837 i början af året. Fredrika Bremer har själf kritiserat sitt arbete med dessa ord: »Grannarne är en följd af inspirerade moment, barn af mitt klarnade och stärkta konstnärsmedvetande. Mellan dessa moment finnas — som vanligt hos mig — flera svaga ställen. Men människorna öfversågo dem i deras nöje och välvilja.» En annan gång säger hon: »Jag har haft ett så oändligt felaktigt sätt att komponera. Väl har jag sagt mig, att i verkliga lifvet går det till som i 'Grannarne', att bekantskaper ofta göras, som leda till ingenting, att människor mötas, prata en stund och skiljas sedan utan vidare resultat af mötet; men jag känner innerligen, att teckningen af hvardagslifvet bör gifva något mera än sådana lösheter, att alla figurer och alla moment kunna där ha sin betydelse .... Jag vill nu vänta och mogna. Men när jag får mera ordning, mera klarhet, då är kanske min smula eld

förkolnad .... Huru oändligen långt är jag ej ifrån att vara konstnär! Detta vårdande af ett konstverk för dess egen skull, detta trogna fullländande, som blott söker fulländandet, harmonien, och hvilar ej, förrän det hvilar däri som Gud i sjunde dagens skapelse, huru långt är jag ej därifrån! Jag tänker ofta på hvad jag såg från Sergels atelier. I stenmuseum på Stockholms slott står den gudomliga gruppen Amor och Psyche, fulländad, mästerlig och förtjusande. Några rum därifrån ser man, huru Sergel arbetat för den. Där stå tre modeller af samma grupp, alla olika i ställning och uttryck; den första är klumpig och utan behag, den andra har mera lif, den tredje lefver, andas — af den är marmorgruppen trogen kopia. Ja så, så borde man göra, så välja, förkasta, göra om, söka och ej hvila förr än i det fullt sköna.»

Det kan icke nekas, att Fredrika Bremer i de anförda yttrandena visar sig hafva intagit en ganska hög ståndpunkt i sin uppfattning af konstens sanna väsen och stränga fordringar, på samma gång hon såsom hvarje uppåt sträfvande ande inser omöjligheten att nå idealet och ödmjukt känner och erkänner, huru långt nere hon ännu står på fulländningens himlastege — ehuru vi människor just i detta arbete finna henne på visst

sätt hafva uppnått en relativ kulminationspunkt. Detta synes bekräfta det gamla ordet af Thorild: »Människan är då störst, när hon djupast inser sin egen ringhet.» Men på samma gång hindrade detta icke, att hon med naturlig självkänsla höll på sin konstnärliga värdighet. Detta visar hon rätt kraftigt och egendomligt i sin ifver för och månhet om behållandet af sin stils särmärken i »Grannarne». Boken trycktes i Kristianstad för att under hennes egen frånvaro från Sverige vara närmare till Böklins öfvervakande öga och nitiska korrekturläsning. Men hon var rädd för, att han skulle sträcka sin mentorsmyndighet äfven till »det afsiktligt vårdslösa» i stilen. Hon beder honom: »Ändra så litet som möjligt. Om det icke är alltför rasande, så låt det vara — litet rasande får gå —. Jag vet nog, att hvad du gör, är det allra rättaste; men mitt eget slarf passar ofta bättre min sort än en annans riktighet.» Och vidare: »Enständigt ber och begär jag å nyo, att intet af mina ord och uttryck i manuskriptet må ändras och andra sättas i stället, så vida det icke är för grammatikaliska skäl eller för misskrifnings skull. Gör det icke, om du ej vill göra mig riktigt olycklig. Ingen karlhand, om den än tillhörde en Plato eller Cicero eller själfva aposteln Paulus, kan förändra fruntimmers-

bref eller uttryck utan att vanställa dem .... 'Ma chère mère' är litet intractable och tänker behålla sitt 'böfveln', sina ordspråk och fasoner, ehvad man må tänka eller tycka om dem.» Efter att ha citerat ett tadladt uttryck af Franciska, säger hon, att sådana uttryck ej böra räknas till fel. »Här vill själfsvåldet vara själfsvåld och passar som sådant godt i ett fruntimmers bref. En stor del af behaget i sådana är ju deras 'laisser aller', och därför passa visst i dem egenheter i ord och uttryck, som icke öfverensstämma med stilens och tankens strängare fordringar. — Jag tillstår, att just det själfsvåld, den inkorrekthet, som finnes i lifliga och natursanna och tillika bildade fruntimmers bref, ha ett eget behag för mig. Nådigaste rektor! Förlåt ett fruntimmer!»

Hon hade rätt. Det var just detta okonstlade framställningssätt, som eröfrade publikens gunst, då boken utkom 1837; det är nog också detta, som gjort »Grannarne» till Fredrika Bremers bästa verk i Norge, som skaffat det en stor publik i England, Nordamerika och Tyskland, sedan det blifvit öfversatt. Senaste upplagan af boken i Sverige utkom 1892, den senaste tyska 1893. Den har också åtnjutit den tvetydiga äran att i Tyskland omstufvas till drama under namn af »Moder och son» af fru Charlotte Birch-Pfeiffer,

på samma sätt som Charlotte Brontës »Jane Eyre» och George Sands »La petite Fadette». Tilläggas må, att »Grannarne» öfversattes till engelska 1842 och redan förut var införlifvad med Danmarks och Tysklands litteratur.

Fredrika Bremers trefna lif i Norge afbröts på sommaren 1837, då hon helt plötsligt fick bud från hemmet, att hennes »mest älskade syster» Hedda farligt insjuknat. Hon skyndade genast hem och fick sköta systern en kort tid; men då denna på läkares inrådan skickades till Paris för att få bot eller lindring, stannade Fredrika hemma på Årsta, ångestfullt afbidande utslaget från södern. Systern återkom till hemmet i september, för att kort därefter dö. Den följande vintern tillbragtes sedan hemma under studier och samkväm med flera af den tidens stormän inom andens värld, såsom Geijer, Wallin och Lindblad, samt vid besök i Upsala med Atterbom och Fahlcrantz, Törneros och Bergfalk. Men det, som där grep henne starkast, det var Upsala domkyrka med sina mäktiga hvalf, sina grafvar och sina minnen.

Emellertid längtade hon till Tomb igen, och på hösten 1838 är hon där tillbaka, och utom bibelstudier är det arbetet med nya teckningar ur hvardagslifvet, som sysselsätter henne. Hon hade

redan under vintern 1838 utkastat planen till det nya arbetet, som hon ämnade kalla »Hemmet», och som år 1839 utkom under den fullständiga titeln »Hemmet eller familjesorger och fröjder».

Böklin hade med afseende på »Nina» påpekat för författarinnan vikten af, att hon koncentrerade sig. Han och andra ha sedan i afseende på »Hemmet» haft anledning att anmärka, att hon gått för långt i begränsning, i det att nästan alla händelser i boken tilldraga sig »inom samma fyra väggar». »Hemmets» värld var lagman Franks hus och hans familj. Denna bestod af fader och moder — hon hette Elise — med deras sex barn. Dessa voro: sonen Henrik, den förstfödde, »sommarbarnet», moderns älskling, som dog vid unga år, äldsta dottern Louise, »visen» kallad, det flitiga och ordentliga husmodersgryet i barnkullen, Eva, som var mammas afbild, liflig och vacker, Leonore, hennes motsats, som var trög och ful, men god, samt Petrea med långa näsan, liflig och orolig, full af upptåg och glömsk, i hvilken författarinnan porträtterat sig själf, hvarför hon också blifvit den mest originella i skaran, och sist den yngsta, bortskämda »lilla nåden», som är allas, främst broderns, favorit. Dessa ledas nu fram på lifvets bana af sin goda moder, sin förståndige fader och en informator, som här för en gångs

skull blifvit rätt hyggligt tecknad. Bland öfriga vänner må särskildt framhållas assessor Jeremias Munter, den gamle vännen i familjen, knarrig, men godhjärtad och välmenande. Detta är hufvudstammen af människor i denna familjebok, hvars lif och figurer äro tecknade med tanken fäst i vissa delar på Fredrikas eget hem; karaktärerna äro lifligt hållna, lefvande och tilltalande. Så långt är allt godt och väl; dock — något framsteg öfver »Grannarne» betecknar denna bok icke.

Men den har en annan betydelse, ehuru denna icke alltid observerats. Det är nämligen i denna bok, som Fredrika Bremer för första gången verkligt medvetet lagt an på att i berättelsen inlägga en tendens. Hon har på våren 1839 helt klart sagt ifrån: »Intet arbete har jag gjort med så mycket medvetande af hvad jag *ville därmed.*» Och vidare: »Det första af mina arbeten, skrifvet med fullt klar plan, med artistiskt medvetande; — därför obegripligt och odrägligt, att det ej blef bättre och fullständigare.» Detta är sagdt om »Hemmet».

Innan vi gå in på denna tendens, försökes en liten förklaring af detta, som var en gåta för författarinnan. Det synes vara gifvet, att en fullt medveten tendens måste afkyla entusiasmen hos den diktande, i synnerhet som formen här ej var

den omedelbart framströmmande brefstilens utgjutelse, utan mera af författarinnans reflekterade yttranden om de respektive personerna. Verkan måste under sådana omständigheter bli något mera kall och kanske prosaisk, och därför är äfven »Hemmet» som diktverk underlägset »Grannarne».

Nu till själfva tendensen! Den ligger uttalad i slutet af berättelsen i det faktum — och i resonnemangerna därom —, att af de många flickorna i familjen endast ett par blefvo gifta, nämligen Louise, som fick informatorn — eller tvärtom — och Eva, som tog gamle farbror Jeremias Munter; de öfriga, särskildt Petrea, försakade med afsikt förmånen att gifta sig, för att demonstrativt genomföra den tanken, att fruntimmer borde kunna försörja sig själfva på gamla dagar, utan att behöfva eftersträfva en mansperson såsom ålderdomsstöd och försörjare. Detta låter nu i dessa prosaiska ordalag öfvermåttan platt och hvardagligt. Men så gör det icke i Fredrika Bremers och hennes efterföljarinnors uttalanden; där kallas det vida vackrare: hennes sträfvan för det bestämda målet att »frigöra kvinnan». Skillnaden mellan henne och George Sand formuleras af hennes kvinnliga biograf så, att »gällde det för den franska författarinnan hufvudsakligen känslans rätt, så gällde det för Fredrika Bremer hela männi-

skans; var det i det förtrampade hjärtats namn, som George Sand höjde sin indignerade protest mot ett konventionellt äktenskap, så var Fredrika Bremers valspråk däremot rättvisa och heder åt människovärdet hos kvinnan.»

Jag vill och kan icke vidare ingå på detta omtvistade ämne, som skulle föra alltför långt ut i vidden. Jag inskränker mig till att konstatera det faktum, att Fredrika Bremer för sin del var mycket måttfull i sitt kraf på likställighet mellan man och kvinna, och för att ådagalägga detta begagnar jag tacksamt en märklig passus, som i biografien lämnats af dess författarinna, hennes själsfrände. Hon meddelar:

»Idéen om kvinnans lika rätt med mannen till allsidig utveckling hade redan tidigt dagats för Fredrika Bremer och af henne omfattats med öfvertygelsens hela värme. Den var från början blott en yttring af hennes spänstiga naturs reaktion mot ett dagligt och stundligt tvång. Hennes senare 'emancipationsträfvanden' hade djupa rötter i hennes eget lif. Men nu hade hon redan länge 'lefvat i frid och frihet', och hennes känslor hade förlorat mycket af sin bitterhet. 'Jag har lärt älska det rent manliga och vet ingenting bättre än det rent kvinnliga', skrifver hon vid jultiden 1837. 'O, att man och kvinna blott rätt

visste att värdera hvar sin krets och hvar den andras!» Ännu var emellertid förhållandet mellan de båda verksamhetssfärerna henne långt ifrån klart. Hon frånstöttes af de båda motsatta ytterligheterna i uppfattningen häraf. Vid en diskussion om kvinnans politiska rättigheter, som med anledning af miss Martineau's »Society of America» förekommit inom hennes umgängeskrets i Stockholm hösten 1837, och där »det föll sig så, att de flesta herrarne stodo upp *för* fruntimmernas emancipation, fruntimmerna *emot* den», slöt hon sig till de senare. »Jag kände lifligt», säger hon, »huru litet både samhället och kvinnan själf skulle vinna genom detta hennes utgående ur den henne af naturen anvisade sfär, ja, huru oändligt mycket de skulle förlora. Det ges ju något högre än lagen, något viktigare än lagstiftning, det är den sedliga anda, som ingjuter i lagen sitt välgörande lif. Kvinnans deltagande i statslifvet på samma sätt som mannen skulle förstöra hennes kvinnlighet, förtaga det välgörande af hennes inflytande på lifvet och sederna .... Mycket annat sade jag för att söka visa, att samhällets och könens lycka berodde på, att man och kvinna troget höllo sig vid den fördelning af arbetet, som skaparen i deras olika naturer anvisat dem .... När männen vilja ge mig lof att vara man, då

får jag så hjärtlig lust att vara kvinna. Men när männen upphäfva sig och vilja af lifvet gifva kvinnan en viss ensidig och väl kringskansad del och dessutom ej vilja medgifva henne hvarken värde eller salighet, se, då reser det sig åter stolt inom mig, och jag ropar, om ock tyst, på rättvisa och billighet.»

Boken om »Hemmet» rönte vid sitt framträdande i slutet af 1839 så godt som odeladt bifall både af allmänheten och af kritiken. Inom tre månader var en upplaga utgången, och en ny måste tryckas. Den har för öfrigt blifvit öfversatt på sju olika språk. Äfven eftervärlden kan ej annat än gifva den sitt erkännande vid sidan af »Grannarne». Ingen fäste sig vid tendensen, men alla gladde sig åt sådana figurer som farbror Jeremias Munter och fröken Petrea, tecknad som hon var efter författarinnans egen person och delvis egna öden. Äfven den moderna läsaren undgår icke att bli gripen, när han i berättelsens sista del läser om Petreas sorg, då hon mottager ett stort paket, adresseradt till sig, inneslutande hennes af boktryckaren refuserade manuskript, och därvid utbryter: »Således äfven den vägen stängd!» — samt påminner sig, att just så var det, när hon själf fick ett af sina första manuskript på samma sätt återskickadt. Med sådana

figurer och den ädla och hjärtliga ton, som härskar i bokens hela utveckling, bör äfven åt »Hemmet» lämnas en hedersplats bland Fredrika Bremers skrifter.

Emellertid kan med den nu upptagna följden af böcker hennes utveckling som skriftställarinna anses vara fullbordad; ty högre stiger hon ej upp i originell karaktärsteckning och självständig planläggning, och hennes klassiska böcker i den rent litterärt poetiska riktningen kunna med »Hemmet» anses vara genomgångna. Därför komma vi äfven att ägna en mera summarisk uppmärksamhet åt de följande större och smärre skrifterna, och vi skola närmare påpeka endast ett och annat af det nya, som har någon särskild betydelse för hennes senare lefnadstid, såsom den flera gånger nämnda »Hertha» och de stora reseskildringarna från nya och gamla världen.

IV.

Då 1840-talet inbröt, hade Fredrika Bremer nått höjdpunkten af sin litterära alstring och gick med stora steg framåt till berömmelse och ryktbarhet. Hon hade då ännu ett fjärdedels sekel framför sig att lefva, men denna tid af hennes

lif fick en annan färg än det föregående decenniet, som varit sökandets och framgångens tid. I stället blef 1840-talet den klart uttalade tendensens tid, med rustning till kamp mot de fördomar, hon hade att bekriga; 1850-talet blef tiden för de stora resorna i västern och i östern, och emellan dessa resor ungefär vid midten af årtiondet hölls det stora egentliga principslaget, då kampens vågor gingo högt omkring »Hertha». De sista lefnadsåren under 1860-talet beteckna den fridfulla återgången till de gamla kära platserna, först Stockholm och sist Årsta, där hon hade den lyckan att få lägga sitt hufvud till ro.

Medan Fredrika Bremer ännu vistades i Norge, hade hon uppgjort planen till tvenne mindre arbeten, af hvilka det ena kallades »Trälinnan», det andra »Strid och frid», bägge utgifna år 1840. Det förra, som af henne betecknades såsom en »teckning ur forntiden», är en saga från tiden för kristendomens första framträdande här i norden. Två kvinnor stå här emot hvarandra, trälinnan Kumba, fylld af hat mot sina förtryckare, och prinsessan Frid, som oaktadt Kumbas fientlighet håller af denna sin barndomsvän och genom sin ståndaktiga tillgifvenhet lyckas blidka och försona henne, i det hon ger henne aningen om kristendomens ljus. Sagan är, eget nog, framställd i

dramatisk form, omfattande två akter, och ansågs af författarinnan själf såsom det »helgjutnaste» hon skrifvit. Oaktadt det »moderna i språk och tankegång», som anmärktes af Atterbom, höll hon på det, som för henne var centrum i stycket, nämligen »det sätt, hvarpå hon låtit för den ångrande trälinnan aningen uppgå om den sol, i hvars ljus vårt släkte fått ljus och trälarne frihet».

Det senare arbetet var en »norsk idyll», hvartill Böklin uppmuntrat henne. Den uppstod, meddelar biografiens författarinna, ur »det nöje, hon dagligen haft på Tomb af gnabbet mellan den norske förvaltaren och den svenska husmamsellen — han kvick och retsam, hon mera enfaldig och blindt patriotisk.» Grälet gällde Sverige och Norge. Detta motiv upptog hon för en »teckning ur hvardagslifvet», och saken gjordes färdig, sedan hon kommit hem till Årsta. Arbetet utkom till jul 1840. Det är en föga omfattande bok, i hvilken författarinnan ännu en gång velat följa Böklins råd att koncentrera sig; men hon har det oaktadt förstått att gifva den intresse. Figurerna äro få. Hufvudpersonen Susanna, som är en svensk obildad kvinna med ganska häftigt lynne, befinner sig i ett evigt kärleksgnabb med norrmannen Harald, med hvilken hon sedan blir gift, hvarvid kärleken småningom kufvar henne och gör henne ödmjuk.

Därtill kommer äfven hennes förhållande till sin matmor fru Astrid. Denna idyll fortgår med sin utveckling i den storartade norska naturen som omgifning. Att handlingen, såsom Böklin förutsätter, möjligen är en »allusion på det skandinaviska gnabbet», ehuru i alla händelser en optimistisk och välvillig sådan, bekräftas genom några ord af författarinnan. Hon talar om sin bok såsom »reminiscenser af mitt vistande i Norge, samlade till en idyll, under hvilken afbildas brödrafolkens förhållande: huru det är (striden) och kan blifva (friden)». Hon tillägger: »Jag har i några år farit som en skottspole mellan Sverige och Norge. Det vore illa, om ej äfven jag kunde med ett par trådar bidraga att väfva ihop bröderna.» Det nya i boken är Susannas karaktär, Sveriges förebild äfven däri — att hon ger efter.

Fredrika Bremer hade återkommit till Sverige i början af 1840. Där lefde hon nu i det kära hemmet under lifligt samkväm med sina vänner bland tidens mera betydande män, främst Geijer, som 1838 hade genomgått sin stora andliga kris, men jämte honom med Fahlcrantz, Franzén och v. Brinkman — allt under det »Det-går-an»-striden pågick som allra häftigast. Hon sträfvade ifrigt att sätta sig in i de frågor, som i samband därmed rörde kvinnans ställning; men dessa voro

dock nu icke de för henne viktigaste. Nej, det viktigaste för henne var att komma till lugn och klarhet i de religiösa frågorna, som följde henne från yngre dagar och senast tagit sig uttryck i »Berthas bekännelser», hvarom vi talat något vid behandling af »Nina». På grund af en skrift, hvartill detta grubblande gifvit upphof, måste denna punkt i hennes lif i korthet betraktas.

I Norge hade Fredrika Bremer hängifvit sig åt bibelstudier. Dessa fortsattes jämte andra religiösa undersökningar, om också ej med synnerlig framgång, på Årsta. Först när hon i slutet af år 1841 blef ensam på det gamla godset, vaknade hennes lust för ny självpröfning och tankeutveckling, och i denna sinnesstämning skref hon den skrift, hvari hon framlade sin religiösa bekännelse. Hon kallade den »Morgonväkter», och den utkom 1842 med hennes verkliga namn för första gången på titelbladet. Anledningen och utgångspunkten tog hon från Strauss' bekanta »Das Leben Jesu» eller rättare från »Strauss och evangelierna», svensk öfversättning af en tysk bearbetning för allmänheten af Strauss' eget lärda verk. Öfversättningen hade utkommit år 1841. Fredrika Bremer uppträdde här i skarp opposition i hufvudsaken mot den tyska skriften och häfdade på det bestämdaste de af Strauss förnekade underverk, på hvilka

kristna läran är byggd, nämligen Kristi människoblifvande och hans födelse af den Helige Ande, hans undergörande kraft, hans uppståndelse och förklaring efter döden. Men hon har också med Strauss erkänt, att i bibeln finnas »mytiska» delar, ett mänskligt element, att skilja från det gudomliga; således vore icke allt inspireradt af den Helige Ande. Det fanns alltså i hennes skrift saker, som kunde väcka motsägelse, och denna uteblef ej heller. Det uppstod en storm, som var den andra hon hade att utstå: den första hade uppstått mot »Nina», såsom vi förut hafva sett. Hon mottog anmärkningar äfven af sin bästa vänner, såsom Böklin och Geijer, dock därjämte erkännanden för sin bekännelses öppenhet och ärlighet. På samma sätt äfven från Franzén och Tegnér. Men tidningarna voro af en annan åsikt. Hon anfölls skarpt, dock icke otidigt, af »Nyaste Freja», en oppositionstidning; hon tillrättavisades af »Aftonbladet» i några icke signerade artiklar, som hade till öfverskrift »Strauss, evangelierna och mamsell Bremer», skrifna af C. J. L. Almqvist, som ställde sig strängt på den bokstafliga inspirationens ståndpunkt — något som författarinnan så litet kunde begripa, att hon måste anse recensenten hafva »talat mot bättre vetande»; hon fick till sist en kritik i »Dagligt Allehanda», som i

hånfullhet öfverträffar »Aftonbladets»: recensenten går så långt, att han säger sig »icke förstå hvad man egentligen skulle polemisera med i den boken, ty det har icke lyckats oss att utleta, hvilka satser där förekomma». — Däremot berömdes »Morgonväkter» af de teologiska tidskrifterna i Upsala och Lund; man visar sig tacksam för dess »mot en ytlig rationalism reagerande grundstämning», och den bedömdes dock af sådana teologer som Fahlcrantz och Anjou i Upsala, Reuterdahl och Melin i Lund. Fahlcrantz är till och med glad öfver, att Fredrika Bremer tagit del i den Straussiska striden, emedan hennes ord träffa den stora bildade allmänheten, som annars ej läser teologisk litteratur. Slutligen finnes antecknadt i fru Adlersparres biografi, ur hvilken dessa upplysningar hämtats, att boken erhöll det varmaste erkännandet af tvenne lärda tyska teologer, hvilket lifligt gladde författarinnan.

Därnäst hafva vi att under den närmaste tiden anteckna några arbeten, en novell och en roman, som till en del tillhöra den gamla typen, men också, särskildt den förra, gifva tillkänna en bestämd tendens. Men för undvikande af missförstånd stannar jag här en stund för att tydliggöra min personliga åsikt om tendensen och dess förhållande till diktningen.

Först och främst kan man ju utan vidare komma öfverens om, att hvarje dikt måste ha ett innehåll, en mening, något som den vill utsäga, vare sig det är en kärleksdikt eller en vårvisa, en romans eller en legend, ett epos eller en roman, ett lustspel eller ett allvarligt drama. Men perioder hafva inträffat inom litteraturens historia, då mänskliga fantasiens kraft varit likasom förbrukad och prosan härskat, hvilket inom poesien visat sig däri, att innehållet blifvit hufvudsaken, och under en öfvervägande förståndig tid har detta helt naturligt visat sig prosaiskt, det vill säga velat såsom lärodikt öfvertaga förståndsupplysningen och den moraliska uppbyggelsen, hvarvid den egentliga poetiska formen, versformen, ej varit annat än en lånad förklädnad. Poesiens historia har att uppvisa väldiga tidrymder af sådan litterär produktion. En dylik tid var slutet af den fransk-klassiska litteraturens herravälde under senare delen af 1700-talet. Med 1800-talets ingång började en stark reaktion mot denna torra riktning genom nyromantikens vädjande till känsla och fantasi såsom motvikt mot förståndighet och prosa. Denna opposition var berättigad, men den gick för långt: den öfverdref fantasiens betydelse, blef fantastisk, overklig och självsvåldig. Den gaf upphof till den åsikt,

som fått sitt häfdvunna uttryck i den franska satsen »l'art pour l'art», konsten för konstens skull, dikten för sitt eget nöje, utan afseende på lifvets högre fordringar, utan något beroende af sociala, moraliska och religiösa lagar, hvilket naturligt mynnade ut i det personliga godtyckets, sinnlighetens, råhetens herradöme, hvilket hotat kväfva alla goda rörelser hos vårt släkte. Det är klart, att detta ej kan vara meningen med den mänskliga utvecklingen. Hjälpen ligger icke däri, att man återgår till det gamla snusförnuftiga sättet, utan däri att man slungar bort fältdevisen »l'art pour l'art», erkänner, att dikten måste hafva en mening, en »tendens», som för det lefvande släktet pekar uppåt, men icke finnes bifogad till dikten som ett »fabula docet», en titel eller ett tänkespråk, utan utgjutes som en andlig atmosfär, en lifgifvande vindfläkt, en uppfriskande doft i dikten. Det finnes ingenting, man inom fantasiens alster skyr så, som en abstrakt sats, framhållen med predikoton eller pedantiska later. Så har det alltid varit, så bör det alltid vara, när dikten är sund. Den har sin »tendens», och den bör ha den, men denna gör intet väsen af sig. Den uppgår i den poetiska formens lefvande bildvärld och konkreta ordval.

Hvad vår författarinna angår, ha vi redan förut kommit till det egendomliga resultatet, att

hon både såsom ett den tidens barn var gripen af romantiken, ehuru mera ytligt och mest därför, att »det skulle så vara», och äfven tidigt hade böjelse för tendens. I det bästa, hon skref, ha vi funnit föga af tendens, mera af romantik. Nu försvinner romantiken så småningom, men i stället framträder tendensen alltmera synlig och verkar till sist den af henne valda konstformens upplösning. Men i sina resebref blir hon på samma gång mera än någonsin just sig själf. Man vore därför böjd att anse dem för hennes verkliga kulmination.

De båda böckerna, som ofvan antyddes, voro »En dagbok» och »I Dalarne», och till dem sälla vi äfven »Midsommarsresan», som, ehuru af något senare datum, hör tillsammans med den sist nämnda. »En dagbok», som utkom 1843, var egentligen börjad före »Morgonväkter», men hade fått hvila, medan författarinnan hängaf sig åt sin »bekännelse». Det var nog ett ord från hennes kritiske vän, rektorn i Kristianstad, som förde henne från en framställning, för hvilken hon enligt hans kloka mening egentligen saknade »den lärda och logiska apparaten». Hon återgick till sin påbörjade teckning af den krets, inom hvilken hon själf lefde i Stockholm. Den är utförd i en liten roman eller novell, som den äfven kallas,

med en del figurer, hvaraf man sett en och annan förut hos henne, såsom till exempel hennes förträffliga Selma, som liknar Adelaide i »Presidentens döttrar», och såsom hennes motsats Flora, en kokett världsdam, som påminner om någon af damerna i »Hemmet». Men då hela det lif, hon skildrar, är salongernas, och därför i någon mån ytligt och konventionellt, blir det här icke någon psykologisk skildring, utan mera yttre, intrigartade händelser, och häri kan det icke talas om något egentligt framsteg, såsom det dock gjordes af kritiken. Men den mest betydande personen i kretsen är den person, som skrifver dagboken, fröken Sofia, i hvars skepnad författarinnan på sitt vanliga sätt tecknat sig själf i åsikter, till exempel i kärlek för Thorild, som hon alltid citerar gent emot sin styfmor, med hvilken hon gärna råkar i dispyt, och som då mot henne stöder sig på en sådan auktoritet som Madame Genlis, Fredrika Bremers gamla bekanta från hennes flicklektyr, såsom vi förut sett. Det är också hon, fröken Sofia, som är bärare af det tendentiösa innehållet i boken. Författarinnan själf formulerar detta i ett bref till Böklin sålunda: »Hufvudämnet är kvinnans befrielse, icke från några enskilda band och förhållanden, utan i afseende på hennes inre riktning, hennes medvetande, ställning

och sträfvande i lifvet.» Hon förklarar detta närmare så: »Jag tror, att kvinnans natur gör henne otjänlig för manlig verksamhet, för skötande af statens ämbeten, med ett ord för lifvet på forum, och hon behöfves icke där, *hon behöfves där hon är.*» Och hon visar, att hvad hon på grund af sin uppfostran och opinionen sträfvar för, det är att behaga och bli väl gift. Mannen är hennes mål, under det att *hon* ej är hans mål annat än i andra rummet, ty han har så mycket därjämte att sträfva för, fädernesland och mänsklighet, vetenskap och religion, som äro mera eller mindre stängda för henne. Det är, som vi se, författarinnans gamla stridsämnen, som träda fram, men starkare, mera målmedvetna än förr, — och hvem finns väl nu, som ej af hjärtat gillar detta hennes frihetssvärmeri, som då var blott en dröm, men som i vår tid till det allra mesta vunnit sin fullbordan, ja, mera än hon hoppats! Boken mottogs också gynnsamt af samtiden, och författarinnan jämfördes på fullt allvar med George Sand, ehuru de båda ej i det stora hela hade mycket gemensamt med hvarandra hvarken i förutsättningar eller syften.

Det andra arbetet, »I Dalarne», som utkom i mars 1845, kan sägas vara i viss mån föranledt af »Strid och frid». Hade Fredrika Bremer

i denna skrift gjort Norge och dess natur till omgifning för berättelsens personer, hvarför skulle hon ej taga vara på den omgifning både i natur och folklif, som hennes svenska fosterland hade att bjuda på? Det var blott fråga om att välja. I »Nina» hade visserligen Norrland — som hon icke kände — gjorts till skådeplats för en del fantastiska scener. Nu skulle det bli annat: hon skulle själf besöka det valda landet. Tillfälliga samtal med professor Fahlcrantz om dennes hemort, Dalarne, gjorde, att hon ej blott beslöt sig för denna urgamla svenska bygd, utan äfven genast satte i verket en resa dit för att studera landskapet. Den gick för sig efter midsommar 1844 i sällskap med Fahlcrantz och en jämnårig väninna.

Den genom resan vunna åskådningen användes genast som miljö för en handling af invecklad natur, hvari ett par personligheter äro af betydelse, bägge kvinnor. Den ena är den unga Siri, ett väsen som står i mystisk förbindelse med den omgifvande naturen och därför också helst lefver ensam ute i dess sköte; den andra är en prästfru, »Stormor i Dalom» kallad, en liffull och frisk företeelse. Det hela börjar som en fridfull och treflig idyll, tecknad med författarinnans vanliga talang och humoristiska sätt att se och taga

lifvet, men det utvecklar sig till en betänklig tragik under förhållanden, som icke ha något med lifvet i Dalarne och omgifningen att göra, utan är ett utslag af den sedvanliga öfvergången till det romaneska eländet. I stället för att bli en verklig bygdehistoria har det sålunda blifvit en romantisk berättelse, hvari själfva »Stormor i Dalom» går och »bär på hemligheten af ett i mystiskt dunkel insvept tvegifte», stridande enligt Böklins dom både mot hennes karaktär och mot den tid och den ort, där hon uppträder. Somliga sätta denna, af den ohjälpliga dualismen i innehållet söndersprängda, produkt i värde närmast »Grannarne», men Böklins åsikt, att den nämnda ingrediensen fördärfvar hela berättelsen, är utan tvifvel riktig, och misstaget erkändes af författarinnan själf. »Att ha låtit en karaktär, sådan som »Stormors i Dalom» bort vara, gå mig ur händerna, att finna mig som artist så blind och ofullkomlig efter mera än femton års författarelif är mig en svår sak att trösta mig öfver.»

Det var midt under arbetet med denna bok, som Fredrika Bremer erhöll det högsta erkännandet af Svenska Akademien, hvarom jag redan talat i inledningen. Vi påminna oss, att Geijer, som vid högtidsdagen 1844 var Akademiens direktör, betonade, hurusom Akademien tillerkänt

henne sin stora skådepenning i guld, såsom den där enligt stiftarens ord befrämjat den svenska vitterhetens namnkunnighet i främmande länder. Detta hade just vid den tiden blifvit en verklighet, ty hon hade under de näst föregående åren gång efter annan mottagit bud om öfversättningar af sina arbeten i Tyskland och Holland, men i synnerhet i England, hvarjämte hon fått inbjudningar till besök i England och Amerika, som hon visserligen ej ännu tänkte på att följa, men som hon dock snart nog ej kunde motstå.

Men boken om »Dalarne» är icke den enda, som rör sig i en bygd inom fosterlandet. »Midsommarresan», som utkom 1848, är också en sådan, likaså föregången af en verklig midsommarfärd, men till Norrland för att se midnattssolen, 1847. Den har också ett visst tycke af den förra boken; men då denna var mystisk och romantisk, är »Midsommarresan» i stället mera gladlynt och skämtsam. Den är som litteraturprodukt obetydlig, och den har fått ett visst rykte af löje på grund af de många giftermålsförberedelser, som stiftas på färden. För resten har den också sin lilla tendens: det är frågan om kvinnans sociala ställning och betydelse, som nu allt starkare framträder, på samma sätt som i den under samma år, 1848, utkomna, i fullständig mening sociala

romanen »Syskonlif». Men en särskild tjänst hade dessa båda försök till landskapsmålningar gjort författarinnan: de voro likasom förstudier till den konst att skildra sina resor, hvari hon sedermera så kraftigt utmärkte sig, att den i ålderns dagar blef den hufvudsakliga, lefvande och lyckliga formen för henne att gifva luft åt sina känslor likasom åt sina idéer.

Jag nämnde Fredrika Bremers närmaste arbete, »Syskonlif», och kallade det en social roman. Det utkom 1848, revolutionsåret, och bär också prägeln af de idéer, som föregingo och fingo sitt uttryck i februarirevolutionen. Med detta arbete tog författarinnan steget fullt ut ifrån sin första ståndpunkt såsom tecknare af hvardagslifvet, ty här är tendensen klart uttalad, och den konstform, hon valt, nalkas sin upplösning. Vi ha sett de blygsamma förebuden. Nu är brytningen fullbordad, ehuru denna bok ännu bär de äldres gemensamma titel, »Teckningar ur hvardagslifvet». Den skulle bli liksom en fortsättning af »Hemmet», men den har blifvit något helt annat; ty detta »Hem» var ett koncentreradt samlif, skildt från den yttre världen, här i »Syskonlif» är det däremot ett par syskon, som icke lefva för sig, utan för sina medmänniskor, som försaka sitt eget bästa för att befordra andras, närmast syskon-

kretsens, därnäst tjänares och husfolks bästa, som till och med söka rehabilitera en för brott straffad person och i det stora hela sträfva att, så långt de förmå, afhjälpa hvarje mänskligt lidande. Till sist arbeta de på att grundlägga en »phalanstère», en arbetarkoloni efter Fouriers mönster. Det är onödigt att här gå in på karaktärerna, såsom de bägge syskonen Augustin och Hedvig, general Herkules och så vidare. Det är af mera vikt att något se på de idéer, som numera upptogo författarinnans hela uppmärksamhet.

Vi skola då erinra oss, att med 1844 och konung Oscar I:s uppstigande på sin faders tron en ny tid började i vårt land, en period som fått namn af den filantropiska. Konungen hade redan förut gjort sig bemärkt som människovän och ifrare för mänsklighet och rättvisa äfven mot den fallne brottslingen genom sin skrift »Om straff och straffanstalter» (1840), och 1845 utfärdades förordningen om lika arfsrätt för man och kvinna. Nu tycktes således tiden kommen för Fredrika Bremer att söka realisera något af det ideal, som dunkelt föresväfvat henne redan i ungdomstiden. Att hon hade sin tanke fäst vid nödvändigheten att förekomma brottslighet hos det uppväxande släktet, visade hon som bekant med sitt upprop 1843 till Sveriges kvinnor att understödja rädd-

ningsanstalterna för vanvårdade barn, ty det var enligt hennes åsikt den moderliga vården, som där innebar den frälsande kraften. Den lika arfsrätten var för henne ett första steg på vägen framåt till att erhålla för kvinnan — och därvid tänkte hon främst på den ogifta, ensamma kvinnan — rätt att förvärfva kunskap lika väl som mannen och att få därigenom möjlighet för sig öppnad att kunna föda sig genom utöfvande af en gagnande verksamhet. Denna tanke, som vi förut sett framskymta, blef nu hennes lefnads mål — »tanken på kvinnans jämlikhet med mannen, på hennes lika arfsrätt till lifvets goda, till arbetet, både det andliga och materiella», såsom A. Flodman uttrycker det. »Syskonlif» är första öppna uttrycket för denna hennes passion för mänskligheten. Såsom tendensroman hör den ju icke med till diktens värld, men den är full af människokärlek och är därför värd vår högaktning. Vi kunna instämma med författarinnan i dessa hennes ord: »Dess motto kunde vara: 'Diesen Kuss der ganzen Welt!'»

Fredrika Bremer var till sin natur rörlig, och hon tyckte om att resa. Efter färderna ett par gånger från och till Tomb i Norge samt resorna till Dalarne och Norrland hade hon 1846 företagit en sommarfärd till Tyskland, där hon

fick tillfälle att besöka och studera en diakonissanstalt, som vände hennes uppmärksamhet på denna viktiga sida af den kvinnliga välgörenhetens verksamhetsfält. Och nu, sedan hon slutat »Syskonlif», vaknade hos henne en obetvinglig lust att få träffa sin vän och ledare Böklin, som hon ej sett på femton år, och i september 1848 afreste hon till Skåne för att gästa honom och hans familj i Köpinge prästgård nära Kristianstad, där den forne rektorn lefde som kyrkoherde. Efter ett par månaders vistelse där i trefnad och glädje med honom, hans hustru och barn for hon därifrån till Köpenhamn, men icke ensam: hon hade Böklin med sig på ett kortare besök, därvid hon gjorde honom bekant med ett par af sina vänner, nämligen H. C. Andersen och den berömde teologen, sedan biskop Martensen. Själf fann hon sig väl i umgänge med dessa män och dessutom med H. C. Örsted, gamle Grundtvig, skalden Hauch och icke minst med drottning Carolina Amalia, äfvensom kompositören Hartmann och skalden Ingemann med flere.

Hon var med där, då på påskaftonen 1849 underrättelsen om nederlaget i Ekernförde-fjorden kom till Köpenhamn, likasom hon i början af juli samma år var med om jublet öfver segern vid Fredericia. Underligt förefaller det, att hon un-

der denna sorgens och orons tid kunde ha lust att vara med som gäst i familjerna och företaga utflykter för att se på natur och folklif. Skulle hon icke återvända hem? Nej, ty under detta »utelif», så att säga, vaknade hos henne och klarnade alltmera den plan hon, ehuru dunkelt, länge hyst, att följa de lockande inbjudningarna, hon fått från Amerika. Nu beslöt hon sig för att anträda den långa färden, under det alla hennes vänner undrade, hvarför hon just ville resa till Amerika. Enligt egen utsago reste hon på sin sista bok, »Syskonlif», eller det honorar, som den inbragt henne från England. Utan denna säkerhet hade hon ej kunnat resa. Det måtte således ha varit en ganska betydlig summa, som denna bok, troligen tack vare sin då moderna tendens, inbragt åt författarinnan. Men innan hon reste, måste hon träffa sin yngsta, sjukliga, numera mest älskade syster, Agathe. De stämde möte i Marstrand juli 1849. Efter ett tungt afsked for hon tillbaka till den danska kusten, där hon afvaktade den ångare, som skulle föra henne till England. Sitt mål betecknar hon med några ord i ett bref till Böklin. Denne hade visat sig förstå henne, då han skrifver: »Jag får medgifva, att vi världsgamla, som haft så många statistiska, statsekonomiska, politiska ögon på Nya världen,

ännu sakna ett djupkänsligt öga för dess penater, och att en sådan blick väl kan vara värd ett eller två lefnadsår af dem, du så fritt och lyckligt kan disponera». På detta finseende, ädelsinnade utlåtande svarar Fredrika Bremer: »Du har anat rätt om min resa till Nya världen. Det är dess penater jag vill se, det är dess kvinnor jag vill lära känna. Jag vill ur den Nya världens hem hämta en ljusblick öfver den nya världsordningens öde jämväl i den Gamla världen, det är i vår. Ty jag har ock mitt Utopia för statslifvet, och det är hufvudsakligen byggdt på kvinnans befrielse och upphöjelse genom lag och samhällsanda till sin rätta mänskliga ståndpunkt.»

* * *

I september 1849 kom Fredrika Bremer till London på sin stora resa väster ut. Det var vid en olycklig tidpunkt, ty koleran gick då i den stora staden, människorna hade flytt ur den bort på landsbygden, och för henne fick det vara nog att i någon mån ha lärt känna åtminstone London, innan hon kom till New York. Hon ville icke bli för mycket förbluffad af New York, skrifver hon. »Jag ville lära känna modern, innan jag gjorde bekantskap med dottern, för att ha jämförelsepunkter och ett rättesnöre, hvarefter jag kunde

fatta typen. Det var den gamla världen i England, som måste bli min stödjepunkt för bedömande af den nya. Därför reste jag först till England, och dit vill jag återvända efter slutad pilgrimsfärd.»

Men den korta tiden i England blef högst ansträngande, då själen kände sig liksom på sträckbänk, under det kroppen for hit och dit för att hinna med hvad som måste ses och medhinnas, innan hon blef resfärdig. Därför var färden öfver hafvet en ljuflig hvilo- och beredelsetid. Hon lämnade England redan den 22 september och kom till New York den 4 oktober 1849, och det var ungefär två år senare, som hon i slutet af september 1851 å nyo landsteg på Englands jord i Liverpool. Dessa två år omfatta en tid af den rikaste erfarenhet, de mäktigaste intryck och de härligaste minnen för den resande, vetgiriga författarinnan, men också af stora kroppsliga ansträngningar, så mycket svårare för en ensam kvinna, som närmade sig sina femtio år och till kroppen ej var synnerligen stark eller härdad.

Hennes väg gick först till New York och dess omnejd, särskildt uppför Hudsonfloden, därvid bekantskap och ej sällan vänskap för lifvet stiftades dels med älskvärda, tjänstvilliga och uppoffrande personer af båda könen, dels ock med många af

landets förnämsta författare, bland hvilka jag här på en gång nämner sådana män som tänkaren Emerson, skalderna Lowell, Bryant och Longfellow samt romanförfattaren Washington Irving, dels äfven en del talare och predikanter, då utom det litterära äfven det kyrkliga lifvets företeelser lågo henne om hjärtat. Hon besökte Boston och genomreste de nordöstliga staterna, hvarpå hon begaf sig till South Carolina för att studera negrerna och slafveriet under en tid, då slaffrågan just började blifva brännande; därpå till Georgia och Columbia, uppför Savannah-floden inåt urskogen, och hon skaffade sig en lefvande insikt i de slafägande staternas lif och förhållanden. Därefter vände hon åter upp till de nordliga staterna, lefde ett angenämt lif i Philadelphia samt en lång tid i Washington, där hon studerade parlamentslifvet, dock mest inom senaten, hvarunder hon förvärfvade många vänner bland senatorerna, samt vistades en längre tid under den varma säsongen vid hafskusten. Sedan gick vägen väster ut genom Albany upp till sjöarna och Niagara samt Chicago, vidare till Mississippi, som hon färdades uppför genom indiantrakterna till S:t Paul i Minnesota och till den stora flodens högst belägna fall, där den börjar bli segelbar, och där hon utpekade Minnesota såsom ett land, passande att bli ett nytt Skandi-

navien. Och så börjar hon sin märkvärdiga stora färd utför Mississippi, hvarunder hon besöker den Erik-Janssonska svenska kolonien, passerar S:t Louis, som då befann sig i sin första ungdom, gör därpå i Cincinnati ett längre uppehåll samt når sist New Orleans vid Mississippis utlopp i Mexikanska viken. Där tillbragte hon julen 1850, som ingen riktig jul var, och nyåret 1851 samt for i februari öfver till staden Havanna på Cuba, där hon helt plötsligt på hotellet sammanträffar med ingen mer eller mindre än själfva Jenny Lind. Den tropiska öns klimat kvarhöll henne i sin förtrollning till början af maj. Färden gick sedan till Florida med sina härliga plantager, vidare till Richmond i Virginia, den stat där Washington föddes, samt slutligen mot norden till Boston, där hon än en gång träffade sina första vänner och med dem upplefde de sista härliga dagarna, och slutligen till New York, därifrån hon midt i september afgick med ångaren Atlantic till Europa.

Redan af denna geografiska reseroute kan man klarligen se, att det var en högst märkvärdig Odyssé den femtioåriga damen genomförde. Men för att rätt fatta dess innebörd skall man läsa den bok, som hon 1853—54 utgaf öfver sin resa, innefattande fyratiotre bref till den älskade systern och några andra personer, hvilka bref,

fördelade i tre band om 1,500 tryckta sidor, utgöra den flitiga pennans otröttade redogörelse för färden. Dessa bref kunna med nöje läsas ännu i dag och utgöra redan från innehållets sida det minst föråldrade af allt hvad hon skrifvit. Jag skall strax yttra några ord om formen.

Henne, till hvilken dessa bref voro skrifna, fick Fredrika Bremer aldrig återse. »Vid tröskeln af mitt hem mötte mig orden: hon är icke här, hon är uppstånden», skrifver Fredrika i tillägget till sista delen af sin bok i maj 1853. »Hade hon lefvat, så hade troligen aldrig dessa bref blifvit tryckta. Eller de skulle därförinnan ha undergått en omsmältning, troligen till det bättre». Jag tillåter mig att tvifla därpå — icke så, att ej omsmältningen kunnat bli bra i sin art, mera koncentrerad, mera ordnad till innehållet, mera sofrad till formen, mera objektiv i hållning och uppfattning. Men hela denna »städning» hade afgjordt berövat dem omedelbarheten i framställning, naivetén i uppfattning, det tillfälliga, ibland rent explosiva i uttrycket, med ett ord, dess innersta väsen, som just ger oss »Mamsell Fredrika Bremer» och ingen annan.'

Vi kunna få en aning om hvad det blifvit af från de i samlingen inlagda brefven till andra personer än syster Agathe, nämligen till Böklin,

ehuru det ändå är prägladt af samma trofasta öppenhjärtighet som förr, till H. C. Örsted och Martensen i Köpenhamn samt till änkedrottning Carolina Amalia af Danmark. Man har haft mycket att anmärka mot denna de flesta brefvens form, som jag för min del finner förträfflig — och hvarför gör jag så? Jo, först och främst därför, att dessa bref äro riktade till en enskild, förtrogen, närstående person, och därvid fordras förtrolighet, uppsluppenhet, rätt att gråta, när man vill, att vara patetisk, när det passar, att släppa gäcken lös och vara en smula själfsvåldig inom belefvenhetens gräns, när det lyster en, att tala till och med om sig själf och alla småsaker i världen, när det faller en in, med ett ord, att vara ogenerad och ha sin fulla frihet, äfven frihet från uppstyltning och stel högtidlighet. Men stilens fulla berättigande ligger för resten redan innesluten i arbetets titel: det handlar om hemmen såsom hufvudsak, och för ett sådant syfte passar ingalunda en cirklad, pretiös framställning.

Och dock är det just alla dessa här åberopade »fri- och rättigheter», som af inländska och utländska kritiker förehöllos författarinnan såsom synder mot den goda tonen. I *det* fallet har världen lyckligtvis gått något framåt under de sista femtio åren, ty jag är säker, att jag icke

står ensam med denna min åsikt, utan att det som 1854 lades författarinnan till last, numera räknas henne till förtjänst. Sålunda blir denna bok snart sagdt den första, som hon skrifvit fullkomligt »sua sponte», utan att den på förhand underställts hvarken Per eller Pål att mönstras och rättas. Hvad jag har tillåtit mig yttra är för öfrigt ingenting annat än en nedskrifning af de tankar, som föllo mig in, när jag för nära ett halft sekel sedan läste Fredrika Bremers »Hemmen i Nya världen» för första gången, och jag vill härtill endast lägga ett vördsamt erkännande, att det var med hennes resebref såsom förebilder, som jag själf 1862 tecknade de »Bilder från Italien», hvilka utkommo under pseudonymen »Carlino» 1864. Vid en förnyad genomläsning af hennes bref har jag fortfarande funnit dem vara mönster för en sådan art af framställning.

Att genomgå innehållet af dessa utgjutelser kan icke komma i fråga; men de uppväcka en och annan tanke, som behöfver dryftas. Först en iakttagelse! Man har icke läst många sidor i boken, förrän man förvånas öfver, huru bekant Fredrika Bremer är i den Nya världen, huru hon mötes af personer af betydenhet, som mottaga henne såsom en värderad vän och föra henne i triumf till sitt trefliga hem, därifrån hon efter en tid

flyttar till ett annat, så till ett tredje, ett fjärde och så vidare. När hon skall resa till en annan stad, får hon ej sällan fribiljett på järnväg eller ångbåt af bolagen, ej af enskilda personer, och i den nya staden mottages hon på samma sätt af personer, som täfla i att omhulda henne på samma sätt. Det är klart, att den, som ville studera hemmen i Nya världen, kunde omöjligt göra det på något annat eller bättre sätt än det, som nu, henne ovetande, blef henne beskärdt.

Nu frågas: hvadan kom denna entusiasm hos amerikaner och amerikanskor? Att de inbjudit henne upprepade gånger, ha vi redan förut erfarit, och då var det naturligtvis hennes böcker, som gifvit anledning till »the spell». Men dessa? För oss, nu lefvande, ser det nästan ofattligt ut. Här se vi ett folk, till hvars förfogande stod det bästa i romanväg, som på världens mest spridda kultur-språk i fulla hundra år hade framalstrats, — och så komma öfversättningar från en romanförfattarinna i ett af världens aflägsnaste nordliga länder och eröfra på ett tiotal af år en hel kontinent, där hon nu drager fram som i ett triumftåg under två hela år och som hon sist lämnar med en skatt af minnen, af vänskap och tillgifvenhet, som hemma bestått henne blott af de intimaste vänner.

Svaret kan icke blifva mera än ett: den dragningskraft Fredrika Bremer utöfvade på såväl engelsmän som amerikaner, berodde redan på afstånd af den släktskap, hvari hela hennes andliga läggning i idéer och sätt att se och teckna stod till den anglosachsiska rasen. Först gudfruktigheten, som hos henne var enkel och sund, utan salvelse och ensidighet, men, tack vare Böklin, ej heller bortkollrad af den rationalism, som hon annars hade en viss förkärlek för. Därtill kom hennes frisinne och öppna blick för hvad hvarje människa, man eller kvinna, i detta hänseende hade rätt att fordra, särskildt hennes sträfvande i människokärlekens tjänst och för kvinnans frigörelse, som just då var lefvande på andra sidan oceanen. Och vi få ej heller glömma den ihärdighet, hvarmed hon visste att fullfölja ett mål, hon föresatt sig. Hvad hennes litterära begåfning angår, påminner jag om det, som i den utgjorde kärnan, nämligen den realistiska skildringen med idealitet som högsta syfte, det vill säga detsamma som humor i uppfattningen. Slutligen kom därtill, då hon stod ansikte mot ansikte med dessa nya vänner, hennes anspråkslöshet i uppträdandet, jämte den fina själsbildning, som adlade hennes ingalunda sköna drag; samt till sist äfven den egenskapen, att hon kunde tala deras språk flytande. Visserligen hade för-

fattaren Hawthorne gjort anmärkning på hennes språk eller rättare hennes starka brytning i uttalet, som enligt hans uttryck gjorde det omöjligt att förstå henne utan den mest spända uppmärksamhet; men han medgaf, att hon talade flytande, likasom att hon äfven skref engelska korrekt, och han var för öfrigt den ende, som anmärkte något i den vägen. Hon hade sålunda alla förutsättningar för att i Nordamerika känna sig som hemma.

Hvad som i innehållet intresserar oss nu lefvande är naturligtvis främst de stora naturscenerierna, hvilka Fredrika Bremer tecknar enkelt och väl, såsom oceanen i all sin makt, »the Indian summer», Syd-Carolinas tropiska skönhet, Niagara, som hon till och med jämför med Trollhättan, präriernas ändlösa ljusfält, färden på Mississippi med dess många växlingar, samt så godt som hela vistelsen på Cuba.

Hvad hon ansåg sig hafva vunnit af erfarenhet i dessa vandringsår, har hon bäst samlat och efter hemkomsten omarbetat i det bref, som hon afsände till Böklin från Cincinnati, »västerns drottning». Hennes själ hade i djup tro och kärlek längtat till detta fria land, där folket förklarat människan ha rätt att styra sig själf och på denna rätt grundat ett rike af stater, begynnelsen till jordens största statsbildning. Hvad hon där sökte,

var den nya människan och hennes värld, den nya mänskligheten och en syn af dess framtid på den nya jorden .... Hvad hon nu främst beundrar, är den stora reformen i skolväsendet, hvarigenom de allmänna skolorna blifvit friskolor — såsom det ju alltid varit här i *vårt* land! — och därmed hade där borta gifvits impulsen till en allmän folkuppfostran. Hon hade följt skolan från öster till väster, från den ståtliga »akademien» med femhundra gossar och flickor, som studera och pröfvas för att gå ut som lärare och lärarinnor — till bjälkhuset i västerns vildmarker, där »de trasiga ungarna» begagnade skolböcker med utsikter öfver hela världen och med amerikanska litteraturens ädlaste pärlor att njuta. Hon hade talat vid skolreformatorn Horace Mann, och hon hade stort hopp om människosläktets fullkomning och framtid i denna världsdel. »Intelligensens och det moraliska medvetandets upplysning, gifven i skolans uppfostran åt alla medborgare, är», säger hon, »den grundval, hvarpå den nya världen har att bygga sitt rike och frambringa den nya människan.» — Stora ord, stolta förhoppningar! Har hennes spådom gått i fullbordan ännu femtio år senare i »imperialismens» guldålder, då det ser ut äfven där i den obegränsade frihetens land, som om makt vore lika med rätt?...

Detta allt i de norra staterna, där begreppet kristlig stat, kristligt samhälle ligger till grund för statens lif. I de södra delarna af landet var det naturligtvis slaffrågan, som upprörde henne och som nu sådde splitets frö mellan söder och nord. Det skönaste sedliga fenomen, hon i sydstaterna iakttog, var kristendomens inbrytande ljus hos Afrikas barn och de bemödanden, som gjordes för slafvarnas religiösa undervisning. Hon hade längre fram i tiden den sorgen att se inbördeskriget utbryta på grund af denna slaffråga, men också den glädjen att, innan hon dog, se huru segern till sist började att luta åt antislafveriets sida.

Men hvart hon kom, i öster, väster eller söder, möttes hon af vänliga människor och vackra hem, det vill säga ljus och glädje just i den punkt, som hon enkom velat undersöka och lära känna. Hon tecknar med hänförelse den blygsamma, men i allt prydliga, med veranda eller »piazza» försedda boning, där vinranka och Clematis, rosor och Caprifolium klängde på alla sidor, där härliga träd af mångahanda slag, både nordliga och sydliga, omgåfvo huset, nog för att skänka skuggiga hviloplatser, icke nog att stänga utsikten, som alltid hölls öppen, med blick ut i en vid och skön natur. Sådan var i sina hufvuddrag bosta-

den på landet i alla stater, på Massachusetts och Minnesotas höjder, i Syd-Carolinas skogsmarker och på den vilda västerns prärie-land. Ordning, komfort, prydlighet och en verklig lyx af blommor utmärkte hemmet i den Nya världen. »Och detta hem är *barnets*, den nya människans första värld.»

»Det är också till hemmets hjärta och vårdarinnan af den heliga elden på dess härd, som jag ser för den nya människans framträdande på den nya världens skådeplats, för segerns vinnande i striden mellan de två världsmakterna .... Jag har satt mitt hopp på de svaga och på den, som i dem är mäktig. Det är för mig visst, att på dem beror det. Och om de svika och ej komma upp till sin kallelses storhet, så är allt förloradt. Ty aldrig var deras högsta inflytande så påkalladt, som här i de fria viljornas land.»

Efter detta utbrott gör hon sig själf den frågan, om hemmet och den amerikanska modern nu kunna gifva det lif, den kraft, som fordras? ... Den frågan besvarar hon med *nej:* de kunna det ej på deras närvarande kulturgrad. Ty hvad pris man än med rätta må gifva många enskilda undantag, så äro dock i den nya som i den gamla världen hemmen och kvinnan ännu ej vuxna sin uppgift. Kvinnan står för isolerad inom hem och sällskapslif utan kännedom om det medborgerliga

lifvet, om religionens och moralens förhållande till samhällets frågor och politiska lif, utan medvetande om sin egen kallelse och sitt ansvar som kristlig medborgarinna. Huru skulle hon då kunna dana medborgaren och i barnets hjärta tända fosterlandskärlekens heliga eld? — och så vidare. Se där några af de tankar, i hvilka hennes reseerfarenhet ytterst utkristalliserats, som hon bar med sig hem, och som sist togo sig uttryck i »Hertha»! Hon fann detta sitt kvinnliga ideal endast i några af kväkaresamhällets kvinnor realiseradt: de hade vaknat till medborgerligt medvetande.

I jämförelse med det öfvervägande goda, som hon sålunda lärde känna i det stora landet, är det endast småsaker, som hon för öfrigt har att anmärka, såsom den eviga handskakningen, den plågsamma frågvisheten, de tråkiga middagarna och de starkt kryddade rätterna: de skulle här ej vidrörts, om de ej oupphörligt återkomme, hvarjämte de äfven med sin svaga skugga tjäna till att ge relief åt hvardagslifvets tafla. Den stora skuggan, slafveriet i södern, står alltid kvar, ehuru den nu lefde sina sista år, för att i det följande halfseklet utbytas mot andra slagskuggor, som Fredrika Bremer ej fick göra bekantskap med — den prosaiska guldtörsten, den maktlystna imperi-

alismen, som nyss nämndes, och den järnhårda hänsynslösheten i jakten efter lycka och framgång.

Då Fredrika Bremer kom hem, fann hon mycket, som ej behagade henne efter den erfarenhet, hon gjort under den långa vistelsen i Amerika. Men icke blott det, utan det grämde henne äfven, att vårt land i utveckling stod efter icke blott de stora kulturländerna, utan äfven broderlanden Norge och Danmark, som kommit mycket i förväg på framåtskridandets bana. Under de närmaste åren fann hon sig också mycket ensam i så måtto, att hon hade få liktänkande själar i sin närhet. Böklin, som bäst förstod henne, var långt aflägsen, och brefskrifning var enda samfärdsbryggan mellan dem. Hon arbetade till en början på redigerandet af sina bref från Amerika, medan koleran hösten 1853 härjade i Stockholm, och när nöden var som störst, fick hon sysselsättning för sina tankar och intressen genom stiftandet af Stockholms fruntimmersförening för vård af barn efter personer, som aflidit i farsoten, för hvilken förening hon ställdes i spetsen. Ett kärt afbrott gjorde ett besök af några bland hennes bästa vänner från Amerika, hvilka hon följde till Upsala, Göteborg och Köpenhamn. Kort därefter, i början af 1855, afled hennes moder, och hon

stod då, hvad släkt beträffar, nästan ensam i världen. Efter en sommar på Gotland för att hvila och stärka sig gjorde hon ännu ett besök i Upsala hösten 1855, där hon gästade skaldinnan Thekla Knös och hennes vänner, botaniska institutionens »örtagårdsmästare» Daniel Müller och hans fru — enda gången författaren af denna lefnadsteckning hade tillfälle att få se dess föremål. Efter alla dessa växlande omständigheter af sorg och oro, ensamhet och besök ordnade hon på senhösten 1855 sitt nya och första gången egna hem i Stockholm vid Hötorget, där hon samlade omkring sig en särskild, ny umgängeskrets, hvars medelpunkt hon blef, medan hon för öfrigt med ifver ägnade sig åt välgörenhet och i allmänhet filantropiska uppgifter, såsom den nämnda fruntimmersföreningen, en förening för besök i fängelserna, för att försöka förädlande inverkan på fångarna, samt äfven arbetade för bildandet af »Lärarinnornas pensionsförening», efter associationsidéen, som hon blifvit uppmärksam på i Amerika. Vid samma tid, midten af 1850-talet, var det också, som hon fattade pennan för att, uppfylld som hon var af nya reformidéer, skrifva sin omstridda bok »Hertha», hvartill vi nu öfvergå.

»Hertha» har en förhistoria. Författarinnan hade från början haft för afsikt att kläda sina

tankar om kvinnans ställning i vårt land och hennes utvecklingsmöjligheter i diktens form, och dikten skulle kallas »Aurora», uppenbarelsen af den framtidskvinna, som hon trodde sig ha fått en aning om i Amerika — icke bland dess lefvande kvinnor, sådana hon lärt känna dem, men såsom det ideal, som borde kunna realiseras med den Nya världens förutsättningar. Men Aurora-idéen, såsom Böklin kallade den, fick vika för en ren tendensskildring, som hon gaf namnet Hertha efter bokens hjältinna. Om henne säger hon själf: »En tragisk gestalt af en kvinna med stora krafter och en ljustörstande själ i den trånga, luft- och ljuslösa värld, som våra lagar och vårt samhälle beredt henne.» Ett års arbete kostade den, och den kom ut 1856.

Till förhistorien hör också, att det var en särskild lagstiftningsbrist, som upprörde författarinnan, nämligen att den svenska ogifta kvinnan ännu var omyndig och endast genom ansökan kunde förklaras myndig. Visserligen hade redan 1825 förslag blifvit väckt om ogift kvinnas myndighet vid 25 års ålder, och frågan hade flera gånger upptagits, men förfallit. Vid senaste riksdagen hade ett förslag i denna väg blifvit antaget, med det afslogs af Kungl. Maj:t. Nu skulle en ny riksdag sammanträda, och för att säga ett ord

med i frågan, tog Fredrika Bremer den som ett hufvudmotiv i sin nya bok och sökte uppvisa alla de orimliga och himmelsskriande orättvisorna i det gamla tillståndet. Detta var den ena, mera negativa sidan af boken. Men den hade äfven en positiv sådan, nämligen att framhålla den svenska kvinnans djupa behof af en ordentlig uppfostran till en allvarlig och tänkande människa för att vara i stånd att värdigt uppehålla den själfständighet, som hon genom en myndighetsförklaring erhölle. Detta var innehåll nog, som i själfva verket skulle ha passat bättre för en afhandling än för en roman. Detta är också den alltid återkommande anledningen till anmärkning mot boken, som till följd däraf har sina svaga sidor, men som också äger goda och vackra sådana.

Handlingen är förlagd i en småstad, Kungsköping, där författarinnan får godt tillfälle att skildra en mängd figurer med både humor och satir, det senare hufvudsakligen vid tecknandet af en nödhjälpskommitté, tillsatt efter en mordbrandseldsvåda i staden, en teckning som kanske till och med kan sägas lida af någon öfverdrift. Man gör först bekantskap med Herthas hem. Man möter där en gammal själfvisk och hård fader med sina döttrar, af hvilka Hertha är den själfständigaste. Man kan härvid icke underlåta att

finna förebilden till dessa förhållanden i författarinnans eget hem, såsom vi känna det af inledningen. Här tillkommer dock en särskild sak: denne fader, som är flickornas förmyndare, visar sig såsom sådan icke blott själfvisk, utan brottslig, då han egenmäktigt emot lag och rätt förhåller dem deras mödernearf och förskingrar det, under det han hindrar dem att förena sig med den, som hjärtat utvalt. Efter faderns död blir Hertha visserligen vigd med sin Yngve, men först efter det de väntat i sju långa år och sedan han af olyckshändelse skadat sig så, att han snart dör. Under vänttiden har Hertha upprättat en högskola för flickor, och just här går det väl långt med den prosaiska tendensens genomförande, då till och med skolans program, ämnena för vetenskapliga samtal och sådant fullständigt meddelas. Karaktärsteckningen, som varit Fredrika Bremers förtjänst i många fall, är här dels försvagad, dels öfverdrifven, det förra i Yngve, det senare i Hertha själf, hvars själskraft dock alltid framträder mest till sin fördel, när hon konfronteras med sin hårde fader, som hon dock för resten ej tillåter någon af de sina säga ett enda ondt ord om. Att märka är, att man ej ens här fullständigt saknar det gamla romaneska draget; så i Herthas olycklige kusin Rudolf, mordbränna-

ren, i Yngves äfventyr med den brinnande ångbåten och äfven i Herthas sätt, som ibland ter sig rätt sentimentalt. Men det, som hos samtiden väckte skandal, var författarinnans tilltag att efter branden låta Hertha, som dock på uppdrag hade de sjuka och sårade i sin vård, personligen och utan vittnen sköta en knäskada, som Yngve ådragit sig, då under mordbrandsnatten en mur ramlade öfver honom. En sådan gräslig »okvinnlighet» hade man ej tilltrott »Mamsell Bremer», icke ens sedan hon varit i Amerika — och där lärt sig att bortlägga dumt pryderi!

Det tendentiösa i boken underströks ännu tydligare än af dess innehåll genom tillfogandet af en »Bilaga», som innehöll hofrätternas afstyrkande utlåtanden angående lagkommitténs förslag af 1825 om myndighet för ogift kvinna vid 25 års ålder. Nekas kan icke, att denna åtgärd med bilagan, som för öfrigt lifligt ogillades af den förståndige Böklin, hade ett åsyftadt samband med frågans behandling vid riksdagen 1856; den ansågs äfven, enligt samtida intyg, ha inverkat på det offentliga dryftandet af frågan. Således har Fredrika Bremers arbete för kvinnans myndighet icke varit förgäfves, och hon fick till sist rätt i denna fråga.

Ännu starkare framstod tendensen beträffande yrkandet på nya skolor för flickor genom den

skildring däraf, som ofvan antydts. Men äfven här hade författarinnan framgång, ty vid samma riksdag väcktes motion om en normalskola för flickor, som blef verklighet 1864, sedan redan förut ett seminarium för utbildande af lärarinnor inrättats och börjat sin verksamhet 1861, alltså bägge under Fredrika Bremers lifstid. Men just detta yrkande på högre och grundligare undervisning för flickor åstadkom 1856 »en storm af hån och ovilja» mot »Herthas» författarinna, och det var framför allt hennes fordran på grundlighet, som väckte löje, nästan anstöt, i synnerhet när det blef fråga om, att kvinnor skulle få studera medicin. Och det var ej blott författarinnans åsikter, som kritiserades — äfven hennes person blef föremål för ett grin, som hotade att neddraga hennes goda namn i smutsen och beröfva henne den popularitet, som äfven här i landet varit henne tillerkänd. I utlandet hade en sådan behandling af en ärlig och för mångas rätt kämpande författare knappt kunnat komma i fråga.

Vi, som nu lefva, kunna nog ha åtskilligt att anmärka mot »Hertha», och jag har för min ringa del här ofvan framstält, hvad jag där finner mindre tillfredsställande i åsikter och behandling. Men de flesta af samtidens anmärkningar måste förefalla oss underliga och orättvisa, ej blott i

och för sig, utan äfven därför, att kvinnofrågan i senare tid segrat i alla för femtio år sedan anfallna punkter. Myndighetsrätten är vunnen, kunskapsbehofvets tillfredsställande är numera lika tillgängligt för kvinna som för man, kvinnans verkningskrets är utvidgad, hon användes mer och mer i det allmännas tjänst, och till och med tillträdet till de medicinska studierna är nu öppnadt för henne, likasom hon inom bildande konstens och musikens rymder har lika rätt som mannen att få sin utbildning vid statens institutioner. En enda sak är härvid att anmärka, att fordringarna och tilltagen här och där synas i våra dagar gripa något för långt ut öfver det mått och den gräns, som naturen själf uppställt för de kvinnliga anspråken — en gräns som Fredrika Bremer för sin del i sin framställning alltid upprätthöll och respekterade. Nödvändigheten häraf uttalade hon alltid villigt och ödmjukt, hvilket förhållande gör henne i denna omstridda lifsfråga för halfva mänskligheten värd allt erkännande.

Om hennes förhållande till boken om Hertha förtäljer hennes beundrare Flodman följande. Sedan hon talat ut och hennes arbete blifvit fröet till en strid, i hvilken hela hennes föregående författarerykte var nära att sönderrifvas, var »Hertha»

ännu föremålet för hennes med den största kärlek blandade sorg, och först efter nio år, sommaren innan hon dog, kunde hon förmås att åter genomläsa boken. Hon fann dess fel, men hon ångrade aldrig, tvärtom hon gladdes öfver, hvad hon verkat för den sak, hon ansåg helig: kvinnan och hennes rättigheter. Härom yttrar hon i ett af sina sista bref (till fru Fredrika Limnell): »Ja, jag har arbetat för dessa, men bättre, jämnare hade jag kunnat göra det. Men man lindar sig ej lätt ur sekelgamla lindor, som man sedan barndomen varit insnörd i, och dessutom står den sanna och goda resignationen den falska bra nära! När jag slutligen i 'Hertha' djärft sönderslet den senares hämmande band, bortryckte dess slöja, äfventyrade jag, nej, uppoffrade min popularitet som författarinna. Att jag kände det, men gjorde det ändå, har sedan gladt mig och skall glädja mig i min dödsstund.» Brefvet är skrifvet den 15 december 1865, sexton dagar före hennes död.

Det sociala problemet om myndighetsförklaringen och ogift kvinnas rätt att själf sköta sin ekonomi var icke löst med »Hertha». Där framlades blott den negativa sidan af saken: där visades, huru lifvet gestaltat sig för en orättvist behandlad dotter, och den tragiska utgången blef det negativa svaret på den orimliga ekvationens

lösning. Men för Fredrika Bremer fordrade denna utgång en kompensation, en godtgörelse: hon måste visa, huru i hennes tanke en fader borde vara i sinnelag och handling mot sitt barn, och huru en god dotter uppfattade sin plikt mot fadern i detta fall. Hon utförde också denna lösning, men först ett par år senare, år 1858, då hon befann sig på klassisk mark, i Rom, där hon hade sin bostad på Kapitolinska kullen, strax i närheten af Tarpejska klippan. Boken hette »Fader och dotter», men själf kallade hon den sin Benjamin, den tolfte och sist födde af hennes »teckningar».

»Fader och dotter» är i anläggningen en ren motsats till »Hertha». Fadern, en lektor, som hon kallar Norrby, är en grundlig kännare af antikens litteratur, hvari han jämte annat inviger sin dotter Rosa. Skulle det måhända varit »Clivus Capitolinus» och »Rupes Tarpeja», som ingifvit författarinnan denna särskilda förkärlek för klassiciteten, så måste erkännas, att hon var konsekvent, då hon gjorde denne fader till en stoiker. Han ger sin dotter rätt att själf sköta sin förmögenhet, då hon fyllt 21 år. Men så hemfaller han till obotlig blindhet och vill som en äkta romersk stoiker beröfva sig lifvet genom svält. Men Rosa förhindrar det genom att hota att själf

göra på samma sätt, offrar därjämte sina förhoppningar på eget hem och hängifver sig åt att sköta om sin far, som också under hennes vård ej blott blir kroppsligt bättre, utan äfven andligt, i det han ödmjukar sig under Kristi lära. Därmed är det tragiska i »Hertha» försonadt. Om Hertha kunde liknas vid den offrade *bruden* Antigone, emedan hon reste sig mot den tyranniske Kreon, så blef Rosa den kärleksfulla *dottern* Antigone, som ledde sin blinde fader Oidipus till de försonade evmenidernas helgedom i Kolonos, där den gamle fick elyseisk ro. Jag tillåter mig denna liknelse, emedan det ligger ett visst antikt hedniskt drag öfver denna sista dikt af Fredrikas hand. Hertha och Rosa äro olika skiftningar af det kvinnliga ideal, »framtidens kvinna», som gått upp för Fredrika Bremer efter resan i Amerika, och hvaraf »Aurora» skulle utgöra den enande och fulländade bilden, med skildring af detta kvinnoideal såsom maka och moder. Men — denna skildring kom aldrig. Den stannade som en ljus framtidshägring i författarinnans fantasi.

Då »Hertha» utkom, hade Fredrika Bremer redan några månader vistats i Schweiz, där hon mottog underrättelse om, att den strid uppstått, som hon själf anat och förutsagt. Hon tog allt detta lugnt, säker som hon var, att allt nog skulle

gå den rätta vägen. Den resa, hon företagit, gällde till en början endast det gamla reformatorslandet Schweiz, där hon ville lära känna den nya kyrka för en mera praktisk kristendom, som grundats af Alexandre Vinet (död 1847), hvars skrifter på henne gjort starkt intryck. Resans syfte var från början religiöst, och det fortfor också att vara så, allt under det att färden vidgades både till rum och tid. Fredrika Bremer kom under den att besöka flera europeiska länder och en märklig del af Österlandet, och hela resan varade något mera än fem hela år. Det blef en ny och verklig pilgrimsfärd, med Rom och Jerusalem såsom hufvudpunkter. Den började i maj 1856 och slutade 1861 i juli.

Om denna andra stora långfärd af den ensamma, men modiga och karaktärsfasta kvinnan — hon fyllde sextio år strax efter hemkomsten — meddelar jag nu, likasom beträffande den amerikanska resan, först en sammanfattande redogörelse för dess utsträckning jämte några mera framstående detaljer, innan jag går till ett kortfattadt litterärt bedömande af hennes uppteckningar om den i sitt sista stora arbete.

Hon reste, som sagdt, först till Schweiz och slog sig ned en tid i Lausanne, där hon studerade den fria kyrkans lif och organisation, och sedan

fortsatte hon sin färd till de flesta af de berömda orterna i landet, såsom Hassli-dalen, Luzern och Rigi, Zürich och Basel. Men från Basel begaf hon sig plötsligt till Bryssel för att deltaga i en stor välgörenhetskongress, som där hölls, och där hon var den enda deltagande kvinnan. Hon uppträdde ej i förhandlingarna, men hon inlämnade en skrift med uppmaning, att man borde sörja bättre för uppfostran af de fattiga klassernas döttrar, hvilken uppmaning mottogs med bifall. Under kongressen erhöll hon tillsägelse, att konung Leopold önskade göra hennes bekantskap, hvarpå hon hade ett längre samtal med konungen, som hon fann rättsinnig och välvillig. Efter att ha sett Gent, där hon naturligtvis besökte Béguinegummorna, jämte Brügge och Antwerpen, tog hon återvägen till Schweiz öfver Paris, som hon återsåg efter några och trettio år: hon var första gången där, såsom vi minnas af hennes ungdomshistoria, under restaurationens dagar vintern 1821—22 i sällskap med föräldrar och syskon. Hon kände 1856 ej igen detta gamla Paris. Lifsglädjen var försvunnen, allt syntes stelt och strängt emot förr. Lustigt nog var, att hon där besökte »Salle Valentino», ett établissement à la Mabille, och såg på dansen! I Schweiz stannade hon ännu öfver vintern kvar i Lausanne och reste på våren

1857 till Genève, Calvins stad, samt Neuchâtel, öfverallt mött med vänlighet af intresserade människor — och därpå gick färden till Italien. Det låg i hennes intresse att, efter studiet af protestantismens nyaste praktiska skiftningar norr om Alperna, äfven på närmare håll studera den gamla katolicismen. Hon kom ned i dess hemland på en af de vackraste alpvägarna, öfver Simplonpasset. Hon färdades uppåt höjden och nedför berget åkande i en liten trilla förspänd med *en* häst, som kördes af en piga, och detta till på köpet under ett hotande oväder. Raskt, i sanning!

Bland de första platser, hon besökte efter att ha kommit ned i Italien, var valdensernas dalar, »den evangeliska protestantismens äldsta hem och härd här på jorden», där hon genast mötte vänliga och förvandta själar och lefde några lyckliga dagar med dem i en storartad alpnatur. Sedan gick vägen till Turin, där den märkvärdigaste tilldragelsen var hennes sammanträffande med statsmannen Cavour, med hvilken hon hade ett långt samtal, efter att för honom ha blifvit presenterad af en varm italiensk patriot, professor Melegari, som för henne var »en ovärderlig bekantskap». Huru hade hon nu sammanträffat med honom? Det nämner hon intet om, men hon hade i allt sådant en häpnadsväckande tur. Hon

tillbragte därpå en vecka i Genua, där hon möttes af en ung svensk flicka med det ovanliga namnet Jenny Lind, som sedan var hennes trogna följe i Italien.

De reste från Genua på den härliga strandvägen öfver La Spezia till Pisa. Fredrika Bremer är ej så litet orättvis mot den lilla, men märkvärdiga gamla staden och talar för mycket om dess lutande torn, liksom om Pisa ej hade annat att komma med. Dock har hon några vackra ord och äfven några goda tankar om Pisas oförlikneliga dôme och äfven om tornet. Där gjorde hon bekantskap med en italiensk själsfrände, signora Catarina Ferrucci, hvilken med goda skrifter verkat för »la donna italiana», som vid den tiden ännu ej kommit i åtnjutande af lika arfsrätt med männen. Emellertid skyndade hon sig till Florens, blomsterstaden, där hon fann helt annat lif än i det döda Pisa. Där är hon för resten intressant att följa på vanliga vandringar genom staden — men icke i muséerna, i Uffizi och Palazzo Pitti, ty där har hon icke erforderlig odling, hvarken hufvudets eller ögats, och hon gör emellanåt rätt betänkliga misstag, såsom då hon förlägger Dantes graf till Ferrara i stället för Ravenna; att påstå, att Savonarolas hufvud liknar Luthers är ett fel, som beror på idéassociation.

Emellertid lämnade hon snart Florens med Rom till mål för att bereda sig och sin unga landsmaninna trefligt vinterkvarter, ty de befunno sig redan i december månad. På vägen dröjde de dock i Siena, där dômen vann hennes erkännande. Hela kyrkan fann hon vara ett poem; i ingen katolsk kyrka hade hon så som i denna känt det storartade af deras mystik. Erkännas måste, att hon hade en viss känsla för arkitektur, i hvilken hon gärna såg en symbolisk betydelse. Och så kom Rom.

Att följa henne på alla hennes vandringar i Rom skulle vara orimligt, om också ganska lockande, då jag för egen del ej mera än fyra år senare kom första gången till den eviga staden och såg den i samma påfliga skick som hon. Hon besökte Forum och Colosseum, Capitolium och Sixtinska kapellet, S:t Peter och Katakomberna, som hvarje annan resande. Men midt i det hela träffar man henne som gäst hos en grefve Collorado, som för trettio år sedan varit i Sverige, och ute i San Paolo Fuori blir hon en af de sista dagarna i året af en till katolicismen nyomvänd tysk ung man i all vänlighet uppmanad att omvända sig till katolicismen, medan en svensk väninna, som också är nyomvänd och nu åhört samtalet, säger henne, att det icke är nog att tro på

Gud och Frälsaren för att vara kristen, hvartill Fredrika Bremer tvärsäkert svarar: »Nåväl, jag vill fråga påfven!» Och se, efter en månads ganska festligt lif under början af år 1858 ända till dess karnevalen är förbi och fastan inträdt, började hon på allvar fundera på sitt studium af katolicismen. Hon blef nämligen af en ung nunna af orden »Sacré coeur» vid kyrkan SS. Trinità de' Monti uppmanad att göra en »retraite» hos nunnorna, d. v. s. låta instänga sig för kontemplation och allvarsamt besinna saken. På detta anbud och de med dessa samtal ofta förbundna orden: »jag skall fråga påfven!» följde nu tvenne mycket egendomliga, men för Fredrika Bremer mycket karakteristiska utslag i handling. För det första sökte hon — genom alla skandinavers vän, gamle konsul Bravo — och fick ett samtal med påfven Pius IX, som hon, likasom hela världen, från 1846—47 kände såsom en liberal katolik, och hon fick verkligen jakande svar på sin fråga, om han ansåg henne vara kristen. Hon lämnade honom efter samtalets slut med ett stort intryck af hans vänliga sätt att bemöta henne, men, såsom hon säger, mindre belåten med sig själf och sin »protestantiska stolthet». Efter några utflykter till Albanerbergen, med sina villor och Nemisjön, samt Sabinerbergen, med Tivoli och Hadriani

villa, kom påsken med sina kyrkofester; men när dessa voro förbi, följde det andra utslaget af de nämnda samtalen: hon svarade ja på inbjudningen att göra en »retraite» i klostret »Sacré coeur», under ledning af Soeur Geneviève och karmeliter-munken Père Marie-Louis. Hon skulle genomgå ett trosprof, och hon var nu nära femtiosju år gammal: skulle det lyckas henne? Ja, hon var själf säker därpå, och hon lyckades, oaktadt anfallen voro kraftiga. Hon tyckte, att eldprof och vattenprof helt säkert skulle ha varit mindre svåra att uthärda än detta fortfarande talprof. Hon var inne i klostret den 14 april; den 24 i samma månad hade hon lämnat det och fick då sin bostad på Capitolium vid Tarpejska klippan, där hon under ljufva känslor af frihet och lugn och med en förr aldrig erfaren lätthet skref sin bok om »Fader och dotter», såsom vi redan sett. Efter en del konststudier i kyrkor och muséer och sedan det nämnda arbetet var klart, var hon färdig med Rom.

Hon reste därifrån till Neapel och hade den turen att vid sin ankomst få se ett utbrott af Vesuvius. Vägen till Neapel gick med vetturin (hyrkusk) förbi det berömda klostret Monte Cassino, till hvilket hon klättrade uppför det väldiga berget. I Neapel följde sedan en äkta italiensk

illumination till ära för kungen på hans namnsdag; men kungen var den sorgligt ryktbare kung Bomba, och han höll sig med sin familj undan i Gaeta, som ju är en fästning. Naturligtvis besöktes öarna Ischia och Capri, städerna Sorrento och Amalfi, ruinerna i Pestum och Pompeji, och på alla ställen hade hon eller förvärfvade hon vänner. Ja, hon blef medelpunkten i ett familjelif, som i synnerhet på öarna tager sig rätt pikanta former i förhållandet mellan de ungdomliga elementen i kretsen. Så går sommaren sin kos, man återvänder till Neapel för att i oktober afsluta vistelsen där, tillbringar slutet af hösten på Sicilien i Palermo, Messina, Taormina och Syrakusa, där hon uppsöker tyske skalden August von Platen-Hallermündes graf, hvilket hedrar henne, likasom också att hon hedrade Archimedes' och Timoleons grafvar med besök. Från Sicilien styr hon öfver Malta färden till Österlandet.

När hade den tanken att begifva sig till Österlandet eller, precisare uttryckt, till Jerusalem uppstått hos Fredrika Bremer? Förmodligen redan i Rom; men tydligt i ord framträder den tanken, så vidt jag kunnat finna, först då, när hon skildrar sin resa till Neapel. Hon for dit, såsom vanligt var den tiden, innan järnvägar funnos, per vetturin, i sällskap med en rabbin, tysk

för resten, en lärd och intressant gammal man, som förtjuste henne med att läsa högt för henne Davids psalmer, först på hebreiska och sedan på tyska, med ett patos och en »Schwung», så att »kung David själf hade ej kunnat göra det bättre». Bekantskapen med honom gjorde, att hennes resas mål från den stunden var icke Italien och Grekland, utan tyst i själens djup sjöng det: »Jerusalem, Jerusalem!»

Nu kunde åter framkastas en fråga: hvad skulle vår ärade författarinna göra på Malta midt i vintern? Hon förklarar själf, att hon kom till Malta blott för att se det under några dagar och sedan fara vidare öster ut. Men till sin öfverraskning fann hon, ehuru hon ej kände en människa eller hade något anbefallningsbref, sig snart omgifven af vänner, som gjorde lifvet intressant för henne genom sina personligheter och hvad de lärde henne känna, och bland dem fanns äfven några landsmän. Nog af, hon kom dit vid midten af december 1858, och hon for därifrån midt i januari 1859 — hon tillbragte således en hel månad där. Den 15 januari kom den franska båt, som skulle föra henne till Alexandria, ty det var hennes afsikt att först besöka Egypten och sedan därifrån draga sig upp till Palestina. Däraf blef nu ingenting, men det var dock till hen-

nes eget bästa. Först och främst gjorde hon under de svåra, stormiga dagarna ombord helt oväntadt ett par bekantskaper af största betydelse för henne själf, nämligen med en rysk furstinna och en tysk-judisk, men till kristendomen omvänd professor från Petersburg, som reste i hennes sällskap, hvilka bägge voro på väg till Jerusalem. Professorn talade både hebreiska och arabiska. Då fartyget kom till Alexandria, möttes de af den underrättelsen, att pesten brutit ut vid Nilen, och alla resande från Egypten hade att vänta turkisk karantän i alla sultanens hamnstäder, hvarför det nu blef nödvändigt att välja mellan Egypten och Palestina. För vår resande var valet genast gjordt — hon föredrog Palestina. Detsamma gjorde den ryska damen och hennes beskyddare, som också tänkt stanna något i Egypten. De följdes därför alla tre åt med samma, genast afgående ångare, och hvad mera var — Fredrika blef inbjuden att följa de ryska »vännerna» under samma eskort och befordring under två dagars färd till lands mellan kusten och Jerusalem. Det förefaller alldeles, som om en »providentia specialissima» hade ombesörjt och banat vägen under svåra förhållanden för den ensamma gamla damen från Svea land.

Färden till Jaffa under ett dygn på Medelhafvet var ofvanpå den föregående stormen en enda stor härlighet af solljus, safirblått haf och ljumma sommarfläktar. En ljuflig morgonstund den 20 januari 1859 voro de framme i det gamla Jaffa. Men — nu återstod det värsta: färden till Jerusalem måste ske till häst, och Fredrika Bremer hade aldrig suttit på en hästrygg. Men hon tog Gud i hågen, lät lyfta sig upp på sin Rosinante i den stora arabiska sadeln, där hon satt »mansvis», såsom hon själf uttrycker sig — och, hvad under! helt bekvämt och bra som i en länstol. Och så bar det af med den lilla karavanen, under ledning af den beväpnade kavassen Abdul, på en väg, som blef allt svårare, när man kom upp i bergen, och som efter två dagars ridt slutade i Jerusalem. Det torde ursäktas, att jag något vidlyftigare behandlat detta hennes kroppsliga stordåd, ty ett sådant var det, i sanning!

Den tid af fem månader, Fredrika Bremer vistades i Palestina, tillbragtes mestadels i Jerusalem, där hon ifrigt uppsökte de heliga platserna och studerade deras historia. Men hon gjorde också en mängd längre och kortare utflykter, först till de närmast liggande ställena, Bethania, Olivberget och Gethsemane, dit hon färdades till fots, men för längre resor begagnades häst, och hon

blef en modig och säker ryttarinna, när det gällde, ehuru hon alltid vid uppstigandet i sadeln hade hjärtat i halsgropen. Vid sådana färder, som mest gjordes i sällskap, red alltid en till tänderna beväpnad kavass framför kavalkaden.

Äfven här hade nämligen Fredrika Bremer fått vänner och bekanta både bland kristna och muhamedaner. Så var hon till exempel på dammiddag i harem hos en förnäm turk, Musa Effendi, och därefter på soirée hos engelska konsuln Mr Finn, där hon oväntadt träffade norrmannen excellensen Sibbern, som från Konstantinopel begaf sig hem till statsministerposten i Stockholm. Så for hon till Jordanfloden, Jericho och Döda hafvet, en färd som ej var utan äfventyr, ty de resande befunno sig midt ibland beduiner, och en nattlig storm blåste omkull tältet, där damerna hade sin tillflykt. Men allt slutade väl.

Påskveckan tillbragtes i Jerusalem, med alla dess fester, och då de voro förbi, företogs en utfärd till Bethlehem. Den började med ett äfventyr, som kunnat bli ödesdigert för Fredrika Bremer. Hennes egen och en annans häst råkade i slagsmål, och hofvarna användes oförskräckt med den påföljd, att ryttarinnan kastades af midt emellan de två sparkande djuren — men utan att hon det minsta skadades. Vid framkomsten för-

des där ett älskvärdt samlif nere i Artas dal, där Bethlehem är beläget, och Fredrika hade engelska vänner, som icke tröttnade att visa henne all tillgifvenhet. Enda afbrottet i stillheten var, då de under sina promenader uppskrämdes af väpnade araber, som svärmade öfverallt under höga krigsrop, men främlingarna tillfogade de aldrig något ondt: de voro vanligen ute för att uppsöka fientliga stammar, med hvilka de lågo i delo.

Men det led till slutet med lifvet i Jerusalem och dess omnejd. Den 30 maj tog hon afsked af den plats, som hon ansåg bilda kulmen i hela sin resa. Det gällde då att komma till Jaffa igen, hvilket skedde som sist till häst, nu under skydd af engelska konsulns dragoman, och efter en besvärlig ridt fördes hon ombord på den väntande ångaren, som bragte henne till Caipha i norra Palestina vid foten af berget Carmel. Därifrån besökte hon Cana, Nazareth, Tiberias och sjön Genesareth, orter kända genom evangelierna — allt till häst — hvarjämte hon besteg berget Thabor, en af de vådligaste och mödosammaste färder i denna trakt.

Vägen gick sedan tillbaka till Caipha, och hon lämnade där Palestina och begaf sig med ångfartyg till Beyruth i Syrien. Men här var åter ett berg, som lockade, och hon kunde icke

lämna landet utan att ha gjort dess bekantskap: det var Libanon. När hon ändtligen hade äfven detta bakom sig, kunde hon med lugnt samvete gå ombord på den ångare, som skulle föra henne kring Mindre Asien till Konstantinopel. Men man må ej tro, att detta gick i en oafbruten resa. Hon stannade först i Tripoli, där hon tog farväl af Syrien; sedan vid Latakieh (Laodicea), där hon afhämtades till sällskap med bal hos engelska konsuln; så förbi Alexandretta och andra småorter till Rhodos, korsriddarnes ö, och efter sju dagars färd befann hon sig i Smyrna. Där besökte hon främst den efter tyskt mönster anlagda diakonissanstalten och var först en tid »systrarnas» gäst, men mottog sedan svenske konsulns inbjudning. Från Smyrna besökte hon Lesbos och dess hufvudstad Mytilene, där hon stannade i tre dagar och gjorde en vacker utflykt till den sköna orten Porto Oliveto, naturligtvis till häst, fördes i stadens skola omkring af två herrar, af hvilka den ene hette Homeros, den andre Aristides! Men om Homeros själf, om Alkaios och Sappho, som lefde och diktade där, eller om den vise Pittakos hade de ej mera att säga än Brockhaus' konversationslexikon, och det var ej mycket. Hon säger sig ha läst en sång af Sappho, naturligtvis odet till Afrodite, förmodligen i öfver-

sättning af »den lärde rabbinen», som var hennes följeslagare till Neapel, ty utom Davids psalmer hade han efter hennes uppgift äfven med sig dikter af Anakreon, Pindaros och Sappho .... Från Smyrna gick resan sedan till Konstantinopel. Hon kom dit midt i juli, och i början af augusti reste hon därifrån till det land, som hon säger sig, näst sitt eget, älska högst på jorden, Hellas.

Huru starkt detta uttryck af kärlek till Grekland än kan tyckas vara, är man dock färdig att tro det efter orden, om man dömmer efter den långa tid af sin resa, som hon ägnade åt vistelsen där, ty hon blef kvar där ej mindre än ett år och tio månader. De båda sista af hennes sex volymer om hela resan handla ensamma om lifvet i det nya Grekland. Af det öfverflödande stoffet i skildringen kan jag här ej taga ut mera än några af de mest i ögonen fallande punkterna.

I Athen är hon snart hemmastadd, ehuru hon att börja med är missnöjd med sin bostads närmaste granne, det gamla hederliga »Vindarnas torn», som hon finner klumpigt i sin utstyrsel — reliefer, framställande de hufvudsakliga vindarnas representanter — på samma gång de under några ovädersdagar öfver staden lössläppta verkliga vindarna med sitt oväsen och sina uppjagade dammoln hindrade henne att gå ut. Men stormen

bedarrade. Efter att ha besökt Akropolis och sörjt öfver förstöringen, befinner hon sig en dag i ruinerna af Hadriani Jupiterstempel i sällskap med exministern och professorn Alexander Rangabé och hans engelska fru, angenäma bekantskaper, som snart följdes af en lång rad nya vänner, såsom det amerikanska paret Hill, som i Athen anlagt en berömd skola, engelske ministern sir Thomas Weyser, drottningens hofpredikant tyske pastorn Hansen med fru och svenske chargé d'affaires von Heidenstam och hans fru, som utanför Athen af en vildmark skapat ett landställe, kalladt »Grilla», af Fredrika Bremer benämndt ett »svenskt paradis», med en skuggig park af barrträd. Man förstår, att hon skulle lefva sig fast i en sådan omgifning. Hon hade också där för någon tid sitt lugna hem.

I september gjorde hon en utfärd, som började med en tur mellan öarna Ægina, Poros, Hydra och Spezzia och sedan gick vidare till Nauplia, hvarpå hon utförde ingenting mindre än en stor tur på Peloponesos, nämligen öfver Argos genom Arkadien ned till Sparta, hvarvid färden gick för det mesta på hästryggen med samma framgång som förr i Palestina. Återresan gick öfver Mykene, där hon såg Agamemnons ryktbara borg och lejonporten, samt öfver det forna Korinth,

där hon och hennes ressällskap festligt mottogos af förnäma greker. Egentligen hade hon först tänkt att nu vända åt väster och resa hem; men beslutet ändrades, emedan hon i Sparta blifvit bestulen på en rätt betydlig summa penningar, som skulle utgöra hennes reskassa till Triest. Hon nödsakades därför vända åter till Athen, och då hon där blifvit erbjuden hus och hem hos pastor Hansen, mottog hon anbudet, och hon fick därmed anledning att stanna ännu ett år och mera i Grekland.

Jag anser mig ej behöfva gå in i detaljer om detta hennes hvardagslif i Athen under slutet af 1859 och början af 1860. I förbigående meddelas blott, att hon bevistade en bal på kungliga slottet, emedan detta hade ett visst inflytande på hennes sommarlif följande år. Hon är, såsom vi sett, icke första gången på bal borta i östern. Men hufvudintresset vid denna var hennes samtal med konung Otto — hon var, såsom vi också sett, ej ovan att samtala med krönta personer. I afseende på det intryck, han gjorde, jämför hon konung Otto med Oscar I. Emellertid skulle han icke glömma henne, såsom vi få se.

Nyåret 1860 firar hon med att studera och nedskrifva en skiss öfver Greklands senaste frihetskamp. Sedan komma såsom afbrott först ett besök

på ön Tinos för en folkfest, som där firades, därvid hon var gäst hos en grekisk senator och hans brorsdotter, och sedan påsken i Athen med folkfest vid Thesevstemplet. Men våren förgår och sommaren kommer; baden i Phalerosviken tillfredsställa ej längre ....

Då kommer i junihettan ett gladt och ljufligt budskap till henne: konung Otto inbjöd henne att på sin snällseglande yacht »Leon», hvars befäl och manskap underhölls af konungen, under sommarmånaderna göra en segeltur efter hennes eget tycke till den grekiska arkipelagens öar i Egeiska hafvet. Man kan väl förstå, huru förtjust hon skulle bli öfver en sådan »kungligt nobel gästfrihet». Efter att den 1 juli ha varit med i gruflig hetta på examen i en flickskola, afreste hon följande dag på sin vackra kungliga yacht i sällskap med sin värdinna, fru Hansen, och en ung tysk arkeolog, d:r Michaelis, som hon bjudit att deltaga både för hans egna studier och för den hjälp i fornkunskap, som han kunde bjuda. Denna gång kan man säga, att hon fick tillfälle att göra en sannskyldig Odyssé, som kunde räcka några månader. Utom sina vänner hade hon, som hon väl märkte, sin »resnisse» med sig, nu lika väl som förr i Nya världen.

Om denna resa blott några ord! Hon kom först till Ægina, där hon, tyvärr, yttrar sig något ohöfviskt om grekernas ämnen för sina bildprydnader på templen, här förnämligast gafvelgrupperna. För den sakkunnige är det onödigt att här göra någon gensaga. Konsten låg i det hela ej för vår författarinnas natur. Annars skulle hon ej ha sagt, att de vittnade *för* deras hjältesinne, men äfven *om* en viss andens fattigdom. Sedan besåg hon Syra och Delos, Santorin och Naxos, där hon slog sig ned ungefär en månad; sist tillbragte hon en tid i Piræus, hvarefter hon i september åter var i sitt hem i Athen. Men ej mera än åtta dagar lefde hon i lugn. Sedan kom hennes stora resa norr ut till Thessalien den 1 oktober, hvarvid hon hade med sig pastor Hansens yngste son, en just då nyblifven grekisk student. Det gick norr ut med ångbåt, som stannade på alla ställen och medgaf tillfälle att gå i land och se sig omkring, hvaraf Fredrika Bremer flitigt begagnade sig. I oktober är hon åter hemma i Athen; men innan månaden är slut, är hon å nyo färdig till en resa. Denna gång är Delphi slutmålet, och nu har hon med sig Hansens familj, pastorn, frun och sonen, därvid hon med grundlighet studerar både böcker och lämningar för att få en lefvande föreställning om platsen och dess

historia. En sådan har hon också både fått och återgifvit. På hemvägen passerade hon Thebe, där hon tänkte både på Oidipus och Epaminondas, samt vidare Elevsis — och allt detta till häst, utom sista delen af vägen till Athen, där de fingo vagn. Hon är åter hemma, och slutet af året förflyter i stillhet. Under början af 1860 var hon också mest stilla. Enda större utflykt, som göres, går till Megara och Marathon. Men i tankens värld gör hon ännu större utflykter — i historien om Perikles och Aspasia, i filosofien om Sokrates .... och så kom i maj afskedet med tacksamhetsbesök och välönskningar för Grekland. Den 26 maj afreste hon från Athen, på dagen fem år, sedan hon lämnade Stockholm. Vägen gick nu till Italien, till Venedig, där hon dröjde ett par veckor, ty — låt oss till sist påminna om detta drag hos henne: hon gjorde sig aldrig brådtom. I slutet af juni var hon i Dresden, och i början af juli återsåg hon ändtligen Stockholm.

Detta är i korthet innehållet i hennes sista stora verk, »Lifvet i Gamla världen», som utkom i sex delar 1860—62. Hon kallar det för öfrigt »Dagboksanteckningar». Hon har här nödgats bortlägga brefformen; men för att ersätta den och få mera frihet i framställningen, ägnar hon denna åt »Läsaren». Härpå skulle verket båda vinna och

förlora — vinna i minskningen af den litet pjollrigt subjektiva ton, som hon förut gärna använde till system — förlora i naiv omedelbarhet och intagande behag. Anteckningarna äro i det hela skrifna med mera pretention; hon inlägger gärna diskussion öfver de ämnen, hon behandlar, religiösa, historiska, filosofiska, konstnärliga och sociala. De religiösa lyckas henne vanligen bra, och dem hade hon, som det tyckes, samvetsgrant satt sig in i; de historiska fann hon stoff till i böcker; mindre lyckas hon i de filosofiska, som allt emellanåt göra ett ganska dilettantiskt intryck; minst i de konstnärliga, som, efter hvad vi sett, visa brist på insikt och äfven på öfvadt öga; bäst åter i de sociala, som ju alltid lågo henne starkast om hjärtat. Men framställningen är i det hela å dessa 1,750 sidor frisk och vanligen icke affekterad samt liksom brefven från Nya världen fulla af spiritualitet och humor och alldeles fria från skryt, äfven där hon skulle haft anledning att understryka sin oförskräckthet och i bästa mening sanna manhaftighet.

Hufvudintrycket af boken blir ännu i dag, att både den fem års långa pilgrimsfärden — och de sex delarnas beskrifning — äro tillsammans en verklig bragd, hvartill vi i vårt land ej sett maken sedan Sancta Birgittas dagar, såsom redan i början

anmärktes, och öfver hvilken vi lika väl kunna vara stolta som öfver någon manlig bragd bland de många, som i forna dagar utfördes af våra landsmän och äro berömda i häfderna.

* * *

Härmed äro de hufvudsakligaste af Fredrika Bremers arbeten upptagna och efter förmåga värdesatta. Har det i någon mån lyckats att angifva deras mening, så torde det ej kunna nekas, att man i dem finner en fortgående utveckling jämsides med en fortgående omändring — icke af åsikter och mål, men väl af framställningen af dessa åsikter och mål. Utvecklingen går från det estetiska öfver till det praktiska, från romanen öfver till afhandlingen eller diskussionen om sociala frågor, och på samma gång blir formen från objektiv och berättande alltmera personlig och subjektiv, till dess den uppgår i den subjektivaste af all form, brefformen och alstrandet af en för författarinnan karakteristisk brefstil.

Till basis för denna ligger alltid den enskilda brefskrifningen, som af Fredrika Bremer utvecklades till en ovanlig grad af fullkomlighet. De förmögenheter som alltid, såsom ofvan anmärkts, hos henne förhärskade, voro känsla och

fantasi. De rände alltid i förväg med hennes andliga impulser och hjälpte henne mången gång att försona motsatser, som för andar med skarpare tankekraft tedde sig såsom oförenliga. Det var på grund af detta, icke den skapande fantasiens, utan föreställningslifvets öfvervälde i hennes inre värld, som hon ansåg sig kunna förena tro och vetande, idé och praxis, fantasilif och verklighet, och aldrig har denna hennes älskvärda naivitet tagit sig ett vackrare och omedelbarare uttryck än i hennes bref. Främst må här nämnas dem, som hon skref till sin mångårige mentor Böklin, men äfven dem till den engelskfödda fru Frances von Koch samt alla dem hon från sin Amerikaresa skref till sin älskade syster Agathe, af hvilka här nyss gifvits en kortfattad karakteristik. Det, som där är sagdt om dem, gäller i hela sin vidd om alla hennes bref. Framställningen i dem är ofta så lefvande och äkta, att man tycker sig kunna se minen hos den skrifvande, medan hon tecknar ned sina tankar och föreställningar. Allt hvad hon genomlefde i sin yttre eller inre värld kom här till synes i den aldrig sinande, klara och rika ordströmmen, som aldrig tröttar, men heller aldrig blir tunn och ytlig. Den förer alltid guldsand med på bottnen, lysande korn af själfullhet, godhet, humor, lustiga drag ur verkligheten, öm-

het, kvinnlighet och alltid ädelhet i uttrycket. Ingenting är sökt eller gjordt för att slå eller blända, allt är naturligt och tillfredsställande som en sund och ljum sommarluft. Och allt detta i en viss motsats till stilen i en del af romanerna, som när den ej tecknar verkligheten direkt eller humoristiskt, utan vill upp i högre rymder, ej sällan blir onaturlig, öfverspänd, affekterad och därmed osann, romanesk, såsom vi emellanåt kallat den här ofvan.

Men nog härom. Fredrika Bremer förtjänar en hedersplats i vår litteratur, huru föråldrade hennes romaner småningom kunna bli. Därför är den i brefform skrifna »Grannarne» med rätta ansedd som hennes i det hela bäst lyckade roman. Därför förtjänade ock hennes bref att samlas och utgifvas, ty de utgöra den ena sidan af hennes anspråk på vår erkänsla; likasom den andra är hennes personliga hjärtegodhet, som bildar grundvalen i hennes karaktär och var den aldrig trytande ådra, hvarur hennes sociala sträfvanden för kvinnans rätt, för de fattiga och lidande, för de små och deras uppfostran, och framför allt, hvad jag så när hade sagt, för alla gamla ensamma ogifta »mamseller», som hon själf var, i rika flöden utströmmade. I jämförelse med dessa centrala intressen hos henne voro hennes små poetiska utgju-

telser på vers oskyldiga, men också obetydliga alster af en i formen okonstnärlig dilettantism, likasom äfven hennes tecknade porträttbilder, vittnade om svaghet i hand och öga att träffa karaktären, medan förmågan att med ord teckna en i verkliga lifvet studerad figur emellanåt kunde lyckas henne ganska väl.

Slutomdömet om Fredrika Bremer såsom skriftställarinna skulle till sist kunna formuleras så, att hos henne funnos två olika litterära böjelser — den ena realistisk i uppfattningen af naturen och den direkta, vanliga hvardagsverkligheten i människovärlden, som hon tillägnade sig med ett humoristiskt leende, och som tog sig uttryck i lyckade taflor ur lifvet samt i en del bref och reseskildringar; — den andra idealistisk, men på samma gång abstrakt, som närts af religionsgrubbel och filosofiska funderingar, men icke räckte till att bli fullt lefvande, hvarken i betraktande af konsten eller i poetiska utgjutelser, men gör god tjänst tillsammans med hennes hjärtas människokärlek, i hennes mera högstämda bref, i hennes teoretiska diskurser och framför allt i hennes filantropiska förslag och uttalanden.

Och härmed säga vi farväl åt denna mångbekanta svenska kvinna, om hvars litterära alstring väl kunna hysas olika tankar, men om hvars

hjärtegoda och högsinnade karaktär icke kan finnas mera än *en* mening, att hon älskade sin nästa mera än sig själf, och att hon för sina svenska medsystrar offrade icke blott sitt jordiska goda, så långt det räckte, och sina ganska mångsidiga både naturliga gåfvor och förvärfvade kunskaper, utan mot slutet af sitt lif äfven det goda namn hon vunnit, och som fanatisk fåvitskhet dock icke förmådde tillintetgöra. Med slutet af förra seklet har minnet af hvad hon varit och hvad hon gjort återvunnit hvad det borde och måste återvinna, nämligen eftervärldens tacksamma erkännande.

De sista fyra åren efter utgifvandet af »Lifvet i Gamla världen» tillbragte hon, att börja med, i Stockholm, men sommaren 1864 hade hon den lyckan att få komma tillbaka till sitt svenska barndomshem, Årsta. Hon ägnade sig i hufvudstaden åt umgänge med sina gamla och unga vänner, åt välgörenhet och tillsyn med de nya undervisningsanstalter för kvinnor och de filantropiska stiftelser, som efter hennes bortresa 1856 småningom uppstått i hufvudstaden och till det mesta ledde sitt upphof från hennes initiativ eller de åsikter, som hon spridt kring sig, och som slagit rot. Med Böklin, som hon besökte i hans

prästgård efter hemkomsten från Jerusalem, fortgick brefväxlingen till det sista. Ännu sommaren 1865 skref han till henne, och något mera än ett och ett halft år efter sin väninnas och lärjunges bortgång följde han henne i döden.

Där ute på Årsta var det sista och enda hon sökte — ro. Hon började känna sig gammal och kraftlös, men hoppades dock ännu på att få tid till utförande af ett och annat, som hon ville hafva gjort. Men den tiden kom icke. Till julottan 1865 hade hon varit i sin landskyrka och af fullt hjärta sjungit: »Var hälsad, sköna morgonstund»; men därvid hade hon troligen förkylt sig, ty kort därpå sjuknade hon i en lunginflammation, som släckte hennes lif den 31 december på natten, innan det nya året ingått. Några dagar senare, den 5 januari 1866, nedsänktes hennes stoft i grafven på Östra Hanninge kyrkogård. Den prydes nu af ett enkelt stenkors, hvarpå läsas dessa ord: »När jag ropade till Herran, frälsade han mig ur all min nöd.»

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

SAMMANKOMST

DEN 20 JUNI 1902.

Fredagen den 20 juni 1902 hade Svenska Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken H. M. Konungen, DD. KK. HH. Hertigen och Hertiginnan af Vestergötland, H. K. H. Hertigen af Nerike och H. K. H. Hertiginnan af Dalarne täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr Billing *öppnade sammankomsten med följande ord:*

Redan vid senaste högtidsdag uttalade Akademien sin djupa saknad med anledning af de trenne förluster, som, tätt efter hvarandra, drabbat henne och fäderneslandet under det flydda årets sommar. Af de män, som med vår höge beskyddares, H. M. Konungens, nådiga bifall inkallats att, efter förlusternas tidsföljd, intaga de lediga rummen, skola i dag envoyéen friherre Carl Nils Daniel Bildt och f. professorn Magnus Gustaf Retzius taga inträde i vårt samfund, den förre med en teckning af presidenten H.

Forssell, den senare med en teckning af professorn friherre A. E. Nordenskiöld.

Jag får nu anhålla, att Akademiens sekreterare ville i vår krets införa friherre Bildt.

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 20 JUNI 1902

AF

CARL NILS DANIEL BILDT

FRIHERRE, ENVOYÉ EXTRAORDINAIRE OCH MINISTRE PLÉNIPOTENTIAIRE

Mine Herrar!

Få torde de vara, åt hvilka det förunnats att inträda i eder krets i det lugna medvetandet af jämbördighetens rätt. Mer än en gång hafven I från dem I hedrat med eder kallelse hört yttras tvifvel om den egna förmågan att värdigt möta de anspråk, som med rätta ställas på en ledamot af denna Akademi, om den egna kraften att lösa de uppgifter edert val ålägger. Sällan har väl en sådan bekännelse varit uppriktigare, än den som nu går öfver mina läppar. Ingen utmärkelse kunde af mig värderats högre än edert val, men jag känner också lifligt allt som fattas mig för att så som sig bör kunna samverka med eder till vinnande af de mål Akademien för sig bestämt, och tidens skiften för henne utstakat. I främsta rummet genomtränges jag af denna känsla, då jag nu har att för eder teckna minnet af den väldiga personlighet, som nyss fyllde den plats det blifvit min lott att skola intaga, af honom,

som I och hela landet känt, värderat och ärat. Väl har jag — det är mig kärt att säga det — från min tidiga ungdom varit fästad vid honom med en vänskap som aldrig störts, väl ha våra lefnadsbanor haft samma medelpunkt, fosterlandets och konungens tjänst, men de ha lupit som koncentriska cirklar, utan att korsa eller tangera hvarandra, och jag har af honom såsom statsman, politiker och talare ett minne, alltför fattigt på detaljer för att göra honom full rättvisa. Hans verksamhet har dessutom varit så omfattande och så rik, att den som skulle kunna framställa hans bild i sann och full dager, måste vara lika mångkunnig och grundlig som han var. En gång kommer väl ock hans lif och gärning att skildras af en värdig penna i den samling af minnesteckningar Akademien ägnar landets stora söner, och där han själf med konstförfaren hand skrifvit namnen Benzelius och Wetterstedt. Den runa jag nu går att rista är blott en första gärd af sörjande saknad, ty än står den hädangångne oss alltför nära för att en allsidig dom skall vara möjlig, och först tiden, den store läromästaren, kommer att visa landet, hvilken mäktig ande gick till hvila med Hans Forssell.

Hans Forssell! Namnet är likt honom som bar det, stolt, kraftigt, manligt. Det låter som

en stöt af klingor som korsas — det ligger stål däri! Och sådan var han själf, en man, en stridbar man och en svensk.

Hans vagga stod på andra sidan Dalälfven, i detta norra Sverige, där skatter slumra, ej blott i bergens gömmor och skogarnas djup, utan äfven i folkets anda och sinne. Och liksom så många andra den svenska tankens stormän kom han från en prästsläkt, som stod allmogen nära. Det betyder, att ett par generationer hunnit uppfostras i sträng pliktkänsla och tidig själsodling, utan att ursprungligheten i uppfattning hunnit afnötas och slappas af vällefnadens vansläktande makt. Det är nog ingen tillfällighet, att dylika stamträd haft lycka med sig.

Hans Forssells farfars farfar, den förste som upptog eller fick namnet Forssell, var bondeson och stupade som soldat under Carl XII:s fanor. Med dennes son, Hans Olofsson, hvilken dog som komminister i Delsbo, lämnade släkten allmogen och tog sitt inträde i prästeståndet, där den sedan förblef genom tre mansled. I Delsbo-komministerns son, Olof Hansson, Hans Forssells farfader, framträder redan familjetypen, sådan den senare bringades till utveckling och mognad i sonsonen. Olof Hansson utmärkte sig tidigt för arbetsamhet och kunskapstörst. Han blef efter hand docent i

astronomi vid Upsala universitet, lektor i matematik vid Karlbergs krigsskola, kyrkoherde i Hudiksvall, prost, teologie doktor och riksdagsman. Det säges om honom, att han var känd för klarhet och redighet i framställningen, för talarförmåga samt för lifligt intresse för det offentliga lifvet, ej minst för bank- och penningfrågor. Hans biograf * har om honom skrifvit:

»I hans lugna jämna väsende låg en ren och fläckfri sanning, och i hans anletsdrag framlyste på en gång mildhet och kraft. Man såg högst sällan hos honom något uttryck af känsla, men den som närmare lärde känna honom, märkte dock, att därinom brann en stark eld, hvilken han med ständig vaksamhet sökte dämpa och innestänga. Ofta flammade dock denna eld ur hans blick, såsom ett uttryck af hjärtlig vänlighet. I hans karaktär låg en ridderlig stolthet, som endast inför Gud och hans heliga bud böjde sig till ödmjukhet och undergifvenhet. Af människor umbar han hellre hjälp än han sökte den.»

I huru mycket erinrar ej denna bild om sonsonen!

Äfven fadern, Carl Adolf Forssell, lektor i matematik vid Gefle läroverk och sedan kyrkoherde i Stora Mellösa af Strengnäs stift, var en

* Biografiskt Lexikon, Band V, s. 52.

dugande man med utpräglade vetenskapliga och litterära intressen, varmt religiös, men ingalunda högkyrklig, utan snarare frisinnad i sin uppfattning och vän af allt framåtskridande. Modern, Clara Justina Louise Eneroth, dotter till en officer * och dotterdotter till en konstnär, ** var å sin sida lika väl utrustad å hufvudets som å hjärtats vägnar, en ädel högsinnad kvinna med rena, vackra drag och mildt blickande, något drömmande ögon. Från båda ärfde sonen hvad de ägde bäst: från fädernet det klara, sunda, skarpa omdömet och den sega kraften, från mödernet karaktärens adel, tankens djup, känslan för skönhet och harmoni samt en icke vanlig kroppslig fägring.

Det var ett lyckligt hem, i hvilket Hans Forssell kom till världen, den 14 januari 1843. Det var gladt och gästfritt, men tillika allvarligt, arbetsamt och gudfruktigt. Framför allt var det kärleksfullt, och det kunde skänka honom till seglingen genom lifvet den dyrbara ballast, som heter minnet af en ljus barndom. Också ägnade sonen alltid sina föräldrar den tacksammaste tillgifvenhet, som, då han var skild från dem, fann sitt uttryck i en jämn och flitig brefväxling.

* Löjtnanten vid Lifgardet Carl Eneroth.

** Djurmålaren Bolander.

Kanske var det dock vid modern de ömmaste banden kommo att fästa honom. Hon var ständigt hans närmaste förtrogna, och kärleken till henne går som en gyllene tråd genom hela Hans Forssells lif. Ett af hans önskemål i ungdomen var att få råd att låta måla moderns bild af någon mästare. Ack, den tiden kom ej förrän den gamla kallats hädan!

Tidigt röjde sig gossens anlag. Han lärde att läsa nästan på lek, genom att höra på då hans två år äldre syster undervisades. Snart blef boken barnets käraste vän, och om han någon gång saknades i hemmet, visste man, att man kunde finna honom i bokhandeln fördjupad i läsning. Fadern sysselsatte sig mycket med gossen och var särskildt road af att med honom anställa små disputationsöfningar. Så uppfostrades han, halft på skämt, till att blifva den skarpe dialektikern och slagfärdige debattören. I skolan visade han samma arbetslust och lätthet att lära, men någon veklig bokmal blef han icke. Stark och frisk, glad och munter, älskade han att strö̈fva omkring i det fria, när han icke fängslades af boken. För växtkunskapen, som han studerade under bröderna Carl och Robert Hartman, fattade han ett lifligt intresse, som han behöll under hela lifvet. Botaniska utflykter voro ett af hans älsk-

lingsnöjen som yngling, liksom han sedan i sin mannaålder gärna följde sina barn, då de började botanisera, och hjälpte dem att samla sina herbarier. Det var hans begär och förmåga af iakttagelse, som här gjorde sig gällande. Men därjämte hade han en öppen blick för naturens skönhet, och det svenska skogs- och sjölandskapet hade i honom en varm beundrare. Mest tilltalades han likväl af det storslagna i berg och fjäll. För jakt och fiske hade han också redan som gosse fattat ett starkt tycke, och vid femton år sköt han sin första räf, en bragd han gärna mindes.

En smärt och högrest sextonåring, med rika, ljusa lockar kring ett ansikte som lyste af käckhet och kraft, var det som 1859 aflade sin studentexamen i Upsala och inskrefs i Gestrike-Helsinge nation för att studera på graden, som det då hette, med historia och statskunskap till hufvudämnen. Lärostolarna i dessa vetenskaper innehades under Forssells studenttid af män, som i ovanlig grad förstått att vinna såväl den lärda världens aktning som ungdomens sympatier, F. F. Carlson, dennes efterträdare Carl Gustaf Malmström och Wilhelm Erik Svedelius. Alla tre, men i synnerhet Malmström, utöfvade ett afgörande inflytande på riktningen af Forssells studier och blefvo i mycket hans förebilder. Men om den

unge studenten, tack vare deras råd, snart fördjupade sig i sina specialvetenskaper med en grundlighet, som för den som följer hans lefnadsbana framstår såsom något rent af häpnadsväckande, så var han dock alltför harmoniskt anlagd för att ej söka sin utveckling äfven på andra områden. Han hade en stor lätthet för språk, både de döda och de lefvande, behärskade såväl latin och grekiska som hebreiska, studerade isländska och funderade till och med en tid att gripa sig an med arabiska. Han brann af begär att tillägna sig både den klassiska och den moderna litteraturens skatter. Homerus blef en af hans älsklingsförfattare och en af dem som senare alltid följde honom på hans resor. Han tilltalades väl ej af det formellt filologiska system, hvarefter de klassiska studierna då i allmänhet bedrefvos, men han bragte det dock så långt, att kan kunde skrifva till sin far:

»På lediga stunder, d. v. s. när jag är trött, roar jag mig med att öfversätta Angelika på grekisk vers; det skall tjusa till Spångberg.»

Kraftprofvet tillvann sig också den kände professorns lifliga beundran.

Af den moderna litteraturen kom han snart att sätta den engelska högst. Shakespeare, Dickens, Thackeray, Bulwer, Walter Scott, Cooper,

Kingsley blefvo hans käraste läsning, men främst intogs han af Macaulay. Denne författare, som på honom utöfvade ett betydligt inflytande, erbjuder också stora likheter med Forssell själf. Men för den unge studenten hägrade inga framtidsdrömmar om möjligheten af en jämförelse med den beundrade engelsmannen. Han såg i honom ett ideal mer än ett exempel, och så förblef det hela lifvet, ty med den anspråkslöshet, som är den sanna förtjänsten egen, har Forssell aldrig velat medgifva, att han upphunnit eller ens närmat sig den han ansåg som sin mästare.

Tidigt stod äfven hans håg till de stora religiösa och filosofiska problemen. Knappt hade han lämnat skolan förrän han började tänka fritt och självständigt i dessa ämnen. Aldrig upphörde han att vara kristen, men han ville stå oberörd af dogmatikens band. I sin skriftväxling med föräldrarna återkommer han ofta till den stora betydelse de filosofiska studierna för honom äga. Endast tjuguårig skrifver han till modern:

»Hvad är då filosofi annat än människans sträfvan till sanning, till klarhet, till det högsta, det ädlaste, det i sanning mänskliga? Intresset för andra studier kan vara och är vanligen och har hos mig för det mesta blott varit ett nyfi-

kenhetens, ett vetgirighetens intresse, en behaglig lek, ett angenämt tidsfördrif, men någon hela människans, hela själens angelägenhet blir hvarje sådant studium icke utan att genom religiös eller filosofisk riktning sätta det i förbindelse med hela lifvet. Nåväl! För mig skall aldrig någon religiös riktning kunna gifvas utan på filosofisk grund, d. v. s. med klarheten som mål; detta är så tydligt för min själs öga och så grundadt i min natur, att jag är färdig att dö därpå.»

Följande året skrifver han åter till modern:

»Det verkliga allvaret, arbetets och bönens allvar, som bildar till manlighet, det är dock grundvillkoret för vårt lif — och det vet jag och känner jag ock, att af idealiserad drömvärld blifver intet utan fruktan för sig själf och kärlek till Gud. Gud bevare och stärke ett sådant sinne hos mammas gosse! Därnäst önskar jag att denna riktning åt det högre lifvet, som väckes af självfruktan, aldrig må komma i strid med andens sträfvan efter klarhet, ty klarhet skall alltid blifva mig nödvändig. Jag önskar och jag måste smälta tillsamman för mig själf tanke och känsla, vetande och religion — jag måste det, jag måste det! Kan jag det?»

Det är ej ofta man träffar ett så rikt spekulativt lif vid dessa unga år.

Redan som adertonårig hade Hans Forssell i Stora Mellösa, dit fadern från Gefle blifvit förflyttad som kyrkoherde, uppträdt som predikant, en gång i högmässan, den andra i julottan. Dessa predikoförsök fortsattes likväl icke, och de äro väl snarare att anse som yttringar af ett begär att pröfva sina krafter på en sympatisk uppgift, än som ett oemotståndligt behof att förkunna Guds ord. De voro hans första framträdande som offentlig talare, men inom studentkretsar var han snart känd såsom den där ägde ordet i sin makt och såsom en lika orädd som fruktansvärd debattör. I de akademiska diskussionsföreningarna trifdes han utmärkt godt och tvekade icke att äfven mot vida äldre motståndare draga argumentens blanka vapen. Faderns undervisning bar frukt, och den blifvande politiske kämpen röjde redan sina anlag.

Forssell var gärna med i ett gladt lag, där hans friska munterhet fick göra sig gällande, men de råare nöjen, från hvilka det dåtida studentlifvet icke var fritt, ägde aldrig någon lockelse för honom. I stället var han en rastlös arbetare med järnhård, aldrig tröttnande flit. »Jag har läst 12 à 13 timmar om dagen, stundom 14 à 16», skrifver han 1863 till fadern. Han såg sitt mål från första början, och han släppte det aldrig ur

sikte, och målet hette icke blott examen, det hette äfven en verksamhet, där hans krafter snart skulle kunna bilda honom ett eget hem. Kvinnomakt hade tidigt fängslat den starke.

I hans fädernehem fostrades en ung flicka, Zuleima Eneroth, hans syskonbarn, några år yngre än han själf. Han blef först den lillas lekkamrat, sedan den som hjälpte henne med bok och läxa, och knappt hade de trädt ut ur barnaåren, förrän de visste, att om lifvet var värdt att lefva, måste de blifva allt för hvarandra. Genast efter hennes konfirmation 1862 utbytte de sina första löften, och då den nittonårige studenten återvände till universitetet, var det som förlofvad man.

Från detta ögonblick kom det mera koncentration i hans studier. Han tvang sig att söka ett begränsadt område, där han skulle kunna icke blott inhämta utan äfven frambringa något, och han fann det. Detta område, hittills nästan obrutet, var den svenska statens inre utveckling efter Kalmarunionens slut, och det nya material, på hvilket han riktade sin uppmärksamhet, voro de rika samlingarna i kammarkollegii arkiv. Snart låg det första arbetet färdigt, en för öfnings skull och såsom förberedelse till »graden» skrifven afhandling om »Kyrkans och statens förhållande vid reformationen». Den blef icke tryckt, sannolikt

emedan författaren genast fann, att hvad han skrifvit med större fördel skulle kunna inpassas såsom en del af ett vidlyftigare arbete. Men det hade låtit honom känna sig själf, och snart därefter kunde han såsom ett djupt förtroende yppa för sin fästmö: »Vet du, jag börjar tro jag skulle kunna bli författare.»

Det dröjde ej länge, innan andra trodde detsamma. Carl Rupert Nyblom har strax efter Forssells frånfälle berättat i en Stockholmstidning,* huru han en gång på våren 1865 behöfde en artikel om svensk historieskrifning för den då af honom utgifna »Svensk Litteraturtidskrift» och huru han af Hans Hildebrand, som ej hade tid att själf åtaga sig uppdraget, fick anvisning på Forssell. Denne svarade genast ja, och på utsatt tid hade han färdig uppsatsen »Svensk häfdateckning», det första arbete af honom, som blef tryckt.**

Det var ämnadt att vara en recension öfver fyra nyss utkomna böcker: Odhners »Sveriges inre historia under Kristinas förmyndare», Malmströms och Fryxells skildringar af Frihetstiden samt

* Post- och Inrikes Tidningar den 20 augusti 1901: »Hans Forssell. Ett ungdomsminne.»

** Möjligen har likväl dessförinnan tryckts ett tal öfver representationsförändringen, som hölls i Historiska föreningen och återgafs i en Upsalatidning. Jag har ej kunnat kontrollera tiden.

Beskows äreminne öfver C. G. Tessin, men i själfva verket blef det något mer, något som man då icke anade, men som numera är klart och tydligt. Den som nu läser den lilla uppsatsen kan ej undgå att förvånas, att den kan vara verket af en tjugutvåårig man, så alltigenom mogen och gedigen är den. Han skall också finna, att det är sitt eget program, det af honom senare förverkligade, Forssell där utstakat, ty det är det egendomliga med honom att han framträdde liksom fullrustad med ens, och att de principer han i ungdomen förfäktat, vare sig i historia, politik, ekonomi eller filosofi, dem har han genom lifvet förblifvit trogen och alltid häfdat med samma glänsande framställningskonst. Redan här i sitt förstlingsarbete betonar han, »att de historiska studiernas stora betydelse för den politiska bildningen ligger däri, att de gifva kännedom om medlen till och möjligheten för hvarje lands vidare utveckling». Det är Forssells praktiska kynne, som här röjer sig, liksom i en annan tes, den att »historikern står i sin forskning hvarje bildad människa, hvarje medborgare naturligen helt nära; han behandlar ämnen, som beröra hvars och ens lifsintressen, ty stats- och samhällslifvet är hans värld». Och om Forssell ställer på det historiska innehållet det höga anspråket, att det skall vara

den tänkande medborgaren ett stöd i hans sträfvan för samhällets framåtskridande, är han ej mindre fordringsfull i afseende å den historiska formen. »Berättelsen», skrifver han, »är icke blott en vetenskaplig form, den är ock en konstform, och så får historieskrifvaren den uppgiften att utbilda sig till konstnär.» Det blef Forssell förunnadt att i sällsynt grad realisera dessa sina satser.

När »Svensk häfdateckning» utkom, var det emellertid icke dessa, som väckte mesta uppmärksamheten, ej heller det sakkunniga erkännande han ägnade Odhners och sin lärare Malmströms arbeten, utan den tämligen stränga dom han fällde öfver Fryxells skildringar från frihetstiden. Den unge studenten tvekade ej att förklara, att »Fryxells metod förefaller ej fullt förenlig med häfdateckningens högsta lagar», och hvad mera är, han bevisade det. Det ville mod till att uppträda så mot den svenska forskningens vördade och älskade Nestor, men Forssell var alltid orädd, när det gällde att säga sin mening rent ut. Strax efter detta förstlingsarbete följde i samma tidskrift ett annat om »Finsk häfdateckning», däri Forssell upptog till granskning publikationer af Koskinen, Waaranen och Ignatius samt begagnade tillfället att med fördomsfri måtta uttala sig om

den fennomanska rörelsen, på samma gång han med mild humor berörde några af dess yttringar. Anmärkningsvärdt är det för den framsynta, nästan profetiska blick som röjer sig däri, äfven detta ett af Forssells mest karakteristiska drag. Samtidigt sysslade Forssell med utgifvandet af sin gradualafhandling »Bidrag till historien om Sveriges förvaltning under Gustaf den Förste», hvilken utkom 1866. Detta arbete är nu mindre uppmärksammadt, emedan det, såsom strax skall nämnas, snart införlifvades i ett större, men det väckte när det utkom ett stort och berättigadt uppseende, och det sades att det snarare var ett professors-specimen än ett prof för graden. Författaren framstår också däri icke blott såsom den historiske forskaren, utan äfven som kännare af alla kameralväsendets mysterier, som finansman och myntpolitiker. Denna Forssells positivt praktiska riktning skänkte honom ett alldeles särskildt anseende inom universitetets yngre kretsar, där dylika anlag just icke hörde till de vanliga, och i det då blomstrande sällskapet »N. S.», dit han nyss blifvit kallad, fick han, visserligen på skämt, men dock liksom med aning om hvad ödet för honom höll i beredskap, namnet »riksföreståndaren». Hans afhandling inbringade honom därjämte i verkligheten en kallelse till docent.

Hittills hade endast framgång följt den unge studenten på hans bana, och framtiden syntes lofvande och ljus. Lefnadslust och lefnadsmod strålade från hans öppna manliga ansikte med den käcka, glada blicken, och öfver den spänstiga, kraftfulla, sällsynt harmoniska gestalten låg det något af en nordisk hjälte. När han efter promotionsmiddagen i botaniska trädgården i Upsala våren 1866 trädde ut på den höga trappan med den af hans trolofvade bundna lagerkransen öfver de ljusa lockarna, gick där ett sorl af beundran genom mängden, och från en af åskådarne, en docent i estetik, ljöd ropet: »Apollo di Belvedere»! Det var dock snarare en vikingatyp, en Frithiof eller Hjalmar, han förkroppsligade, ty nordisk och svensk var han från topp till tå, liksom hela hans lynne och kynne var fullödigt svenskt. I det poetiska skimret af denna för många så minnesrika promotionsafton framstod han som den segrande bäraren af det unga universitetslifvets idealer och löften.

Dock, förberedelsens tid var förbi, och det gällde att omsätta idealer och löften i handling. Ett ögonblick tvekade Forssell om han icke borde ägna ett par år åt juridiska studier, men denna tvekan räckte icke länge. Han, som redan börjat bli en specialist i finans- och myntlära, och som

så gärna talade om nationalekonomi och statshushållning, han var nu i begrepp att taga ett steg, som stod i skarp motsats till allt hvad förnuftig hushållning och omsorg om mynt och finanser heter. Hans fader, som hittills bekostat hans studier, och på hvars bistånd han haft grund att fortfarande hoppas, hade sett sin ekonomiska ställning försämras och måste lämna honom att själf vinna sitt bröd. Ett docentstipendium och hvad han med sin penna skulle kunna förtjäna, det var brödet — och det ville han nu dela med den han lofvat sin tro, liksom han rik på kärlek, men fattig på mynt. Ett år efter promotionen, den 4 juli 1867, gifte sig de unga oförsiktiga. Det var kanske dårskap, om man nu skall döma efter de ekonomiska teorierna, men dårskapen ledde denna gång en följeslagarinna vid handen. Hon hette Lyckan, och med sin blåa blomma i håret trädde hon in i de nygiftas tarfliga hem, slog sig ned vid deras husliga härd och vek aldrig därifrån.

Nu följde några år af rastlös verksamhet såsom författare af artiklar i litteraturtidskriften samt för utgifvandet af ett arbete om »Sveriges inre historia från Gustaf den förste, med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi», till hvilket gradualafhandlingen skulle svälla ut. Källforskningen i riksarkivet och kammarkollegii arkiv nöd-

vändiggjorde en flyttning till Stockholm. Forssell ansåg dock sin skilsmässa från Upsala såsom något öfvergående. När han roade sig med att tillsammans med sin unga maka uppbygga några riktigt djärfva luftslott, rörde sig framtidsdrömmarna visserligen ibland om en plats som arkivarie i kammarkollegium, men helst ändå om den Skytteanska professuren i Upsala, med dess trefna bostad och lilla trädgård. Ödet hade annorlunda bestämt: det var kammarkollegium som skulle vinna, om än det ej var arkivarie Forssell skulle blifva.

Talrika äro de uppsatser, kritiker och recensioner, Forssell skrifvit under detta skede af sitt lif, hvilket kan betraktas som en förberedelse till hans inträde på den politiska banan. Antalet uppgår till öfver fyrtio. Och många äro de områden han däri berört: historia och statistik, inre och yttre politik, mynt- och finansväsende, skol- och kyrkofrågor, konst och litteratur. Snart nöjde han sig dessutom ej med att vara blott en medarbetare i Svensk litteraturtidskrift, eller som den senare kom att heta »Svensk Tidskrift för litteratur, politik och ekonomi», utan han öfvertog därjämte 1869 själfva utgifvandet. Med undantag af 1870, då han hade Carl David af Wirsén till medredaktör, skötte han ensam detta ansvarsfulla värf

till 1874, då han under ett år, det sista förrän han lämnade tidskriften, erhöll ett verksamt biträde af Harald Hjärne. Jag har kallat värfvet ansvarsfullt, ty så uppfattade Forssell det; han insåg hela den fosterländska betydelsen af ett dylikt den nationella bildningens organ, och han ville vid sin sida icke endast ha goda krafter, utan Sveriges och Nordens bästa. En blick på listan öfver Svensk Tidskrifts medarbetare under dessa år är nog för att visa att han lyckats: vi finna där namnen Malmström, Nyblom, Wirsén, Rydberg, Gellerstedt, Odhner, Hammarskjöld, Hildebrand, Montelius — ännu andra lika goda att förtiga. Hans redaktörskap bringade honom också i personlig förbindelse med dessa det intellektuella Sveriges yppersta män. Det är bland andra från denna tid hans vänskap med Viktor Rydberg härleder sig. Dessa två besläktade, men dock så olika naturer voro liksom skapade för att förstå och fullständiga hvarandra, och de kände sig snart dragna till hvarandra med band, som åren gjorde allt starkare.

Men Forssells krafter räckte till för mer än en tidskrift. Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande hade kallat honom till sin sekreterare, och i denna egenskap förestod han åren 1869—1874 utgifvandet af sällskapets folkskrifter »Läs-

ning för Folket», »Land och Folk» samt »Ur Folkens Häfder». Hans egna bidrag: »Hur Sveriges riksdag kom till», »Våra utvandrare», »Hvad godt lära vi af kriget?», »Huru ett förkrossadt folk blef starkt igen», »Våra utgifter för allmänna ändamål», »Våra skatter», äro verkliga mönster för denna populära framställningskonst, som är så svår, emedan den fordrar på en gång det skarpaste skiljande af hufvudsak och bisak, en stil lika klar som ren, och dessutom ett lifligt och godt humör. Han skrifver själf: »Det är icke någon lätt sak att gifva en klar och fullständig redogörelse för samhällsutgifterna i Sverige, men det är ännu svårare att få folk att läsa en sådan redogörelse.» Forssell fann dock sättet. Både uppsatsen om »Våra utgifter» och den om »Våra skatter» tillhöra dem, af hvilka hvar och en kan hämta lika mycket nöje som nytta. Hans lätta, ofta skämtsamma framställning påminner där lifligt om Frédéric Bastiat. Kanske har den snillrike författaren af »Sophismes économiques» varit honom till förebild.

De många uppsatserna i Svensk Tidskrift äro naturligtvis af växlande omfång och af olika värde. Några af dem äro dock af den betydelse, att de böra särskildt ihågkommas. Dit hör nu, främst i tiden, den 1867 under namn af »Union» offentlig-

gjorda kritiken af en skrift af norrmannen B. Dunker mot revisionen af föreningsakten mellan Sverige och Norge. Forssell intog där genast från början den ståndpunkt i norska frågan, som han sedan ständigt behöll. Han förkastade den från annat håll i Sverige förfäktade läran om att Norges grundlag skulle äga naturen af en med Sverige uppgjord traktat, och han betonar de båda rikenas fullständiga likställighet. Men han ansluter sig därjämte till den af Louis De Geer uppställda satsen att »om det finnes ärenden, hvilka icke längre kunna betraktas från norsk eller svensk synpunkt utan endast från unionell — då måste inom sfären af dessa ärenden likställighetsprincipen bortkastas. Ty då böra rikena *i dessa hänseenden* icke längre vara annat än delar af en enhet, och mellan delar af en internationell enhet gäller ingen likställighetsprincip. Och då är dess bortkastande icke heller det minsta förnärmande för rikenas självständighet i öfriga hänseenden.» Forssell visar dessutom en stark öfvertygelse om nödvändigheten af unionens utveckling och en något optimistisk tro på möjligheten häraf. Kanske svek honom därvid hans annars så ofta framsynta blick, men hvad som aldrig svek honom, det var hans varma, oföränderliga kärlek till broderlandet och dess män.

Af helt annan art var en liten artikel, som Forssell 1869 lät trycka i Ny Illustrerad Tidning om »Svenska prinsessors giftermål». Den handlade om den utstyrsel af tyger, silfver, guld, juveler och »klenodier», som Gustaf Vasa bestod sina döttrar. Ämnet må anses obetydligt, men ur det torra material, arkiven lämnade, har författaren framställt hvad som är en verklig »klenodie» af intagande berättelsekonst, ej minst därför att den innehåller mycket af den för all berättelse, äfven den vetenskapliga, dyrbara tillsatsen humor.

En annan egenskap hos Forssell, stridbarheten, tog ut sin rätt i den ljungande straffdom han samma år i sin uppsats »Materialism» uttalade öfver dr Büchners »Kraft och Materia». Om någonsin epitetet förkrossande är berättigadt i fråga om en kritik, så tillkommer det denna af ädel hänförelse lågande vederläggning af en anspråksfull men falsk vetenskaplighet. Tre år senare fick »Materialism» ett värdigt motstycke i den granskning han ägnade H. Th. Buckle's »Civilisationens historia i England». Forssell anade det inflytande dessa arbeten, just på grund af författarnes tvärsäkra högmod, lätt skulle utöfva på de fåkunniga, och därför ansåg han det för en helig plikt att

med ironiens gissel fördrifva dem från de troner de åt sig själfva upprest.

Bland de öfriga af dessa essays, som då flöto ur hans flitiga penna, äro skildringarna af Oliver Cromwell och af Macaulay (»En nutidens talare»), redan utmärkta för denna enkla, konstnärligt fulländade stil, som det blef Forssell förunnadt att utbilda till mästerskap. Hans språk påminner om en grekisk bildstod. Inga öfverflödiga prydnader, ingen öfverdrift i formen, men kraft i hållningen, och öfver allt sanning och måtta. Så vinnes skönhet, och så vinnes klarhet och ljus. Än högre än de nyssnämnda står Forssells »Napoleon I:s historia» (1871), där han i få stora drag tecknar dels den egendomliga växelverkan Napoleon och det ur revolutionen framvuxna franska samhället utöfvat på hvarandra, dels den förening af det omänskliga och det öfvermänskliga, som gjort den snillrike härskarens såväl svaghet som styrka. Afhandlingen är på samma gång en kritik af P. Lanfreys »Napoleons historia», och ehuru Forssell i det väsentligaste delar dennes uppfattning af kejsarens karaktär, framhåller han med en mönstergill opartiskhet arbetets brister lika väl som dess förtjänster.

En vida större betydelse ägde dock några andra, den praktiska politiken ägnade skrifter, ty

de kommo att utöfva ett afgörande inflytande på författarens lif. I oktober 1870 offentliggjorde Forssell under titeln »Tyskland, Frankrike och Sverige» en uppsats, hvari han såväl på historiska som politiska grunder ådagalade alla fördelarna för de förenade rikena af ett godt och förtroligt förhållande till Tyskland samt tillbakavisade såsom oberättigad den hätskhet, hvarmed Tyskland då från många håll i Sverige betraktades. För den som nu läser dessa sidor med deras lugna och sansade språk, faller det sig icke svårt att instämma med författaren, men då de utgåfvos, midt under det för Frankrike olyckliga kriget och de i Sverige af pressen starkt upprörda sympatierna för de besegrade, då voro dessa ord lika mycket modets som vishetens. Båda egenskaperna äro nödvändiga hos en statsman, och i själfva verket var det ett slags statsmannaprof Forssell, utan att ana det, nu aflade. Det var nämligen detta hans arbete, som först på honom fäste den mans uppmärksamhet, som då ännu kallades hertigen af Östergötland.

I två andra, 1871 och 1872 offentliggjorda, myntfrågan rörande afhandlingar framträder Forssell såsom en förkämpe dels för guldmyntfot, dels för en sammanslutning mellan de nordiska folken om en gemensam myntenhet. Han ägde på dessa

områden redan en annan erfarenhet än den rent teoretiska, ty han hade tjänstgjort såsom sekreterare i den 1869 nedsatta myntkommittén, hvilken såsom bekant uttalade sig för Sveriges anslutning till franksystemet. Förslaget föll visserligen, men frågan om öfvergången till guldmyntfot hade blifvit brännande och måste lösas snabbt. Och kommitténs sekreterare hade ådagalagt en sådan sakkunskap och praktisk blick, att han, då en skandinavisk myntkonferens två år senare samlades, var så godt som självskrifven till dess sekreterare. Därmed skulle ock hans egentliga inträde i det offentliga statslifvet börja. I ännu en artikel, som trycktes i Svensk Tidskrift 1874 under titel »Ekonomiska data», visade han huru väl förberedd han var. Han redogjorde där med sin vanliga klarhet icke blott för den allmänna ekonomiska ställningen under åren 1870—1873 utan äfven för Sveriges säregna utveckling.

Samtidigt med sin mångskiftande politiska skriftställarverksamhet bedref Forssell med seg ihärdighet forskningarna för sitt stora arbete om Sveriges inre historia under de första Vasakonungarne. Tabell efter tabell öfver hemman, gods och förläningar, öfver gärder och skatter, öfver räntor och persedlar, öfver tionde och vederlag, öfver mynt och vikt, kort sagdt öfver allt

som rörde landets ekonomiska lif, sammanställdes ur arkivens handlingar. De se kanske inte mycket ut för oinvigda ögon, dessa siffror, hvarmed Forssell späckat sitt verk, men för vetenskapsmannen vittna de om en vidunderlig arbetsförmåga. Forssell säger själf, helt anspråkslöst, att han »med begränsadt syfte valt att i häfdernas mera undangömda schakt bryta den grofva malm, hvarur de konstförfarna hämta godset till folkens minnesvårdar». * Lyckligtvis nöjde han sig icke med malmbrytningen. Sedan han samlat den säkra grundvalen för sin bevisföring, fick forskaren vika för konstnären. Ur tabellernas långa kolonner växte färgrika bilder fram, och till sist stego ur bildernas ramar lefvande personer. Det är hela den moderna statens födelse och första mödosamma utveckling i Sverige Forssell låter oss åskåda, medan han blott sällan lämnar sitt kamerala område. Han finner där ljus nog för att med oöfverträffad säkerhet teckna de tre hufvudmomenten af Vasahusets verksamhet efter befrielsens fullbordan: huru »konungslighetens ande bevisar sig såsom mäktig öfver förläningsväsendets traditioner; enhet, ordning och lag födas på nytt i Sverige, och rikets herre blir åter den starke bland sina tjänare»; huru påfvens makt

* I sitt inträdestal i Svenska Akademien öfver Fryxell.

öfver Sverige brytes mot det nya nationella konungadömet; och huru adeln utbildas till en tjänstemannaklass, och den svenska aristokratien från att vara en provinsadel och en jordadel förvandlas till en riks- och tjänsteadel. Och som medelpunkt synes öfverallt den storartade bilden af Gustaf Vasa, med all hans kärfva kraft, hans styfsinta maktlystnad, hans omättliga begär efter gods och guld, men också med den fosterlandskärlek som låter honom »i sin krona främst se Sveriges härlighet och lycka».

Den första delen af arbetet utkom åren 1869—1870, men den andra, som utgöres af två monografier öfver »Sveriges handel och städernas förhållanden» samt »Mynt, mått och vigt i Sverige», sågo ej dagen förrän 1875. De hade då redan legat färdiga i fyra år, och det hade varit författarens afsikt att låta dem åtföljas af en för den större allmänheten utarbetad framställning af Vasatidens handels- och näringslif, men han hindrades däri af de högre värf, eller, som han själf helt enkelt säger, »den nya sysselsättning», hvartill han år 1875 kallades.

Man må väl förundra sig, att en mans tid och krafter kunnat räcka till allt detta, äfven om man vet, att Forssell brukade kalla kl. 2 på natten sin »vanliga softid». Och likväl räckte tid

och krafter till ännu mer. I kammarkollegii arkiv hade hans uppmärksamhet fästs vid den af arkivets vårdare, kamreraren C. Sandberg, gjorda samlingen af de längder, som 1571 upprättades för uttagandet af den hufvudsakligen för Älfsborgs lösen pålagda stora »Sölfskatten», och hvilka i själfva verket utgjorde ett slags bouppteckning öfver den lösa förmögenheten i Sveriges rike. Han beslöt att ur detta sällsynt fullständiga och tillförlitliga material framställa en skildring af de ekonomiska och sociala lifsvillkoren i Sverige 1571, och detta icke blott för det intresse ämnet hade i sig själft, utan äfven på grund af det egendomliga ljus kännedomen om det svenska folkets ringa styrka i dessa afseenden måste kasta på den starka politiska maktyttring, som snart skulle framgå från samma fattiga folk. Forssell ville visa, att denna politiska maktyttring icke stod i något rimligt förhållande till folkets inre materiella kraft, och att, såsom hans ord föllo, »på samma gång skådespelet af denna yttre storhet däraf fick ännu större glans, erhöll det följande tidskiftet af afmattning och svaghet en tydlig förklaring såsom öfveransträngningens naturliga följd.»

Uppgiften fordrade ett ytterst sorgfälligt grundläggande arbete. Visserligen sattes Forssell

genom statsanslag i stånd att härtill skaffa sig biträde, men det var dock blott ett mekaniskt sådant. Själf har han kontrollerat, sammanställt och gifvit språk åt dessa mångtusen siffror, som slå fast hur det såg ut i Sverige 1571. Beklagligtvis afbröts han innan han åt sina strängt vetenskapliga analyser fick gifva fulländningen af stora öfversikter och jämförelser. Första häftet utkom 1872, men innan det andra hann bli färdigt för pressen, hade politiken redan röfvat författaren från vetenskapen. Först åtta år därefter, vid sitt inträde i Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademien, framlade Forssell en ny följd »Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i 16:de seklet», hvilken dock ej trycktes förrän 1884, och det andra häftet af »Sverige 1571» såg dagen hela elfva år efter det första. Det kan under sådana omständigheter icke förvåna, att dessa skrifter, hvilka böra betraktas som ett helt, förete några ojämnheter, men de förblifva alltid ett af de värdefullaste bidragen till vår kulturhistoria och ett mäktigt vittnesbörd om författarens underbara kraft.

Många skulle ha tyngts och böjts af ett sådant ihållande arbete — om de mäktat utföra det. Ej så Forssell. Han hvilade sig på sitt egna vis. Så t. ex. skrifver han dagen före julafton 1873 till modern:

»Nu, sedan det värsta stöket med tidskriften är öfver, har vidtagit ett vådligt jäktande med julklappar åt de små. Tre nätter har jag arbetat på ett dockhus åt Anna och en rustning åt Olof. Dagarna har jag annat att göra. Jag har snickrat och skurit i papp och får snart ihop två förtjusande julklappar, som ej äro alltför dyra.»

Det ligger mycket, mycket i dessa enkla rader!

Hans lynne var lika gladt, hans gestalt lika spänstig som under Upsalatiden. Gå och se Winges tafla i Nationalmuseum »Thors strid med jättarna»! Det är Forssell, som stått modell till den år 1871, och taflans förnämsta intresse för eftervärlden lär nog bestå just däri. Det ligger icke något arkivdamm öfver den väldige Asaguden. En pedant skulle anmärka, att Forssell ej passade som modell till Thor, som ju i sagan väl är den starke, men också den enfaldige och lätt lurade — men lyckligtvis äro pedanterna få. För de många, som blott tänka sig Thor som modets och styrkans representant, skall konstnärens val alltid synas förträffligt. Äfven i ett annat konstverk, i Molins »Bältespännare», vill man i den yngre kämpen igenkänna Forssell. Det är visserligen blott en tillfällighet, men den visar hur väl Forssell återgaf den nordiska ynglinga-

typen, och då Molin någon tid efter gruppens fullbordande en kväll mötte Forssell i sällskapet »Idun», var hans första utrop: »Men det är ju min modell.»

Forssell har själf beskrifvit sig vid denna tid såsom »ung och morsk». »Han har samma fel som jag», skref han till Viktor Rydberg om en gemensam bekant, »han är ung och morsk, men ungdomen går med åren, och morskheten mognar till stolthet och saktmod. Man förlöper sig kanske, men med ett varmt handslag och ett vänligt öga gör man allt godt igen, när hjärtat sitter på rätta stället hos bägge.» — Ja, stolt var Hans Forssell i denna sin mandoms praktfulla blomstringstid — men ödmjuk tillika. Han kände och värderade sin egen styrka, men han yfdes icke öfver den, ty han visste väl att den var en gåfva, ej en förtjänst. Och hans stolthet var af det slag, som icke viker en tum från hvad man håller för sant och rätt. Men för den, hvars tillrättavisningar han ansåg befogade, böjde det stolta hufvudet sig villigt. Till Viktor Rydberg t. ex., den stränge ifraren för språkets renhet, skrifver han den 3 december 1873 ett bref fullt af ånger öfver sin slösande användning af främmande ord. Han kallar sig själf en »löslig och lättsinnig skriftställare», bryter stafven öfver »skriftmånglare» och

»skriftidkare», som förfara språkets dyrbara arfvedel, samt lofvar att »söka efter bättring».

Skriftställarens dagar voro emellertid nu snart räknade, för en tid. Jag har redan nämnt huru Forssell 1872 kallats till sekreterare vid den skandinaviska myntkonferensen. Det är ingen hemlighet att han, fastän till namnet blott skriftföraren, i själfva verket dock var själen i konferensens arbete, hvilket som bekant det följande året ledde till den svensk-danska myntkonventionen och till de båda rikenas, två år senare äfven till Norges, öfvergång till guldmyntfot. Att detta varit till den skandinaviska Nordens fromma, därom lär det väl numera ej finnas mer än en mening, liksom det äfven torde vara allmänt kändt och erkändt att tiden för öfvergången, åtminstone för Sverige, var den lämpligaste, man kunnat önska. Reformens betydelse kan knappast öfverskattas, och hade Forssell icke uträttat något annat för sitt land än det han gjorde för dess myntväsen, borde detta redan vara nog att göra hans minne kärt för hans landsmän.

Utom den politiska världen, hade äfven de alltid vakna affärskretsarna fått sina ögon riktade på Forssell. Det var ju en praktisk man, denne unge lärde, en man som visste både att vilja och att genomdrifva. Sådana förmågor är det ondt

om. Vid början af 1873 finna vi Forssell såsom sekreterare i konstitutionsutskottet och kort därefter såsom verkställande direktör i det nybildade bolaget »Centraltryckeriet». Han stannade likväl icke länge i denna befattning, ty redan följande året utnämndes han till sekreterare i riksbanken, hvilken plats han föredrog framför den mera osäkra verksamheten i den enskilda industriens tjänst. Om detta korta öfvergångsstadium i hans lif är icke mycket att säga, men det kan vara intressant att se, hvilka intryck han själf mottog af detta försök — mera kan det knappast kallas.

Med vanlig öppenhjärtighet skrifver han till Viktor Rydberg några månader sedan han öfvertagit Centraltryckeriet:

»Det är roligt att syssla med affärer — åtminstone i början. Det är friskt lif. När skall jag väl börja att längta åter till mina luntor och arkiv? Jag är nästan rädd för den tid, då jag efter kanske tio års arbete i affärer, känner mig mätt, kanske fått litet oberoende ställning, men kastar ögat tillbaka och finner mig på vetenskapens och litteraturens fält långt långt efter, då jag frågar: nå hvad har du gjort under dessa år, hvart har din dröm om ett vetenskapligt arbete, en 'livsgjerning' tagit vägen? Mannen har

ju alltid en 'ambition', och min har verkligen varit att blifva häfdatecknare. Jag skall nu svika denna ungdomstanke. Skall sveket bestraffas med själfförakt och missmod vid 40 års ålder? Ja, ja, kanske. — Då skall likväl en sak trösta; jag har en pojke för hvilken jag arbetat. Något annat än det lumpna jaget i öfverrock och galoscher måste ju människan ha att sträfva för — och en rask pojke är också en — idé.»

Litet känslofullt vemod midt uppe i den friska arbetslusten, i den rastlösa företagsamheten. Ja, han hade sina veka, varma sidor, denne man af stål och strid, men han blottade dem endast inför dem, vid hvilka han var fäst med hjärtats band. »Jag blef ändock bestämdt född med mera hjärta än hufvud», hade han vid nitton år skrifvit till fadern.

Hans tvekan och halft missmodiga syn på framtiden skulle dock snart skjutas åt sidan af händelser han icke kunde ana.

Våren 1875 utbröt den kris, som fått det populära namnet »Bergsprängningen» och som betecknar slutet af den kamppolitik mot landtmannapartiet, som inom den Carlesonska ministären representerades af de tre namnen Berg, Bergström och Wennerberg. Deras afgång, närmast föranledd af regeringens nederlag i försvarsfrågan och i den

för ställningen typiska frågan om kommerskollegium, nödvändiggjorde en ombildning af statsrådet med element, som kunde inleda ett fogligt medlande med det i andra kammaren härskande partiet. Louis De Geer, som åter trädde i spetsen för regeringen, kunde lätt nog bland sina gamla medbröder finna lämpliga efterträdare åt flertalet af de tillbakaträdande, men det mötte mera svårighet att ersätta den likaledes afgångne finansministern, friherre Gustaf Åkerhielm. Slutligen fäste De Geer sina blickar vid den nyss blifne bankosekreteraren. Sina kunskaper såsom finansman hade denne ju redan dokumenterat, och man påminde sig också nu att Forssell i en uppsats »Den 2 oktober 1871» framhållit landtmannapartiets egendomliga betydelse i Sveriges statslif och, på samma gång han hållit en skarp vidräkning med detsamma, påpekat det intresse landet hade af att häfva en splittring, hvilken han fann bero »icke på enskildas tillfälliga tycken, utan på uråldriga motsatser inom vårt samhälle, hvilka nu med nytt lif träda i dagen». Konungen, hvilken alltsedan Forssells uppträdande för de skandinaviska folkens närmande till Tyskland, noga följt hans politiska skriftställeri, gillade sin främste rådgifvares förslag, och den 11 maj 1875 blef Forssell statsråd och chef för finansdepartementet.

Utnämningen väckte ett ofantligt uppseende. Att en trettiotvå års man kallades till konungens rådsbord var något oerhördt. Man fick gå tillbaka till Erik Sparres och Axel Oxenstiernas dagar för att finna ett motstycke. Och nykomlingen var hvarken mäktig eller rik. Han var icke någon riksdagshöfding, han tillhörde icke ens någon så kallad regelbunden karriär och hade aldrig burit någon uniform. Han var bara ett slags snille och sådana passa ju ej alltid bäst till statsråd. Många skakade betänksamt på hufvudet, och alla voro förvånade. Icke minst den utvalde. De Geer skrifver härom i sina minnen: »Själf blef Forssell något förbluffad, då jag till honom framställde anbudet. Men det fattades honom icke mod, och han antog det efter en dags betänketid.»

Att Forssell ägde mod lika väl som förmåga, är väl bekant. Men han ägde också något mer, som endast de känna, som fått blicka in i djupet af hans själ, och hvilket förtjänar att ännu en gång framhållas just här, ty det ställer hans minne i ett klarare och sannare ljus, än det hvari de flesta kunnat se honom. Detta något mer heter ödmjukhet, denna verkliga ödmjukhet, som icke ligger i ett sänkt hufvud eller en krökt rygg, utan långt inne vid hjärtats rötter. — Strax sedan

det stora beslutet fattats skref han * till sin käraste vän, sin egen ömt älskade moder, för hvilken han inga hemligheter hade:

»I går blef jag uppkallad till exc. De Geer och åtspord — huruvida jag ville åtaga mig att i den konselj han skall bilda ingå som finansminister. Det kom öfver mig som en kall dusch. — — — Jag har talat vid min hustru och haft två timmars sömnlöshet, och jag har i Guds namn sagt ja — i dag på morgonen.

(Härefter följer en redogörelse för den blifvande konseljens sammansättning, den dåvarande ministärens afgång, m. m.)

— — Stackars mor som nu sitter där alldeles ensam, men jag vet, att mor går till den bäste vännen och utgjuter sitt hjärta i bönen till Gud för den stackars gossen, som redan nu skall sättas på så hårda prof. Ja, gör det, bed för mig, ty om någon nu behöfver en älskande moders förbön, är det jag. Det förefaller mig som om den okända framtiden stirrade hotande på mig, varnande för trotsig djärfhet i detta beslut, varnande för det lättsinne och den öfvermodiga självtillit, som kanske ligger i detta steg. . . Ja, sannerligen har jag ej denna natt haft tillfälle att rannsaka hjärtat och njurarna mer

* Den 6 maj 1875.

än någonsin, och dock är jag nästan missbelåten därmed, att jag efter slutad rannsakning och fattadt beslut nu känner mig så lätt till sinnet — är detta ett dåligt förebud?»

I en kärleksfull sons bref till sin älskade moder lär det icke falla någon in att söka skrymteri.

För många låg det naturligtvis nära till hands att förmoda det framgången kunnat stiga åt hufvudet. Andra åter visste knappt hur de skulle behandla den som de nyss betraktat såsom en yngre vän. Bland dem Viktor Rydberg, som i sitt första bref till det nya statsrådet ansåg sig böra slå in på en aktningsfull ceremoniell ton. Se här det svar han fick: *

»Hjärtans käre vän och broder.

Brådt har jag — men måste skrifva, dels för att tacka dig, dels för att protestera mot ditt »Högtärade» och ditt yttrande, att *vi* af någon helst skranka skulle vara skilda. Hur kan någon sådan tanke komma i ditt hufvud, någon sådan känsla i ditt hjärta, att Hans Forssell skulle vara en annan människa därför att han fått guldgaloner och plumage, rang och titel? Tänk ej så ringa om mig! Den svagheten är den för hvilken jag

* Utan datum.

minst har frestelse. Eljest har jag många, och pröfningen blir nu stor.»

* * *

Så hade det första skedet i Forssells lif nu fått den mest glänsande afslutning. Åtta år efter det han i Upsala tagit sin filosofiska grad hade han, den medellöse docenten, skriftställaren utan relationer, hunnit till rikets högsta värdighet, förd dit endast af sin egen kraft. Själf hade han brutit sin väg, och han hade gjort det ensam, utan stöd af något parti, eller ens af något kotteri. Det vittnade om styrka, men i hans nya ställning var det på samma gång en svaghet. Den som icke representerar annat än sig själf, detta själf må vara aldrig så stort, den får alltid svårare att leda, än den som framträder som ett personligt uttryck af samfällda viljor, som representant för en grupp eller ett parti. Forssells styrka hade hittills också klarast framträdt i angrepp och kritiker. Det var hans polemiska egenskaper, som gjort honom känd och ryktbar, hans skarpa dialektik och orädda slagfärdighet, som fört honom segrande fram i de politiska frågor han åt sig uppsökt och utvalt. Nu skulle han äfven pröfvas i försvarets konst.

Här är icke rätta stället, nu är icke rätta tiden för bedömandet af Forssells vidtomfattande

verksamhet som minister och riksdagstalare, ej heller är jag rätte mannen därtill. Må det därför tillåtas mig att fatta mig kort och att endast uppdraga konturerna i en bild, som i framtiden nog kommer att utfyllas med detaljernas skuggor och dagrar.

Den ministär, i hvilken Forssell ingått, var på förhand af omständigheterna dömd att vara en öfvergång, och det var endast tack vare den betänksamma — stundom betänkliga — långsamhet, hvarmed vårt statsmaskineri arbetar, som öfvergången kunde räcka så länge den gjorde. Dess främsta uppgift var att på den s. k. kompromissens grund söka lösa försvars- och skattefrågorna, och detta skulle ske på de partiella reformernas väg. Regeringen skulle köpslå med det maktägande partiet i andra kammaren och, såsom i all handel vanligt är, söka att ställa sig väl med sin säljare. Men just här var den från början dömd att misslyckas. Den visste egentligen aldrig hvad den borde köpa sig till i försvaret, ej heller hvad den ville betala i skattefrågan, medan motparten hela tiden hade klart för sig hvad pris den ville ha. Under sådana förhållanden är det svårt att göra en god affär, och det fick den De Geerska ministären noga pröfva på. Dess andra stora mål var att verkställa förenklingar i den

centrala förvaltningen, och här fann den fältet öppnare och kom verkligen till ett nyttigt resultat. I försöken att lösa båda dessa uppgifter blef det Forssells lott att medverka. Han fick deltaga såväl i nederlagen på det ena, som i framgången på det andra hållet. Forssells yttrande till statsrådsprotokollet den 30 december 1876, »att den rätta formen för afskaffande af en olämplig befunnen skattetitel synes vara att den eftergifves i den mån statens öfriga inkomster därtill bereda utväg», detta hans skatteprogram har så småningom tvingat sig fram till verkställighet, men hvarken på den tid eller på det sätt han tänkt sig, och det blef icke han, som fick lägga handen vid dess genomförande.

Forssell blef däremot själen i de ombildningar af vår förvaltning, som genast efter hans inträde i konseljen sattes i gång. Redan till 1876 års riksdag hade han färdigt ett förslag till omorganisation af statskontoret, med upphäfvande af den kollegiala föredragningsformen, försvarade det med framgång i kamrarna och bragte det genast till utförande. Andra regleringar följde, alla medförande förenklingar och lättnader, landet till bestående fromma. Det ytterliga sparsamhetspartiet inom riksdagen fann sig dock kanske något besviket i sitt hopp om stora indragningar, ty Fors-

sell var ingen vän af »billigt och dåligt», utan höll på att arbetaren är sin lön värd, äfven om han är statstjänare.

Mera tillmötesgående var han i tillfälle att visa andra kammarens majoritet i fråga om indragningen af de enskilda bankernas femkronesedlar, hvilken reform han 1879 genomdref. Han ansåg själf detta vara första steget mot det fullständiga upphäfvandet af dessa bankers sedelutgifningsrätt, ett önskemål han hade gemensamt med landtmannapartiet. Det kan förvåna att en man, hvilken som Forssell annars på det nationalekonomiska området hyllade utpräglade liberalistiska åsikter och försvarade dem med en värme och talang, som påminde om Cobden, Bright och Bastiat, just i denna fråga om enhet eller mångfald inom bankväsendet skulle ställt sig på monopolets sida. Här träffade han emellertid de populära sympatierna, och sent omsider fick han sina önskningar uppfyllda. En snar framtid får utvisa, huruvida han härvidlag varit klarsynt eller icke.

Den svenska statsbudgetens nya uppställning är också Forssells verk. Det är hans förtjänst att densamma numera är ej blott en af de klaraste och redigaste, utan äfven en af de ärligaste i världen.

På det hela var det dock en dådlös tid, denna den andra De Geerska ministärens, och för finansministern erbjöd den särskildt den svårigheten att också vara en tid, då ekonomiska bekymmer hopade sig tätt öfver landet, med fallande värden, dåliga afsättningsvillkor för de stora utförselsvarorna och knapp penningetillgång. Det var stiltje, men ej den lugna vindstillan under klar himmel, som lifvar hoppet och väcker företagsamheten, utan stiltje under gråa moln och fruktan för storm. Under sådan tid höjas lätt röster för att påkalla statens mellankomst till nödställda enskildas, vare sig bolags eller personers hjälp. Det bundna kapitalet skall frigöras, heter det, till näringarnas, den allmänna rörelsens och jordbrukets fromma. Staten skall köpa, staten skall låna ut, gå i borgen, skänka och ge efter — då blir allt bra, alla vinna, och ingen förlorar. Så låter känd sång. Den är alltid densamma. Endast sirenerna växla. Men finansministern är »målsmannen för statens självbevarelsedrift». Han måste stoppa vax i öronen och med ljungande svärd ställa sig som vakt framför den lustgård där de statshjälpens gyllene frukter växa, efter hvilka lystna fingrar sträckas. Posten är ansvarsfull, men icke angenäm. Man får ej vänner med att säga nej, äfven när detta nej är tvunget. Alldeles afvisande mäktade Fors-

sell likväl icke ställa sig och han gick in både på förslaget om inköp af Hallsberg—Motala-järnvägen och om upprättandet af en hypotekslånefond, sedan han öfvertygat sig att staten därvid skulle kunna trygga sig mot förlust.

Fem år gingo, och timglaset var utrunnet. Äfven De Geer och hans medbröder måste falla för det fruktlösa försöket att rulla värnpliktslagens Sisyphusblock öfver det krön, landtmannapartiets sega motstånd upprest. Partiets egen man, grefve Arvid Posse, skulle nu lägga handen vid verket. Han och Forssell stodo vidt skilda från hvarandra i de flesta ekonomiska frågor; deras temperament och hela lifsåskådning var så olika som möjligt; båda voro lika viljestarka som vana att säga sin mening rent ut. Dock lät Forssell öfvertala sig att stanna i rådet vid Posses sida, icke minst för att tillmötesgå en önskan af konungen, som alltmera lärt sig värdera sin finansministers sällsynta begåfning.

Strax därefter (den 16 april 1880) skrifver han till modern:

»Älskade Moder, gif mig välsignelse till det nya värfvet, som kännes dubbelt ansvarsfullt. Jag blifver — konseljens 'äldste ledamot' vid 37 års ålder. Gud ske lof att äran och härligheten icke hafva det ringaste tilldragande för mitt sinne: det

kan jag med handen på hjärtat säga, och den rökelse som nu bringas mig från flera t. o. m. motsatta håll, har sitt mycket kraftiga motgift i den starka känslan af min ringhet.»

Men en brytning mellan Forssell och Posse kunde icke länge undvikas. Den kom redan efter några månader, då det gällde sanktioneringen af riksdagens beslut om majstullen, hvilken Forssell afstyrkte och Posse tillstyrkte. Den 7 december 1880 lämnade Forssell sin portfölj. Kort därefter utnämndes han till president i kammarkollegium, samma ämbetsverk där han för några år sedan drömt att få bli arkivarie.

Forssell hade under sin statsrådstid utbildat sig till en utmärkt talare. Hans talrika anföranden i kamrarna äro mästerstycken af logisk framställningskonst. Han upptar en fråga, klargör genast dess innebörd, framhåller hufvudsaken, ordnar sina bevis, vederlägger inkasten och så godt som tvingar sin slutledning på åhöraren, allt detta i en form som knappast lämnar rum för anmärkningar. Han förberedde omsorgsfullt sina tal och öfverlämnade sig icke gärna åt stundens och slumpens ingifvelse. Men när han någon gång nödgades uppträda oförutsedt, visade han sig lika fullt äga ordet i sin makt. Hvad han skrifvit om Macaulay, att »minnets styrka, inbillningskraftens liflighet och tankens

klarhet voro hos honom alla utbildade i en förvånande grad», det slog just in på Forssell själf. Dessa egenskaper hade snart ställt honom i främsta ledet bland dem, till hvilka riksdagens män gärna lyssnade, äfven då de voro hans motståndare. Och ändå saknade han den egendomliga tjusningskraft, som ligger i en välljudande stämma. Hans något kärfva, stundom litet provinsiellt liggande röst hade ej denna egendomliga varma klang, som griper hjärtat och sätter sinne och hand i darrning, men äfven utan detta mäktiga hjälpmedel förmådde han öfvertyga och öfvertala, röra och reta. Ja, också reta, ty Forssells tal voro icke alltid angenäma för dem, mot hvilka de voro riktade. Att trasa sönder dåliga argument, så att spillrorna blefvo odugliga till vidare krigsbruk, var en lek för denne kämpe, och de hugg han gaf kändes och svedo. Ännu hade han likväl ej hunnit till höjden af sin polemiska kraft. Som minister hade han mest måst föra det måttfulla försvarets strid. Hans mästerskap i angreppets och kritikens hetare fäktningar var ämnadt att utveckla sig från en annan bänk än statsrådets. 1879 hade Gefleborgs läns landsting kallat honom till en plats i första kammaren. Det var därifrån hans röst ännu under sjutton år ofta skulle höras.

Väl förberedd genom sin grundliga kännedom af vårt kameralväsens historiska utveckling hade Forssell kommit till presidentskapet i kammarkollegium, och han satte sig snart in i alla tjänstens detaljer och rutiner. I den ståtliga snidade presidentstolen, under den gamla baldakinen af blå sammet, med rikshushållaren Carl XI:s bild bakom sig i den rymliga sessionssalen med den glada utsikten öfver Riddarfjärden, där trifdes Forssell förträffligt. Mer än en gång gladde han sig med sina närmaste öfver att ha funnit en verksamhet, som lifligt intresserade honom, på samma gång den tillät honom att då och då återvända till sin gamla kärlek, vetenskapen. Man har likväl sagt, att han försummade denna sin nya tjänst, och det har så ofta upprepats, att det torde tarfva en kraftig motsägelse. Mitt omdöme om saken skulle blott föga kunna väga. Må det därför tillåtas mig att anföra hvad en af hans medarbetare * i ämbetsverket därom på min begäran antecknat. Så lyder hans sakkunniga vittnesmål:

Det var naturligt, att en man med presidenten Forssells snillegåfvor och, redan innan han trädde till chefskapet för kollegium, djupa insikter på de områden, som beröras af kollegii ämbetsverksamhet, skulle, sedan han blifvit ställd i spetsen för verket, komma att öfva ett mäktigt inflytande på dess verk-

* Herr kammarrådet Hj. Nehrman.

samhet och utveckling — och ingen lärer heller förneka, att hans betydelse i detta afseende varit djupt ingripande.

Redan den år 1879 beslutade nya instruktionen för kollegium och den i sammanhang därmed förändrade organisationen af verket hade tillkommit på hans föredragning såsom statsråd. När han icke långt därefter hade tillträdt sitt värf såsom chef för kollegium, följde snart en ny af honom för verket utfärdad arbetsordning med syfte hufvudsakligen att afskaffa en del gammalmodiga, långsamma arbetsformer och främja ett raskare afgörande af mål och ärenden. Genom sitt personliga, i hög grad instruktiva och medryckande deltagande i arbetet, hvars jämna gång städse låg honom nära om hjärtat, förstod han också att, så att säga, »rycka upp» verket från åtskilliga nedärfda, stelare former och gifva dess verksamhet en mera praktisk och tidsenlig anpassning.

Åtskilliga omständigheter, såsom ledamotskap i riksdagen, kräfvande uppgifter på andra håll, på senare åren särskildt hans ställning såsom ordförande i prästlöneregleringskommittén, samt en rätt ofta påkommande opasslighet, nödgade honom visserligen icke sällan till frånvaro från kollegii sessioner. Men under sina mångahanda värf bibehöll han oförminskadt sitt intresse för sitt kollegium, där han ock enligt egen försäkran trifdes så väl, och deltog verksamt i dess arbete, ända tills han anträdde den färd, som skulle blifva hans sista.

Och detta deltagande var icke blott den, så att säga, mera passiva ledningen af arbetet, det var ett ingripande däri, fullt af eld och lif och kraft. Exempel saknas icke på att han själf af purt intresse öfvertog föredragandens roll i någon större fråga, såsom fallet var, då kollegium på hans föredragning den 5 maj 1893 afgaf sitt utförliga, jämväl af honom personligen författade utlåtande angående bildande af kassor för öfvertagande af underhålls- och byggnadsskyldigheten vid ecklesiastika boställen, ett utlåtande som lärer väckt mycken uppmärksamhet. Protokollen bevara en mängd reservationer af honom — såsom, för att endast nämna en och annan af allmännare intresse, vid kollegii utlåtanden den 15 september 1893 i anledning af

riksdagens skrifvelse om ändrade stadganden angående den s. k. allmänna strömrensningen, den 24 nov. 1893 i anledning af den s. k. jordbrukslägenhetskommitténs und. betänkande med förslag till styckning och försäljning af vissa jordbruksdomäner m. m., den 30 december 1897 angående den till städerna af kronan donerade jord, och den 31 dec. 1900 i fråga om förslag till ändrade bestämmelser rörande afgälder från jordafsöndringar. I öfrigt behöfver knappast nämnas, hurusom både »motiveringar» och »klämmar» till kollegii beslut i snart sagdt oräkneliga fall under presidenten Forssells tjuguåriga presidium inspirerats af honom eller åtminstone rönt verksam påkänning af hans inlägg. — För vissa slag af mål hade han särskild förkärlek, såsom exempelvis för frågor om vägväsendet, i afseende å hvilka hans intresse jämväl tog sig uttryck genom utgifvande af kommentar till nya väglagen, hvars tillämpning därigenom utan tvifvel vunnit i stadga och enhet.

Själfva det sätt, hvarpå presidenten Forssell deltog i kollegii arbete, var alltigenom af beskaffenhet att framgifva hans personlighet. Löpande ärenden, bagatellsaker, lämnade han gärna att göra sig själfva efter formulär och slentrian. Sådana gingo honom också vid föredragningen tämligen spårlöst förbi — tankarna voro då på annat håll, det såg man på det fjärrskådande uttrycket i den klara blicken, eller sågs då mästarhanden, eljest van att forma de skönaste perioder, klottra allahanda fantastiska figurer och underliga mosaikmönster. Longörer i föredragningen älskade han icke, handlingens uppläsande in extenso, utom när sådant var oundgängligen nödigt, var honom en styggelse. En kort och kärnfull framställning af species facti passade honom bäst. Ofta, innan referenten ännu hunnit längre än ett stycke till väga, hade presidenten med sin snabba, intuitiva uppfattning hela målet klart för sig. Några ord framkastade härom från honom kunde t. o. m. sprida ett alldeles nytt ljus öfver målet för referenten själf. Stundom hände nog, att presidenten härvid presumerade något annat och mera än hvad handlingarna innehöllo, men sådant

skedde gärna för att få fram någon riktigt intressant kasus, som erbjöd en särskild svårighet att »knäcka». I allmänhet, då frågan erbjöd aldrig så litet af praktiskt eller principiellt intresse, ingrep han lifligt i föredragning och diskussion. Det var då icke svårt, allra minst för föredraganden, som ju särskildt måste sentera målets kvistigheter, att komma underfund med värdet af sådana inlägg: här mötte ju det underbart klara, träffsäkra omdömet, skärpt af lärdomen och erfarenheten, den obevekliga logiken, den ingående kritiken, den mästerliga formgifningen, den öfverdådiga framställningskonsten. Ej under, att en föredragande, helst den yngre och mera oerfarne, måste röna en lifiig förnimmelse af stöd och trygghet af hans närvaro! Å andra sidan var presidenten Forssell ingalunda den, som sökte göra våld på andras öfvertygelse eller genomtrumfa sin mening i kollegii rådslag. Gifva skäl kunde han i sanning och det så, att man måste vara väl rustad med bevis för att icke komma till föga inför denna argumentation, som drabbade med öfvervältigande kraft; men han tog också skäl och regerades aldrig af förutfattade meningar. Han hyste den största aktning för andras åsikter, och en självständig mening skattade han mycket högt. Opposition var honom så långt ifrån ovälkommen, att han tvärtom synbarligen fann sig däraf angenämt berörd och upplifvad. Den gaf ju eller antydde åtminstone en ny svårighet att öfvervinna, ett nytt problem att lösa — och det var just sådant som passade hans lifliga ingenium. Ofta roade han sig med att utveckla och förbättra opponentens synpunkter och skäl för att så mycket grundligare förgöra dem — men mången gång kunde han också acceptera dem och därefter fatta sin ståndpunkt.

Härtill kom ett högeligen älskvärdt och förbindligt väsen, en vänlig, otvungen ton både i och utom tjänsten, ett i hög grad underhållande framställningssätt, som i sin liflighet ej försmådde kryddan af en eller annan kraftig interjektion ens vid själfva rådsbordet och som gärna opererade med allahanda lustiga vändningar och drastiska exempel, dem han hade en otrolig lätthet att i blinken tillskapa, samt först och sist en

outtröttlig arbetslust och arbetskraft, lämnande långt bakom sig allt hvad vanliga individer i den vägen kunde prestera.

Förhållandet mellan presidenten Forssell samt kollegii ämbets- och tjänstemän var också det allra bästa. Han ställde sig alltid mycket tillmötesgående mot deras önskningar i afseende å ordnandet af deras arbete, i den mån sådant kunde ske utan förfång för arbetets jämna gång, hvarom han som nämndt alltid var angelägen.

Allt sammanlagdt: var presidenten Forssell måhända icke idealet af en chef från byråkratisk synvinkel sedt, så var han dock en sådan, till hvilken hans underlydande blickade upp med vördnad, beundran och varmaste tillgifvenhet. Länge skall minnet af honom lefva bland dem, lika visst som de djupa spår af verk och gärning, han inom kollegium efterlämnat, sent skola utplånas.

Men för en man med Forssells arbetsförmåga kunde ämbetsrummet icke vara nog. Det offentliga lifvet hade fortfarande sina kraf på honom. Utom riksdagsmannaskapet, hvarmed under flera år en plats i bevillningsutskottet följde, åtog han sig 1881 ordförandeskapet i kommittén för regleringen af rikets administrativa, ecklesiastika och kommunala indelning samt 1882 i läroverkskommittén, hvarjämte han representerade Sverige vid myntkonferensen i Paris 1881. Han uppträdde där den 17 maj med ett längre tal mot det från fransk och amerikansk sida framställda förslaget om en internationell bimetallisk konvention, ett förslag som han betecknade som en omöjlighet, hvilken, i fall man försökte verkställa den, skulle

bringa kontrahenterna skada och fördärf. Förslaget förföll som bekant, men Forssell skulle ännu en gång, elfva år senare, ha att kämpa mot denna seglifvade chimär.

Vid hemkomsten från konferensens första session i världsstaden, »där han tillbragt några icke just roliga veckor», såsom han skrifver till Rydberg, möttes han af kallelsen till Svenska Akademien. Valet var honom en öfverraskning, skrifver han vidare, och han mottog det med blandade känslor. Lifligt kände han det hedrande i Akademiens kallelse, och med vanlig blygsamhet utbrast han till vännen: »Äran är alldeles för stor för den som fallit ur den litterära kretsen ned i den s. k. praktiska och sköter Martas-bestyren.» Men det kändes brydsamt för honom, som vunnit sina första sporrar genom en kritik öfver Fryxell, att nu teckna hans minne såsom författare. »Värfvet», skrifver han, »borde icke hafva lämnats åt en man af det historiska facket, än mindre åt en kameralist, ty historia och kameralia voro gubbens svaga sida.» Uti sitt inträdestal den 20 december 1881 uppehöll han sig också med förkärlek vid de litterära förtjänsterna hos Fryxell och den konstnärliga sidan i hans berättelser, om hvilka han säger, att »de tillförde de svenska hemmen en för den tiden ovärderlig skatt af

ungdomsglädje». Den vetenskapliga betydelsen af Fryxells arbete lät han med afsikt träda i bakgrunden, och härutinnan lära nog de flesta forskare nu för tiden vara ense med Forssell.

Den s. k. essayn, den kortare afhandlingen för tidskrifter, hade varit en för Forssells skaplynne särskildt lämplig form af författarskap. Snart efter sitt inträde i statsrådet, i november 1875, hade han samlat de förnämsta af dem han utgifvit i Svensk Tidskrift till ett band, som fick titel »Studier och kritiker». Han började nu, sedan han lämnat konseljen, en ny följd i den af Oscar Montelius redigerade Nordisk Tidskrift. Hans bidrag till denna uppgingo under åren 1881—1892 inalles till ett tiotal. Under året 1881, samma år han arbetade i sin nya kommitté, i myntkonferensen i Paris samt med teckningen af Fryxell, hann han ändå med tre kritiska uppsatser i tidskriften. I den ena af dessa, »Skattereglering», upptar han till pröfning frågorna om inkomstskatt och självdeklaration. Han skrifver där bl. a., att »ingenting i världen är så lätt att klandra som en lag om inkomstskatt», och talar om »den allvarliga tuktan till medborgerlig dygd, som kallas sträng obligatorisk självdeklaration». Han ställde sig ingalunda principiellt fientlig mot dessa nya former och villkor för statsbidra-

gens uttagande, men han fasthöll både i sina skrifter och inom riksdagen, huru omsorgsfullt alla bestämmelser härom borde utarbetas, och hur farligt fuskverk kunde vara. Vore ingenting lättare att klandra, så var enligt Forssells mening också ingenting svårare att skrifva än en lag om inkomstskatt.

Med undantag af några historiska kritiker voro dessa essays, af hvilka Forssell 1888 samlade de betydligaste till ett andra band »Studier och kritiker», af nationalekonomiskt innehåll. De röja samtliga författarens trogna fasthängande vid det fria utbytets principer i handelspolitiken och vid guldmyntfoten i myntväsendet, men de ströfva äfven utom gränserna för dessa båda områden. Så sysselsätta de sig med »Nya försök till förbättring af arbetsklassens villkor», med »Skandinaviska järnvägsförhållanden» och med »Storbritanniens utveckling» under det sista halfseklet. Märkligast är kanske den 1892 tryckta uppsatsen »Guld och silfver». Den kan betraktas som en förberedelse till den beramade nya myntkonferensen i Bryssel, dit makterna på Förenta Staternas begäran å nyo inbjudits för att afhandla frågan om silfrets prisfall och om hvilka åtgärder kunde vidtagas för att öka bruket af denna metall i de olika nationernas myntsystem. Det var den 1881 kufvade bimetallismen, som nu kommit fram med

nya anspråk på en internationell öfverenskommelse om fri utmyntning af silfver i bestämdt värdeförhållande till guld. Forssells uppsats gick ut på att uppvisa orimligheten häraf, och när han sedan på myntkonferensen uppträdde som Sveriges representant, koncentrerade han sina argument i ett tal (den 13 december 1892), som väckte ett stort uppseende och af de delegerade ansågs som ett af de bästa, om ej det allra bästa. Han liknade däri problemet om hur en bimetallisk öfverenskommelse skulle upprättas vid det, om hvilka dimensioner man borde gifva en tratt, som skulle rymma ett visst mått vätska, men hvars hål man ej kunde stoppa, samt kallade fordran på en viss värdesättning mellan de två metallerna för »bimetallisk poesi» och »drömmar om en overkställbar utopi». Föredraget, som af Forssell utarbetats med den största omsorg och som i hans eget omdöme var ett af hans lyckligaste tal, bidrog i väsentlig mån att ytterligare höja det anseende hans första uppträdande i Paris redan skaffat honom utanför Sveriges gränser.

* * *

Jag har sökt visa öfver hur många och stora områden Forssell sträckte sin verksamhet. Listan är lång nog, men ändå har jag ej ännu berört den nya art af författarskap han midt under denna

bråda tid åt sig utvalde och hvari hans mångsidiga begåfning kanske allra mest gjorde sig gällande, den historiska minnesteckningen. Hans biografier öfver Erik Benzelius, Gustaf af Wetterstedt och Hans Järta äro för honom typiska, och de två första äro också de enda större arbeten af honom, som både blifvit fullständigt afslutade och som rikta sig till en vidare läsekrets än den vetenskapliga. De äro således de som först komma att tagas i handen af den som vill uppskatta Forssells betydelse för den svenska litteraturen, och de förtjäna i följd däraf en närmare granskning.

Det var 1883 Forssell i Svenska Akademiens Handlingar offentliggjorde en minnesteckning öfver ärkebiskopen Erik Benzelius den yngre. I värdigare och skickligare händer kunde knappast det svåra uppdraget ha lämnats att skildra den mångfrestande mannen och att gifva en åskådlig bild af de omgifningar, hvari han verkat. Lätt ristas runor öfver den som själf rest sig sten till vård och hvars gärning lefver efter honom. Vida mödosammare är värfvet att för eftervärlden klargöra bilden af den hvars största arbeten varit förberedelser och försök på fält, där andra kallats att skörda. Men Forssell löste uppgiften på ett glänsande sätt. Icke nöjd med att troget följa Benzelii bana såsom forskare, urkunds- och bok-

kännare, såsom flitig arbetare på vetenskapens olika områden, såsom lärare, prelat och statsman, upprullade han samtidigt för läsaren klart belysta taflor ur Sveriges och Europas kulturhistoria — den rikaste bakgrund till det för hvarje sida af berättelsen allt skarpare framträdande porträttet. Så har han i få stora drag tecknat arten af den alltför klassiska undervisning, universiteten i Benzelii ungdom erbjödo sina alumner. Sedan, när vi bjudas att följa den unge forskaren på hans utländska resa, få vi på samma gång en inblick i handskrifts- och urkundskännedomens utveckling vid det adertonde århundradets början. Därpå följer skildringen af Benzelius såsom bibliotekarie, häfdatecknare och undervisare, men den utvidgar sig ständigt, dels till ett kapitel om universitetsbibliotek, dels till en syntetisk öfverblick af den vetenskapliga kritikens mödosamma genombrott på fornforskningens område, dels till en berättelse om våra första lärda sällskaps uppkomst och verksamhet. Med ihärdig flit och grundligaste lärdom är det rika jungfruliga materialet samladt, undersökt och genomarbetadt, men den enkla, eleganta stilen röjer aldrig den möda författaren måst underkasta sig. Ämnen, som lätt kunde blifva torra och tråkiga, få lif och intresse af Forssells klara, konstnärliga behandling, för

hvilken humorns kryddande salt ej är främmande. Med uppenbart nöje svänger han satirens gissel öfver de kritiklösa fantasifoster, som vid Benzelii tid så länge gällt och ännu fingo gälla som historisk sanning. Kanske äro dessa *con amore* skrifna sidor de bästa i arbetet.

Mindre fängslande, men ej mindre grundlig och sann är teckningen af Benzelius som teolog, biskop och politiker. Den ena egenskapen följde då för tiden med den andra. Äfven här är porträttet, huru liffullt det än synes, mindre tilldragande än bakgrunden, denna af Forssell med en lätt ironi, under hvilken den fosterländska harmen döljer sig, skildrade tid af kraftlöst öfverdåd, såsom han kallar Hattarnas äfventyrliga försök att med små medel och små män uträtta stora ting.

Hela arbetet har med beundransvärdt lagom afvägt analys och syntes, och däri ligger just all historisk framställnings konstnärlighet. Blott den som äger förmågan att finna detta ovärderliga lagom, hvars hårfina gräns ej får öfverskridas, blott han förmår att till hjälp för vetandet, som gifver sanning, kalla fantasien, som gifver lif. Det var Forssells styrka att äga både den sega, tåliga, ihärdiga analytiska fliten och den rika, känsliga syntetiska intuitionen, att både syna, se och sia.

Också möttes teckningen af Benzelii lif genast af de sakkunnigas bifall. I andra häftet af Historisk Tidskrift 1884 granskades arbetet utförligt af Claës Annerstedt, och genast i de första raderna af sin anmälan skyndade han sig att betyga, att »bland de minnesteckningar Svenska Akademien på senare tider införlifvat med sina handlingar, har knappast någon beredt oss en sådan tillfredsställelse». Bättre vitsord kunde Forssell knappast få. Må det ha tröstat honom för det ringa intresse han besynnerligt nog själf kände för detta sitt verk. Nyårsdagen 1882 hade han därom skrifvit till Viktor Rydberg:

»När en gång på våren mitt opus öfver Erik Benzelius blir färdigt, får jag tillfälle att uppvakta dig med en gengåfva, endast beklagande, att min beskedlighet och obetänksamhet förmådde mig att gå in på ett så tråkigt värf, som det jag företog mig med detta äreminne.»

Forssell har således skrifvit *invita Minerva*. Så mycket större är förtjänsten att ha lyckats.

Mera sympati har Forssell utan tvifvel känt för teckningen af Hans Järta, som han ungefär vid samma tid nedskref såsom inledning till det urval af Järtas skrifter, som 1882 började utkomma under hans redaktion. Men så var också Järta, liksom Forssell själf, både statsman, finans-

man och arkivman samt därjämte en den svenska prosans mästare. »Fullständig och klar i utredningen, skarp i bevisningen, kraftfull och ren i språkbehandlingen», kallar honom Forssell. Hvem igenkänner ej där minnestecknarens egna egenskaper? En annan likhet hade målaren och modellen med hvarandra i det stora intresse, hvarmed båda omfattade förhållandet till Norge, ehuru de betraktade föreningen ur väsentligt olika synpunkter. Men fastän således Forssell säkerligen varit mera road af att sysselsätta sig med Järta än med Benzelius, är dock biografien af den förre icke ett lika harmoniskt helt som Benzelii minne, och framställningen lider stundom af ojämnheter.

Några år därefter, 1888, framträdde Forssell med en ny biografi, äfven denna gång på Svenska Akademiens uppdrag. Det var statsministern grefve Gustaf af Wetterstedt Forssell skulle teckna, och därför behöfde han anlita utrikesdepartementets arkiv. Jag kan ej neka mig nöjet att här inflicka en liten anekdot. Departementets arkiv för de första årtiondena af det nyss gångna århundratalet hade länge legat i lägervall. Det fattades en hel del registraturböcker, de som funnos voro så godt som oanvändbara, och med ordningen af papper och buntar var det mycket klent beställdt. Missförhållandet hade länge känts,

erkänts och beklagats, men ingen hade haft tid och krafter att gripa in, tills dåvarande kabinettssekreteraren Lagerheim på åttiotalet tog sig an saken. Tack vare hans energi och det intresse utrikesministern grefve Ehrensvärd visade företaget, kom ett ordnande af det omfångsrika materialet omsider till stånd under Olof Simon Rydbergs erfarna ledning, men då Forssell anmälde sin önskan att forska i arkivet, befann sig detta ännu i ett öfvergångsstadium, där kaos och ordning kämpade. Rydberg var mycket ömtålig för alla störande ingrepp i sitt mödosamma arbete, och ett par dagar sedan order gifvits att tillhandahålla Forssell de papper han önskade, såg jag Rydberg med bekymrad min inträda i mitt ämbetsrum — jag var då kabinettssekreterare.

»Du vill släppa in Forssell i arkivet», klagade han, skakande sitt vackra hvita hufvud. »Det är en högst betänklig sak, skall jag säga.»

»Hvarför då?» frågade jag, väntande mig någon anspelning på Forssells åsikter om unionens tillkomst, hvilka alls icke öfverensstämde med Rydbergs. Men det var ej där skon klämde.

»Hvarför?» kom svaret. »Jo, Ehrensvärd och du, ni känna ej Forssell, men det gör jag. Den mannen kan ej handskas med papper!» — Han var en slarf, förklarade Rydberg. Och nu följde en

utläggning af den förvirring, som måste uppstå, om han finge drifva sitt spel bland Rydbergs kära buntar.

Jag försökte lugna Rydbergs farhågor, och vid Forssells nästa besök bad jag honom bemöda sig om den största möjliga ordentlighet, hvilket han också beredvilligt lofvade. — Men ej länge därefter stod Rydberg åter i mitt rum:

»Kom och se, hur din vän Forssell huserar!» och med skälmskt blinkande ögon drog han mig med sig i arkivet. Ja, där såg verkligen litet oordentligt ut. Forssell hade nyss gått och lämnat alla papper framme. Bref och koncepter ur olika buntar lågo, tillsammans med Forssells egna anteckningar, strödda öfver bordet, och hvad värre var, i de redan begagnade buntarna var ett och annat främmande papper instucket.

Nå, Forssell lofvade bot och bättring. Han skulle aldrig göra så mer, och Rydberg lät blidka sig. Men där följde ännu ett par små sammanstötningar mellan dem — i all vänlighet —, ty Forssell kunde verkligen icke handskas med papper, från rent mekanisk arkivariesynpunkt sedt. Tankarna, som trängdes i hans hjärna, lämnade ej plats för de små omsorgerna om ordnande af bref i kronologisk följd eller instoppande af handlingar på deras rätta plats. Äfven den duktigaste

forskare har sin svaga sida. Forssell hade denna, och han, som så väl kände betydelsen af data på historiska dokument, han försummade mycket ofta att dagteckna sina egna bref.*

Men låtom oss återgå till minnesteckningen öfver Wetterstedt. Där återfinnas samma egenskaper, som utmärkte Benzelii biografi. Parallellt med skildringen af mannen löper den af de tider och händelser, i hvilka han var kallad att verka, men som det blef Wetterstedts lott att deltaga i danandet af de förhållanden, hvarur det nutida Sverige växt fram, har berättelsen om hans lif för oss ett starkare och mera omedelbart intresse, än den om Benzelius. Det ligger både dramatisk kraft och episk storhet i Forssells enkla, lugna och just genom sin koncisa form stundom gripande framställning om Sveriges förtviflan och förfall och om dess räddning och återupprättelse. Mästerligt skrifna äro de blad, som behandla Wetterstedt som kabinettssekreterare vid Gustaf IV Adolfs sida och den olycklige konungens sätt att sköta affärerna. Läsningen väcker än i dag en storm af rörelse: häpnad öfver otillräkneligheten

* Såsom ett minne af episoden förvarar jag ett exemplar af »Studier och kritiker», som Forssell då skänkte mig med den skämtsamma dedikationen: »Till Carl Bildt, den mäktige rufvaren öfver dolda arkivskatter, detta såsom ett blandimentum från en vetgirig forskare.»

hos den halsstarrige styresmannen, ovilja mot dem, som gjort hans envälde möjligt, medlidande och kanske en smula förakt för hans tjänare, gränslös sorg öfver landet och den undrande frågan: »Hur kunde det få gå så långt och så länge?» Sällan har en historiker koncentrerat ett innehåll af mera spännande intresse i en så objektiv form, som när Forssell med aldrig svikande klarhet visar oss huru en dåres sjukliga ingifvelser — så lyda hans ord — förde Sverige till undergångens rand.

Ej fullt så stark är framställningens andra del, Wetterstedts deltagande i räddnings- och upprättelseverket, och dock har denna kräft ett vida större och svårare arbete. Det gällde att med ledning af de olika makternas diplomatiska papper allsidigt belysa de invecklade, stundom till och med intrasslade underhandlingar, som ledde till Sveriges deltagande i koalitionen mot Napoleon och dess slutliga resultat: förlusten af dess sista besittning utom halfön och föreningen med Norge. Hvar och en, som själf sysslat med liknande uppgifter, vet hur vanskligt det är att genom irrgångarna af ett dylikt material tränga fram till sanning, men för läsaren af Forssells skrift är svårigheten knappt märkbar, så mäktig är den klarhet, författaren lyckats afvinna sina redigt sammanförda fakta.

Många skola däremot förebrå Forssell en viss ofullständighet. Särskildt gäller detta förhållandena med Carl Johans förhoppningar om Frankrikes tron och i all synnerhet uppgörelsen med Norge 1814. Men dels var en del af det material senare forskare begagnat icke i Forssells händer, dels glömmer man lätt, allt eftersom framställningen växer i bredd, att Forssells uppgift icke var att skrifva Carl Johans historia, utan Wetterstedts.

Äfven detta arbete mottogs någon tid efter sitt framträdande af en högt erkännande kritik i Historisk Tidskrift, af märket H. W. Uppsatsen är något mera än en kritik och förtjänar i flera afseenden att anses såsom ett fullständigande af Forssells forskning.

Ett ytterligare tillägg har Forssell själf lämnat i en 1895 i Nytt Juridiskt Arkiv tryckt uppsats om »Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel den 14 januari 1814». Den innefattar en kritik af Oscar Alins redogörelse för de svensk-norska unionsfördragens tillkomst och var närmast föranledd af en anmälan däraf i samma tidskrift, hvilken flutit ur professor E. Tryggers penna. Hela Forssells polemiska kraft har däri utvecklats med en ifver, som lätt förklaras af det brinnande intresse, han hyste för de unionella frågorna, och

hans öfvertygelse om gagnlösheten och skadan af att vilja åberopa Kielertraktaten vid lösningen af unionstvister. Få torde de vara i vårt nutida Sverige, som icke dela Forssells åsikter i denna punkt, och uppsatsen är snarast att betrakta som ett praktiskt politiskt inlägg i en dagens fråga. Därjämte äger den också sitt historiskt vetenskapliga värde, ehuru detta blifvit mera bestridt. Särskildt har Alin i en gensaga kraftigt uppträdt mot den af Forssell förfäktade åsikten att det danska afträdandet af Norge skett till den svenske konungen personligen, ej till Sverige.

Året förut, 1894, hade Forssell på uppdrag af Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, hvars ordförande han var, utgifvit en minnesteckning öfver Gustaf II Adolf till firande af hjältekonungens trehundraårsfest. Uppdraget var honom välkommet. I sitt tal öfver Fryxell hade han prisat dennes berättelser såsom »adlade af den hänförelse, som det svenska folket då älskade och lyckligtvis ännu älskar att finna hos Gustaf Adolfs häfdatecknare». Samma hänförelse kände han själf, men han ville icke, att hans verk skulle blifva blott en panegyrik. Han lade hufvudsakligen an på att gifva en öfverskådlig skildring såväl af de faror som hotade Sverige, som af den klokhet, hvarmed konungen röjde dem ur vägen.

Han ville att hvar och en skulle förstå, både hvarför Gustaf Adolf gick till Tyskland, och huru ändamålet, skyddet mot den katolska reaktionen, vanns. Arbetet är en folkbok i detta ords bästa betydelse. Det är kort och lättfattligt, men utelämnar inga hufvudmoment — med ett ord, det är lagom. Det väckte likväl icke, när det utkom, den uppmärksamhet, det förtjänar, antagligen därför att ett par andra Gustaf-Adolf-monografier samtidigt sågo dagen. Forssell själf ansåg det emellertid för ett af sina bästa arbeten, och jag fruktar icke att säga, att detta hans omdöme snart kommer att af eftervärlden stadfästas.

Tyvärr är Forssells Gustaf Adolf, jämte uppsatsen om Kieler-freden, hans sista bidrag till den svenska häfdateckningen. Icke därför att Forssell ej fortfarande behöll sin varma kärlek till vetenskapen, men det politiska lifvet grep honom nu igen, och han kastade sig in i dess drabbningar med så mycket större ifver, som han ofta stod ensam att slå sina slag.

När Forssell 1880 lämnade konungens råd, var det den allmänna tron, att han snart skulle komma att återvända dit. Själf har han väl knappast haft någon särdeles liflig lust därtill. Till sin ständiga förtrogna, sin moder, hade han skrifvit den 1 januari 1881:

»Underligt nog har min ärelystnad i politiken, långt från att ökas, betydligt minskats. Jag har lärt mig känna och se, att den s. k. makten egentligen icke är något annat än ett martyrium fullt af bedrägligt sken och oändligt obehag. Jag tror visst ej, att jag skulle, med några års erfarenhet, blifva mycket sämre än mången annan, som kunde komma att leda Sveriges politik, men jag har lärt mig, att det i vårt gamla goda land fordras något annat och mera än talang för att gå i spetsen. Låt därför dem som hafva allt detta bära de höga värdigheterna och göra 'historia' — min verkliga ärelystnad är att skrifva historia.»

Och längre fram fortsätter han:

»Att ackordera med riksdagskotterier, det är ett Sisyphusarbete. Med hvilken glädje skall jag nu ej känna mig stå utom den sfären.»

Och utanför förblef han. När den Posseska ministärens tid var ute, blef det den mera smidige Themptander, som efter Thyselii korta statsministerskap trädde i spetsen för regeringen. Forssell hade ingen anledning att intaga en oppositionell ställning. Ärendena leddes i öfverensstämmelse med de grundsatser, han själf hyllade och förfäktade, och han spelade under denna tid i kammaren hufvudsakligen rollen af en sakkunnig och välvillig granskare. Men annorlunda blef det, när

det s. k. nya systemet kom till makten med de Bildtska och Boströmska ministärerna. Tullskyddet måste i honom finna en afgjord motståndare, och han tog till sin uppgift att åtminstone bekämpa dess framsteg, när han ej mäktade förhindra dem. Den största ifvern utvecklade han, då mellanrikslagen kom i fara, ty han såg där på en gång två af sina ledande idéer hotade: den om handelns och det ekonomiska lifvets största möjliga frihet och den om närmande till Norge för unionens bestånd och utveckling. Hans tal för mellanrikslagens bibehållande, i synnerhet det sista, som hölls den 20 februari 1897, skola i framtiden läsas med helt andra känslor än dem, hvarmed de mottogos af första kammarens majoritet. Kunna de kanske icke redan anses profetiska, dessa Forssells ord, om huru man snart skulle finna att:

»Det var dock en viktig föreningslänk mellan Sverige och Norge, som brast, när mellanrikslagen förföll. Och då kommer det tillika att frågas: hvarför förstod man icke den saken i det afgörande ögonblicket?»

Ja, det var sannerligen icke Forssells fel. Hela hans bevisförings och varma öfvertygelses vältaliga kraft förspilldes som vatten mot klippan af majoritetens likgiltiga motstånd. År efter år

hade han uppträdt mot denna majoritets fetischer. Han hade talat mot spannmålstull, majstull, fläsktull, kaffetull, kött-tull, lintull, humletull, mot tull å blomsterlökar och böcker, mot allt som var det rådande partiet kärt, och han hade gjort det med denna skarpa öfverlägsenhet, som låter hugget kännas, äfven sedan voteringssegerns balsam lagts öfver såret. Hans ord var den vanmäktige varnarens — det kunde beundras, men det lyddes icke. Så småningom kom han att intaga en alltmera isolerad ställning i kammaren, aktad, fruktad, men icke följd. Någon gång, då partibanden ej knötos kring en fråga, kunde han dock ännu vinna en seger, såsom när han den 8 maj 1897 uppträdde mot förslaget om självdeklaration. Han var, såsom redan nämndt, ingen motståndare till principen, men han ansåg det dåvarande förslaget såsom en föga lycklig kopia af den tyska lagen och såsom olämpligt för våra förhållanden. Han manade, som orden föllo, till »försiktighet i våra lån och vår import från den stora kejsarstaten på andra sidan Östersjön» och tillspetsade sin kritik i följande varning:

»En beskattningsmetod, som lämnar de största fördelarna åt de oärliga och de största olägenheterna åt de ärliga, kan allra minst motsvara de

förhoppningar, man fäster vid dess uppfostrande verkningar.»

Äfven härom må framtiden säga sitt ord.

Detta anförande blef Forssells sista i Sveriges riksdag. Hans andra mandat i första kammaren var utlupet, och det förnyades ej af Gefleborgs läns landsting. Ej heller funno Stockholms stadsfullmäktige lämpligt att bereda Sveriges förnämste politiske talare ett rum i kammaren. Och så stod Hans Forssell utanför riksdagen. Historien kommer i sinom tid att anteckna detta såsom en märkvärdig företeelse, ett vittnesbörd om den ekonomiska partistridens skärpa. Kanske kommer man då att i häfdatecknarnes kommentarier finna yttringar af undran, att 1897 års män ansågo sig ha råd att i riksdagen undvara Forssells vetande och klokhet. Af undran, sade jag — kanske också litet af skam. Forssells blir i hvarje fall den skammen icke.

För att intaga en ledande ställning i ett konstitutionellt land är det icke nog att vara en stor personlighet. Mannen måste också representera principer och idéer. Ju ytterligare dessa äro, desto lättfattligare äro de för den stora massan, och desto lättare blir det för bäraren af idéerna att framstå såsom representativ och såsom partichef. Erfarenheten visar också, att de flesta parti-

chefer börjat såsom ytterlighetsmän. Först sedan de en gång stadfästat sig såsom ledare, ha de blifvit moderata, d. v. s. de måste uppfylla det nödvändiga villkoret för maktens utöfning, ty det moderna fria statslifvet tål väl ytterligheterna i teorien, men icke i tillämpningen. Forssell var ytterlighetsman i en enda punkt: det ekonomiska lifvets frihet — och ödet ville, att just i denna fråga, den där han kunnat intaga ledarens ställning, där skulle han i det sista skedet af sin verksamhet befinna sig i en hopplös minoritet. I andra frågor var han den lugna måttans man, fjärran från ytterligheterna, väljande sin ståndpunkt i den allsidiga pröfningens nyktra belysning. Han lät sig ej hänföras hvarken åt höger eller vänster, hvarken framåt eller tillbaka, men därför hänförde han ej heller andra. Störst var han onekligen också som kritiker. Där hade han redan i ungdomen visat sin styrka, och där inlade han i mannaåldern ofta nog passionens värme. Men kritikerns värf är otacksamt, och desto mera så, ju duktigare det skötes, ty få äro de som gärna taga mot tuktan. Och i partilifvet, i statslifvet, i folkens historia dröjer det ofta länge nog, innan man får klart för sig om en smärta kommer från kirurgens välgörande knif eller från våldsmannens sårande dolk. Men den första svedan kännes genast, och medan

det svider älskar man sällan stålet. Forssell kom att erfara detta, och den norske skaldens ord, att den är starkast som står ensam, fingo på honom den tillämpningen, att den som är starkast, den blir också ensam.

En så fosterländskt sinnad man som han kunde dock ej nöja sig med att vara en händelsernas tyste åskådare. Äfven sedan han uteslutits från kammaren, ville han ha sitt ord med i laget, och nu började han i Stockholms Dagblad en flitig publicistisk verksamhet. Mycket talrika äro hans artiklar under de sista åren. Visserligen voro de ej undertecknade, men författaren känns lätt igen på stilen, alltid klar, ofta praktfull, sällan torr, aldrig tråkig, och på den strängt logiska, nästan matematiska bevisföringen. Om innebörden af detta hans författarskap måste meningarna vara olika hos vänner och motståndare. Ännu ligger det oss för nära i tiden för en opartisk dom. Jag har här blott velat erinra därom, såsom en yttring af Forssells outtröttliga arbetsbegär och brinnande nit för allmänna ärenden.

Och ändå är bilden af hans verksamhet ännu långt ifrån fullständig. Om hvad han gjort för Svenska Akademien, hvars ombudsman han var, tillkommer det icke mig att erinra eder, mina herrar, som själfva därom ägen den fullständigaste

kännedom. Äfven Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademien, Vetenskaps-Akademien och Landtbruks-Akademien räknade honom till de sina. Bland Stockholms stadsfullmäktige var han länge en arbetande medlem. Därtill fann han äfven tid att ägna sig åt enskilda företag. Så stod han under en följd af år i förbindelse med försäkringsbolaget Victoria, hvars ordförande han var, och med förlagsfirman P. A. Norstedt & Söner. Bland andra förtroendeuppdrag han mottog, var en plats i Nobelstiftelsens styrelse.

Sitt sista stora arbete i det offentligas tjänst utförde Forssell såsom ordförande i kommittén för prästlönernas reglering. Han fick väl ej afsluta det, men det var han som lade den säkra grunden för kommitténs lika svåra som maktpåliggande verk. »Kyrkans tacksamhet till honom är mycket stor», skref efter hans död en svensk biskop därom, och vid kommitténs sammanträde den 16 november 1901 uttalade en annan biskop, kommitténs nye ordförande, dess djupa erkänsla för hvad Forssell gjort. Men hans hyllning gällde ej blott den gode arbetaren, utan äfven den rika personligheten, och det må tillåtas mig att här upprepa biskop Lindströms ord, såsom ett nytt exempel på huru Forssell förstod att vinna dem som kommo honom tillräckligt nära.

»Vi känna», sade biskopen, »ännu djupare hvad vi mistat vid tanken på huru vi voro bundna vid honom med en varm vänskaps och tillgifvenhets band, en tillgifvenhet som han vann därigenom, att det blef oss förunnadt att komma honom så nära, att vi fingo se in i hans hjärta och värmas därvid.»

Ja, så är det. Statsmannens verksamhet bedömes bäst på afstånd, där de stora dragen göra sig gällande, men för att känna mannen, människan, måste man komma honom in på lifvet. Stannar man på den punkt, där slumpen ställt betraktaren, äfventyrar man att icke se någondera rätt, såsom den bild en illa inställd kikare ger. Kanske ha många föreställt sig Forssell, den store talaren, den skarpe kritikern, den mångfrestande författaren, finansmannen med hufvudet fullt af siffror, den klarsynte affärsmannen, såsom en kall natur, stolt och svår att röra, beräknande och befallande. Ja, sådan var finansministern, presidenten, riksdagsmannen, ty sådan bjöd honom hans plikt att vara. Men den som han hälsade med vänskapens trofasta handslag, den såg under den officiella ytan en glad, känslig, fantasirik och anspråkslös natur, som alltjämt bevarade något af studentårens friska skälmaktiga lynne. En hängifven make och den ömmaste fader, fann han i

ett lyckligt husligt lif den största belöningen för sina mödor, och vid sina närmaste vänner, t. ex. C. G. Malmström, Nordenskiöld, Viktor Rydberg, var han fästad med den varmaste tillgifvenhet. Ett lika gripande som storartadt vittnesbörd härom är det korta tal han i denna Akademi för sju år sedan ägnade den nyss bortgångne Rydbergs minne. Sällan har en skönare runa ristats öfver och af en bättre man.

Sina ungdomstycken och sina ungdomsåsikter blef han alltid trogen. I sin lifsåskådning var han under hela sitt lif en fritt tänkande, men innerligt troende kristen, och Nya Testamentet (på grekiska) fanns alltid på bordet bredvid hans säng. En annan bok låg där vanligtvis också: någon volym af Macaulay, hans älsklingsförfattare från Upsalatiden. Hvad han en gång lärt värdera, släppte han icke gärna för något annat. Kanske låg i denna hans böjelse orsaken till att han kände sig föga tilltalad af de nyare riktningarna såväl inom litteraturen, som inom de bildande konsterna. Äfven kärleken till naturen följde honom genom alla skiften. Sina studier i botanik, t. ex., öfvergaf han aldrig, på sina resor hade han ständigt portören och växtpressen med sig, och på senare åren sysselsatte han sig med lifligt intresse med bryologi och samlade ett an-

senligt mossherbarium, som han icke försummade något tillfälle att föröka. Som det af hans änka blifvit skänkt till riksmuseum, kommer det ännu i långa tider att vittna om Hans Forssells grundliga kunskaper äfven i denna vetenskapsgren. Jag omnämner det här såsom ett exempel på huru allmänt och omfattande hans intresse var. — Han tecknade gärna och väl. Bland annat hade han i Upsala medhunnit att taga undervisning i målning (af professor Way). »Intet mänskligt anser jag mig främmande», kunde han med full rätt ha sagt.

Det är en jättes lif och verksamhet jag här försökt att skildra. Äfven jättar tröttna dock till slut. Länge hade Forssell icke känt behof af någon annan hvila än den som låg i ombyte af sysselsättning, men under de senare åren började han uppskatta den vederkvickelse som ligger i resor till andra luftstreck med den uppfriskande växlingen af intryck och vanor. Förrän han på sensommaren begaf sig till västkusten, där hans kommitté då samlade sig, brukade han tillbringa några veckor i det italienska Schweiz, helst på Monte Generoso. Alpnaturen beundrade och älskade han, och han tjusades särskildt af utsikten från Generoso, därifrån hans blick kunde skönja än

konturerna af Monte Rosa, än fyra sjöars blanka speglar, än skenet af Milanos tusende ljus. Här trifdes han godt och glömde för en tid politik, kommittéer och affärer för att sedan taga i med förnyade krafter. Under hvilan lärde han sig italienska och kunde snart läsa och värdera italienska arbeten på originalspråket. Så blef det nya Italiens litteratur honom kär. I synnerhet kände han sig tilltalad af Antonio Fogazzaros ädla och högstämda författarskap. Det rena och fromma, men äfven fria i Fogazzaros världsåskådning slog djupt an på den likatänkande Forssell, och på mer än en sida af sitt exemplar af *Ascensioni umane* ritade han det breda röda streck, som betyder sympati. Så har han strukit det vid Fogazzaros vältaliga skildring af döden som en vän och befriare. Kanske har aningen, om än omedvetet, då redan fört hans hand.

Ingen af dem som sågo Forssell under det sista året af hans lefnad kunde tro, att hans hälsa var allvarsamt hotad, ännu mindre hans lif. Så blomstrande var ännu hela hans utseende, så gladt, lifligt och ungdomligt hans sätt. Han trodde det icke heller själf. Men under vintern 1900—01 hade det ej felats varningar, att någon ond makt gnagde på den starkes lifsrot, och när han på sommaren 1901 reste ut, var det för att söka ej

hvila, utan bättring. Åtföljd af sin maka och sin äldsta dotter, styrde han åter kosan till sitt kära Generoso, men där ville icke hans illamående vika. Läkaren, som fruktade, att den höga luften kunde inverka menligt på hjärtverksamheten, tillrådde en flyttning till det lägre och lugnare San Bernardino, men äfven där fortforo krafterna att sjunka. En från Zürich tillkallad läkare rådde att återvända ned till Bellinzona, och Forssells äldste son, själf läkare, eftertelegraferades. Det dåliga vädret, som tycktes snabbt nedsätta den sjukes krafter, bestämde dock den schweiziske läkaren att, utan att afvakta sonens ankomst, anbefalla den lidandes flyttning. Men timglaset var utrunnet. Under färden till Bellinzona försämrades tillståndet hastigt, och två timmars väg därifrån, i den lilla byn Ostallo, blef det klart att man måste stanna. Döden lade sin hand på den ädle, som ej fruktade honom, och här, fjärran i främmande land, miste Sverige en af sina ypperste söner. Det var den 31 juli 1901.

Ännu är det i friskt minne, hvilket uppseende, hvilken sorg dödsbudet väckte. Men ännu skall sorgen bli djupare och saknaden större, ty vi skola länge fortfara att känna, att hans plats icke fyllts, icke kan fyllas. Det ligger så mycket arbete ogjordt, som han varit rätte mannen att

utföra, det finnes så många uppgifter i vårt statslif, som han varit den skickligaste att lösa, så många strider återstå, i hvilka ingen kunnat bättre kämpa. Ofta nog kommer det ännu att sägas: »detta skulle Hans Forssell ha gjort», eller kanske »detta skulle aldrig ha skett, om Hans Forssell lefvat.» I framtiden kommer hela vidden af vår förlust att blifva klar. Och då skall också hans stora och ädla personlighet afteckna sig tydligare mot tidens och omgifningarnas bakgrund.

SVAR

på friherre BILDTS inträdestal

af

Akademiens direktör herr BILLING.

Min Herre!

Budskapet om Hans Forssells bortgång kom mycket oväntadt. Så i synnerhet för oss, som, kort innan han lämnade fäderneslandet, träffat samman med honom och därvid ej hos honom märkt några tecken till sjukdom, om vi än hört honom klaga öfver trötthet såsom följd af mycket ansträngande arbete. Hans lefnadsmod syntes vara lika friskt som förr, och med sitt vanliga, käcka intresse talade han om de uppgifter, som han hoppades att under den närmaste framtiden få lösa. Underrättelsen om Forssells död kändes så mycket smärtsammare, som han lämnade mycket påbegynt oafslutadt och man, såsom ni anmärkt,

ännu hoppades så mycket af honom för framtiden. Såsom i hans lefnad mycket kom tidigare än man kunnat vänta, så kom ock döden hastigare än någon fruktat.

Eder teckning af Forssells lefnadssaga har visat, huru mycket denna rymt inom sig och huru växlande detta myckna varit, om det än icke är svårt att uti detsamma skönja ett ganska starkt sammanhang. Med afseende på Forssell har upprepats hvad vi ofta fått bevittna och hvad som, särskildt i ett så litet land som Sverige, är lätt förklarligt, nämligen att, då en öfverlägset begåfvad personlighet framträder, han ej får odeladt ägna sig åt den verksamhet, hvartill han ursprungligen tyckts af egen böjelse och skickelsernas ledning vara kallad, utan tages i anspråk för fyllande af uppgifter, som ligga mer eller mindre långt på sidan om lefnadsvägen, sådan denna en gång syntes vara utstakad. Har man skäl att från vissa synpunkter sedt beklaga detta, så kan det från andra erbjuda anledning till tillfredsställelse. I alla händelser är det något, som ej lär kunna undvikas. Forssell själf ansåg sig i främsta rummet kallad att blifva häfdatecknare, och hvem bestrider, att han för detta kall var utrustad med de allra bästa förutsättningar; men det svenska folket vill ej förgäta sin tacksamhetsskuld till honom

för allt det myckna goda, han uträttat inom andra verksamhetsgrenar.

Där låg en egendomlig glans öfver Hans Forssells lif. Så redan öfver hans yttre personlighet och hans lefnadshändelser — men också öfver hans hela verksamhet. Äfven när denna rörde sig kring ämnen af mycket prosaisk och trivial natur, förmådde han öfver dem sprida en förvånande belysning. Tecknade han äreminnen, författade han historia, skref han litterärt-kritiska uppsatser, handskades han med kameralväsendets långrandiga sifferkolumner, uppträdde han såsom talare vid högtidliga tillfällen eller såsom debattör i större eller mindre församlingar — det gjorde detsamma, alltid var han glänsande, i de flesta fall öfverglänsande andra.

Eder minnesteckning har framhållit detta, men den har ej stannat härvid. Sant har ni erinrat därom, att Forssell i mångt och mycket kom att stå som en ganska ensam man i det offentliga lifvet. Att detta berodde äfven på yttre förhållanden har ni omtalat, men ni har icke fördolt, att orsaken ej låg allenast häruti, utan antydt, att också något i Forssells egen personlighet gjorde, att han ofta ej blef rätt förstådd, stundom svårt missförstådd. Ni, som från er tidiga ungdom varit fästad vid honom med en

vänskap, som aldrig störts, har varit rätte mannen att se och aflägga vittnesbörd om det bästa, som fanns hos honom, om det som låg innerst i honom, men som han nästan tycktes bemöda sig om att dölja för den stora allmänheten. Vi, som i någon mån, större eller mindre, haft lyckan att komma honom nära och att lära känna honom icke blott såsom den offentlige mannen utan äfven såsom enskild person, glädja oss öfver att af er skildring ha fått bekräftelse på vår egen öfvertygelse, att Forssell var icke allenast en man af stål och strid, utan äfven en varmt kännande och i det allra innersta försynt personlighet. Hvad man i djupaste ensamhet förtror åt en älskande och älskad moder, det är som biktadt inför Gud. Ni har låtit oss få del af en sådan Forssells bekännelse, och denna ger vid handen, att var där sol i hans intelligens, så fanns där ock värme och ödmjukhet i hans hjärta.

Hans tomma plats i vår krets har ni kallats att intaga, och det tillhör mig att härtill hälsa eder välkommen. En diplomats verksamhet undandrager sig till det mesta allmänhetens blickar, om än ryktet en och annan gång omtalar, att den utförts med öfverlägsen skicklighet. Icke allenast på den vägen har uppmärksamheten riktats på eder. Hvad som angafs såsom »Anteckningar af

en svensk diplomat» ådagalade något mera än diplomatisk konst; däri röjde sig den skarpsinnige forskarens noggrannhet, det öppna sinnet för naturens och konstens skönhet, den varma medkänslan med det mänskligt ädla, hvarhelst detta än skönjdes, vare sig det framträdde hos det stora romerska helgonet eller hos den enkla landtbo, som ni mötte på edra vandringar.

Med skäl må det anses som en lycka för en person med edra intressen och eder bildning att få tillbringa en stor del af sina bästa lefnadsår i det sköna, minnesrika Italien, men för dyrt vore den lyckan köpt, om kärleken till fosterlandet däraf lede afbräck. Att det ej gått så för eder, därom vittnar den trohet, hvarmed ni därute spanat efter och tagit vara på ej blott stora svenska minnen utan äfven små sådana märken. Häri ser Svenska Akademien en borgen för, att ni med intresse omfattar de uppgifter, för hvilka hon stiftats, och att hon i eder skall få en skicklig och nitisk medarbetare vid deras lösande.

För den närmast liggande framtiden kan hon väl ej hoppas på edert deltagande i hvad man kan kalla hennes hvardagsarbete; men så mycket vissare är hon om edert biträde vid uppfyllandet af de större och mera maktpåliggande uppdrag, som från gammalt eller under senaste tiden pålagts

henne. Hennes verksamhet har blifvit om än icke förryckt så dock väsentligen förändrad, sedan åt henne lämnats förtroendet att för litterära förtjänster utdela större pris än hittills någonsin kommit sådana till del. Det ligger i sakens natur, att fullgörandet af detta uppdrag måste bli allt svårare och svårare. Högt skattar Svenska Akademien fördelen af att bland sina ledamöter räkna eder, som på grund både af edert intresse och eder lefnadsställning är synnerligen väl skickad till att med sakkunnigt omdöme kunna följa företeelserna inom den litterära världen utanför Sveriges gränser.

I Svenska Akademiens namn hälsar jag eder välkommen och manar eder att intaga den för eder bestämda platsen.

Sedan Friherre Bildt undertecknat Akademiens stadgar, fördes han af sekreteraren till den stol, han vid Akademiens offentliga sammankomster äger att intaga (N:r 1), hvilken förut innehafts af A. J. von Höpken, N. Ph. Gyldenstolpe, J. O. Wallin, A. Fryxell och H. L. Forssell.

Direktören anmodade därefter sekreteraren att införa herr RETZIUS, hvilken öfver sin företrädare höll följande inträdestal.

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 20 JUNI 1902

AF

MAGNUS GUSTAF RETZIUS

MED. OCH FIL. DOKTOR, F. D. PROFESSOR.

Mine Herrar!

Då Svenska Akademien behagat utse mig att intaga det rum som innehades af Nils Adolf Erik Nordenskiöld, tror jag mig däruti finna ett bevis för att Akademien, i enlighet med sina traditioner från det gångna seklet, vill i sin krets fortfarande se den vetenskapliga forskning representerad, som satt till sitt mål att afslöja naturens hemligheter och uppdaga de eviga lagar som hela den skapade världen lyder. Denna forsknings uppgift är hög, ty ytterst gäller den uppspårandet af den *harmonia præstabilita* som visserligen tyckes dölja sig bakom formernas växlande mångfald och lifsföreteelsernas skenbara disharmoni, men som dock skymtar fram för det ihärdigt spanande ögat, för den oaflåtligt begrundande tanken.

Under tidernas lopp, och framför allt under det senast förflutna århundradet, har naturvetenskapen vuxit till ett sådant omfång, att det numera icke är möjligt för en enda individ att på

ett mera ingående sätt omfatta alla dess grenar, ja knappast att erhålla en allmän öfverblick öfver dess vidsträckta fält.

Polyhistorernas — en Aristoteles', en Alexander von Humboldts — tidehvarf är förbi.

Det är endast genom samarbete af många, genom arbetets fördelning, som i vår tid naturvetenskapen, i sin helhet betraktad, går framåt. Och bland forskarne kan i regeln den uträtta mest som mest odeladt offrar sin tid och sin kraft åt speciella uppgifter. Men i samma mån vetenskapen sålunda fördjupas och vinner i intensitet, vidgas ock fältet och liksom aflägsnar sig målet.

»Vetenskapen är», yttrade en gång den store naturforskaren Carl Ernst von Baer, »evig till sin källa, omätlig till sitt omfång, ändlös till sin uppgift, oupphinnelig till sitt mål.»

Med den trånga begränsning som människolifvet har kan det väl synas tröstlöst att ägna sin forskning åt ett sådant fält utan gräns och slut.

Mången som, eggad af hoppet att nå de höga mål han tyckt sig skönja i fjärran, med ungdomlig hänförelse och oförvägen dådkraft sökt tränga fram öfver de okända områdena, har, efter ihärdigt utståndna mödor, vid slutet af sin vandring funnit, att det mål han sökte var lika aflägset eller kanske

t. o. m. att det var bortskymdt och doldt af töcken. Från hans läppar har då ej sällan förnummits en ödmjuk bekännelse, ett »ignoramus», eller stundom, såsom förhållandet var med Du Bois-Reymond, ett »ignorabimus».

Ödmjukhet är ett för den erfarne och sanne vetenskapsmannen kännetecknande karaktärsdrag, därom vittnar många stora andars bikt, äfven under de perïoder af lifvet, då deras verksamhet mest krönts af framgång. Just de som blickat djupast in i skapelsens mysterium hafva bäst insett och erkänt, att hvad man hittills lyckats uppdaga är oändligt litet mot det som ännu återstår att finna, att vi väl kunna skönja fenomenerna och till en viss grad utleta deras sammanhang, men ej utforska deras yttersta orsaker.

»Människan», säger von Baer, »äger inom sig ett oafvisligt behof att spörja efter tingens grund: de yttersta orsakerna har hon dock ännu aldrig erfarit; men i det hon allvarligt söker efter dem, öppna sig för henne på tusen olika vägar utsikter till framgång. Om hon följer dessa vägar med allvar och ihärdighet, kommer hon, ledd från sitt hufvudsakliga mål, detta visserligen föga närmare, men i stället öppna sig för henne nya, värderika, gifvande fält, om hvilka hon förut icke hade någon aning, och det egentliga målet står mycket tydligare

för hennes blickar, äfven om hon ej kan säga, att hon kommit det märkbart närmare.»

»Hvarje större vetenskaplig uppgift», tillägger han, »liknar en fästning, som man blott genom löpgrafvar långsamt kan närma sig. Vanligen tror man sig i början kunna taga den genom öfverrumpling; det visar sig likväl snart, att det blott är skenet, bilden i vårt andliga öga, som vi gripit, icke verkligheten själf. Men om man i skydd af kritikens skanskorgar gräfver framåt med arbetets spade, så rycker man småningom målet närmare och ser det bestämdare för sig, och man har under tiden vunnit fast fot på sidoområdena. Att man från löpgrafvarna aldrig kan fullt eröfra fästningen, kommer sig väl — för att fullfölja vår bild — däraf att naturen icke är någon feg kommendant, som ger sig, när utanverken blifvit eröfrade».

Den vetenskapliga forskningen förer oss alltså icke fram till de *yttersta* målen, som vi blott allt emellanåt skönja, men just vårt oaflåtliga sökande efter dem sätter oss i stånd att uppdaga många viktiga förhållanden, som eljest skulle blifvit oss fördolda, på samma sätt som den sjöfarande kan finna sin väg bland hafvets öar, blott han förmår att *söka* Nordpolen, om han också aldrig *finner* den.

Såsom bevis för riktigheten af denna åskådning må ur vetenskapens historia här endast an-

föras, att astronomien icke vore hvad den nu är, om människorna icke inom sig känt en brinnande längtan att utforska hvad det är som bestämmer deras öden, och om de icke sökt dessas orsak långt bort i stjärnorna. Just genom detta sökande lärde man känna himlakropparnas lopp och lagarna därför. Människosnillets största triumf, den Kepler-Newton'ska teorien, är, märkligt nog, en blomma som spirat upp ur en af mänskligheten största dårskaper — astrologien.

Så har vårt vetande om skapelsen, om världsalltet och särskildt äfven om vår egen jord — om denna jords byggnad och de lefvande organismer som utgöra dess invånare, som där, släkte efter släkte, födas och dö — steg för steg utvecklats till allt större klarhet och omfattning. Men i samma mån kunskapen vidgades, framträdde, för tanken och för forskningen, nya frågor, i förening med nya, svåra, invecklade problem, som för sin lösning kräfde nya, friska krafter, nya, ökade ansträngningar.

Jag har med några antydningar om naturforskningens allmänna utvecklingsgång och uppgifter i senare tid velat inleda den minnesteckning öfver ADOLF NORDENSKIÖLD, som det åligger mig

att framlägga, då jag i dag äger att intaga hans plats i denna Akademi, hvars höga uppgift är att, så uti vetenskap som skaldekonst, vårda det ädla svenska språket och att hugfästa stora fosterländska minnen.

Hvad jag här i några korta drag anfört om naturvetenskapen i allmänhet synes mig nämligen vara i väsentlig grad ägnadt att belysa denne forskares egen utveckling och lifsgärning.

Adolf Nordenskiöld var just en af dessa män, som på naturvetenskapens fält grep sig an med problem, på hvilkas lösning tiden väntade; genom sin energi och sin ihärdighet framkallade han en forskning som tilldrog sig hela den bildade världens uppmärksamhet och spridde glans öfver vårt fosterland. Till honom slöto sig allt flera yngre krafter, och sålunda är det väsentligen på grund af hans initiativ som en ej ringa del af den svenska naturforskningen erhållit en ny riktning. Det är och blir hans största förtjänst såsom vetenskapsman att — i anslutning till Sven Lovéns och Otto Torells initiativ och föredöme — hafva omdanat den arktiska forskningen från att vara ett oklart upptäcktssökande till en verklig, på allmänt naturvetenskaplig grund ställd, väl planerad, väl förberedd och väl utförd, metodisk och systematisk vetenskaplig undersökning. Därigenom blef denna

hans verksamhet i väsentlig mån banbrytande på polarforskningens område.

Men Adolf Nordenskiöld lyckades ock med en inom de arktiska upptäcktsfärdernas historia sällspord framgång lösa stora geografiska problem som dittills trotsat alla försök, och framför allt därigenom blef han en märkesman för den nyare geografiska vetenskapen.

Då det nu är min uppgift att teckna denne mans lefnad och verksamhet, skall jag söka att spåra hans utvecklingsgång allt ifrån begynnelsen, att betrakta de förhållanden, under hvilka han utbildades, och de omständigheter som inverkat främjande på hans bana.

Den begränsade tid, som vid ett af denna Akademis offentliga sammanträden kan ägnas åt teckningen af en bortgången ledamots minne, tillåter mig endast att rikta uppmärksamheten på de mera betecknande dragen i hans skaplynne och de mera betydelsefulla händelserna i hans lif. Jag kan tillåta mig denna begränsning med så mycket större skäl, som de viktigare tilldragelserna i hans lefnad redan äro af samtiden kända, af flera minnestecknare behandlade och för visso, när en gång alla dokumenten därtill blifva tillgängliga, komma att af fackmännen utförligt och sorgfälligt skildras. Jag hade velat grunda denna minnesteckning äfven

på de otryckta aktstycken, och särskildt på den omfattande korrespondens, som Nordenskiöld efterlämnade, men då dessa ännu icke äro tillgängliga, måste jag inskränka mig till hans egna och hans medarbetares skrifter, jämte åtskilliga af honom till andra forskare skrifna bref. Lyckligtvis finnes af honom en självbiografi, hvilken, om än i korta drag, tecknar de märkligare händelserna i hans lefnad till år 1877. Jag har slutligen äfven under en lång följd af år haft tillfälle att med den bortgångne stå i en tidtals ganska liflig beröring och lärt känna hans personlighet.

Den Nordenskiöldska släkten är af svenskt ursprung. Den härstammar från Uppland, i det att dess äldste kände stamfader, Erik Mattsson i Nordanåker i Tierps socken, var på konung Karl X Gustafs tid underofficer vid Upplands regemente. En af dennes söner, som först antog namnet Nordberg och sedan kallade sig Nordenberg, blef öfverinspektor vid de finska saltpetersjuderierna i Nyland. Han afled 1740 och efterlämnade två söner, som år 1751 adlades och då antogo namnet Nordenskiöld. Den enes son, Nils Gustaf, som föddes 1792, blef öfverintendent vid bergsstaten i Finland. I dennes gifte med Margareta Sofia von Haartman föddes i Helsingfors den 18 nov. 1832 sonen Nils Adolf Erik.

Sin första undervisning mottog den unge Adolf i hemmet, af en privatlärare, den sedan såsom rektor för tekniska realskolan i Helsingfors förtjänstfullt verksamme A. O. Sælan. Dels af honom och dels af fadern, som var en framstående kemist och mineralog, mottog gossen tidigt väckelser, som inverkade på hans håg och själsriktning. I fädernehemmet på Frugård fanns ett värdefullt bibliotek och goda naturhistoriska samlingar, i synnerhet af mineralier, som fadern hemfört från sina vidsträckta resor. Dessa omständigheter jämte faderns varma intresse för vetenskaplig forskning framkallade hos gossen lust för naturens studium. Ej förrän vid omkring tretton års ålder började han sin egentliga skolgång, sedan han vunnit inträde på Borgå gymnasium. Där var lärjungarnes frihet nästan obegränsad, och den unge Adolf Nordenskiöld begagnade sig under sitt första gymnasistår däraf till den grad, att han, såsom rektorns ord en gång föllo, utmärkte sig »endast genom absolut lättja» och fördenskull i kunskapsbetyg erhöll »mindre tillfredsställande». Men snart sporrades ynglingens själfkänsla; han blef ytterst flitig, en af de bäst vitsordade bland gymnasiets alumner. Där hade han bl. a. till lärare ingen mindre än Johan Ludvig Runeberg, som redan under denna tid omfattade den unge Nordenskiöld med

sympati och som sedan förblef honom en trofast faderlig vän.

Under Runebergs rektorat utförde gymnasisterna ett pojkaktigt upptåg, hvari äfven den unge Nordenskiöld deltog, till följd hvaraf han jämte åtskilliga kamrater efter en konflikt med rektorn lämnade gymnasiet. Nordenskiöld läste sedan på egen hand och genomgick studentexamen hösten 1849. De tre första studentåren tillbragte han under ihärdigt arbete, hvarvid han företrädesvis ägnade sig åt studiet af kemi under Arppes ledning, af naturalhistoria under Nordmanns, äfvensom af matematik och fysik och framför allt af mineralogi och geologi. Han åtföljde sin fader på mineralogiska utflykter och inhämtade af honom vana vid insamling och bestämmande af mineralier äfvensom öfning i blåsrörets bruk, hvaruti fadern, en lärjunge af Gahn och Berzelius, var en mästare. Nu fick den unge studenten äfven öfvertaga vården af den rika mineraliesamlingen på Frugård och besöka åtskilliga af Finlands viktigare mineralfyndorter. »Härigenom har jag», säger han i sin självbiografi, »förvärfvat mig, på praktisk väg, ett skarpt och säkert öga för mineraliers igenkännande, en kunskap, som varit mig till mycket gagn vid den lefnadsbana jag sedermera följt.»

Våren 1853 aflade Nordenskiöld filosofie kandidatexamen och åtföljde under hösten sin fader på en mineralogisk forskningsfärd till Ural, hvarvid han mestadels vistades vid de Demidoffska järn- och koppargrufvorna i Tagilsk. Där gjorde han en värdefull samling af mineralier, som sedan lades till grund för åtskilliga af honom utförda vetenskapliga undersökningar. I Ural hade han äfven inseendet öfver några af fadern anordnade metallurgiska försök. Därunder inträffade en gång, tätt invid det ställe i laboratoriet, där han befann sig, en våldsam explosion, hvarvid han blef alldeles oskadad, oaktadt hela rummet öfverstänktes med svafvelsyra. Redan under denna sin vistelse i Tagilsk planlade Nordenskiöld tillsammans med en fransman en längre resa i Sibirien; men när kort därpå Rysslands stora krig med västmakterna utbröt, nödgades han slå denna färd ur hågen. Han återvände med fadern till Finland, dit de anlände våren 1854.

Därefter fortsatte den unge Nordenskiöld med ifver sina kemiska och mineralogiska studier och utgaf för filosofie licentiatexamen en afhandling om grafitens och chondroditens kristallformer, hvilken under Arppes presidium ventilerades d. 28 febr. 1855. På hösten samma år utgaf han ett större arbete, »Beskrifning öfver de i Finland funna

mineralier», och därjämte flera mindre afhandlingar, äfvensom 1856 tillsammans med doktor E. Nylander ett arbete i zoologi, »Finlands mollusker».

Under tiden hade Nordenskiöld blifvit utsedd till kurator för matematisk-fysiska fakulteten vid universitetet i Helsingfors och erhållit en plats vid bergskontoret. »Någon långvarig glädje hade jag dock icke», säger han, »af dessa mina tvenne första af lön åtföljda tjänstebefattningar. Jag blef nämligen», tillägger han, »innan jag lyftat det andra kvartalet, afsatt med anledning af några politiska tal, som höllos på Thölö värdshus å en af oss föranstaltad större festmiddag, fredagen den 30 nov. 1855.» Enligt Nordenskiölds bestämda förklaring i sin självbiografi politiserades det icke vid detta tillfälle; det hela var allenast en studentfest med skämtsamma skåltal; men deltagarne däri hade »förut in politicis bråkat och syndat så mycket», att deras sanningsenliga berättelse om tilldragelserna den dagen möttes af misstroende. Man hoppades dock kunna ordna saken, hvilket i början tycktes gå ganska lätt, ända tills generalguvernören grefve v. Berg fick en lista på deltagarne — hvarvid han med förtjusning skall hafva utropat: »Ah! es sind ja alle alte Bekannte!»

Namnen på denna lista voro nämligen till stor del desamma som han förut sett i de genom spioner erhållna förteckningarna öfver studenter som fällt oförsiktiga yttranden och som därjämte misstänktes för att vara författare till en del frispråkiga korrespondenser i svenska tidningar. Alla blefvo för längre eller kortare tid förvisade från universitetet. Nordenskiöld fick »dubbelafsked utan några vidare formaliteter». Han lämnade Helsingfors och reste till Berlin, där han under våren och försommaren 1856 på den framstående kemisten H. Roses laboratorium utförde mineral-analytiska undersökningar och därjämte, tack vare faderns rekommendation, blef bekant med flera af Tysklands världsberömda naturforskare.

Under sommaren nämnda år återkommen till Finland blef han af professor Arppe tillspord, om han genast önskade söka den nyinrättade professuren i mineralogi och geologi eller först ville blifva innehafvare af något af universitetets stora resestipendier. Han valde det senare alternativet och sökte det »litterära reseunderstödet», men blef förbigången af språkforskaren Ahlqvist, dock under uttrycklig försäkran om att i stället erhålla Alexandersstipendiet, som inom kort skulle blifva ledigt. Den af honom till konsistorium inlämnade resplanen afsåg en geologisk forskningsfärd till Sibi-

rien och, framför allt, till Kamtschatka, en färd som följaktligen redan då hägrade för hans blick, men som först mer än tjugu år senare, om ock under helt andra förhållanden, skulle blifva en verklighet.

Det Alexandersstipendium som ej långt därefter tillerkändes Nordenskiöld afsåg emellertid en studieresa i Europa.

»Innan afresan ville jag dock», säger Nordenskiöld i sin själfbiografi, »vara med om promotionshögtiden 1857, hvarvid jag på en gång skulle promoveras till magister och doktor, med första hedersrummet bland magistrarne och andra bland doktorerna. Denna promotion blef», tillägger han, »en oförmodad vändpunkt i min lefnad». På inbjudning från de unga män som skulle lagerkransas hade från Upsala och Lunds universiteter infunnit sig en deputation af en professor och fyra andra framstående, yngre akademici. Dessa mottogos i Finland med största hjärtlighet; snart sagdt oräkneliga skåltal höllos till ära för deras land och dem själfva, men därvid hände, att ej ens äldre män synnerligen noga vägde de ord hvarmed gästerna från det gamla kära moderlandet hälsades — allt till förargelse för generalguvernören von Berg, hvilken såsom landsförräderi uppfattade de af månghundraåriga stora minnen och af tacksamhetskänsla framkallade hyllningarna.

von Berg hade, såsom Nordenskiöld själf betonat, då ännu ej hunnit sätta sig in i den egendomliga dualism, som var i Finland rådande mellan ryskt självhärskardöme och sekelgammal frihetsvana.

Vid den slutliga afskedsfesten hade äfven Nordenskiöld, som eljest sällan uppträdt såsom festtalare, blifvit anmodad att föreslå en skål. »Mitt tal var», säger han, »icke långt, gick naturligtvis i den under festernas lopp rådande tonen, kanske något mera pointeradt än de andras, som fått lyckan att oantastade drunkna i glömskans sjö.»

Detta hans tal, som mottogs med en jubelstorm från ett håll och ett försiktigt ogillande från ett annat, föranledde andra af de närvarande dels till att söka öfverskyla det obehagliga intryck ungdomens uppförande kunde göra på högre ort och dels till att polemisera mot en viss svensk poets uppfattning af Finland såsom »ett träldomens gyllene näste». Då det äfven antyddes, att denna åskådning uttryckte den allmänna opinionen i Sverige, inlade Nordenskiöld en kraftig protest däremot. Händelsen väckte uppseende och kom till generalguvernören von Bergs öron, som nu fann tillfället lämpligt att statuera ett exempel. Nordenskiöld blef, såsom han själf säger, syndabocken. Han förständigades att antingen genast lämna landet eller ock afgifva en förklaring, att

hela affären berodde på ett missförstånd. Han valde det förra och reste, försedd med ett pass, som han redan flera månader förut uttagit, oförtöfvadt till Stockholm.

Detta skedde under sommaren 1857. Anländ till Sverige fullföljde han i riksmuseets mineraliekabinett sina vetenskapliga studier. Min fader, professor Anders Retzius, sedan gammalt genom vänskapens band nära förenad med Nordenskiölds fader, äfvensom professorerna Mosander och Sven Lovén och många andra, äldre och yngre män inom Stockholms vetenskapliga kretsar, sökte på allt sätt understödja den ännu knappt 25-årige forskaren, som i följd af så jämförelsevis obetydliga politiska skäl blifvit biltog från sitt fädernesland, men som genom denna motgång ingalunda låtit modet falla. Nordenskiöld förvärfvade sig ock inom kort många nya vänner och vann allmän sympati.

Själf erinrar jag mig, fastän då blott en femtonårig yngling, ännu mycket väl den liflige, självmedvetne, vänlige unge mannen med de vackra dragen, hvilken redan då så intensivt omfattade det som närmast intresserade honom, att han för obekanta kunde förefalla konfys. Jag skall här anföra en liten episod som karakteriserar detta utpräglade drag i hans väsen.

Vid en aftonbjudning i min faders hem, då många personer, framför allt unga läkare och naturforskare, voro närvarande, roade man sig bl. a. med att lösa s. k. räknegåtor. Nordenskiöld hade fått en uppgift, som tog hans matematiska skicklighet i anspråk och satte hans stolthet på prof. Han förblef, timme efter timme, sittande i en vrå och märkte uppenbarligen icke hvad som tilldrog sig omkring honom. Den eljest så rörlige och liflige unge mannen, som var road af konversation med herrar och damer, gick så helt upp i lösningen af sitt problem, att han, då de öfriga gästerna vid midnattstid togo afsked, ännu satt där ensam med sin räknegåta, alldeles absorberad däraf; och han ville icke bryta upp förrän gåtans förklaring blifvit honom meddelad.

Denna intensitet, detta uppgående i en uppgift, denna energi att icke släppa taget, förrän målet blifvit nådt, var ett kännetecknande drag i hans skaplynne — ett karaktärsdrag, som med åren framträdde alltmera och som i icke ringa mån blef orsaken till hans framgångar.

Louis Pasteur yttrade i sitt inträdestal i Franska Akademien de sedan dess bevingade orden: Le génie c'est la persévérance. Pasteurs egen lifsgärning har utgjort en lysande bekräftelse på sanningen af dessa ord. I alla händelser kan inom

vetenskapens värld icke ens den högsta begåfning utreda frågor af betydligare omfattning och djupare innebörd, eller, med andra ord, uträtta något verkligt stort, utan denna uthållighet i arbetet, denna systematiska flit, denna förmåga att aldrig lämna de stora uppgifterna ur sikte, som den utmärkte franske forskaren betecknade med ordet »persévérance».

Adolf Nordenskiöld ådagalade i hela sin verksamhet denna intensitet, när han funnit uppgifter som fängslade hans intresse. Han ägde då den rätta uthålligheten och förmågan af entusiasm. Det var i det tecknet han segrade.

Men Nordenskiöld var tillika en utpräglad optimist. Därför bar han med lugn förtröstan äfven det oblida öde som tidigt afbröt hans förhoppningsrika bana vid Helsingfors' universitet och som jagade honom bort från det fosterland och det fädernehem som han älskade så högt.

Det skulle snart visa sig, att hans ljusa syn på lifvet och dess skickelser icke var oberättigad. Hans förvisning från fosterlandet blef icke blott en vändpunkt i hans lif, utan därjämte en orsak till stor och rik utveckling af hans verksamhet.

Den svenske zoologen och geologen Otto Torell förberedde till våren 1858 sin första polarexpedition. Han hade på allvar tagit upp studiet

af den skandinaviska glacialperioden och ville, sedan han år 1856 besökt Schweiz och 1857 Island, för jämförelses skull i äkta arktiska nejder studera nedisningens aktuella fenomen och verkningar, äfvensom sådana nejders fauna och flora. För detta ändamål planlade han nu en färd till Spetsbergen. I en krets af hufvudstadens naturforskare — bland hvilka särskildt må nämnas Sven Lovén och Anders Retzius — väcktes förslag om att äfven den unge Nordenskiöld skulle åtfölja Torell på hans färd. Offervilligt sammanskötos ifrågavarande personer af sina egna tillgångar det belopp som erfordrades för att sätta Nordenskiöld i stånd därtill. Torell gaf sitt samtycke, och Nordenskiöld, som med tacksamhet antog anbudet, skyndade till mötesplatsen för affärden. Expeditionen undersökte västra Spetsbergens fjordar och land, framför allt i geologiskt, zoologiskt och botaniskt hänseende. Bland de viktigare fynd, som därvid gjordes af Nordenskiöld, böra nämnas växtförsteningar från tertiärtiden, de första som iakttagits på Spetsbergen.

Denna expedition blef på sätt och vis afgörande för Nordenskiölds följande verksamhet, i det att hans håg därigenom riktades åt polarforskningen. Redan strax efter sin hemkomst — han hade då ännu ej fyllt 26 år — erhöll

han det för en så ung man hedrande anbudet att eventuellt efterträda den i oktober 1858 aflidne intendenten vid riksmuseets mineralogiska afdelning, professor C. G. Mosander.

På senhösten samma år företog han, i trots af sin förvisning från Finland, en färd dit. Under sin vistelse där erhöll han telegram om sin utnämning, daterad den 8 december, till den ifrågavarande platsen vid riksmuseum i Stockholm. Strax därpå sökte Nordenskiöld pass för att återvända till Sverige, men råkade då å nyo ut för svårigheter. Han uppkallades till generalguvernören von Berg, som förebrådde honom att förra gången hafva afrest med ett pass som var för gammalt. Nordenskiöld anförde till sin ursäkt, att han icke kände passförordningen, och von Berg syntes i det hela vara försonligt stämd mot honom, äfven i afseende på deras gamla mellanhafvanden. Men då den unge forskaren förklarade sig icke vilja göra afbön för vissa af sina yttranden vid promotionsfesten eller afgifva ett beklagande öfver åtskilligt af hvad som då hände, genmälte generalguvernören: »Sie werden Ihren Pass bekommen, aber Sie können von Finland Abschied nehmen, dafür werde ich sorgen.» Följande dag erhöll Nordenskiöld ett pass med förständigande »att om fjorton dagar vara öfver gränsen».

Det var nu vinter, och färden öfver till Sverige var då ingen lätt sak. Före afresan gjorde han ett besök hos släktingar å Björkeboda och lyckades därvid i sitt gamla fosterland göra ännu ett viktigt mineralfynd — det ytterst sällsynta mineralet tantalit. Därefter begaf han sig öfver Ålands haf till Sverige. Denna resa var mycket svår. »Jag gick», säger han, »på skridskor öfver Skiftet, och det, till följd af min otålighet att komma öfver, på så svag is, att jag trenne gånger på samma dag fick mig ett kallt bad ända till halsen».

Genast efter ankomsten till Stockholm mottog Adolf Nordenskiöld sin nya befattning och började arbeta dels med museets ordnande, dels med vetenskapliga undersökningar, hvilkas resultat sedan offentliggjorts i Vetenskapsakademiens skrifter eller Geologiska föreningens förhandlingar. De närmaste åren ägnade han ock med förkärlek åt museets utvidgning och åt dess uppställning i den därför anordnade nya, rymliga lokalen, äfvensom åt resor på den å sällsynta mineralier rika skandinaviska halfön.

Men redan 1861 fick han å nyo tillfälle att företaga en polarfärd, i det han åtföljde den väl förberedda och storartade andra Torellska expeditionen till Spetsbergen. Därunder kartlade han

ögruppens nordligaste del och utredde grunddragen af dess geognosi.

Sommaren 1862, efter generalguvernören von Bergs afgång, besökte han åter Finland, där han träffade sin gamle fader. Hans moder hade redan år 1860 aflidit; det förunnades då icke Nordenskiöld att resa öfver till fädernehemmet för att säga henne ett sista farväl.* Af hans självbiografi erfar man, att detta djupt smärtade honom. Varma och betydelsefulla äro de ord han däri ägnar sin moders minne. »Emedan», säger han bl. a., »min far tillbragte en stor del af sin mannaålder på in- och utländska resor, var det egentligen vår mor, som ledt och ordnat vår första uppfostran. Hennes goda omdöme, kärlek till allvarliga sysselsättningar, ädla, fördomsfria och flärdlösa väsende hade utöfvat ett varaktigt inflytande å alla inom syskonkretsen, samt å Frugård skapat ett hem, där en sällsynt trefnad och endräkt var rådande».

---

* Sedermera lär von Berg i senaten formligen hafva påyrkat Nordenskiölds landsförvisning, särskildt på den grund, att han, utan att begära tillstånd af regeringen, mottagit utländsk tjänst. Detta yrkande blef visserligen afböjdt; men i stället utverkades order till ryska ministern i Stockholm att åt Nordenskiöld ej visera något pass till Finland. Sådan visering blef ock vägrad ända till sommaren 1862, då von Berg ej längre var generalguvernör. Efter den tiden mötte det för Nordenskiöld ej mer något hinder att resa till Finland.

I december 1862 företog han åter en besvärlig och farlig vinterfärd till Finland öfver Grisslehamn och Ålands haf, denna gång äfven med den särskilda uppgiften att, för professor Edlunds räkning, studera isbildningen i hafvet. Under vistelsen i Finland trolofvade han sig med fröken Anna Mannerheim, dotter af f. d. presidenten grefve Carl Mannerheim, som äfven i egenskap af naturforskare hade förvärfvat ett aktadt namn.

»Naturligtvis», säger Nordenskiöld, »hade jag nu slagit alla vidare arktiska resor ur hågen. Omständigheterna fogade det dock så, att de just från denna tid blefvo af mig åter upptagna i ett vida större omfång än förut.»

En af uppgifterna för den Torellska expeditionen år 1861 var att undersöka, om det vore möjligt att på Spetsbergen utföra en från engelskt håll ifrågasatt gradmätning af tillräckligt stor utsträckning. Det lyckades verkligen doktor K. Chydenius, expeditionens fysiker, att utstaka den nordliga delen af triangelnätet, men arbetet med dess sydliga del, som skulle gå fram utmed Storfjorden, kunde, i följd af förhandenvarande svårigheter och bristande utrustning, den gången icke utföras. Till fullbordande af denna undersökning beviljade rikets ständer på K. Vetenskapsakademiens hemställan ett anslag af 10,000 kr. för en

ny, mindre expedition, som under Chydenius' ledning skulle utföra uppdraget. Då emellertid denne forskare afled, innan expeditionen kunde sättas i verket, erhöll Nordenskiöld Akademiens uppdrag att träda i hans ställe — »under förhållanden som», yttrar han, »knappast lämnade mig något val i afseende å anbudets antagande». Därigenom länkades hans verksamhet åter in i den riktning som skulle blifva hans lefnads förnämsta uppgift.

Jämte dåvarande docenten vid Lunds universitet N. Dunér och doktor A. J. Malmgren från Helsingfors företog han sommaren 1864, på en i Tromsö förhyrd, till skonert omriggad kanonbåt, denna färd till Spetsbergen och lyckades att i god tid afsluta den förberedande undersökningen med hänsyn till det föreslagna gradmätningsnätet; därjämte kartlades den sydliga delen af Spetsbergen och gjordes rika naturhistoriska samlingar. Enär mot sommarens slut hafvet befanns ganska isfritt, gjorde expeditionen, trots fartygets litenhet, ett försök att från Spetsbergen segla högre upp mot norden; men denna färd blef snart afbruten i följd af sammanträffandet med ett antal båtar, lastade med fångstmän från trenne vid Nordostlandet förlista fartyg. De skeppsbrutna och nödställda besättningarna blefvo upptagna i expeditionens båt, hvars utrymme och proviantförråd därigenom

blefvo så anlitade, att man måste ändra plan och oförtöfvadt återvända till Norge.

Under de närmast följande åren var Nordenskiöld sysselsatt med vetenskapliga undersökningar och resor i Sverige, Finland och andra delar af Europa. Men för hans håg stod därunder alltid tanken på fortsatt polarforskning, och särskildt lockade honom hoppet att få utföra det år 1864 afbrutna försöket att från Spetsbergen tränga långt mot nordpolen.

Den gamla föreställningen om ett öppet polarhaf hade af den framstående geografen Petermann på fullt allvar upptagits och energiskt försvarats. För honom och hans meningsvänner gällde frågan blott att finna en väg genom den gördel af is som i söder omgaf detta haf. Den vetenskapliga diskussion som härom fördes mellan fackmännen framkallade å nyo ett allmännare intresse för polarfrågan.

Nordenskiöld, som på grund af hvad han sett och erfarit, icke hyllade teorien om ett öppet polarhaf, och som var af den öfvertygelsen, att sådana problem icke kunna lösas genom diskussion, utan endast genom verkliga försök, önskade att på ett lämpligt fartyg och under den rätta årstiden — som han funnit vara senhösten — företaga en färd mot polen, med Spetsbergen så-

som utgångspunkt. Men hvar finna de nödiga medlen? Riksdagen hade vid beviljandet af anslaget för 1864 års expedition förklarat att ytterligare medel för det ifrågavarande ändamålet ej vore att påräkna, och inom ledande kretsar i Stockholm ansåg man, att svenskarna redan uträttat nog på detta forskningsfält.

Nordenskiöld beslöt då att af enskilda personer söka erhålla de nödiga medlen. För detta ändamål vände han sig till dåvarande landshöfdingen i Göteborgs och Bohus län grefve Albert Ehrensvärd, framlade för honom sin resplan och bad honom söka anskaffa de betydande penningebelopp som erfordrades. Grefve Ehrensvärd omfattade förslaget med lifligt intresse. Inom kort var genom rikliga bidrag af herrar Dickson, Ekman, Carnegie m. fl. en för företagets betryggande tillräcklig summa tecknad. Genom välvilligt tillmötesgående från regeringens sida ställdes till expeditionens förfogande den postverket tillhöriga järnångbåten Sofia, och dåvarande kaptenen i flottan, sedermera statsministern, frih. F. W. von Otter blef fartygets chef. Expeditionens uppgift var dels att utföra naturhistoriska och geografiska forskningar på Spetsbergens öar och i omgifvande haf, dels att mot sommarens slut söka med fartyget framtränga så långt mot polen som möjligt.

En god stab af naturforskare anställdes, och afresan skedde från Göteborg den 7 juli 1868. Såväl på Beeren Eiland — förut endast helt obetydligt undersökt — som på Spetsbergen utfördes under sommarens lopp omfattande forskningar. Expeditionens medlemmar gjorde viktiga iakttagelser och rika samlingar, som blefvo synnerligen belysande för dessa polartrakters naturförhållanden.

Under den färd mot norden som därefter företogs nådde Sofia den 19 september den högsta nordliga latitud, 81° 42′, som, såvidt kändt är, något fartyg dittills uppnått på den gamla hemisfären. I början af oktober gjordes, från den i grannskapet af 80:de breddgraden belägna Amsterdam-ön, för tredje gången ett försök att tränga fram längre mot norden; men då fartyget den 4 oktober, vid 81° latitud, af en häftig storm blef kastadt mot ett isberg, erhöll det en så svår läcka, att det endast genom chefens rådighet i förening med besättningens och naturforskarestabens ihärdiga ansträngningar kunde återföras till sin förra ankarplats, där läckan nödtorftigt reparerades, hvarefter hemfärden ägde rum. Den 20 oktober anlände Sofia till Tromsö.

Icke långt efter återkomsten erbjöd herr Oscar Dickson ett kraftigt understöd för utrustning af en ny expedition till samma trakter och med ända-

mål att söka tränga högre upp mot polen. Med glädje antog Nordenskiöld detta anbud och bestämde sig för en öfvervintring på Spetsbergens nordkust, för att därifrån, medan vinterisen ännu låg fast och sammanhängande, på slädar färdas norr ut. För detta ändamål kunde såsom dragare användas antingen renar eller hundar. Angående renarnas duglighet för en sådan färd insamlades uppgifter i rikets nordliga trakter. För att utröna, om hundar vore lämpliga för samma ändamål, anträdde Nordenskiöld sommaren 1870 en resa till Grönland. Äfven denna färd blef en vetenskaplig expedition, i det att jämte Nordenskiöld trenne yngre vetenskapsmän däri deltogo och oväntadt rika fynd gjordes, hvaribland särskildt må nämnas insamlandet af flera nya, för kännedomen om polarländernas föregående geologiska tidskiften viktiga växtförsteningar, som sedan beskrefvos af den utmärkte schweiziske paleontologen Oswald Heer. Vidare må erinras om att i Grönlands miocena basaltlager vid Ovifak påträffades ofantligt stora järnblock, som af Nordenskiöld ansågos vara af meteoriskt ursprung och som följande sommar, 1871, på tvenne af regeringen utsända örlogsfartyg hemfördes till Sverige.

Tillsammans med botanisten doktor S. Berggren försökte Nordenskiöld äfven att företaga en

vandring öfver Grönlands inlandsis. Allt sedan dansken Dalagers obetydliga isfärd år 1728 hade ett sådant försök icke blifvit utfördt. Till följd af den bristfälliga utrustningen för en dylik, besvärlig och ofta lifsfarlig isvandring kunde de båda svenska forskarna icke framtränga långt genom den stora isöknen; men de lärde dock känna dess egendomliga beskaffenhet, och de gjorde en alldeles oväntad naturhistorisk upptäckt, i det att doktor Berggren på själfva isen och i vattenfyllda gropar i densamma anträffade en vegetation af mikroskopiska alger, omkring 20 olika arter.

I afseende på den fråga, som ursprungligen föranledde expeditionen till Grönland, frågan om lämpligheten att använda hundar såsom dragare vid färder öfver polarisen, kom Nordenskiöld till det resultat, att dessa djur *icke* kunna med fördel användas för längre slädfärder i trakter, där jakt ej är att påräkna. På grund af dessa erfarenheter beslöt han att anskaffa renar till dragare.

Efter återkomsten till Sverige ägnade sig Nordenskiöld ihärdigt åt förberedelserna för den blifvande stora polarexpeditionen, som ändtligen, å trenne fartyg, postångfartyget Polhem, med dåvarande löjtnanten i flottan Louis Palander såsom befälhafvare, samt transportfartygen kronobriggen

Gladan och ångbåten Onkel Adam, den 21 juli 1872 lämnade Tromsö hamn och styrde mot norden.

Denna expedition följdes af en ständig otur. Motigheter af många slag hindrade i flera hänseenden fullföljandet af de förelagda uppgifterna. Isförhållandena vid Spetsbergens nordkust voro detta år synnerligen svåra. Meningen var, att Gladan skulle till någon af Sju-öarna öfverföra materialier för ett boningshus, kol och andra förnödenheter och därefter återvända till Sverige. Expeditionen skulle sysselsätta sig med vetenskapligt arbete, till dess den mörkaste årstiden förgått och solen återkommit, då färden mot polen skulle taga sin början. Dessförinnan borde en utflykt göras till den ö som under 1864 års färd i fjärran varsnats af Nordenskiöld och Dunér och som af dem uppfattats såsom Giles land, men som i själfva verket var Kung Karls land.

I stället för att redan i god tid på sommaren hinna upp till Sju-öarna kvarhölls expeditionen af ismassor nära västra Spetsbergens nordvästra hörn ända till september månads början, och man lyckades nätt och jämnt nå fram till den lilla bukten Mosselbay och slå upp sitt vinterläger, ej obetydligt sydligare än planeradt var. Men icke nog med denna motgång! Tre dagar efter det expeditionens renar blifvit landsatta, rymde de under en stormig

natt och kunde, så när som på en enda, icke återfinnas. Några timmar innan de båda för öfvervintring ej förberedda transportfartygen skulle anträda sin färd mot hemlandet, blefvo de instängda af is uti Mosselbay och där kvarhållna ända till följande sommar. Till följd häraf blef proviantförrådet, som var beräknadt endast för den del af expeditionen som skulle öfvervintra, i hög grad reduceradt och i själfva verket otillräckligt. Några dagar senare hotades expeditionen med att ytterligare nödgas upptaga och underhålla ett stort antal norska fångstmän, hvilkas fartyg blifvit inspärrade af isen och måst öfvergifvas. Om provianten skulle delats äfven med dem, hade hungersnöd varit oundviklig. Och slutligen, på »expeditionens svåraste dag», den 30 januari 1869, voro under en rasande storm och sjögång, som slitit sönder hafvets istäcke, alla de tre svenska fartygen nära att förlisa.

Genom dessa och andra motgångar och svårigheter hade det blifvit omöjligt att utföra den planlagda isfärden mot polen. Men i stället sökte man genom ihärdiga naturhistoriska och geografiska forskningar i möjligaste mån göra nytta och åstadkomma resultat af expeditionen. Många och noggranna meteorologiska, astronomiska och fysiska observationer utfördes; hvarjämte viktiga botaniska

rön gjordes öfver växtlifvet på hafvets botten. Nordenskiöld och Palander företogo en lång och besvärlig, men synnerligen intressant vandring längs Nordostlandets nord- och ostkust och därefter tvärs öfver dess inlandsis, hvarvid detta föga kända område kartlades; men till den ö som man antog vara Giles land kunde ej någon färd göras.

Denna expeditions missöden och betydliga omkostnader borde, tycktes det, kunna från vidare färder afskräcka såväl polarforskarna som mecenaterna. Men att vika för motgångar öfverensstämde hvarken med Nordenskiölds eller Dicksons skaplynne. Tvärtom, kort efter expeditionens hemkomst förklarade sig Dickson villig »att fortsätta».

Nordenskiölds tankar riktades nu alltmera åt nordost. Redan flera år förut hade han förgäfves vändt sig till Ryssland för att få till stånd en hydrografiskt vetenskaplig expedition till Kariska hafvet äfvensom till Obs och Jenisejs mynningar. Midsommartiden 1875 seglade han med detta mål i sikte från Tromsö på ett därstädes förhyrdt mindre segelfartyg, Prôven, och denna gång förunnades det honom att nästan fullständigt genomföra det före affärden uppgjorda programmet. Redan några år förut hade norska fångstmän ådagalagt, att Kariska hafvet icke är så isfylldt som man förut antagit, utan att man där kunde under sensommaren ganska

obehindradt segla fram. Detta bekräftades nu fullständigt genom Nordenskiölds färd, och de tre honom åtföljande yngre naturforskarna hade tillfälle att på förut föga eller icke alls berörda forskningsområden göra omfattande samlingar. Utan svårigheter nådde det lilla fartyget Jenisejs mynning, hvarifrån det under dåvarande docenten Kjellmans ledning återvände till Norge. Nordenskiöld jämte docenten Lundström, doktor Stuxberg och tre matroser seglade i en liten för ändamålet medförd nordlandsbåt uppför nämnda flod till Dudino, där de mötte en ångbåt, som förde dem till Jenisejsk, hvarefter de återvände hem landvägen genom Ryssland. Huru högt man i tongifvande geografiska och kommersiella kretsar i Ryssland uppskattade denna bragd, som man ansåg vara uppslaget till en sjöförbindelse mellan Sibirien och Europa, ådagalades genom den entusiasm hvarmed de resande under hemfärden hyllades i de större ryska städerna.

Men de mera skeptiskt anlagda ansågo nämnda problem, frågan om en sådan fri sjöförbindelse, ännu icke säkert löst, utan tycktes vilja uppfatta Prövens framgång såsom en lyckträff, beroende på de för året ovanligt gynnsamma isförhållandena. För att ytterligare utreda denna fråga företog Nordenskiöld följande sommar, efter ett kort be-

sök i Nordamerika, en ny färd öfver Kariska hafvet. Den 25 juli 1876 lämnade han nämligen med ångbåten Ymer Tromsö hamn och nådde den 15 augusti ånyo utan svårigheter Jenisejs mynning. Denna expedition bekostades af herr Oscar Dickson och den sibiriske godsägaren och patrioten Alexander Sibiriakoff gemensamt. Vid Jenisejs mynning skulle Nordenskiöld sammanträffa med en af tre svenska och en finsk naturforskare bestående expedition, som hade till uppgift att utföra undersökningar i Jenisejs floddal; men de tvenne afdelningarna lyckades icke finna hvarandra, utan hvardera återvände på samma väg som den kommit, båda med stora vetenskapliga samlingar.

»För närvarande är jag» — så afslutar Nordenskiöld sin själfbiografi, som är daterad den 20 juli 1877 — »sysselsatt med anordningar för herr Sibiriakoffs räkning att under denna sommar till Jenisej öfversända ett med handelsvaror lastadt fartyg, ångbåten Fraser, hvilken blifvit särskildt inköpt för ändamålet, och med förberedelserna till en ny expedition, som skall hafva till uppgift att längre öster ut, om möjligt ända till Beringssund, fortsätta de 1875 och 1876 påbörjade naturhistoriska undersökningarna i det Sibiriska Ishafvet. Hans Maj:t konung Oscar II är personligen lifligt intresserad för detta företag och har för detsamma

af enskilda medel anslagit ett mycket betydligt penningebelopp. Resten af omkostnaderna kommer att bestridas af herrar Oscar Dickson och Alexander Sibiriakoff, hvarjämte jag hoppas att för detta företag få ett likartadt understöd från Kongl. Maj:ts flotta som det, hvilket kommit expeditionerna 1868 och 1872—73 till del.»

Med dessa flärdfria ord antyder Nordenskiöld alltså planen för den storslagna expedition, som skulle sätta kronan på den följd af forskarefärder genom hvilka han åt vårt land och åt sig själf förvärfvade hedersrum i den arktiska forskningens häfder: *Vegas* ryktbara kringsegling af den gamla världen.

Sedan århundraden tillbaka hade lösningen af detta problem, uppdagandet af en nordostpassage, en nordlig sjöväg till östra Asien, varit föremål för djärfva förhoppningar och kraftiga ansträngningar. Det var dock ingalunda högre, ideella, syften, icke forsknings- och kunskapsbegäret, som därvid utgjorde driffjädern. Resandes skildringar af de ostasiatiska ländernas rikedomar, guld och ädla stenar, kryddor och sidentyger, hade väckt de europeiska köpmännens lystnad. Men då Spanien och Portugal genom sina flottor behärskade den sydliga vägen till dessa nejder och ej tillåto andra af Europas folk att med sina kölar plöja i dess

farvatten, voro Englands och Hollands köpmän utestängda från del i vinsten. Däri låg orsaken till dessas ansträngningar att finna en annan väg, på hvilken de skulle kunna ostördt segla till det rika Österlandet. De vände sina blickar än mot nordväst, än mot norr, än mot nordost. Den sistnämnda passagen synes hafva ingifvit dem de största förhoppningarna. Alla dessa färder misslyckades. Stora summor offrades på dem, fartyg förliste och människolif spilldes, utan att målet nåddes; men de fingo dock en stor betydelse därigenom, att de gåfvo det egentliga uppslaget till Englands stora oceanfart och dess herravälde på hafven.

Den första stort anlagda expedition som från England utsändes mot aflägsna haf var den som leddes af Sir Hugh Willoughby och som med trenne fartyg och tillsammans 113 man i maj 1553 under stora högtidligheter afgick från Ratcliffe, men hvars öde blef olyckligt, i det att chefen och största delen af besättningen, under sin öfvervintring på kusten af den ryska lappmarken, dukade under, antagligen för skörbjugg. Endast ett af de tre fartygen hade någon framgång; det nådde nämligen Dvinas mynning ungefär där Arkangel nu är beläget och gaf därigenom uppslaget till den blifvande handelsförbindelsen mellan

det norra europeiska Ryssland och det västliga Europa.

Ej långt därefter (1556) lyckades Stephen Burrough att från England framtränga till Novaja Semljas sydkust och ön Vaigatsch, hvarvid han emellertid fann en ganska utvecklad rysk eller rysk-finsk sjöfart mellan Hvita hafvet, Petschora, Vaigatsch och Novaja Semlja, och att man redan då gjorde segelfärder ända bort till Ob-flodens mynning. Under den resa som år 1580 företogs af Pet och Jackman, »de första nordostfarare som på allvar vågade sig in bland drifisen», trängde ock för första gången fartyg från västra Europa in i Karahafvet.

Därmed afslutades för en lång tid engelsmännens nordostfärder. Men snart upptogo holländarna problemet och utrustade tre år i följd dyrbara expeditioner, hvarigenom de visserligen icke löste den föresatta uppgiften, finnandet af nordostpassagen till Kina och Indien, men dock åt sig förvärfvade ett hedersrum i de geografiska upptäckternas häfder, på samma gång som den lönande hvalfångsten blef för dem en rikligt gifvande näringskälla. Deras första större försök ägde rum 1594, då icke mindre än fyra fartyg begåfvo sig på upptäcktsfärd mot norden. Den förnämste af ledarna var Willem Barents, som för-

sökte att segla norr om Novaja Semlja, hvarvid den nordligaste delen af detta land uppnåddes och undersöktes. Den andra expeditionen gaf inga viktigare resultat. Men under den tredje upptäcktes Beeren Eiland och Spetsbergen; denna expedition införes vid Novaja Semljas nordöstra udde och måste öfvervintra. Vid denna öfvervintring, den första som ägde rum i så högarktiska nejder, lyckades man väl att hålla ut under svåra förhållanden, men på hemresan, som skedde i smärre öppna båtar, dogo Barents jämte ett par af besättningen, och återstoden återkom till Holland under ledning af Jacob van Heemskerk. Med denna expedition var holländarnas insats i nordostfärdernas historia afslutad. Därefter, från 1600-talets början, företogos inga viktigare polarresor i handelssyfte, så mycket mindre som Spaniens och Portugals välde så sjunkit, att äfven andra nationers handelsfartyg vågade färdas sydvägen till Indien, Kina och Japan.

Om man frånser några mindre viktiga expeditioner som under den följande tiden företogos mot nordost — Woods färd till Novaja Semlja år 1676 bör dock uttryckligen nämnas — tycktes alltså Europas större sjöfarande folk hafva afstått från tanken på att finna en passage öfver hafvet norr om Asien. Men under tiden hade ryssarna

ägnat sig åt utforskandet af detta haf. Några af de företagsamma kosacker som gifvit sig ut på härnadståg genom Sibirien och i själfva verket där brutit väg för Rysslands eröfring af detta land hade i början af 1600-talet framträngt ända till Nordhafvets stränder. Visserligen misslyckades till en början försöken att följa kusten långt mot öster; men kosacken Deschnev, som år 1648 från Kolymas mynning styrde öster ut, kringseglade slutligen, efter förtviflade ansträngningar, Asiens nordostliga udde och anlände år 1652 till den i Stilla oceanen utmynnande floden Anadyr.

Det var emellertid först efter det Peter den store fattat beslutet att utstaka sitt asiatiska väldes gräns åt norr som en systematisk utforskning af Asiens nordkust tog sin början. Detta ägde rum genom den institution som benämndes »den stora nordiska expeditionen», men som egentligen bestod af en hel kedja af färder. Ledningen däraf uppdrogs först åt dansken Vitus Bering, som år 1728 seglade från Kamtschatka mot nordost och genom det efter honom uppkallade sundet trängde in i själfva Ishafvet, men snart återvände, utan att hafva uppdagat Nordamerikas kust, som låg dold i tät dimma. Ryska fångstmän hade redan länge seglat utmed vissa sträckor af nordkusten, i synnerhet från Obs mynning, såväl väster som öster

ut. En del af dessa lyckades ock, efter oerhörda mödor, framtränga från Hvita hafvet till Ob och från Ob till Jenisej. Loschkin ådagalade, att Novaja Semlja verkligen är ett öland.

Med afseende på sträckan mellan Jenisejs mynning och Kap Tscheljuskin, Asiens nordligaste, i Ishafvet långt utskjutande udde, funnos inga verkliga iakttagelser rörande de hydrografiska förhållandena. Det mesta af hvad man därom kände hade inhämtats under slädfärder längs med kusten, utförda år 1742 af styrmannen Tscheljuskin, hvilken upptäckte den udde som bär hans namn. Kunskapen om förhållandena öster om Kap Tscheljuskin intill floden Lenas mynning grundar sig på iakttagelser af de expeditioner, som af ryska regeringen utsändes för att kartlägga Asiens nordligaste trakter. De utgingo från staden Jakutsk. Den första, under marinlöjtnant Prontschischev, afseglade 1735 och nådde fram till det omedelbara grannskapet af Kap Tscheljuskin, där täta ismassor nödgade honom att vända. Men innan expeditionen hann fram till Oleneks mynning, hade chefen själf aflidit i skörbjugg.

En ny expedition lämnade under marinlöjtnant Chariton Laptevs ledning år 1739 Lena, och äfven den lyckades komma nära på fram till Kap Tscheljuskin.

Om hafvet öster ut från Lenas mynning förskaffade man sig vida flera och fullständigare iakttagelser. Utom kosacken Deschnevs redan förut nämnda färd från Kolymas mynning genom Beringssund år 1648 har man kännedom om en liknande resa 1649, utförd af Staduchin; och af den »stora nordiska expeditionen» utsändes upprepade gånger fartyg från Lena öster ut. Dessa fartyg framträngde mer eller mindre långt utmed kusten. Slutligen upptäcktes de Nysibiriska öarna, som 1770 besöktes af Ljachov och närmare undersöktes af Hedenström och Anjou.

Genom alla dessa expeditioner verkställdes en i hufvudsak riktig kartläggning af Sibiriens nordkust. Men en del däraf hade ägt rum under slädfärder utmed stränderna; särskildt var detta händelsen med Kap Tscheljuskin. Dessa trakters hydrografiska förhållanden voro således endast delvis utredda, och deras öfriga naturalhistoria hade icke eller endast i ringa omfattning varit föremål för sakkunnig undersökning.

Den här i korta drag framställda historiska öfversikten har till ändamål att gifva en uppfattning angående betydelsen af Vegas färd. I geografiskt hänseende var Asiens nordkust väsentligen känd. Genom en mängd expeditioner hade den blifvit så att säga styckevis undersökt och kart-

lagd. Detta hade skett dels under slädfärder till lands, dels under segling på fartyg, som utgått från vissa stationer, synnerligen flodernas mynningar, och som framträngt större eller mindre sträckor, än åt öster, än åt väster. Men dittills hade ingen lyckats att sjöledes göra en enda sammanhängande färd utefter hela denna kust: ingen hade förmått att kringsegla det nordliga Asien.

Alltsedan engelsmän och holländare under 16:de århundradet med så mycken ansträngning försökt, men icke mäktat, finna sjövägen norr om Asien, till denna världsdels östra länder, hade detta problem betraktats såsom nästan olösligt. Man ansåg hafvets ismassor utgöra ett ogenomträngligt hinder, och man afskräcktes äfven af den bittra erfarenheten om de arktiska trakternas hemska sjukdom, skörbjuggen.

Märkligt nog, hade, såsom Alfred Nathorst omnämnt i sin nyligen offentliggjorda framställning af Nordenskiölds polarfärder, Payer och Weyprecht på samma grund som Nordenskiöld — nämligen antagandet att de stora sibiriska flodernas vatten skulle under sommaren äga förmåga att upplösa ismassorna utmed Asiens norra kust — ställt såsom det ideella målet för den österrikisk-ungerska expeditionen af 1872 att kringsegla denna kust och återvända genom Be-

ringssund. Men Payer och Weyprecht misstänkte sig däruti, att de trodde denna flodvattnets inverkan sträcka sig så långt norr ut som till hafvet norr om Novaja Semlja, och de blefvo, då de sökte framtränga på denna väg, hejdade af isen.

Det var under sådana förhållanden, som Nordenskiöld upptog detta problem till lösning. Efter att ha inhämtat noggrann kännedom om de föregående expeditionernas öden och erfarenheter och med stöd af den omfattande kunskap han förvärfvat genom sina egna arktiska färder — icke minst de båda som han åren 1875 och 1876 företagit till Kariska hafvet och Jenisej — uppgjorde han sina beräkningar och planlade sin reseroute klokt, på en gång djärft och försiktigt.

I första rummet gällde det att välja den rätta tiden: hans egen långa erfarenhet hade öfvertygat honom om att slutet af sommaren och början af hösten utgjorde den årstid då nordhafvet är mest isfritt. Därnäst var det viktigt att förvärfva ett starkt, för arktiska färder byggdt, men icke mycket djupgående fartyg, som kunde föras fram såväl med segel som med ångkraft. Vidare erfordrades en alltigenom god, för tvenne år beräknad utrustning. Man måste nämligen vara beredd på en öfvervintring. Hvad hälsovården och provianten angår, hade Nordenskiöld lärt sig huru de skulle

vara beskaffade, då det gällde att undvika den sjukdom, skörbjuggen, för hvilken så mången af de forna arktiska expeditionernas manskap dukat under. Slutligen, och icke minst, gällde det att finna en skicklig, erfaren och modig navigatör till befälhafvare samt en utmärkt besättning och en fullgod stab af fackmän för de naturhistoriska forskningarna. Men för att kunna sätta en så utrustad expedition i verket erfordrades det framför allt tillräckliga penningemedel.

Genom Hans Majestät konung Oscar II:s högsinta och frikostiga understöd lades grunden till expeditionen; återstoden af beloppet anslogs dels af svenska staten, dels, och i mycket väsentlig mån, af herrar Oscar Dickson och Alexander Sibiriakoff.

Vega hette det namnkunniga fartyg, som fick till uppgift att under den långa färden bära den svenska polarforskningens mest frejdade expedition. Från början bestämdt till fångstfart i Norra Ishafvet, byggdes det i Bremerhafen 1872—73; det bestod af ypperliga ekmaterialier och var försedt med alla nödiga förstärkningar. Detta fartyg inköptes för expeditionens räkning och försattes genom åtskilliga ändringar och förbättringar i fullgodt skick, och det visade sig under hela färden synnerligen lämpligt för sitt ändamål.

Uppdraget att vara fartygets befälhafvare åtog sig Nordenskiölds på arktiska färder beprö-fvade vän och reskamrat dåvarande kaptenen vid svenska flottan, sedermera amiralen och sjöminister Louis Palander. Ett förträffligt underbefäl såväl som manskap erhölls, och en synnerligen god forskarestab anställdes. Inga omkostnader, inga ansträngningar sparades för att få utrustningen i fullgodt skick.

Den 4 juli 1878 afgick Vega från Göteborg, och den 21 juli kunde den lämna Tromsö hamn för att anträda den långa färden öster ut. Den 1 augusti styrde fartyget genom Jugor Schar in i Kariska hafvet och anlände den 6, utan hinder af is, till Dicksons hamn vid Jenisejs mynning. Där dröjde man fyra dagar för undersökningars utförande, seglade därefter utmed kusten till Taimyr och styrde sedan rakt på Tscheljuskin-halfön.

Nu var expeditionen inne på ett för alla hennes medlemmar okändt farvatten, och det gällde att pröfva riktigheten af den teori, hvarpå Nordenskiöld i främsta rummet byggt företagets framgång. Att nordhafvets ismassor året om bilda en så godt som sammanhängande barriär utmed hela Asiens nordkust framgick med all tydlighet af berättelserna från de sjöfärder, som ägt rum i detta haf, ehuru vid olika tillfällen och

årstider denna barriär än befann sig närmare invid, än fjärmare ifrån land. Men utmed själfva kusten borde det, enligt Nordenskiölds mening, åtminstone under sensommaren, finnas en mer eller mindre bred, öppen vattenfåra, där fartyg skulle kunna segla fram. Norra Asiens stora floder tömma ju i nordhafvet sina väldiga massor af sött vatten, som under sommaren är uppvärmdt och måste förhindra hafvets frysning utmed kusten. Dessa vattenmassor borde ock i en sakta rinnande ström flyta mot öster. Men äfven om denna teori visade sig vara riktig, kunde det hända, att utefter vissa sträckor af kusten den eljest öppna vattenvägen vore spärrad af is, och särskildt kunde detta vara fallet vid den långt mot norr utskjutande landtunga som bär namnet Kap Tscheljuskin, just den del af Sibiriens nordkust som ännu aldrig blifvit kringseglad.

Vid Kap Tscheljuskin väntade man därför de värsta svårigheterna. Så mycket större blef glädjen, då Vega den 19—23 augusti kunde utan alla ishinder segla omkring denna landtunga och därefter under de båda följande dagarna styra utmed kusten söder ut för att sedan åter fortsätta färden mot öster. Den 29, 30 och 31 augusti passerade fartyget tätt i söder om de Nysibiriska öarna. För att icke förlora en dyrbar tid, vågade man icke

där landstiga, utan fortsatte alltjämt färden mot öster. Den 3 och 4 september nåddes Björnöarna och passerades inloppet till den bukt, hvari Kolymafloden utmynnar. Nu började dock dagsljuset starkt minskas, dagarna förkortas och nätterna bli så mörka, att färden gick långsammare; äfven is och dimma trädde hindrande i vägen och nödgade kapten Palander att med ytterlig försiktighet styra fram i det okända farvattnet. »Seglingen längs Asiens nordkust», säger Nordenskiöld i sin resebeskrifning, »började blifva något enformig. Äfven den ifrigaste polarfarare», tillägger han, »kan i längden ledsna på idel is, grund och dimma och idel dimma, grund och is.»

Under hela färden från Jugor Schar hade man icke träffat några infödingar. Men sedan Vega passerat mynningen till Tschaun bay och den 6 september anländt till Schelagskoy, visade sig plötsligen tvenne stora roddbåtar, fyllda med människor, som voro af en egendomlig typ och befunnos vara tschuktscher, de första representanterna för den folkstam, med hvilken expeditionen sedan skulle komma i så långvarig beröring. Färden fortsattes emellertid dag efter dag utmed kusten. Isen blef allt tätare och gaf anledning till ganska många svårigheter. Den 27 september kunde Vega passera Koljutschin bay; men då fartyget den 28 seglat

förbi den udde som i öster begränsar denna hafsbukt, befanns den drifisfria vattenrännan utmed kusten så grund, att det blef nödvändigt att lägga sig för ankar och afvakta en möjligen inträffande omkastning af vinden, hvarigenom ismassorna skulle kunna drifvas bort från kusten. Denna vindförändring ägde likväl icke rum. Hoppet att komma loss ur isfängelset gäckades dag efter dag, och slutligen insåg man, att en öfvervintring skulle blifva oundviklig. Detta öde var så mycket hårdare, som ännu långt efter Vegas instängning, endast några kilometer från dess vinterhamn, öster ut öppet vatten syntes utmed kusten. Instängningen berodde uppenbarligen på ett tillfälligt missöde och på ovanliga isförhållanden i norra Beringshafvet under hösten 1878. Efteråt erfor man, att samma dag som den svenska expeditionens fartyg frös in utanför Pitlekaj i Tschuktscherlandet, en amerikansk hvalfångare hade legat förankrad på detta ställe, men i rättan tid begifvit sig därifrån.

Det var alltså en egendomlig händelse, att Vega efter en alltigenom lycklig färd utmed nästan hela Asiens nordkust skulle blifva fjättrad så nära sitt mål, blott några mil från inloppet till Beringssund. Om fartyget hade anländt några timmar tidigare till Pitlekaj, skulle det kunnat utföra

kringseglingen af den gamla världen på mindre än ett år. Såsom nu förhållandena gestaltade sig, måste expeditionen gå i vinterkvarter och ligga kvar på en och samma plats under tio långa månader, i afvaktan på att under följande sommar isen skulle lossna och Vega blifva befriad ur dess bojor. Lyckligtvis var allt väl förberedt för en öfvervintring. Expeditionens medlemmar bodde därunder kvar på fartyget, men man gjorde sig äfven beredd på att detta, som icke låg i någon egentlig hamn, under en plötslig storm skulle kunna krossas af hopskrufvad is och förlisa. En del af provianten fördes därför i land och upplades där i förråd. Till lycka för expeditionen befunnos tschuktscherna, infödingarna i detta kustland, vara ett vänligt och rättrådigt folk. Ett godt förhållande upprätthölls hela tiden mellan dem och Vegas besättning.

Nordenskiöld och hans stab ägnade den långa öfvervintringstiden åt utförandet af vetenskapliga undersökningar och åt litterära studier i det medförda rika biblioteket. Alla, äfven manskapet, sysselsattes med kroppsarbete och erhöllo lämplig föda. Hälsotillståndet förblef hela tiden godt. Intet enda fall af skörbjugg eller annan svår sjukdom inträffade. Äfven i afseende på hälsovården kan därför Vegas öfvervintring betraktas

såsom ett mönster, dittills oöfverträffadt i de arktiska färdernas historia.

Det har med skäl blifvit framhållet, att Vegas infrysning vid Tschuktscherkusten i icke ringa mån bidragit till att göra denna färd ryktbar. Icke blott i hemlandet, utan i hela den bildade världen uppstod och bibehölls en stark oro öfver expeditionens öde. Om den däremot redan samma år kunnat kringsegla Asiens nordkust och återvända genom Beringssund, hade denna färd antagligen blifvit uppfattad såsom en jämförelsevis lätt och ofarlig sak och icke skänkt dess medlemmar så stor berömmelse. Sedd från denna synpunkt blef alltså infrysningen snarare en lycklig händelse.

Men utan tvifvel var den långa instängningen tålamodspröfvande för Nordenskiöld och hans män. Och man kan tänka sig med huru stor längtan de motsågo befrielsens timme.

Slutligen, den 18 juli 1879, sprängdes isen, och Vega kunde med ånga och segel, flaggbeprydd, åter bryta upp mot öster, på sin väg mot målet. Den 20 juli på morgonen befann sig fartyget midt i det sund som förenar Ishafvet med Stilla Oceanen, och därifrån hälsades den gamla och den nya världen med flaggning och svensk salut.

I sin stora berättelse öfver denna expedition, *Vegas färd kring Asien och Europa*, afslutar

Nordenskiöld kapitlet om denna stolta episod med följande ord:

»Ändtligen var alltså det mål nådt, för hvilket så många nationer sträfvat, alltsedan sir Hugh Willoughby, under kanonsalut och hurrarop från de högtidsklädda matroserna, i närvaro af en otalig jublande människoskara, år 1553 segerviss inledde nordostfärdernas långa rad. Men, såsom jag förut nämnt, blefvo förhoppningarna grymt svikna. Sir Hugh och alla hans män omkommo som banbrytare för Englands sjöfart och för färderna på det isfyllda haf, som i norr begränsar Europa och Asien. Otaliga andra sjöexpeditioner hafva sedan dess beträdt samma väg, alltid utan framgång och oftast med uppoffring af fartyg och många käcka sjömäns lif och hälsa. Nu först, efter förloppet af 336 år och sedan de flesta i sjösaker förfarna män förklarat företaget omöjligt, har nordostpassagen ändtligen blifvit verkställd. Detta har, tack vare våra örlogsmäns och deras befäls ordningssinne, nit och duglighet, skett utan uppoffring af ett enda människolif, utan sjukdom bland deltagarne i företaget, utan ringaste skada på fartyget och under förhållanden, som visa, att samma sak de flesta, kanske alla år kan göras om igen på några få veckor. Det må förlåtas oss, om vi under sådana förhållanden med stolthet säga

vår blågula flagga höja sig till masttoppen och hörde den svenska saluten i det sund, där den gamla och den nya världen räcka hvarandra handen. Visserligen behöfves den väg, där vi färdats fram, ej mer såsom en handelsväg mellan Europa och Kina. Men det har förunnats denna och de närmast föregående svenska expeditionerna att öppna en ocean för sjöfart och att åt nära hälften af en världsdel skänka möjlighet till sjöförbindelse med världshafven.»

Med rätta framhåller Nordenskiöld de svenska örlogsmännens förtjänster i afseende på den lyckliga utgången af Vegas färd. Framför allt tillkommer dess befälhafvare, Louis Palander, den ovanskliga äran att utan alla olycksöden hafva fört det jämförelsevis svaga skeppet genom så obekanta farvatten, öfver grund och genom dimma, genom is och stormar.

Efter framkomsten till Beringssund kunde Vegas färd kring Asien och Europa fortsättas i kända farvatten. Nordenskiöld lät emellertid expeditionen stanna flerstädes för utförande af vetenskapliga undersökningar. Först ankrade fartyget vid några orter på den asiatiska kusten och vid de i dess närhet belägna öarna, där, i samband med forskningarna öfver tschuktschernas seder och bruk, den eskimåiska folkstammen Namollos

etnografi utgjorde föremål för undersökning. Zoologiska, botaniska och andra naturhistoriska forskningar utfördes äfven. Särskild uppmärksamhet ägnades åt Beringön, dess flora och dess fauna, framför allt åt lämningarna af den märkliga djurform som fått namn af Stellers sjöko, Rhytina Stelleri. Af detta, genom människans grymhet och vinningslystnad i senare tider alldeles utrotade kolossala djur lyckades Nordenskiöld insamla och hemföra en stor mängd skelettben, som uppgräfdes vid öns strand.

Därefter ställdes färden till Japan. Här, i detta underbara land, som med sin urgamla höga asiatiska kultur inom så förvånansvärdt kort tid lyckats assimilera europeisk civilisation, mottogs expeditionen på ett både hjärtligt och storartadt sätt. Därifrån afsändes ock till hemlandet den första telegrafiska underrättelsen om Vegas lyckligt afslutade färd kring Asiens nordkust.

Nordenskiöld använde bland annat uppehållet i landet till att insamla växtförsteningar och att uppköpa en omfattande samling af japanesisk litteratur, som han förde hem till Sverige, där denna bokskatt nu utgör en afdelning af Kongl. biblioteket. Den anslående bild, som Nordenskiöld gifvit af Japan och dess befolkning, utgör ett af de mest tilltalande kapitlen i hans stora reseskildring.

Efter att hafva gjort ett kort uppehåll i en kinesisk hamn, Hongkong, hvarvid äfven en utfärd ägde rum till Kanton, afgick expeditionen till Borneo, där den anlöpte Labuans hamn, i hvars grannskap finnes en kolgrufva, som af Nordenskiöld undersöktes. Därefter ställdes färden till Ceylon och sedan genom Persiska viken och Suezkanalen till Neapel. Här och i Rom började den serie af festligheter, hvarmed Nordenskiöld och expeditionen mottogos i Europa. Hemfärden blef nämligen ett triumftåg. I London och än mer i Paris ägnades dem storartade hyllningar. Äfven i Köpenhamn var mottagandet varmt och festligt.

Mest storslagen blef dock, med rätta, den ovation, som bereddes Nordenskiöld och hans män vid återkomsten till fosterjorden. Vid inseglingen genom Stockholms skärgård, den minnesvärda 24 april 1880, möttes expeditionen af talrika flaggprydda ångbåtar med jublande människoskaror. Hurraropen omväxlade med kanoners dån. Ju mera Vega närmade sig hufvudstaden, dess mera ökades hyllningarna. Målardrottningen hade smyckat sig i praktfull skrud. Byggnaderna voro rikt illuminerade. Rymden upplystes af storartade fyrverkerier. Tallösa människomassor hade skockat sig kring hamnen och på de närmast liggande

öppna platserna. Vega ankrade på strömmen midt framför slottet. På en för ändamålet uppförd estrad stego expeditionens män upp till Logården. De hälsades vid ankomsten till slottet i fosterlandets namn välkomna af Sveriges konung. Under de närmaste dagarna och ännu länge därefter följde fest på fest. Lyckönskningsdeputationer, adresser och hyllningstelegram anlände från när och fjärran. »Med ett ord», säger Nordenskiöld i sin resebeskrifning, »festerna i Stockholm bildade glanspunkten i det märkliga och i festernas historia ensamt stående triumftåg, som vi gjort från Japan till Stockholm.»

Nordenskiöld upphöjdes i friherrligt stånd. Louis Palander och Oscar Dickson erhöllo adelsvärdighet.

Nordenskiöld mottog därjämte såväl af Sveriges konung som af andra länders regenter äfvensom af akademier och vetenskapliga sällskap, såsom bevis på deras erkännande af hans förtjänster, stora och lysande utmärkelser.

Under de närmast följande månaderna anordnade Nordenskiöld i en af kungl. slottets flyglar en Vega-utställning och företog sedan en resa till Berlin, S:t Petersburg och Finland. Därjämte började han oförtöfvadt utgifvandet af sin reseskildring: *Vegas färd kring Asien och Europa*,

som samtidigt utgafs på tio olika språk och sålunda vida kring världen spridde en närmare kännedom om denna ärorika forskningsfärd.

Själfva de vetenskapliga resultaterna offentliggjordes i ett särskildt verk i 5 band, *Vega-expeditionens vetenskapliga iakttagelser* (1882—87) och därjämte i ett bihang till reseberättelsen, med titel *Studier och forskningar föranledda af mina resor i höga Norden* (1883), båda utgifna af Nordenskiöld med bidrag af deltagare i färden och af andra fackmän.

Men härmed var Nordenskiölds verksamhet för arktisk forskning ingalunda afslutad. Redan under Vegafärden, och framför allt under den långa öfvervintringen vid Pitlekaj, hade han ofta fört samtalet med expeditionens medlemmar på nya företag af sådan art. Det var tvenne uppgifter, som ansågos böra sättas i främsta rummet, utforskandet af sydpolens fastland och undersökningar i Sibiriens ishaf med Lena-floden till utgångspunkt. Af flera skäl kommo dock dessa förslag icke till utförande. Nordenskiöld beslöt sig däremot efter moget öfvervägande att fortsätta sina forskningar i Grönlands inre. Oscar Dickson, som kort efter Vega-expeditionens återkomst ställt rikliga medel till hans förfogande, intresserade sig äfven lifligt för denna plan. Endast helt få

och obetydliga försök hade dittills gjorts att intränga i denna kontinents isöken och utreda dess naturbeskaffenhet. Den färd, som Nordenskiöld själf jämte doktor Sven Berggren med ganska stor framgång år 1870 utfört, uppmuntrade till fortsättning, under det att de försök i samma riktning, som åren 1867 och 1870 gjorts af den berömde engelske alpinisten Whymper, blifvit nästan utan resultat. Nordenskiöld antog, i likhet med denne, att isfria ställen skulle finnas i Grönlands inre, och han grundade denna teori på fysikaliska fakta. Genom de föregående isvandringarna på Grönland och Spetsbergen var Nordenskiöld mer än någon annan förtrogen med en sådan expeditions kraf. Då de infödda grönländarna alls icke lämpa sig för en sådan isvandring, anställde han denna gång tvenne lappar, som båda voro erfarna och skickliga skidlöpare. De öfriga följeslagarna skulle utväljas ur besättningen på ångaren Sofia, som ställts till expeditionens förfogande; och redan den 23 maj 1883 styrdes färden till Grönland.

Den 1 juli ankrade fartyget i den vackra lilla hamn vid inlandsisens rand, som fick namnet Sofias hamn. Isvandringen tog kort därefter sin början och fortsattes sedan 130 kilometer öster ut ända till den 22 juli, hvarefter de båda lapparna

afsändes i samma riktning på en skidfärd, hvars väglängd uppskattades till 21 svenska mil eller 230 kilometer. Härigenom var Grönlands midtpunkt ungefärligen uppnådd. Öfverallt syntes blott en sammanhängande isöken; sålunda var det tämligen säkert ådagalagdt, att Grönlands inre är betäckt af is och icke äger några isfria ställen, såsom äfven sedermera till fullo bekräftats genom Fridtjof Nansens ryktbara skidfärd tvärs öfver hela denna kontinent, äfvensom af Pearys vandringar öfver nordliga delen däraf.

Nordenskiöld vände därefter med sin expedition åter till kusten för att sammanträffa med Sofia, som emellertid under Alfred Nathorsts ledning företagit en resa utmed Grönlands västkust norr ut ända mot Kap York. Afsikten med denna Sofias färd var att uppsöka de stora nativa järnblock, som af den engelske polarfararen John Ross, på grund af infödingars uppgifter, omnämnts såsom befintliga i bergfast klyft i närheten af detta kap. Till följd af de hinder, som hafsisen orsakade, kunde man icke inom den medgifna tiden nå fram till denna plats, men i stället lyckades det expeditionens medlemmar att utföra åtskilliga viktiga naturhistoriska undersökningar. Framför allt gjorde Nathorst flerestädes rika fynd af växtförsteningar från krit- och tertiärtiden.

Sedan Sofia upptagit Nordenskiölds afdelning, afgick den med hela den återförenade expeditionen till Grönlands sydspets och därefter till sydostkusten, i ändamål att söka någonstädes genombryta det stora östra isbandet, som städse blockerar denna kust och som dittills ansetts omöjligt att forcera. Detta lyckades slutligen den 4 september, och Sofia kunde kasta ankar i en ypperlig hamn, som uppkallades efter konung Oscar. Nordenskiöld hade äfven gjort till sin uppgift att söka lämningarna efter de försvunna forna skandinaviska kolonierna och utreda den omtvistade frågan om hvar dessa kolonier varit belägna. Själf ansåg han deras minnesmärken böra sökas på ostkusten. Vid den landstigning, som nu gjordes, lyckades man väl se spår af infödingar, men icke att påträffa människorna själfva, och man kunde därför icke erhålla några vägledande upplysningar angående fornminnesmärken. Då det befanns vara stor fara att dröja länge i land och kolförrådet var ringa, beslöt Nordenskiöld att åter låta fartyget passera ut genom den farliga isbarriären och vända stäfven mot hemlandet. Om denna expeditions öden och resultat utgaf han 1885 en omfattande beskrifning med titel: *Den andra Dicksonska expeditionen till Grönland, dess inre isöken och dess ostkust, utförd år 1883 under befäl af A. E. Nordenskiöld.*

Med denna expedition, den 10:de hvari han deltagit och den 8:de som han själf ordnat och ledt till arktiska nejder, afslutade i själfva verket Nordenskiöld sina polarfärder. Han hade nu hunnit 51 år, en ålder som väl i regeln icke lämpar sig för de ansträngningar sådana färder medföra. Men ändock var han ännu så spänstig till själ och kropp, att han ej gärna afstod från förverkligandet af de nya företag han planerat. Framför allt var det en tilltänkt antarktisk färd, som lockade hans håg. Oscar Dickson hade härför anslagit ett ansenligt belopp, men Nordenskiöld önskade — för att betäcka de högst betydande omkostnader, som äro förknippade med en sådan färd, för så vidt den skall leda till vetenskapligt värdefulla resultat — från Australien erhålla ett motsvarande belopp. De långvariga underhandlingar som härom fördes ingåfvo i början goda förhoppningar, men ledde dock icke till önskadt mål. Slutligen afstod äfven Nordenskiöld, som eljest icke lätt öfvergaf en uppgjord plan, från alla vidare tankar på antarktiska färder.

Med lifligt intresse följde han dock alltjämt de polarresor som af andra, såväl svenska som utländska, forskare utfördes. Hans råd inhämtades vanligen, och han gaf det villigt och gärna. Med glädje såg han sin äldste son, Gustaf, träda i sina

fotspår och utföra en expedition till Spetsbergen, äfvensom senare företaga en i arkeologiskt hänseende synnerligen lyckad färd till Colorado. Äfven omfattade han med lifligt intresse och varm uppmuntran den unge polarfararen Björlings tyvärr alltför svagt utrustade och därför så olyckliga expedition till Ellsmere land.

Nordenskiölds egen verksamhet riktades under återstoden af hans lif i främsta rummet åt *de geografiska upptäckternas historia*. Redan längesedan, framför allt under förberedelserna till Vegafärden och under öfvervintringen vid Pitlekaj, hade hans håg väckts för forskningar på detta område. Med ifver uppsökte och studerade han i biblioteken gamla kartverk, och med allt större entusiasm började han själf att samla kartor från de föregående seklerna. Det lyckades honom ock att under årens lopp på antikvarisk väg öfverkomma en mängd dyrbara, delvis unika gamla kartor och portulaner, och hans bibliotek blef i denna branche synnerligen rikhaltigt och värdefullt. Men Nordenskiöld afsåg med denna sin verksamhet icke att samla rariteter, icke heller allenast att för egen räkning inhämta kunskaper, utan han ville därmed äfven gagna vetenskapen. Redan i sin beskrifning öfver Vegas färd ägnade han ett ganska stort utrymme åt nordostpassagens

historia och meddelade afbildningar af flera äldre kartor. År 1882 utkom på hans föranstaltande Marco Polos resa: *Le livre de Marco Polo, facsimile d'un manuscrit du XIV:me siècle conservé à la bibliothèque royale de Stockholm.*

År 1889 utgaf Nordenskiöld sitt monumentala verk *Facsimile-atlas till kartografiens äldsta historia, innehållande afbildningar af de viktigaste kartor tryckta före år 1600*, en stor foliant bestående af ungefär 140 sidor text och 51 dubbelkartor. I företalet yttrar författaren: »En riktig uppfattning af geografiens historia under de stora upptäckternas tidehvarf kan knappast ernås utan jämförande studier af de kartografiska arbeten, som under denna tid voro tillgängliga, och på hvilka, i de flesta fall, planerna till nya forskningsfärder grundades. Dessa gamla urkunder, äfven de som varit i tryck offentliggjorda, äro dock numera så sällsynta, att endast få bibliotek kunna af dem uppvisa ens något så när fullständiga samlingar. Det är detta, som föranledt utgifvandet af föreliggande arbete, hvilket har till uppgift att i facsimile återgifva de viktigaste kartor, tryckta under kartografiens inkunabelperiod, och därigenom sätta hvarje geografisk forskare i tillfälle att vid sitt arbetsbord granska och jäm-

förå de för honom mest oumbärliga källskrifter af detta slag.»

Det stora verket mottogs inom geografernas kretsar med mycket erkännande, såsom »un événement considérable dans l'histoire de la géographie».

Nordenskiöld fortsatte alltjämt under de följande åren sina historiskt geografiska forskningar och utgaf år 1897 en ny stor foliant: *Periplus, utkast till sjökortens och sjöböckernas äldsta historia.*

Visserligen har en icke ringa del af de åsikter och teorier, som Nordenskiöld framlagt i sina historiskt-geografiska arbeten, framför allt de i Periplus, icke kunnat hålla stånd inför en strängare kritik, men hans båda stora kartverk skola, synnerligen till följd af de förträffliga reproduktionsmetoderna, alltid behålla ett högt värde såsom urkundsamlingar. Hans sakkunnige och skicklige medarbetare på detta vetenskapliga område, bibliotekarien dr Erik Dahlgren afslutar den framställning han nyligen gifvit af Nordenskiöld såsom forskare i historisk geografi och kartografi med följande sammanfattande ord:

»I den öfversikt, som här blifvit lämnad af Nordenskiölds historiskt-geografiska författareverksamhet, hafva de anmärkningar, som däremot kunnat framställas, ej blifvit undertryckta. Däraf framgår, att han ej var en från början skolad histo-

riker och att han ej alltid stod på kritikens säkra grund, utan hoppades att framtiden skulle fylla de luckor i bevisföringen, som han divinatoriskt sprang öfver. Hans håg låg ej heller synnerligen för historiska detaljundersökningar, hvilket är så mycket mera påfallande som få forskare mer än han ägnat sig åt det mest detaljerade studium af alla, de minutiösa bibliografiska rechercherna. För de stora dragen var däremot hans blick öppen, och den historia han tecknat af kartografiens utvecklingsgång är af lika högt värde som det rika material han samlat till fullföljande af de grundlinier han antydt eller blott delvis utstakat. För mången kan det väl synas, att det ämne, hvaråt han med förkärlek ägnade sina senare dagars forskning, bildar en ringa insats i den mänskliga kulturen, men det är icke hans minsta förtjänst att hafva påvisat att så icke är förhållandet. Genom hans historiska verk går som en röd tråd den tanken, som han för öfrigt ofta uttalat, att de geografiska upptäckterna och de civiliserade nationernas genom dem banade segertåg öfver jorden ej kunna rätt fattas och till sina orsaker och verkningar öfverskådas utan kännedom om forna tiders föreställningar om länder och haf och om våra förfäders trefvande försök att åskådliggöra dessa föreställningar på världskartan.

Slutligen må ej förglömmas den betydelse, som Nordenskiölds här antydda verksamhet haft för de historiskt-geografiska studiernas utveckling. Någon lärareverksamhet har han ej på detta område utöfvat, men hans verk hafva kraftigt bidragit att väcka intresse, ej blott för samlande och framletande af förut förbisedda urkunder, utan än mer för forskning på ett vetenskapligt fält, som förr af få odlades. Att den historiska geografien i våra dagar räknar så många och hängifna arbetare är i icke ringa mån hans förtjänst. Och när och hvar denna vetenskap idkas, skall alltid med tacksamhet och beundran nämnas namnet Adolf Nordenskiöld.»

Samtidigt med sina studier i geografiens, särskildt de äldre kartornas historia och med utgifvandet af sina monumentala verk däröfver medhann Nordenskiöld åtskilligt annat. Hans ungdoms kärlek till mineralogien och kemien följde honom in i ålderdomen. Mineralundersökningar utfördes alltjämt i hans laboratorium, mestadels af hans erfarne assistent herr G. Lindström, och alltemellanåt framlades resultaten af dem. Framför allt var det *meteoriterna*, som lockade Nordenskiölds håg. Det var egentligen ett meteorstensfall vid Hessle i Uppland den 1 januari 1869, som väckte hans intresse för detta studium; och detta

intresse växte än mera genom fyndet af de stora järnblocken vid Ovifak på Grönland. Enligt hans åsikt äro nämligen dessa block jämte den eruptiva basalt, hvari de lågo inbäddade, af meteoriskt ursprung. Härom uppstod bland fackmännen en liflig strid. I allmänhet ville man icke godkänna Nordenskiölds mening, men själf vidhöll han den alltjämt och sökte försvara den bland annat i en framställning *Om den geologiska betydelsen af kosmiska ämnens nedfallande till jordytan, särskildt med afseende på den Kant-Laplaceska teorien* (år 1883). I detta arbete sökte han bevisa, att jorden såväl som de öfriga planeterna och himlakropparna, innan de antagit sin nuvarande fasta form, icke befunnit sig i glödande tillstånd, som uppstått genom förtätning af en gasformig nebulosa, utan att urnebulosan vid afsvalnandet förvandlats i fint fördelade, stoftartade, fasta delar, som till följd af attraktionen sammanslutit sig till himlakroppar af olika storlek. Jorden har sålunda uppstått af meteoriskt material, och dess massa ökas alltjämt genom tillförsel af sådant kosmiskt stoft. Många basalter och graniter äro icke eruptiva bergarter, utan bildade af sådant kosmiskt material; likaså många sedimentära lager. »Nordenskiölds öfverdrifter i det geologiska», säger en fackman, professor Wilhelm Ramsay, i en vacker

minnesruna öfver sin bortgångne store landsman, »hafva icke vunnit erkännande. Däremot», tillägger samme minnestecknare, »innehåller kärnan i hans kosmogenetiska teori en mycket berättigad tankegång, som äfven upptagits af senare geologer och geofysiker.»

»Nordenskiölds bästa inlägg i geologien», yttrar äfven professor Ramsay, »äro de af honom under expeditionerna gjorda upptäckterna och samlingarna, hvilkas bearbetning han till stor del öfverlämnat åt andra. I diskussionen af de frågor, som mest sysselsatt samtidens och i synnerhet nordens geologer, har Nordenskiöld icke afsevärdt ingripit. Detta förklaras väl främst däraf, att han genom sina spekulationer kom till en geogenetisk hypotes, hvarur han drog konsekvenser, som ställde honom utom de åsikter, hvilka utgöra grundvalen för de flesta andra geologers lärobyggnad. Egendomligt förefaller det», tillägger han, »att Nordenskiöld, som varit i tillfälle att besöka och studera polarisar kanske mera än någon annan geolog, icke själf sökt göra sina forskningar fruktbringande för glacialgeologien. Gent emot hypoteserna om de forna nedisningarnas verkningar intog han i många fall en reserverad hållning.»

Under den sista perioden af sitt lif framställde Nordenskiöld en ny teori om förekomsten i våra

berg af en stor, horisontalt gående spricka, som skulle befinna sig på ett visst djup under jordytan, ungefär 35 meter därunder, och som i regeln skulle föra klart sött vatten. Denna teori mottogs af geologerna och petrograferna med ganska mycken opposition. Men Nordenskiöld lyckades mångenstädes — fastän icke öfverallt — i våra berghällar genom borrning med diamantborr på ungefär 35 meters djup träffa ett godt, klart vatten, som synnerligen väl lämpade sig till dricksvatten och som särskildt på en del i hafvet belägna, till fyr- och lotsstationer använda öar var af stort värde. »Den till grund för dessa arbeten liggande hypotesen om en vattenförande horisontalspricka», anmärker nyssnämnde minnestecknare, »torde väl knappast ännu kunna anses bevisad, men emellertid hafva de gjorda försöken att på detta sätt erhålla vatten gifvit goda resultat.»

Här är för öfrigt icke lämpligt att söka lämna en närmare framställning af Nordenskiölds verksamhet såsom *geolog* och *mineralog*, utan får jag i dessa afseenden hänvisa till de utredningar, som däröfver nyligen — vid den minnesfest Svenska sällskapet för antropologi och geografi den 24 april 1902 ägnade åt sin bortgångne hedersledamot — gifvits af tvenne fackmän, A. G. Nathorst om »A. E. Nordenskiöld såsom geolog» och

Hj. Sjögren om »A. E. Nordenskiöld som mineralog». *

Sedan Nordenskiölds håg och verksamhet alltmera riktats åt polarforskningens problem, räckte icke hans tid till att närmare följa med den utveckling som en af hans ungdoms förnämsta älsklingsvetenskaper, kemien, under senare decennier gjorde. Men han bibehöll alltjämt sitt varma intresse för dess framsteg och han ådagalade ännu på äldre dagar sin kärlek till denna vetenskap. Det förnämsta beviset härför är den entusiasm, hvarmed han omfattade de bortgångna svenska stormännen Carl Wilhelm Scheeles och Jacob Berzelius' minne. Det är i främsta rummet Nordenskiölds initiativ man har att tacka för att Scheeles bildstod på 150:de årsdagen af dennes födelse, den 9 december 1892, restes i vår hufvudstad. Och det är äfven Nordenskiölds förtjänst, att hans efterlämnade skrifter utgifvits. Den ståtliga volym, *Carl Wilhelm Scheele, efterlämnade bref och anteckningar*, som Nordenskiöld år 1892 publicerade, är en vacker minnesgärd åt den genialiske kemisten

* *Ymer*, 1892, 2:dra häftet. Vid samma tillfälle lämnade den förstnämnde äfven en öfversiktlig framställning af »A. E. Nordenskiölds polarfärder», hvarjämte Nordenskiölds ungdomsvän Harald Wieselgren tecknade hans lefnadsbana och E. W. Dahlgren hans verksamhet på den historiska geografiens områden.

i Köping, på samma gång som den hedrar utgifvaren af verket.

Under sina senare år fick Nordenskiöld en ny väckelse för sin mannaålders förnämsta intresse. S. A. Andrées idé att färdas mot nordpolen i luftballong fann i honom genast en entusiastisk beundrare, och han uppmuntrade varmt den djärfve luftseglaren att fullfölja sina planer. Den starka tro på möjligheten att utföra en sådan färd som Andrée själf hyste och som han nästan oemotståndligt förmådde meddela äfven de mest skeptiska personer fann en god jordmån i Nordenskiölds sangviniska natur, till den grad att den gamle polarforskaren till och med lär hafva ifrågasatt att själf följa med på färden. Också behöll Nordenskiöld i det längsta hoppet om en lycklig utgång, ja, ännu sedan nästan alla andra ansågo hvarje möjlighet till räddning vara förbi. Han omfattade därför ock med ifver alla förslag att söka efter spåren af den Andrée'ska expeditionen; det var i väsentlig mån på Nordenskiölds föranstaltande som de ryska myndigheterna läto anställa efterspaningar i Sibirien och som från Sverige personer afsändes dit för att söka efter denna expeditions spår.

Denna optimism, denna fasta tro på framgång, var, såsom redan blifvit antydt, i själfva verket ett af de mest utmärkande dragen i Nordenskiölds

karaktär, och den bidrog uppenbarligen i icke ringa grad till att lyckan så ofta var honom bevågen. Han såg nästan aldrig någonting i mörkt; han hoppades alltid, äfven under de svåraste förhållanden, på en god utgång. Motigheter och misslyckanden afskräckte honom icke. Sålunda trodde han ännu under sin sista tid alltjämt på möjligheten af, att sjöfarten mellan Europa och Sibirien skulle kunna få en stor praktisk betydelse. Äfven i affärsföretag var han en sangviniker, som trodde på lyckan och icke fruktade för motgången. Då denna kom blef han snarare förvånad än nedslagen. Själf brukade han såsom sin förtjänst framhålla, att han med alla sina företag gärna förenade något praktiskt syfte. Stundom, såsom t. ex. med djupborrningsförsöken, lyckades han härutinnan nå sitt mål. I andra fall, såsom vid försöken att tillgodogöra Spetsbergsfosfaten, befanns detta icke möjligt. Själf ansåg dock Nordenskiöld detta misslyckande bero af rörelsekapitalets ringhet, mer än af själfva mineralets svaga fosfathalt och af de stora svårigheter som en sådan grufdrift möter på det aflägsna arktiska ölandet med dess korta sommar.

De framför allt utmärkande dragen i Nordenskiölds skaplynne utgjordes, såsom här redan förut nämnts, af *entusiasmen* för de frågor, som

blefvo föremål för hans forskning, och den sega *ihärdighet*, hvarmed han fullföljde sina syften. Han var under hela sitt lif en sällspordt företagsam man, som icke skydde mödan och besväret och icke afskräcktes af svårigheter. Med rätta kan man på honom tillämpa Talis Qualis' bekanta ord »All fortgång ligger i att börja och sedan börja om på nytt.» När det på en väg icke lyckades honom att komma fram till sitt mål, uppsökte han med äkta finskt tålamod en annan, och fortsatte, så länge några möjligheter ännu funnos. Sålunda förmådde han hos myndigheter och enskilda erhålla anslag i så storartad omfattning, att man i vårt land väl knappast tillförene tänkt det vara möjligt att för liknande syften vinna sådana understöd. Han framlade planerna till sina företag med en så varm öfvertygelse och fast tro på deras utförbarhet, att han förmådde meddela denna tro äfven till andra. Sveriges konung och dess riksdag lämnade honom gång på gång sitt mäktiga bistånd. Hans Maj:t Konungen understödde äfven på ett storslaget och högsinnadt sätt med egna medel flera af hans forskningsfärder. Nordenskiöld lyckades ock att finna enskilda mecenater, en Oscar Dickson, en Sibiriakoff och åtskilliga andra, som med sällsynt frikostighet ställde de medel till förfogande som

i öfrigt erfordrades. Härigenom lyckades det Nordenskiöld att förbereda och utföra sina expeditioner på ett sådant sätt att merendels afsikten med dem vanns.

I själfva verket inledde, såsom redan är antydt och af fackmännen allmänt erkänts, de svenska arktiska färderna en ny æra i polarforskningens historia. Dittills hade de expeditioner som utgått till polartrakterna väsentligen haft till uppgift att finna nya handelsvägar eller att upptäcka nya länder. Någon egentlig undersökning af dessa länders naturbeskaffenhet hade icke med dem afsetts. Ingen stab af naturforskare hade medföljt dem. Först mot medlet af förra århundradet började en ändring härutinnan äga rum. År 1837 företog vår store zoolog Sven Lovén en forskningsfärd till Spetsbergen och gaf därmed uppslaget till de svenska färderna i arktiska regioner. År 1838 utsändes mot norden under Gaimards ledning en fransk vetenskaplig expedition, vid hvilken bland annat svensken P. A. Siljeström var anställd som fysiker och meteorolog. Men det var egentligen först de Torellska expeditionerna till Spetsbergen åren 1858 och 1861 som bröto vägen för den nya riktningen, hvarigenom det noggranna utforskandet af land och haf, och detta icke blott i geografiskt hänseende,

utan med hänsyn till hela deras naturbeskaffenhet, blef det hufvudsakliga ändamålet. Nordenskiöld, som deltog i de båda Torellska expeditionerna, fullföljde sedan denna riktning på ett alltmera storartadt och mångsidigt sätt. Vid alla de expeditioner som stodo under hans ledning anställdes en större eller mindre stab af naturforskare, som hade till uppgift att, hvar och en i sitt fack, utföra undersökningar och göra insamling af naturföremål. På detta sätt blefvo de besökta länderna och hafven omsorgsfullt studerade, på samma gång som en noggrann ortbestämning och kartläggning ägde rum.

En synnerlig förtjänst inlade Nordenskiöld om utrustningen af expeditionerna, hvarigenom, äfven under motgångens tider, såsom vid öfvervintringen på Spetsbergen 1872—73, den svåra sjukdom som varit så ödesdiger för många äldre polarexpeditioner förekoms eller hejdades i sin framfart. Med all rätt kunde Nordenskiöld vid Vegaexpeditionens hemkomst stolt framhålla, att under hela denna färd ingen af besättningen tillsatt lifvet, ingen ens hemsökts af någon verklig sjukdom.

Resultaten af de svenska expeditionernas forskningar kunna bäst uppskattas, om man jämför den kunskap som man före dem hade om dessa länders geografi, geologi, fauna och flora,

med den som vi nu hafva. Man behöfver blott kasta blicken på de kartor öfver Spetsbergen som funnos före 1858 och dem som vi nu äga öfver denna ögrupp. Det är just Nordenskiölds, hans följeslagares och hans svenska efterföljares förtjänst, att denna del af vår jord nu är så noggrant undersökt och kartlagd.

Till följd af Torells och Nordenskiölds kraftiga initiativ och den senares sällsporda ihärdighet riktades den svenska naturforskningen till icke ringa del åt de arktiska problemens lösning. Stora äro de framgångar som den svenska vetenskapen vunnit på detta fält. Men de uppslag som härigenom gifvits hafva verkat långt utöfver Sveriges gränser. Polarforskningen väcktes därigenom till ett nytt lif, och svenskarnas färder gåfvo uppenbarligen anledning till åtskilliga af de expeditioner som under de senaste fyra årtiondena af andra nationer utförts, på samma gång som de svenska tjänat som mönster och utgjort vägledning för dem. Fridtjof Nansen har själf framhållit, att Nordenskiölds upptäckt af den fria sjövägen utmed Asiens nordliga kust delvis gaf anledning till hans djärfva plan att med fartyg framtränga så långt mot öster, att han kunde låta det infrysas i isen för att sedan följa med den hafsström, som han antagit föra ismassorna väster ut mot Grön-

lands kust. Hvad Grönland och dess inlandsis beträffar, kan man icke säga, att Nansen gått i Nordenskiölds spår, men väl att han med lysande framgång upptagit till slutlig lösning det problem, som Nordenskiöld åtminstone till hälften löst, och därigenom definitivt ådagalagt, att denna kontinents inre är täckt af en sammanhängande ismassa. Nordenskiöld hade visserligen, i motsats mot den allmänna åsikten, antagit att på Grönlandskontinenten isen skulle utgöra endast ett bredt band utmed kusterna, och att landets inre skulle vara isfritt; men resultatet af hans egen forskningsfärd, såväl som af Nansens, vederlade detta antagande.

Det var äfven ett karakteristiskt drag i Nordenskiölds natur, att han gärna ställde sig i opposition mot förut antagna åsikter inom vetenskapen. Han gjorde sig vanligen en egen uppfattning i hvarje fråga. Han ville, såsom en af de forskare som närmast känt honom, Alfred Nathorst, i en biografisk skiss om honom yttrat, »så att säga på nytt börja om hvarje frågas lösning». Så förklaras hans kamp mot den Kant-Laplace'ska teorien, äfvensom hans egen teori om det kosmiska stoftet. I åtskilliga andra vetenskapliga frågor intog han en liknande ståndpunkt, i det han skilde sig från den mening som var bland fackmännen rådande. Härigenom kom han under vetenskapliga diskus-

sioner ej sällan att bli ensam om sin åsikt, och han fick då röna ganska mycken motsägelse. Väl kunde han därvid blifva ifrig och stundom häftig, men han återvann snart sitt lugn, och efteråt bibehöll han i regeln intet agg.

Den som vunnit så många framgångar som Adolf Nordenskiöld måste naturligtvis blifva utsatt för afund och klander. Så var i synnerhet händelsen en tid efter Vega-färdens afslutande. Härtill bidrog ock det lifliga intresse, hvarmed han sökte verka för de mål han föresatt sig att nå, hvarvid han stundom, utan att märka det, kunde komma i kollision med andras, vare sig enskilda personers eller institutioners, rätt och intressen. Hans starka vilja och hans äkta finska ihärdighet ville icke gärna gifva vika. De som närmare lärde känna honom, förstodo den verkliga driffjädern till hans handlingar, nämligen hans varma håg att vinna sina syften. För öfrigt var Adolf Nordenskiöld en human, vänlig, välvillig och försonlig man, som öfversåg med andras fel och snart glömde lidna oförrätter. Så kunde han om personer som talat illa om honom, då hans uppmärksamhet fästades därpå och han varnades för dem, gifva det vackra svaret, att han sett dem i farans stund och lärt värdera deras förtjänster, äfvensom att han gärna skulle åter

samarbeta med dem. Framför allt var han trofast mot alla som en gång förvärfvat hans vänskap och mot dem som arbetat med eller under honom. De som vid de arktiska expeditionerna tillhört hans vetenskapliga stab kunde särskildt räkna på hans understöd och förord, då de sedan behöfde befordran i världen. Själf generös till sin natur, bistod han, så långt hans tillgångar medgåfvo, unga forskare som han ansåg förtjänta däraf och eljest äfven gärna en hvar som vände sig till honom med anhållan om hjälp.

Till sin politiska åskådning var han alltsedan unga år liberal och deltog med lifligt intresse i meningsutbyten om viktigare politiska frågor. Såsom son af en svenskfödd adelsman var han ledamot af vårt riddarehus och bevistade de två sista ståndsriksdagarna (1862—63 och 1865—66). Under riksdagarna 1870—72, 1882—87 och 1891—93 var han för Stockholms stad representant i andra kammaren. Äfven för valperioden 1888—90 utsågs han af valmajoriteten, men på grund af Högsta domstolens utslag blefvo, såsom bekant, minoritetens kandidater valda för denna period. Vid det val som ägde rum hösten 1893 erhöll han, antagligen till följd af sin försvarsvänlighet, ej erforderligt röstetal och uppställdes hvarken då eller sedermera såsom kandidat.

I sin verksamhet som riksdagsman slöt han sig på grund af sin allmänna grundåskådning till det liberala partiet, men han intresserade sig i allmänhet mest för de kulturella och vetenskapliga frågor som kommo under riksdagens behandling.

I Svenska Vetenskapsakademien, som redan år 1861 utsåg honom till ledamot och hvars preses han var 1881—82, i Geologiska föreningen, till hvars stiftande han bidrog, äfvensom i Svenska sällskapet för antropologi och geografi var han nitisk såsom föredragande, och han deltog med lifligt intresse i deras verksamhet. Svenska Akademien kallade honom år 1893 att intaga det efter läkaren professor Anders Anderson lediga rummet, och hennes dåvarande direktör, grefve Carl Snoilsky, ägnade den berömde polarforskaren, Vegafärdens upphofsman, en högstämd snillrik hyllning, som gaf uttryck åt Akademiens erkännande af denna stora svenska forskningsbragd.

I hufvudstadens lärda och sällskapliga kretsar var han en gärna sedd, eftersökt gäst, och han förvärfvade sig såväl i Sverige som i utlandet många, varmt tillgifna vänner.

Nordenskiölds öppna, friska, originella, än spirituella, än nästan barnsligt naiva väsen och hans lifliga intresse för utveckling och framåtskri-

dande på forskningens och samhällets olika områden gjorde honom till en angenäm och omtyckt person, så mycket hellre som han, oaktadt sitt världsrykte, var i umgänget sällsynt fläfdfri och, oberoende af stånd och ålder, tillgänglig för alla. Han kunde vara rent af intagande, när han ville. Själf bibehöll han ända inemot slutet af sitt lif en ovanligt ungdomlig natur, och han umgicks gärna och förtroligt med yngre forskare. Äfven sedan hans hår hvitnat och det plastiskt sköna hufvudet böjts af ålder, sorger och bekymmer, ägde han kvar mycket af den själsfriskhet och den spänstighet som följt honom ända sedan ungdomsåren.

Framför allt kände han sig lycklig i sitt hem på Dalbyö, som hans ädla maka med varmt intresse omhuldade. Där fick han till slut, den 12 augusti 1901, lugnt och — såsom han själf önskat det — utan föregående sjukdom insomna, efter ett lif af sällspordt framgångsrik verksamhet, saknad och hyllad af både det fädernesland som sett honom födas och det där han under större delen af sitt lif verkat — ärad af hela den civiliserade världen.

Nordenskiölds stoft jordades å Västerljungs kyrkogård i Södermanland, invid Dalbyös sockenkyrka. Hans minne skall fortlefva, hugfäst genom

en lång följd af stora forskningsbragder. Nordpolstrakternas karta bär mångenstädes vittne om hans lifsgärning, såväl i de omdaningar denna karta genom honom undergått som ock i de benämningar som minna om hans verksamhet, bland hvilka Nordenskiöldshafvet, norr om Nordasiens kust, utgör ett verkligt *monumentum ære perennius*.

Denne så ovanligt lycklige man hade dock, äfven han, måst genomgå svåra och smärtsamma pröfningar och sorger. Förlusten af en högt älskad dotter, som år 1885 bortrycktes i sin ungdoms vår, och därefter år 1895 äfven af sonen Gustaf, som redan helt ung — han var vid sin bortgång ej mer än 27 år — genom vetenskapliga arbeten af framstående förtjänst börjat infria de stora förhoppningar som om honom hystes, var ett dubbelt hårdt slag, som skulle kunnat tillintetgöra en vanlig människas lefnadshåg och arbetskraft. Adolf Nordenskiöld, som var så innerligt fästad vid sina barn och ännu nära före deras bortgång icke velat förlora hoppet om deras tillfrisknande, blef djupt böjd af sorgen, men han reste sig å nyo och återvann en del af sin forna spänstighet. Han gladde sig åt sina båda kvarlefvande barns, en dotters och en sons, lycka och framgång; särskildt mottog han med lifligaste intresse underrättelser om

sonens forskningsfärder i Sydamerika, och han hyste den vissa förhoppningen, att äfven den nya expeditionen skulle följas af framgång och göra vackra eröfringar åt vetenskapen.

Men under sina sista lefnadsår skulle Adolf Nordenskiöld hemsökas af ännu en stor och djup sorg. Det tunga slag som drabbade det land där hans vagga stått och där han växt upp, hans egentliga fosterland, var för honom, patrioten och frihetsvännen, utan tvifvel en svår pröfning, en djup smärta. Han skyndade att göra hvad han förmådde för att bispringa sitt älskade Finland i dess hjärtslitande kamp för fäderneärfd frihet och rätt. Nordenskiöld var en af de främsta deltagarne i den deputation som önskade till Rysslands tsar och Finlands storfurste frambära den adress som undertecknats af så många af Europas på kulturens områden mest framstående män. Ehuru denna deputation icke blef emottagen, och ehuru Finlands folk sedan drabbats af det ena svåra slaget efter det andra, tycktes Nordenskiöld, i öfverensstämmelse med sin optimistiska natur, icke förlora hoppet. När man samtalade med honom om Finlands hårda öde, kunde man ända inemot slutet af hans lefnad höra honom säga: »Det vänder sig nog, det blir nog bra igen».

I denna sin förhoppning, i denna sin fasta tro kunde han, äfven under dessa motgångens tunga dagar, lefva nöjd och se framtiden i ljus — och han kunde gå bort ur lifvet utan bitter klagan, med blicken riktad mot bättre tider.

SVAR

på herr RETZIUS' inträdestal

af

Akademiens direktör herr BILLING.

Min Herre!

Om det någon gång för en ledamot af Svenska Akademien varit en uppgift att genom sin teckning af föregångarens lefnadshändelser bevara erinringen om dessa, så har en sådan uppgift åtminstone icke förelegat eder. Upprepade gånger hafva Adolf Nordenskiölds lefnadsöden berättats och från olika synpunkter hafva hans bedrifter på skilda områden beskrifvits. Mera än kanske någon annan af sina samtida landsmän var han känd; och i hela vår världsdel och äfven ett godt stycke därutanför har han vunnit ära åt sitt fosterland.

Men hvilket var hans fosterland? Var han svensk eller finne? Så länge han bodde i Fin-

land kände och tänkte han på svenska, och ända till den sista dagen af sitt lif i Sverige förblef han finne. Från Finland blef han biltog för sitt svenska sinnelag, men förvisningen minskade aldrig hans nitälskan för det lands bästa, där hans vagga stått.

Om finskt kynne påminde det sega tålamod och den ihärdiga energi, hvarom ni erinrat och som så väsentligt bidrog till att frukterna af hans arbete på skilda områden blefvo så många och så stora. Äfven i det personliga umgänget med honom mottog man intryck däraf. Men där fanns hos honom ett annat i viss mån motsatt drag, som icke lätt förbisågs ens af den, som endast tillfälligtvis med honom trädde i beröring. Den mångpröfvade mannen hade trots sina många härdande erfarenheter och sitt sysslande med många svårlösta problem förmått bevara mycket af det, som är i god mening barnsligt. Detta barnadrag framträdde hos politikern i en menlös liberalism, hos vetenskapsmannen i hvad af mången ansågs såsom fantasier, och i en äfventyrslusta, som åtminstone icke afkylde ifvern att genomforska af sagodunkel omgifna trakter. Icke minst gjorde det sig kändt genom den älskvärdhet, som beredde honom hans bästa popularitet.

Ett ärofullt namn bar han, som var eder företrädare i vår Akademi. Ett sådant har också ni. Det har tillfallit eder genom arf, men ni har äfven själf förvärfvat det. Att uppbära Anders Retzius' namn var ej en lätt uppgift. Det är ett af de yppersta i den svenska naturforskningens häfder, ett af de utaf tacksamma lärjungar mest vördade och älskade. Svenska Akademien kom icke att räkna eder fader bland sina ledamöter, men hon har visat honom den större hedern att i sina handlingar intaga hans åreminne, som — tecknadt af en bland dem, som bäst kände honom och hade de bästa förutsättningar för att rättvist uppskatta hans värde — nyligen af eder själf vitsordats såsom förträffligt. Han hörde ock till dem, som i ord och handling jämnade vägen för Nordenskiöld. Ni har icke blott med pietet vårdat frukterna af eder faders arbete utan också gått i hans fotspår såsom naturforskare samt såsom vän och gynnare af förhoppningsfulla lärjungar.

När åt vår Akademi icke gafs någon annan benämning än »Svensk», så låg däruti en antydan, att utanför hennes synvidd ej borde falla något annat än hvad som icke vore svenskt, att hon borde glädjas öfver och gifva sitt erkännande åt allt, som beredde Sverige ära. Lika sanna och

lika passande som i den stund, då Nordenskiöld hälsades välkommen, äro i dag skaldens ord:

Ej dyrkats här af Gustafs vittra gille
Allena språkets helgd i tal och skrift;
Hvarhelst en stråle sköt af inhemskt snille,
Hvarhelst till ära steg en svensk bedrift,
Här fanns för all förtjänst en lager bunden,
För dagens hjälte eller minnets pris,
Och vetenskapen satt i skalderunden
Med Agardh och Berzelius och Fries.

Såsom ledamot af Svenska Akademien inskrifver ni i dag edert frejdade namn vid sidan af namnen: Agardh, Berzelius, Fries och Nordenskiöld. Ni har nyss för oss aflagt eder trosbekännelse såsom naturforskare; ni har framhållit, huru högt, ni ställer eder uppgift, men icke mindre klart och kraftigt betonat, att ödmjukhet är ett för den erfarne och sanne vetenskapsmannen kännetecknande karaktärsdrag. Också har ni erinrat därom, att särskildt om naturforskarne kan sägas, att i regeln den uträttar mest, som mest odeladt offrar sin tid och sin kraft åt speciella uppgifter. För mången kan det tyckas, som vore det för mänskligheten till ganska litet gagn att offra arbete och skarpsinne på undersökning af dessa små detaljer, som utgöra föremål för en och annan naturforskares lifslånga, trägna forskning. För

den, som tror på ett sammanhang i hela skapelsen, ter sig dock saken annorlunda; för honom, för hans tro om än icke för hans blick utjämnas skillnaden mellan stort och smått i naturen. För enhvar bör denna detaljforskning, det intresse, den erbjuder, den samvetsgranna flit, den förmår framkalla och vidmakthålla, bära vittne om det oändliga värde, sanningen har. Det allra minsta område i dess omätligt stora rike erbjuder en så underbar rikedom, att ett helt lifs sträfvan känner sig väl lönadt af att få undersöka detsamma. Och detta, såsom ni nyss antydde, oaktadt erfarenheten, ju mognare och sannare den är, städse, äfven rörande detta lilla område, framtvingar bekännelsen: ignoramus et ignorabimus. I hvarje allvarlig och uppriktig sanningsökares lif upprepas något liknande det, som berättas om den gamle profeten, som bad om att få se Guds härlighet. Honom svarades: »du skall få se mig på ryggen; men mitt ansikte kan ingen se» (2 Moseb. 33: 18, 23).

I förhoppning, att Svenska Akademien af edert mångsidiga intresse, ur eder starka verksamhetslust skall få stort gagn vid sina arbetens utförande, hälsar jag å hennes vägnar eder välkommen.

Sedan äfven herr Retzius undertecknat Akademiens stadgar, fördes han af sekreteraren till sin stol (N:r 12), hvilken förut innehafts af E. Schröderheim, I. R. Blom, G. F. Wirsén, B. von Beskow, C. G. Strandberg, A. Anderson och A. E. Nordenskiöld; hvarefter direktören förklarade Akademiens sammankomst afslutad.

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1902.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Den homeriska frågan.

2) Om den från antika mönster utgående diktningen i Sverige under sexton- och sjuttonhundratalet samt dess förhållande till sina förebilder.

3) Om romanen som estetisk konstform.

4) Om betydelsen för ett samhälles andliga odling af dramatisk diktning och scenisk framställning.

5) Om den nordiska folkvisan och hennes förhållande till konstpoesien.

6) Jämförelse mellan konst och litteratur såsom mätare af ett tidehvarfs odling.

7) Om politisk vältalighet i äldre och nyare tider.

8) Den antika och den moderna vitterhetens olika uppfattning af naturen.

Akademien lämnar dessutom de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen.

1) Undersökning af de påverkningar, som svenska språket under sin historiska utveckling rönt från något visst främmande språk (t. ex. från lågtyskan, högtyskan eller franskan).

2) Behandling af frågor hörande till svensk synonymik.

3) Behandling af något viktigare kapitel i den svenska syntaxen. (Framställningen bör stödjas med citat ur litteraturen och taga hänsyn till den historiska utvecklingen inom svenskan äfvensom till besläktade företeelser i närstående språk.)

För den historiska framställningen.

1) Riksföreståndarskapet, dess uppkomst och betydelse i Sveriges historia.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår och hans förhållande till sina söner.

3) Erik XIV och Johan III såsom renässansbildningens befrämjare i Sverige.

4) Framställning af de följder, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft med afseende på nationalkaraktären, sederna och lefnadssättet, den allmänna bildningen och språket.

5) Det karolinska enväldet jämfördt med andra absolutistiska styrelseformer på samma tid.

6) Magnus Stenbock. (Lefnadsteckning.)

7) Hvilket inflytande har den vid Carl XII:s död inträdda förändringen i Sveriges inre och yttre ställning haft på svenska folkets tänkesätt, bildning och seder?

8) Kronprinsen Carl Johan och Nordarméen i Tyskland 1813.

För öfrigt lämnas fritt val af historiskt ämne med det förbehåll att ämnet icke får vara närmare vår tid än år 1844.

I skaldekonsten

lämnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset:

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, liksom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 800 kronors värde. Om täflingsskrift, utan att anses böra med Akademiens stora pris belönas, likväl synes förtjäna en större utmärkelse än ett omnämnande å Akademiens högtidsdag, vill hon tilldela författaren sin mindre skådepenning i guld.

Akademien förbehåller sig rätt att intaga prisbelönad skrift i sina tryckta handlingar för det år, då skriften prisbelönades, och må författaren, där så sker, icke själf den-